

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ»

**Η εξέλιξη της Ελληνοτουρκικής ισοροπίας ισχύος σε βάθος δεκαετίας:
Εναλλακτικά σενάρια, συνέπειες για την Ελληνική στρατιωτική στρατηγική**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αλέξανδρος Κουφόπουλος

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αλέξανδρος Κουφόπουλος, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΑΒΙ	Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία
ΕΑΒΣ	Εθνική Αμυντική Βιομηχανική Στρατηγική
ΕΒΕΠ	Εμπορικό Βιομηχανικό Επιμελητήριο Πειραιώς
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΠΟΠ	Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης
ΤΑΒ	Τουρκική Αμυντική Βιομηχανία
ΤΕΔ	Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις
ΒΤΥΚ	Bilim ve Teknoloji Yuksek Kurulu (Τουρκικό Ίδρυμα Επιστημονικών και Τεχνολογικών Ερευνών)
C4ISR	Command, Control, Communications, Computerized, Intelligence, Surveillance & Reconnaissance
HCOC	Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation
MIT	(Τουρκική) Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών
ΜΚΕΚ	(Τουρκική) Βιομηχανία Μηχανικών και Χημικών
ΜΤCΡ	Missile Technology Control Regime
NCW	Network Centric Warfare
ΟΥΑΚ	Ordu Yardhmlasma Kurumu (Τουρκικό Ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Στρατού)
SEEP	South East Europe Pipeline
SSDF	Savunma Sanayii Destekleme Fonu (Τουρκικό Ταμείο Στήριξης Αμυντικής Βιομηχανίας)
SSIK	Savunma Sanayii Icra Komitesi (Τουρκική Εκτελεστική Επιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας)
SSM	Savunma Sanayii Mustesarligi (Τουρκικό Υφυπουργείο Αμυντικής Βιομηχανίας)
ΤΑΕΚ	(Τουρκικός) Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας
ΤΑΙ	Turkish Aerospace Industries
ΤΑΡ	Trans Adriatic Pipeline
ΤSΚGV	Turk Silahlı Kuvvetleri Guclendirme Vakfı (Τουρκικό Ίδρυμα Ενίσχυσης των ΤΕΔ)
ΤUBITAK	Turkiye Bilimsel ve Teknolojik Arastirma Kurumu (Τουρκικό Ίδρυμα Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας)
TURKSTAT	Τουρκικό Στατιστικό Ινστιτούτο
UEKAE	Τουρκικό Διεθνές Ινστιτούτο Ηλεκτρονικών και Κρυπτολογικών Ερευνών

Σελίδα σκόπιμα κενή

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την σύζυγό μου Ευμορφύλη, για την συμπαράσταση, την κατανόηση και την ηθική υποστήριξή της, το απαιτητικό διάστημα συγγραφής αυτής της εργασίας, καθώς και όλα αυτά τα χρόνια υπό τις συνεχείς απαιτήσεις των επαγγελματικών μου υποχρεώσεων.

Επιπλέον, όλους τους καθηγητές μου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο για τις πολύτιμες γνώσεις τους στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, και ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Υφαντή, για την πολύτιμη καθοδήγηση και την εκτίμηση που μου έδειξε.

Σελίδα σκόπιμα κενή

Περιεχόμενα

	Σελ.
Περίληψη.....	9
Εισαγωγή.....	13
Γενικά.....	13
Σκοπός.....	15
Προϋποθέσεις.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Παράγοντες ισχύος στο διεθνές σύστημα	
1.1 Διακρίσεις – χαρακτηριστικά ισχύος.....	17
1.2 Προσδιορισμός των συντελεστών ισχύος.....	20
1.3 Γεωγραφία.....	21
1.4 Περιβάλλον – ενέργεια.....	23
1.5 Στρατιωτική ισχύς.....	25
1.6 Οικονομία.....	28
1.7 Δημογραφία.....	29
1.8 Τεχνολογία.....	30
1.9 Συμμαχίες.....	32
1.10 Πληροφορία.....	34
1.11 Στρατηγική και ηγεσία.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος – υφιστάμενη κατάσταση	
2.1 Γεωγραφία – περιβάλλον και γεωστρατηγική αξία.....	39
2.2 Ενέργεια.....	44
2.3 Στρατιωτική ισχύς.....	54
2.4 Οικονομική ισχύς.....	61
2.5 Δημογραφία.....	79
2.6 Έρευνα – τεχνολογία – αμυντική βιομηχανία.....	85
2.7 Συμμαχίες.....	91
2.8 Πληροφορία.....	95

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος – εξέλιξη σε βάθος δεκαετίας	
3.1	Γενικά..... 99
3.2	Ενέργεια..... 100
3.3	Στρατιωτική ισχύς..... 106
3.4	Οικονομική ισχύς..... 108
3.5	Δημογραφία..... 114
3.6	Έρευνα – τεχνολογία..... 117
3.7	Συμμαχίες..... 120
3.8	Πληροφορία..... 121
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Συμπεράσματα – προτάσεις	
4.1	Συμπεράσματα..... 123
4.2	Προτάσεις..... 131
	Πηγές – Βιβλιογραφία..... 139
	Πηγές – Ιστοσελίδες..... 139
	Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία..... 139
	Ξενόγλωσση βιβλιογραφία..... 140
	Δημοσιεύσεις – Άρθρα..... 141
	Εργασίες..... 150
Παραρτήματα	
Παράρτημα «Α»	Χερσαία ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας..... Α-1
Παράρτημα «Β»	Ναυτική ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας..... Β-1
Παράρτημα «Γ»	Αεροπορική ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας..... Γ-1
Παράρτημα «Δ»	Εξοπλιστικά προγράμματα Ελλάδας – Τουρκίας..... Δ-1

Περίληψη

Ένας έντονος και διαρκής διακρατικός ανταγωνισμός, από τους πολλούς που λαμβάνουν χώρα στο παγκόσμιο πολιτικό περιβάλλον, είναι αυτός μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το παραπάνω επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι οι δύο χώρες μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, τουλάχιστον μια φορά κάθε δεκαετία (συγκεκριμένα τις περιόδους 1955, 1963-64, 1967, 1974, 1976, 1987, 1996), έφταναν στα όρια της σύρραξης και το πλήθος των μεταξύ τους αντεγκλήσεων δημιουργεί κλίμα αντιπαράθεσης και σύγκρουσης.

Η σύγκρουση των δύο κρατών πηγάζει από την ύπαρξη του διλήμματος ασφαλείας στις μεταξύ τους δομικές σχέσεις, καθώς όχι μόνο οι δύο παίκτες αναζητούν την ασφάλεια, αλλά ο ένας από τους δύο τείνει να μεγιστοποιεί την ισχύ του με αναθεωρητικούς στόχους και με απώτερο σκοπό την επέκταση. Ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας ως επιθετική πρακτική κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες και η προσπάθεια της Ελλάδας να τον αποκρούσει επιβεβαιώνουν την ύπαρξη σύγκρουσης. Η συγκεκριμένη διαπίστωση επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι υφίσταται αντιπαράθεση για διεκδικήσεις που αφορούν γεωγραφικές και θαλάσσιες περιοχές και η σύγκρουσή τους είναι αναπόφευκτη από τη στιγμή που τα δύο κράτη ερίζουν για την κυριαρχία των συγκεκριμένων περιοχών. Οι γεωγραφικές διεκδικήσεις εκατέρωθεν έχουν βαθύτερα αίτια από τον απλό έλεγχο των εδαφών και των θαλάσσιων υδάτων. Αφενός για την Τουρκία είναι η περιφερειακή ενδυνάμωσή της και η αύξηση της ισχύος μέσω του ελέγχου αυτών των περιοχών και αφετέρου για την Ελλάδα η φυσική της επιβίωση και η διατήρηση της κυριαρχικής της ανεξαρτησίας.

Η αναθεωρητική στάση της Τουρκίας, η οποία προβάλλεται πολύ έντονα την τελευταία χρονική περίοδο, έχει δημιουργήσει πολλά ερωτηματικά σχετικά με την υπάρχουσα ισορροπία ισχύος μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, καθώς και με το πως αυτή θα εξελιχθεί τόσο βραχυπρόθεσμα, όσο και μεσοπρόθεσμα. Μια προσέγγιση σε αυτά τα ερωτήματα προσπαθεί να γίνει μέσω αυτής της εργασίας.

Για την υλοποίηση των στόχων της εργασίας, πραγματοποιήθηκε δευτερογενής έρευνα (library – desk based). Η δευτερογενής έρευνα, ως θεωρητική, βασίστηκε στη διερεύνηση, αξιολόγηση και σύνθεση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας, των υπάρχουσών εμπειρικών ερευνών, που σχετίζονται άμεσα με το θέμα της εργασίας. Για τη συλλογή των σχετικών με την έρευνα στοιχείων, χρησιμοποιήθηκε η

βιβλιοθήκη της Σχολής Εθνικής Άμυνας, του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και το Διαδίκτυο. Οι κύριες πηγές για όλη την εργασία ήταν βιβλία, επιστημονικά περιοδικά, καθώς και μελέτες διαθέσιμες από ερευνητικά ινστιτούτα και οργανισμούς.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, παρουσιάζονται συνοπτικά θεωρητικές προσεγγίσεις και απόψεις σχετικά με την έννοια της εθνικής ισχύος, και αναλύονται οι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος, όπως αυτή αποτυπώνεται σήμερα, μέσα από την ανάλυση διάφορων συντελεστών ισχύος και τα υφιστάμενα στοιχεία για τις δύο χώρες.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται μια εκτίμηση της μεταβολής των συντελεστών ισχύος των δύο χωρών σε βάθος δεκαετίας, και πως αυτή η μεταβολή θα επηρεάσει την ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται τα συναγόμενα συμπεράσματα από την σύγκριση των συντελεστών ισχύος των δύο χωρών, και υποβάλλονται αντίστοιχα προτάσεις επί της ελληνικής στρατηγικής για αύξηση της εθνικής ισχύος, για ενδεχόμενη εκμετάλευσή τους από αρμόδιους φορείς.

Λέξεις – κλειδιά: Σχετικότητα της Ισχύος, Τουρκικός Αναθεωρητισμός, Αποτρεπτική Πολιτική, Γεωστρατηγική Αξία, Γεωοικονομικά Δίκτυα

The evolution of Greek – Turkish power balance in depth of decade: alternative scenarios, consequences for the Greek military strategy

Alexandros Koufopoulos

Abstract

A strong and lasting transnational competition, among the many taking place in the global political environment, is that between Greece and Turkey. This is confirmed by the fact that the two countries after World War II, at least once every decade (namely the periods 1955, 1963-64, 1967, 1974, 1976, 1987, 1996), reached the limits of the conflict and the multitude of recriminations between them creates a climate of confrontation and conflict.

The conflict between the two states stems from the existence of the security dilemma in their mutual relations, as not only the two players are looking for security, but one of them tends to maximize its power with revision goals and with the ultimate goal of expanding. Turkey's revisionism as an aggressive practice, especially in recent decades and Greece's attempt to repel it, confirms the existence of a conflict. This is confirmed by the fact that there is a controversy over claims concerning geographic and maritime areas and their conflict is inevitable since the two states are in favor of the sovereignty of these areas. Geographic claims on both sides have deeper causes than simple soil and marine water control. On the one hand, for Turkey, it is its regional empowerment and the increase of power through the control of these regions and, on the other hand, for Greece its natural survival and preservation of its sovereign independence.

Turkey's revisionist stance, which has been very strong in recent times, has raised many questions about the current balance of power between Greece and Turkey, and how it will evolve both in the short and medium term. An approach to these questions attempts to be made through this paper.

In order to achieve the goals of the paper, a library-desk based research was carried out. Secondary research, as theoretical, was based on the exploration, evaluation and synthesis of the existing literature, the existing empirical research, directly related to the subject of paper. The Library of the National Defense School, the Panteion University of Social and Political Sciences and the Internet was used to

collect the research data. The main sources for all paper were books, scientific journals and studies available from research institutes and organizations.

In the first chapter of the paper, there are summarized theoretical approaches and views on the concept of national power, and the factors on which it depends are analyzed.

The second chapter examines the Greek-Turkish balance of power, as it is currently reflected, through the analysis of different power factors and the existing data for the two countries.

The third chapter presents an estimate of the change in the power factors of the two countries over a decade and how this change will affect the Greek-Turkish balance of power.

The fourth and final chapter outlines the conclusions drawn from the comparison of the power factors of the two countries, and corresponding proposals are made on the Greek strategy for increasing the national strength, for possible exploitation by competent authorities.

*Keywords: Relativity of Power, Turkish Revisionism, Deterrent Policy,
Geostrategic Value, Geo-economic Networks*

Εισαγωγή

Γενικά

Η πολιτική, εσωτερική ή διεθνής, είναι το αντικείμενο μελέτης της Πολιτικής Επιστήμης και των Διεθνών Σχέσεων και συχνά ταυτίζεται πλήρως με την ισχύ (Power), αφού ως πολιτική ορίζεται η δυνατότητα ή ο αγώνας για το ποιος κατέχει, ποιος διανέμει και ποιος αποφασίζει.¹ Αναμφίβολα, στην Επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων υπάρχει μεγάλος αριθμός θεωριών και προσεγγίσεων αναφορικά με την ισχύ, της οποίας η σημασία ερμηνεύεται διαφορετικά από το κάθε ρεύμα σκέψης. Έτσι, κατά την Ρεαλιστική θεώρηση των Διεθνών Σχέσεων, η οποία είναι και η επικρατούσα θεωρία για την ερμηνεία της Διεθνούς Πολιτικής τόσο σε θεωρητικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο, η ισχύς είναι εγγενές χαρακτηριστικό της πολιτικής, καθώς η διεθνής πολιτική αποτελεί πέρα από οτιδήποτε άλλο μια πολιτική ισχύος και συνεπώς υπάρχει μια ιεραρχία ισχύος ανάμεσα στα έθνη.

Ο Hans Morgenthau, ο οποίος στο έργο του «Πολιτική μεταξύ των Εθνών» διατύπωσε τις αρχές του ρεαλισμού, ορίζει ότι *«ισχύς είναι οτιδήποτε εδραιώνει και διατηρεί τον έλεγχο ενός κράτους πάνω σ' ένα άλλο, είτε με καταναγκαστικό είτε με συνεργατικό τρόπο»*, ενώ εξισώνει το εθνικό συμφέρον με την αναζήτηση της ισχύος.² Δηλαδή, η δύναμη με την οποία ένα Έθνος, σε σχέση με τα άλλα Έθνη και σε μια συνεχή διαμάχη με αυτά, επιδιώκει την εξασφάλιση των εθνικών του αντικειμενικών σκοπών, με κύρια έκφραση την ευημερία και ασφάλεια του, προσδιορίζοντας την ισχύ του. Αυτή η ισχύς, που κάνει το έθνος σεβαστό στα άλλα έθνη και ικανό να επιβάλλει τις θελήσεις του σε διεθνές επίπεδο, συνιστά την Εθνική Ισχύ.

Η εθνική ισχύς αποτελεί σημαντικό στοιχείο της συμπεριφοράς των κρατών και καθορίζει, εν πολλοίς, τις διεθνείς σχέσεις. Τούτο διότι τα κράτη αποτελούν τους κύριους δρώντες στο διεθνές σύστημα, το οποίο είναι άναρχο, υπό την έννοια ότι δεν υπάρχει κάποια ανώτερη αρχή που να διασφαλίζει την τάξη.³ Έτσι, η μελέτη των διεθνών σχέσεων εμπεριέχει αναπόφευκτα τη μελέτη των σχέσεων ισχύος μεταξύ των κρατών.

Η αξιολόγηση της εθνικής ισχύος δεν αποτελεί εύκολη κατάσταση. Τα στοιχεία της είναι αλληλοεξαρτώμενα. Επίσης, η προσπάθεια εξαγωγής ασφαλών

¹ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στ' έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 139.

² Θεόδωρος Κουλουμπής, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, σελ. 88.

³ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 15.

συμπερασμάτων από την υποχωρητικότητα ή κάποια αποτυχία μιας χώρας, δεν είναι σωστή επειδή μπορεί να αγνοηθούν κάποια στοιχεία τα οποία δεν φαίνονται (π.χ. πολιτικής) ή κάποιες ενέργειες (εσκεμμένες ή μη). Έτσι, η αποτυχία στο να αποκτήσει κάποιος αυτό που θέλει δεν είναι πάντοτε απόδειξη έλλειψης ισχύος.⁴

Για τους ίδιους λόγους δεν είναι πάντα εύκολη η ταξινόμηση των κρατών από πλευράς ισχύος. Η ισχύς και η αδυναμία είναι δύο καταστάσεις που συχνά μεταβάλλονται, ενώ παράλληλα θα πρέπει να αξιολογούνται οι διαφορετικές μορφές ή εκφάνσεις της ισχύος (π.χ. οικονομική, τεχνολογική, στρατιωτική). Ένα κράτος μπορεί να είναι ισχυρότερο σε κάποιους τομείς απ' ό,τι σε άλλους. Έτσι προκύπτει ανάγκη να υπάρχουν κάποια κριτήρια μέσω των οποίων θα διακρίνονται τα αδύναμα από τα ισχυρά κράτη, λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη την σχετικότητα της ισχύος. Τα κράτη – είτε αδύναμα είτε ισχυρά – έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά και κοινά προβλήματα. Κανένα κράτος δεν είναι απολύτως ισχυρό ή απολύτως αδύναμο.⁵ Η σχετική άνιση κατανομή ισχύος (δηλαδή το κύρος, ο πλούτος, η στρατιωτική ικανότητα) ανάμεσα στους πολιτικούς δρώντες που συγκροτούν το σύστημα, επιτρέπει τη διάκριση των κρατών σε τρεις τουλάχιστον κατηγορίες: μεγάλες δυνάμεις, δυνάμεις μεσαίου επιπέδου και μικρότερα έθνη-κράτη.⁶

Η ισορροπία δυνάμεων και συμφερόντων που διασφαλίζει την ειρήνη και τις αμοιβαία επωφελείς συναλλαγές στις διακρατικές σχέσεις, είναι μια μακροαίωνα υπόθεση που επηρεάζεται από πολύ διαφορετικά κριτήρια και παράγοντες. Κατά τη διάρκεια όλων των ιστορικών φάσεων, η ειρήνη και η σταθερότητα είναι και θα συνεχίσουν να είναι συνάρτηση μιας ισορροπίας δυνάμεων και θα υπόκεινται διαρκώς στις συνέπειες της άνισης ανάπτυξης, της εναλλαγής συμμαχιών, της αναβίωσης αλυτρωτικών αξιώσεων, των ιδεολογικών αναπροσανατολισμών και κυρίως των ασταθών και απρόβλεπτων ηγεμονικών αξιώσεων. Ο Ελβετός φιλόσοφος και διπλωμάτης Emerich de Vattel, θεωρεί την ισορροπία ισχύος ως «μια κατάσταση όπου καμία δύναμη δεν βρίσκεται σε προεξέχουσα θέση ώστε να μπορεί να επιβάλλει τον νόμο στους άλλους».

Το σημερινό διεθνές περιβάλλον χαρακτηρίζεται - περισσότερο από κάθε άλλη εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας - από έντονα φαινόμενα αστάθειας, ρευστότητας, υψηλής (σε ορισμένους τουλάχιστον τομείς) αλληλεξάρτησης και

⁴ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 252.

⁵ Michael I. Handel, *Weak States in the International System*, Frank Cass 1990, σελ. 259-260.

⁶ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, σελ. 110.

εύθραυστων ισορροπιών. Σε αυτό το περιβάλλον τα κράτη σχεδιάζουν τη στρατηγική τους με βασικούς στόχους την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας, την προώθηση των εθνικών συμφερόντων και τη βελτίωση της θέσης της χώρας στο διεθνή καταμερισμό ισχύος. Όποια κράτη κινηθούν εγκαίρως, σχεδιάζοντας μια στρατηγική που θα αξιοποιεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό τους διαθέσιμους συντελεστές εθνικής ισχύος, θα αποκτήσουν ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών τους.

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει μέσα από την ανάλυση των διαφόρων συντελεστών ισχύος του διεθνούς συστήματος, τόσο την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με την ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος, όσο και την εκτιμώμενη εξέλιξή της σε βάθος δεκαετίας, καθώς και το πώς αναμένεται να επηρεαστούν τα εθνικά μας συμφέροντα. Να εξάγει συμπεράσματα σχετικά με την εφαρμοζόμενη ελληνική στρατιωτική στρατηγική και να προτείνει τρόπους χρήσης αυτής, που θα προσδώσουν πλεονεκτήματα στη χώρα μας.

Προϋποθέσεις

Η κάλυψη του θέματος της εργασίας, θα εξετασθεί υπό το πρίσμα των παρακάτω προϋποθέσεων - παραδοχών:

α. Η υφιστάμενη πολιτική κρίση αλλά και οικονομική δυσπραγία της Τουρκίας, θα ξεπεραστεί μεσοπρόθεσμα, δεδομένου ότι, δεν συνάδει με τα μεγαλόπνοα και φιλόδοξα σχέδια του Προέδρου της χώρας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

β. Οι μεγαλόπνοες βλέψεις για την περιφερειακή και διεθνή γεωπολιτική αναβάθμιση της Τουρκίας, καθώς και η προσαρμοσμένη προς αυτήν την κατεύθυνση, εξωτερική πολιτική της χώρας, δεν αναμένεται να τροποποιηθεί.

γ. Δεν θα υπάρξει εσωτερική πολιτική μεταβολή στην Τουρκία.

δ. Δεν θα υπάρξει επιδείνωση της υφιστάμενης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, ώστε να μπορέσει το κράτος να διατηρήσει ή να ενισχύσει τους υπάρχοντες συντελεστές ισχύος του.

ε. Κατά την εκπόνηση της εργασίας, χρησιμοποιήθηκαν πληροφορίες που προέκυψαν από διαβάθμιτες πηγές (μελέτες, άρθρα, δημοσιεύματα στο διαδίκτυο, καθώς και ποικίλα εξειδικευμένα έντυπα, τεχνικές αναφορές,

επιστημονικά περιοδικά⁷). Λόγω του συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου εκπόνησης της εργασίας, η τελευταία επικαιροποίηση των αναφερόμενων στοιχείων πραγματοποιήθηκε εντός του τρίτου δεκαήμερου του μηνός Νοεμβρίου του 2018.

---

⁷ Παρουσιάζονται αναλυτικά στη Βιβλιογραφία της παρούσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Παράγοντες ισχύος στο διεθνές σύστημα

1.1 Διακρίσεις – χαρακτηριστικά της ισχύος

Με τον όρο «εθνική ισχύς» (national power) εννοούμε την ικανότητα μιας χώρας να επιδιώκει την επίτευξη στρατηγικών στόχων μέσω αποφασιστικής δράσης.⁸ Η εθνική ισχύς αναφέρεται στη δυνατότητα ενός κράτους να εξασφαλίζει αφενός εσωτερική σταθερότητα, αφετέρου ανεξαρτησία έναντι ξένων επιβουλών.

Στις διεθνείς σχέσεις, ο όρος ισορροπία ισχύος (balance of power) αναφέρεται στην κατάσταση κατά την οποία υφίσταται ισοτιμία ή σταθερότητα μεταξύ ανταγωνιστικών δυνάμεων. Τα κράτη επιδιώκουν την ισορροπία προκειμένου να αποφύγουν την κυριαρχία τους από ισχυρότερες δυνάμεις. Η ισορροπία ισχύος παρέχει στους υπευθύνους για τη χάραξη της πολιτικής την εναλλακτική δυνατότητα: ή να διακινδυνεύσουν τον πόλεμο ή να προχωρήσουν στη διευθέτηση των διαφορών τους μέσα από διαπραγματεύσεις. Για να λειτουργήσει η ισορροπία ισχύος, οι μεγάλες δυνάμεις πρέπει να είναι ικανοποιημένες από την υπάρχουσα ιεραρχία ισχύος στο διεθνές σύστημα.

Κάθε φορά που ανατρέπεται η ισορροπία ισχύος δεν έχουμε, αναγκαστικά, πόλεμο και ανατροπή του «στάτους – κβο». Γιατί; Διότι υπάρχει η δυνατότητα αποτρεπτικής πολιτικής εκ μέρους του «αδυνάτου». Αυτό σημαίνει ότι μια σχετικά «αδύναμη» χώρα, που δεν μπορεί να αποκαταστήσει ισορροπία ισχύος με ένα επικίνδυνο γείτονά της, μπορεί, ωστόσο, να υιοθετήσει τέτοια αποτρεπτική πολιτική, που να καταστήσει ασύμφορη την επίθεση του γείτονα. Οι αποτρεπτικές πολιτικές έχουν τεράστια σημασία στην διατήρηση της διεθνούς σταθερότητας.⁹

Σύμφωνα με τη θεωρία της ισορροπίας ισχύος, τα κράτη, παρακινούμενα κυρίως από την επιθυμία τους για επιβίωση και ασφάλεια, αναπτύσσουν και υλοποιούν στρατιωτικές δυνατότητες και μηχανισμούς ισχύος προκειμένου να συγκρατήσουν ή να αποτρέψουν ένα ισχυρότερο κράτος το οποίο θα μπορούσε να αποδειχθεί ως πιθανή απειλή.¹⁰ Αυτό αποτελεί την «εσωτερική» έκφραση της ισορροπίας ισχύος, περιλαμβάνοντας τα μέτρα που λαμβάνει το κάθε κράτος για την

⁸ A. Tellis, J. Bially, C. Layne, M. McPherson, *Measuring National Power in the Post-industrial Age*, Rand Corporation, σελ. 4.

⁹ Χρύσανθος Λαζαρίδης, *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 47.

¹⁰ Kenneth N. Waltz, *Realism and International Politics*, N. York, Routledge, 2008, σελ. 137.

απόκτηση του απαραίτητου επιπέδου ισχύος. Αντίθετα, η «εξωτερική» έκφραση της ισορροπίας ισχύος αναφέρεται στην προσπάθεια των κρατών να σχηματίσουν συμμαχίες προκειμένου να ισορροπήσουν και να αποκτήσουν μεγαλύτερη επιρροή έναντι μιας κυρίαρχης ή ανερχόμενης δύναμης.¹¹ Η διαμόρφωση ενός ανθεκτικού και συνεκτικού συστήματος συμμαχίας ή συμμαχιών, δεν είναι πάντα εύκολο να επιτευχθεί και να διασφαλισθεί. Δυσχέρεια αποτελεί εν προκειμένω η καχυποψία με την οποία αντιμετωπίζουν τα κράτη το ένα το άλλο, η οποία είναι φυσικό να υπονομεύει κάθε σχετική προσπάθεια. Ωστόσο, διαμορφώνονται σχήματα συμμαχιών, αν και συχνά έχουν την μορφή προσωρινών ρυθμίσεων και διακρατικών σχέσεων χωρίς την απαραίτητη συνοχή, μονιμότητα και σταθερότητα.¹²

Ανέκαθεν, η στρατιωτική ισχύς αποτελούσε κύριο παράγοντα ισχύος, ο οποίος, υποστηριζόμενος και από άλλους παράγοντες, κυρίως αυτόν της οικονομίας, πρόβαλε την ισχύ ενός κράτους στη διεθνής σκηνή. Η μεταψυχροπολεμική πραγματικότητα, ωστόσο, διαμόρφωσε διαφορετικές καταστάσεις. Εδώ και μερικά χρόνια, ο Joseph Nye, πολιτικός επιστήμονας του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ, εισήγαγε μια νέα διάκριση στην έννοια της ισχύος. Δίνοντας έμφαση στο εμπόριο και την οικονομία, ως τους δύο πυλώνες της αλληλεξάρτησης και της ισχύος, χρησιμοποίησε τον όρο «ήπια ισχύς» (soft power), σε αντιδιαστολή προς τη «σκληρή ισχύ» (hard power) η οποία βασίζεται στη χρησιμοποίηση του πειθαναγκασμού, με χρήση κυρίως της στρατιωτικής και της οικονομικής ισχύος. Ο Morgenthau (1967) αναγνωρίζει εννέα στοιχεία εθνικής ισχύος, μεταξύ των οποίων τον εθνικό χαρακτήρα, το ηθικό του έθνους, την ποιότητα της διπλωματίας και της κυβέρνησης, τα οποία συνδέονται στενά με την ήπια ισχύ. Ως ήπια ισχύς, ορίζεται από τον Nye η ικανότητα επίτευξης του επιθυμητού, μέσω του γοήτρου και της έλξης, παρά μέσω του εξαναγκασμού και της δωροδοκίας. Προέρχεται από την γοητεία που ασκεί ο πολιτισμός, οι πολιτικές ιδέες και οι πολιτικές μιας χώρας,¹³ κατά βάση αυτές που ασκούνται στο πλαίσιο της υψηλής στρατηγικής. Αποκλείει η ήπια ισχύς τη χρήση σκληρής ισχύος; Ασφαλώς όχι. Σημασία έχει ο τρόπος χρήσης κάθε μορφής ισχύος. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ήπια ισχύς αποτελεί μορφή έμμεσης στρατηγικής και τελικά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η σκληρή και η ήπια ισχύς είναι συμπληρωματικές.

---

¹¹ Kenneth N. Waltz, *Realism and International Politics*, N. York, Routledge, 2008, σελ. 137.

¹² Mearsheimer, *The Tragedy of the Great Power Politics*, σελ. 33.

¹³ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, 2004, σελ. 5.

Το 2004, στο βιβλίο του «Soft Power: The Means to Success in World Politics», ο Nye πρότεινε ένα συνδυασμό ήπιας και σκληρής ισχύος για τη δημιουργία αυτού που ονομάζει «έξυπνη ισχύ» (smart power). «*Η έξυπνη ισχύς δεν είναι ούτε σκληρή ούτε ήπια. Είναι και τα δύο*» γράφει, σημειώνοντας ότι αυτή συνθέτει τις δύο μορφές ισχύος, δίνοντας προτεραιότητα στη διπλωματία και κρατώντας τη στρατιωτική ισχύ σαν εφεδρικό μοχλό για την αποτροπή αναθεωρητικών πολιτικών δυνάμεων και την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών.¹⁴ Παρόλο που ο όρος «έξυπνη ισχύς» χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια, η αντίληψη που αυτός εκφράζει σε ότι αφορά στην «ισχύ», πηγαίνει χρονικά πολύ πίσω. Μεγάλοι στρατηγιστές τάσσονταν υπέρ ενός μίγματος «σκληρής» στρατιωτικής ισχύος και «ήπιας» ιδεολογικής μεθόδου, ως συνταγής για τη νίκη στον πόλεμο. Ο Clausewitz διέκρινε δύο απαραίτητους τρόπους για την κατανίκηση του εχθρού: χρησιμοποίηση «ηθικών αρετών και επιδράσεων» (οι οποίες αργότερα έφθασαν να αποκαλούνται «ήπια ισχύς») και «του συνόλου της στρατιωτικής δύναμης» («σκληρή ισχύς»). Αυτό το μίγμα όμως, το συναντά κανείς μελετώντας επίσης τον Θουκυδίδη, αλλά και την υψηλή στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Πολλές τρίτες χώρες εκτιμούν την λεγόμενη «ήπια ισχύ» που προβάλλει σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι επίσης, αυτό που ονομάζεται «σχετικότητα της ισχύος». Οι συνιστώσες της ισχύος που θα αναλυθούν στη συνέχεια – όπως η οικονομία, ο πληθυσμός, η τεχνολογία, οι ένοπλες δυνάμεις και το περιβάλλον – αποτελούν, κατά κάποιο τρόπο απόλυτα μεγέθη υπολογισμού της ισχύος. Ωστόσο, θα πρέπει να δούμε την ισχύ και ως σχετικό μέγεθος (σχετική ισχύς) από την πλευρά των εξής τριών πεδίων αναφοράς:

- Πρώτον, σε σύγκριση προς την ισχύ του αντιπάλου
- Δεύτερον, σε σύγκριση προς τις ανάγκες προώθησης των εθνικών συμφερόντων όπως αυτά εξελίσσονται διαχρονικά
- Τρίτον, σε σύγκριση προς το συνολικό απόθεμα ισχύος μιας χώρας.¹⁵

Η ισχύς του αντιπάλου θα πρέπει να εκτιμάται ως προς τη δυνατότητα του να χρησιμοποιήσει το σύνολο της ισχύος του εναντίον της συγκεκριμένης χώρας. Επιπλέον, η πραγματική ισχύς δεν είναι πάντοτε εκείνη που προκύπτει από τη μέτρηση των συστατικών στοιχείων της ισχύος. Το αν η ισχύς μιας χώρας θα έχει το

¹⁴ Θεόδωρος Κουλουμπής, «Σύμβουλοι των Ηγεμόνων», Η Καθημερινή, 1 Μαρτίου 2009, σελ. 23.

¹⁵ Χρυσάνθος Λαζαρίδης, *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 49.

αναμενόμενο αποτέλεσμα, εξαρτάται από την επιτυχημένη ή όχι πολιτική (πχ. υψηλή στρατηγική), από την ηγεσία, από την ορθή ή όχι οργάνωση του εμπορίου, από τις κατάλληλες ή όχι επιλογές στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις.

Τέλος, ο όρος προβολή ισχύος (power projection) αναφέρεται στην ικανότητα ενός κράτους να χρησιμοποιεί όλα ή κάποια από τα στοιχεία ισχύος που διαθέτει - πολιτικά, οικονομικά, πληροφοριακά, ή στρατιωτικά - για την ταχεία και αποτελεσματική ανάπτυξη και διατήρηση δυνάμεων σε περιοχές κρίσεων ή εθνικών ή συμμαχικών συμφερόντων. Η δυνατότητα ενός κράτους να διεξάγει επιχειρήσεις προβολής ισχύος αποτελεί σημαντικό στοιχείο ισχύος στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων. Η δυνατότητα προβολής ισχύος από ένα κράτος σημαίνει ότι διαθέτει μέσα αποστολής στρατιωτικής δύναμης έξω από τα σύνορά του.¹⁶

1.2 Προσδιορισμός των συντελεστών ισχύος

Ο Καθηγητής Ηλίας Κουσκουβέλης αναφέρει ότι οι συντελεστές κατηγοριοποιούνται σε υλικούς ή αντικειμενικούς, όπως γεωγραφία, πληθυσμός, πηγές πλούτου και ένοπλες δυνάμεις, σε λειτουργικούς, όπως πολιτικό σύστημα, διοίκηση, ικανότητα στρατιωτικής κινητοποίησης και θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα και σε υποκειμενικούς, όπως ηγεσία και διεθνές κύρος.¹⁷ Κατά τον Παναγιώτη Κονδύλη οι τρεις πρώτοι από τους υλικούς συσχετίζονται με τον τέταρτο και συγκροτούν το «γεωπολιτικό δυναμικό» του κράτους.¹⁸ Αντίστοιχα οι Καθηγητές Κουλουμπής και Γούλφ διακρίνουν τα στοιχεία της ισχύος σε απτά: πληθυσμός, εδαφικότητα, στρατιωτική δύναμη και δυνατότητα κινητοποίησης, φυσικοί πόροι και βιομηχανική ικανότητα, αγροτική ικανότητα και σε απροσδιόριστα:¹⁹ ηγεσία και προσωπικότητα, αποδοτικότητα γραφειοκρατίας και οργανισμών, είδος κυβέρνησης, κοινωνική συνεκτικότητα, υπόληψη, εξωτερική υποστήριξη και εξάρτηση, τυχαία γεγονότα.²⁰

Ο Hans Morgenthau καθορίζει οκτώ συντελεστές: γεωγραφία, φυσικές πηγές πλούτου, βιομηχανική ικανότητα, στρατιωτική προετοιμασία, πληθυσμό, εθνική

---

¹⁶ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 165.

¹⁷ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στ' έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 147-186.

¹⁸ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988, σελ. 383-393.

¹⁹ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, σελ. 97-106.

²⁰ Ο αιφνίδιος θάνατος ενός μεγάλου ηγέτη, ένας σεισμός, ένας λιμός, η επιδημία μιας τρομερής αρρώστιας, όπως η πανούκλα, μια παρανόηση ή μια βλάβη στις επικοινωνίες κατά τη διάρκεια μιας κρίσης, και πολλά άλλα απρόβλεπτα γεγονότα, μπορεί να επηρεάσουν τις σχέσεις ισχύος των εθνών-κρατών.

ομοιογένεια, φρόνημα και ποιότητα διπλωματίας, ενώ ο Nicolas Spykman δέκα: έκταση, φύση των συνόρων, πληθυσμός, πρώτες ύλες, οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη, νομισματική ισχύ, εθνική ομοιογένεια, κοινωνική συνοχή, πολιτική σταθερότητα, εθνικό φρόνημα. Ο Κουσκουβέλης εκτιμά ότι οι θεωρίες προβάλλουν ορισμένους τύπους ισχύος, η εφαρμογή των οποίων περιορίζεται σε συγκεκριμένους τομείς, όπως η ασφάλεια, η οικονομία και ο πολιτισμός.²¹

Ο Ιωάννης Μάζης διακρίνει τις διαστάσεις ισχύος σε οικονομική, τεχνολογική, στρατιωτική, πολιτιστική, πολιτική, γεωγραφική και ανθρώπινη. Πιστεύει ότι όσο λιγότερες διαστάσεις ισχύος διαθέτει μια χώρα, τόσο περισσότερο υπόκειται στην επιρροή άλλων χωρών και πιο ευάλωτη γίνεται σε μεταβολές του γεωστρατηγικού status quo. Τονίζει ότι η αλληλεπίδρασή τους καθορίζει το είδος και το μέγεθος της ισχύος.²² Ομοίως ο Αχμέτ Νταβούτογλου θεωρεί τις παραμέτρους ισχύος ως δυναμικά στοιχεία αλληλοεπηρεαζόμενα με νέες λειτουργίες.²³ Στη συνέχεια θα πραγματοποιηθεί ανάλυση μερικών από τους πιο σημαντικούς συντελεστές.

1.3 Γεωγραφία

Ο πλέον σταθερός παράγοντας από τον οποίο εξαρτάται η ισχύς ενός κράτους είναι η γεωγραφία, η οποία είναι προφανές ότι επηρεάζει τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής του, παρέχει πλεονεκτήματα ή επιβάλλει περιορισμούς.²⁴ Από γεωπολιτική άποψη, η ισχύς ενός κράτους και οι ευκαιρίες του να επιβιώσει, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από γεωγραφικούς παράγοντες, όπως: θέση, μέγεθος, σχήμα, βάθος, κλίμα, πληθυσμός και ανθρώπινο δυναμικό, φυσικοί πόροι, βιομηχανική δυναμικότητα και κοινωνική και πολιτική οργάνωση. Είναι, κατά συνέπεια, προφανής η σχέση γεωγραφίας, ισχύος και στρατηγικής.

Η γεωγραφική θέση ενός κράτους αποτελεί συστατικό στοιχείο της γεωπολιτικής σημασίας και της ισχύος του στον παγκόσμιο χάρτη. Τόσο η γεωγραφική θέση, όσο και η διαμόρφωση μιας χώρας, έχουν σημαντική επίδραση στη

---

²¹ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, σ' έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 144-145.

²² Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Αθήνα, Παπαζήση, 2006, σελ.26-27 και 121-122.

²³ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 47-48.

²⁴ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, 5th edition, New York, σελ. 117.

θέση της στην παγκόσμια σκηνή, αλλά και στη διαμόρφωση των σχέσεών της με τις γειτονικές χώρες. Η θέση του κράτους επηρεάζει τις εθνικές ικανότητές του, καθώς και τον προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής του (π.χ. η γεωγραφική θέση της Ισπανίας στο νοτιοδυτικό άκρο της Ευρώπης της επέτρεψε να παραμείνει ουδέτερη στους δυο παγκόσμιους πολέμους). Κάποια κράτη, λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, είναι περισσότερο εκτεθειμένα στον κίνδυνο κατάκτησης από άλλες δυνάμεις. Επίσης, μερικά κράτη κατέχουν σημαντικότερες γεωγραφικές θέσεις από στρατηγική άποψη σε σχέση με άλλα. Ειδικώς στην περίπτωση των μικρών κρατών, η γεωγραφική τους θέση σε συνδυασμό με τον τύπο του περιφερειακού συστήματος εντός του οποίου είναι υποχρεωμένα να δράσουν, ορίζει το είδος και το μέγεθος των απειλών και προκλήσεων για την ασφάλειά τους.²⁵ Συνήθως, η γεωγραφική θέση ενός μικρού κράτους και οι σχέσεις του με τις μεγάλες δυνάμεις, προσδιορίζουν και το πολιτικό του μέλλον. Δεν είναι όμως, μόνο η θέση και η διαμόρφωση μιας χώρας που τη διαφοροποιεί ως προς την στρατιωτική αξία, αλλά και το υπέδαφός της.

Στο πλαίσιο της εξέτασης των γεωγραφικών στοιχείων μιας χώρας, εξετάζονται επίσης εκείνα τα στοιχεία που έχουν στρατηγική αξία από πλευράς διεξαγωγής στρατιωτικών επιχειρήσεων.²⁶ Τα τεχνικά μέσα που είναι στη διάθεση των σύγχρονων στρατών, σχετικοποιούν την αξία των διαφόρων γεωγραφικών στοιχείων, χωρίς ωστόσο να ακυρώνουν την επίδρασή τους στη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Οι στρατιωτικοί ηγέτες θα πρέπει να είναι σε θέση να κατανοούν σε κάθε περίπτωση και για κάθε δεδομένο θέατρο επιχειρήσεων, τον τρόπο με τον οποίο η γεωγραφία επηρεάζει την στρατηγική και επιχειρησιακή σχεδίαση, την τακτική, την διοικητική μέριμνα και τις σχέσεις με τον άμαχο πληθυσμό. Η γεωγραφική έκταση επιδρά αποφασιστικά στην έκβαση μιας στρατιωτικής αναμέτρησης (π.χ. χώρες με μεγάλο γεωγραφικό βάθος είναι δύσκολο να κατακτηθούν). Επιπλέον, μια μεγάλη χώρα έχει αυτάρκεια σε αγροτική παραγωγή και πρώτες ύλες, ενώ παράλληλα βρίσκει πλήθος αγορών για διοχέτευση των προϊόντων της μέσα στα όρια της χώρας.

Κλείνοντας την αναφορά στη γεωγραφία θα μπορούσαμε να πούμε ότι η γεωγραφική θέση είναι «δώρο θεού», που μπορεί να δώσει στον κατέχοντα πλεονεκτήματα ισχύος (πχ. πλούτο) και ευδαιμονία, αλλά μπορεί επίσης να καταστεί στοιχείο προβληματικών καταστάσεων στις διακρατικές σχέσεις και ίσως και

---

²⁵ Ronald P. Barston, *The External Relations of Small States*, Stockholm, Nobel Symposium 17, 1971, σελ. 39-57.

²⁶ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 93.

δυστυχίας. Η γειτνίαση με φιλικά κράτη προσφέρει ασφάλεια, ευκαιρίες για συνεργασία και ανάπτυξη αλλά και υποστήριξη σε περίπτωση ανάγκης. Αντιθέτως, η γειτνίαση με ένα αντίπαλο ισχυρό κράτος, αν δεν συνδυάζεται με μια ισχυρή συμμαχία υποστήριξης κατά του εν λόγω κράτους, μπορεί να αποδειχθεί μειονέκτημα και πηγή προβλημάτων. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η επίδραση της γεωγραφίας στην απόκτηση οικονομικής ισχύος είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς και ότι η γεωγραφική «φτώχεια» μπορεί να έχει επίσης δυσμενείς συνέπειες στην ανάπτυξη (οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική), όπως συνέβη στην περίπτωση της Αφρικής.

1.4 Περιβάλλον – ενέργεια

Το περιβάλλον και τα αποθέματα φυσικών πόρων μπορούν να αποτελέσουν καθοριστικούς παράγοντες εθνικής ισχύος για τα κράτη. Ειδικότερα, στην έννοια του περιβάλλοντος περιλαμβάνονται το νερό, οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις, τα παραγόμενα τρόφιμα, το κλίμα και οι πρώτες ύλες.²⁷ Σήμερα δίδεται αυξημένη προσοχή στο ρόλο που παίζει το περιβάλλον στην πρόκληση ή την επίλυση συγκρούσεων. Οι αλλαγές στο περιβάλλον εμφανίζονται με διαφορετικές εντάσεις σε διάφορες περιοχές και έτσι οι επιπτώσεις στη ζωή των πληθυσμών, τις σχέσεις των κρατών και την ασφάλεια ποικίλουν. Επίσης, ο βαθμός που οι περιβαλλοντικές εντάσεις συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την κλιμάκωση συγκρούσεων, εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ των επιπτώσεων των περιβαλλοντικών εντάσεων και ενός αριθμού κοινωνικο-οικονομικών, πολιτικών και άλλων συναφών παραγόντων.

Το νερό, και η έλλειψή του σε κάποιες περιοχές, συνιστά ήδη παράγοντα διενέξεων και πιθανών συγκρούσεων σε αρκετές περιοχές του πλανήτη. Οι σοβαρές πολιτικές αντιπαλότητες που προκαλούνται εξαιτίας της επιδίωξης ελέγχου ή κυριαρχίας επί των υδάτινων πόρων, οδήγησαν στην καθιέρωση του όρου «γεωπολιτική των υδάτων». Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο, εκφράζοντας κυρίως τα προβλήματα που δημιουργούνται μεταξύ γειτονικών κρατών ή ακόμη και περιοχών ή πληθυσμιακών ομάδων εντός του ίδιου κράτους, για τον έλεγχο ποταμών που διασχίζουν τα εδάφη τους. Τέτοιες αντιπαραθέσεις παρατηρούνται μεταξύ της Τουρκίας και των νοτίων γειτόνων της (Συρίας και Ιράκ).

Η επάρκεια της καλλιεργήσιμης γης και η συναφής προς αυτήν επάρκεια τροφίμων, επηρεάζει την εξάρτηση μιας χώρας και κατά συνέπεια έχει σχέση με την

---

²⁷ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 111.

ισχύ της. Η απόλυτη, ή έστω, η σχετική δυνατότητα μιας χώρας να εξασφαλίζει τους απαιτούμενους πόρους τροφίμων για τον πληθυσμό της, ιδίως κατά τη διάρκεια ενός μακροχρόνιου εμπορικού αποκλεισμού ή πολέμου, συνιστά σημαντικό πλεονέκτημα έναντι μιας άλλης που δεν έχει ανάλογη δυνατότητα, αλλά είναι αναγκασμένη να εισάγει είδη διατροφής που η ίδια δεν παράγει.

Πολύ σημαντική επίσης είναι η επίδραση των παγκόσμιων κλιματικών αλλαγών στα θέματα της ισχύος. Ένα από τα αποτελέσματα της αλλαγής του κλίματος είναι η αύξηση της παράνομης μετανάστευσης, η οποία αποτελεί μια «βόμβα» που απειλεί τις οικονομίες αλλά και την κοινωνική συνοχή των αναπτυγμένων χωρών, κυρίως της Ευρώπης και των ΗΠΑ. Η αύξηση των παράνομων μεταναστών στην ΕΕ οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στην επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης σε κάποιες υποανάπτυκτες χώρες, εξαιτίας των κλιματικών αλλαγών.

Στους φυσικούς πόρους περιλαμβάνονται οι πρώτες ύλες που διαθέτει μια περιοχή, οι οποίες φυσικά εκτός από πλουτοπαραγωγική πηγή, μπορούν να αποτελέσουν και μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Η κατοχή, ο έλεγχος και η δυνατότητα εκμετάλλευσης πρώτων υλών αποτελούν σημαντικό πλεονέκτημα στις διακρατικές σχέσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποκαλούμενες «στρατηγικές πρώτες ύλες» και ειδικότερα αυτές που αφορούν στην ενέργεια.²⁸ Φυσικά η σκέψη όλων πηγαίνει καταρχήν στο πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Ως παράγων ισχύος, οι πρώτες ύλες συμβάλλουν στην απόκτηση πλούτου και πολιτικής ισχύος, ενώ επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα και την απόκτηση στρατιωτικής ισχύος. Γενικότερα, η σημασία των πρώτων υλών μπορεί να είναι σχετική, εξαρτώμενη από τις τεχνολογικές δυνατότητες της χώρας που τις κατέχει αλλά και από τη χρησιμότητα τους στην κατασκευή ή την κίνηση οπλικών συστημάτων. Έτσι λοιπόν, αν μια χώρα έχει επαρκείς φυσικούς πόρους, αλλά δεν διαθέτει την τεχνολογία, τη βιομηχανική υποδομή και τις αγορές για να επεξεργαστεί και να διαθέσει αυτούς τους πόρους με ικανοποιητικό τρόπο, θα περιοριστεί κατ'ανάγκη στο ρόλο ενός ασθενικού έθνους-κράτους, που κάνει εξαγωγές πρώτων υλών.²⁹

Αναφερόμενοι σε στρατηγικές πρώτες ύλες εννοούμε εκείνες που η κατοχή τους, παρέχει κύρια πλεονεκτήματα στην οικονομία και την αυτονομία της βιομηχανικής παραγωγής, ενώ αντίθετα η έλλειψή τους μπορεί να επιφέρει σημαντικό

²⁸ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 133.

²⁹ Θεόδωρος Κουλουμπής, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, σελ. 100.

πλήγμα ή να εξαναγκάσει σε αναζήτηση και προμήθειά τους από άλλες χώρες. Ο έλεγχος των ενεργειακών πρώτων υλών αποτελεί στρατηγικό στοιχείο και παράγοντα ισχύος για όλες τις χώρες, κυρίως τις μεγάλες δυνάμεις. Ένα στοιχείο που επιδρά σημαντικά στη γεωπολιτική της ενέργειας είναι οι τιμές. Οι υψηλές τιμές δίνουν τη δυνατότητα σε κύριους εξαγωγείς να αποκτούν οικονομικούς πόρους, για την αύξηση της εθνικής τους ισχύος.

Από την άποψη των ενεργειακών πηγών, ο κόσμος έχει χωρισθεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες: στις χώρες εκείνες οι οποίες έχουν ευνοηθεί από τις μεγάλες γεωλογικές μεταβολές και βρίσκονται επάνω σε πλούσια κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου και σε εκείνες που στερούνται αυτών των πηγών. Από την άποψη αυτή οι χώρες της πρώτης κατηγορίας είναι εκείνες που παράγουν την ενέργεια, ενώ στη δεύτερη ανήκουν εκείνες που την καταναλώνουν, με τις πρώτες να προσπαθούν να αποκομίσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερα κέρδη, τις δε δεύτερες να εξασφαλίσουν τον απρόσκοπτο εφοδιασμό της οικονομίας τους με ενέργεια, με τους πλέον συμφέροντες όρους. Παρατηρείται ωστόσο, ότι δεν πλουτίζουν πάντοτε τα κράτη που κατέχουν στρατηγικές πρώτες ύλες. Πολλές φορές τα κράτη αυτά είναι από τα πλέον αδύναμα πολιτικά, το δε επίπεδο διαβίωσης των λαών τους είναι από τα πλέον χαμηλά. Ο λόγος είναι καταρχήν το γεγονός ότι για την εκμετάλλευση των πόρων που διαθέτουν τα κράτη αυτά, έχουν την ανάγκη της τεχνικής υποστήριξης των πλουσίων και τεχνολογικά αναπτυγμένων χωρών.

1.5 Στρατιωτική ισχύς

Η προβολή της ισχύος υλοποιείται σε κάθε περίπτωση με τις ένοπλες δυνάμεις. Ακόμη και στη σύγχρονη εποχή, παρά την επίδειξη ισχύος με άλλα μέσα, - π.χ. διπλωματικές και οικονομικές πιέσεις – το τελικό επιδιωκόμενο αποτέλεσμα επιτυγχάνεται συνήθως με την παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων ή κατ' ελάχιστον, με προβολή της ισχύος τους.³⁰ Σε κάθε περίπτωση η στρατιωτική ισχύς είναι η μοναδική που σε εξαιρετικές συνθήκες, όπως η επιθετικότητα άλλων κρατών, διασφαλίζει την ακεραιότητα και την κυριαρχία του κράτους.

Το μέγεθος και η ποιότητα των ενόπλων δυνάμεων ενός κράτους ή ενός συνασπισμού κρατών αποτελούν τα συγκριτικά στοιχεία της μαχητικής τους αποτελεσματικότητας. Ωστόσο, συχνά τα δύο αυτά στοιχεία δεν συνυπάρχουν.

---

³⁰ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 145.

Το μέγεθος, το οποίο αναφέρεται στον αριθμό του προσωπικού αλλά και των οπλικών συστημάτων που υπάρχουν από τον καιρό της ειρήνης ή δύνανται να αναπτυχθούν σε συγκεκριμένο θέατρο επιχειρήσεων, δεν μπορεί να αποτελέσει απόλυτο στοιχείο ισχύος. Η ποιότητα αναφέρεται στον εξοπλισμό και την εκπαίδευση, την τακτική, την ευελιξία, το ηθικό και την ηγεσία. Στη διάρκεια της ιστορίας είναι πάρα πολλές οι περιπτώσεις που μεγάλοι – σε κάποιες περιπτώσεις τεράστιοι – στρατοί, ηττήθηκαν από σημαντικά μικρότερους οι οποίοι όμως υπερτερούσαν σε ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Η στρατιωτική ισχύς συναρτάται με όλους τους συντελεστές ισχύος που διαθέτει ένα κράτος και ιδιαίτερα, για την περίπτωση των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, με αυτούς της γεωγραφίας, του πληθυσμού και του πλούτου. Είναι η γεωγραφία που καθιστά ένα κράτος περισσότερο ή λιγότερο τρωτό, είναι ο πληθυσμός που τροφοδοτεί τις ένοπλες δυνάμεις με ανθρώπινο δυναμικό και είναι η οικονομία που του επιτρέπει να αγοράζει εξοπλισμούς ή να τους κατασκευάζει, εφόσον διαθέτει το βιομηχανικό και τεχνολογικό υπόβαθρο.³¹

Η εκτίμηση της στρατιωτικής ισχύος μπορεί να γίνει κάθε φορά σε σύγκριση με αντίπαλους στρατούς. Μιλάμε συνεπώς για σχετική ισχύ. Στην μέτρηση αυτή λαμβάνονται υπόψη κάποιοι παράγοντες που φυσικά διαφέρουν για κάθε ένοπλη δύναμη: ο αριθμός και η ποιότητα του προσωπικού, ο αριθμός και η ποιότητα των οπλικών συστημάτων, η οργάνωση και η ετοιμότητα των ενόπλων δυνάμεων και τέλος, η ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων.

³¹ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στέκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 167.

Είναι ευνόητο ότι δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για την μέτρηση της στρατιωτικής ισχύος. Κάθε εκτίμηση θα είναι σχετική, αφού εκτός από τους αριθμούς δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν αντικειμενικές και ασφαλείς εκτιμήσεις για την ποιότητα του υλικού και κυρίως, του προσωπικού. Ακόμα και τα συμπεράσματα που εξάγονται από τους πίνακες δυνάμεων (προσωπικού και οπλικών συστημάτων) μπορεί να έχουν σχετική αξία, διότι ένα μέρος από αυτές, να μην είναι δυνατόν να διατεθούν στο υπό εξέταση θέατρο επιχειρήσεων, εξαιτίας της διάθεσής τους για την κάλυψη άλλων απαιτήσεων του κράτους.³² Πάντως, ακόμη και αν μπορούσε να εκτιμήσει κανείς το μέγεθος και τις δυνατότητες των στρατιωτικών δυνάμεων που μια χώρα έχει στη διάθεσή της, υπάρχουν, όπως υποστηρίζει και ο Hawtrey, «αστάθμητοι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη, όπως οι στρατιωτικές αρετές του προσωπικού που τις συγκροτεί, η ικανότητα των ηγετών, η αποτελεσματικότητα της διοίκησης και τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, η τύχη³³». Η γενναιότητα και το πνεύμα ενός στρατεύματος πολλαπλασιάζει τη φυσική μαχητική ισχύ του. Ωστόσο, στην ανάπτυξη αυτών των χαρακτηριστικών συμβάλλει ουσιαστικά η υπεροχή στην οργάνωση και τον εξοπλισμό. Το φρόνημα αποτελεί επίσης ένα σοβαρότατο παράγοντα μαχητικής ισχύος για κάθε στρατό. Για το λόγο αυτό όλοι οι στρατιωτικοί ηγέτες στην ιστορία επεδίωκαν την ανύψωσή του και τη διατήρησή του σε υψηλό επίπεδο. Πιο απλά, μπορούμε να θεωρήσουμε ως φρόνημα τον ενθουσιασμό και την αισιόδοξη διάθεση ενός στρατεύματος προ του ενδεχομένου εχθρικής απειλής κατά της χώρας. Θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την έννοια του φρονήματος ως «θέληση προς αντίσταση³⁴». Η ποιότητα του προσωπικού που χρησιμοποιεί μια ένοπλη δύναμη εξαρτάται και από το σφρίγος και τη σύνθεση του πληθυσμού από τον οποίο προέρχεται. Η ιστορία μας διδάσκει ότι μάζες «νεοφώτιστων» και φανατισμένων πάντοτε επικράτησαν επί λαών γηρασμένων ή παραδομένων στην ευζωία και την ευμάρεια. Οι πτώσεις των μεγάλων αυτοκρατοριών (Ρωμαϊκής και Βυζαντινής) αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Επιπλέον, χώρες με μεγάλη διασπορά δυνάμεων στα σύνορά τους μπορούν να χρησιμοποιούν μικρό μόνο μέρος της συνολικής στρατιωτικής ισχύος τους σε ένα μέτωπο. Και όταν επιτοπίως ο αντίπαλος αποδειχθεί ισχυρότερος, τότε

³² Mearsheimer, *The Tragedy of the Great Power Politics*, Ποιότητα, 2009, σελ. 285-286.

³³ Ralph G. Hawtrey, *Economic Aspects of Sovereignty*, 2nd edition, Longmans, Green and Co., 1952, σελ. 64.

³⁴ Ιωάννης Παρίσης, «Φρόνημα και μαχητική ισχύς», περιοδικό «Τεθωρακισμένα», Φεβρουάριος 2007.

μεγάλες δυνάμεις υφίστανται ταπεινωτικές ήττες σε τοπικούς πολέμους από υποδεεστέρους αριθμητικά αντιπάλους.

Οι πολεμικές ικανότητες ενός κράτους είναι συνάρτηση όχι μόνο της στρατιωτικής αλλά και της οικονομικής ισχύος του. Εξαρτώνται επίσης από την εσωτερική συνοχή του καθώς και από την ικανότητα του πολιτικού συστήματος να αξιοποιεί τους εθνικούς πόρους για την επίτευξη των εθνικών σκοπών.³⁵

1.6 Οικονομία

Η οικονομική ανάπτυξη ως παράγοντας ισχύος, αποκτά στη σύγχρονη εποχή όλο και μεγαλύτερη σημασία, με αποτέλεσμα μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις, να περιορίζει τη σημασία άλλων παραγόντων όπως η δημογραφία ή η ένοπλη δύναμη. Η οικονομική ισχύς αποτελεί το θεμέλιο της στρατιωτικής ισχύος και απαραίτητη προϋπόθεση για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη της δεύτερης.³⁶ Ανέκαθεν, η ικανότητα να χρηματοδοτηθεί ο πόλεμος και άρα να διατηρηθεί η στρατιωτική και κατ' επέκταση και η πολιτική ισχύς ενός κράτους, εξαρτόταν από την πρόσβασή του στον πλούτο, καθώς όπως έλεγε και ο Δημοσθένης «Δει δε χρημάτων και άνευ τούτων ουδέν τι γενέσθαι των δεόντων». Σύμφωνα και με τον John Mearsheimer δεν είναι δυνατόν ένα κράτος να συγκροτήσει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις, αν δεν διαθέτει πλούτο και την απαραίτητη τεχνολογική βάση ώστε να εξοπλίζει, να εκπαιδεύει και να εκσυγχρονίζει συνεχώς τις δυνάμεις του. Ο Clausewitz αναφέρεται στην εξάρτηση των στρατιωτικών θεσμών και του πολέμου από παράγοντες όπως οι οικονομικοί πόροι και η πολιτική, χωρίς ωστόσο να εξισώνει τον πλούτο με την στρατιωτική ισχύ.³⁷

Ο Βρετανός οικονομολόγος Ralph Hawtrey, συνδέει την οικονομική ισχύ με το γόητρο της χώρας: *«Κάθε χώρα έχει το δικό της κεφάλαιο γόητρου για να το χρησιμοποιήσει στη διπλωματία. Γόητρο σημαίνει αναγνώριση ισχύος, και η οικονομική ισχύς αποτελεί το πιο σημαντικό συστατικό της. Η στρατιωτική ικανότητα και η στρατιωτική αρετή συμβάλλουν επίσης στο γόητρο, αλλά δεν αποτελούν αντικείμενα της ίδιας μετρήσιμης και ορατής αξίας σε περιόδους ειρήνης όπως η οικονομική ισχύς. Με δεδομένη την στρατιωτική ικανότητα και τις στρατιωτικές αρετές,*

³⁵ Χαρ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα, 2008, σελ. 35.

³⁶ Χαρ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα, 2008, σελ. 37.

³⁷ P. Paret, *Κλαούζεβιτς. Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Τουρίκη, 2004, σελ.255.

οι διαστάσεις της δύναμης που θα αναπτυχθεί στο πεδίο εξαρτώνται από την οικονομική ισχύ³⁸».

Η ποσοτικοποίηση της οικονομικής ισχύος παρουσιάζει τις δικές της δυσκολίες. Ο πιο εύχρηστος και διαδεδομένος δείκτης είναι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) που μετράει το σύνολο των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται και ανταλλάσσονται έναντι χρηματικών ποσών σε μια χώρα. Το ΑΕΠ ως δείκτης ενσωματώνει τη δημογραφία και το επίπεδο ανάπτυξης, και παρά τις ατέλειες του αποτελεί τον καταλληλότερο δείκτη για την εκτίμηση του διεθνούς καταμερισμού οικονομικής ισχύος.³⁹

Συναφής προς την έννοια της ισχύος είναι και η γεωοικονομία, η οποία μελετά τα γεωοικονομικά δεδομένα, είτε μιας γεωγραφικής περιοχής είτε σε διεθνή κλίμακα, με σκοπό την αξιοποίησή τους. Τα λεγόμενα γεωοικονομικά δίκτυα είναι οι διάφοροι αγωγοί ηλεκτρικής ενέργειας, πετρελαίου, φυσικού αερίου, θαλάσσιοι και χερσαίοι οδοί εμπορίου, οδοί λαθρομετανάστευσης, διακίνησης ναρκωτικών, καλλιεργήσιμες εκτάσεις, λιμάνια κ.λ.π.

Το βέλτιστο επίπεδο αποτρεπτικής και αμυντικής ισχύος ενός κράτους αποτελεί συνάρτηση της στρατιωτικής ισχύος του και κατ' επέκταση των παραγόντων που την καθορίζουν, με σημαντικότερο το κόστος απόκτησης, συντήρησης και διαχείρισης της, δηλαδή το ύψος των αμυντικών δαπανών. Οι αμυντικές δαπάνες αναφέρονται στο κόστος διαχείρισης και συντήρησης του συνόλου του προσωπικού και του υλικού (πολεμικού και μη) που προορίζονται για την παραγωγή της εθνικής άμυνας και ασφάλειας, τόσο σε περιόδους ειρήνης όσο και σε περιόδους κρίσεων ή πολεμικών συρράξεων. Βέβαια η έλλειψη οικονομικών δυνατοτήτων δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κράτη που προχωρούν σε δαπανηρά εξοπλιστικά προγράμματα, εις βάρος όμως της κατανομής των εισοδημάτων του λαού τους (π.χ. Τουρκία).

1.7 Δημογραφία

Η δημογραφία υπό τη μορφή του μεγέθους, των τάσεων και της δομής του πληθυσμού, αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα της εθνικής ισχύος.⁴⁰ Οι τάσεις αύξησης και μείωσης του πληθυσμού μπορούν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην

³⁸ Ralph G. Hawtrey, *Economic Aspects of Sovereignty*, 2nd edition, Longmans, Green and Co., 1952, σελ. 105.

³⁹ Χαρ. Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Ποιότητα, 2008, σελ. 38.

⁴⁰ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 185.

εθνική ισχύ. Επίσης η δομή και η ισορροπία του πληθυσμού είναι σημαντικά στοιχεία για τα αναπτυγμένα κράτη. Σημαντικό είναι εν προκειμένω το ποσοστό του πληθυσμού στις περισσότερες παραγωγικές ηλικίες, που γενικά θεωρείται ότι είναι κάπου μεταξύ των 18 και 45 ετών, οι οποίες μπορούν να ανταποκριθούν κατά τον καλύτερο τρόπο στις στρατιωτικές και βιομηχανικές ανάγκες του κράτους. Βέβαια, πολλά χαρακτηριστικά των πληθυσμών όπως η ενότητα, η μόρφωση και η αφοσίωση, είναι δύσκολο να μετρηθούν και ακόμη πιο δύσκολο να εκτιμηθούν όσον αφορά την επίδρασή τους πάνω στην ισχύ.⁴¹

Μια σύγκριση του μέσου όρου των πληθυσμιακών ομάδων προς τις γηραιότερες, δίδει μια εικόνα των τάσεων, που μπορούν να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην εθνική ισχύ. Για παράδειγμα, κάθε κράτος με αυξημένη ομάδα απόμαχου πληθυσμού, που συνδυάζεται με σημαντικές κοινωνικές παροχές, υφίσταται την υποχρέωση να αντιμετωπίσει δύσκολες επιλογές μεταξύ «κανονιών και βουτύρου» από τη μια και τους δυνατούς περιορισμούς της εθνικής ισχύος του, καθώς επίσης και των δυνατοτήτων επενδύσεων και οικονομικής ανάπτυξης από την άλλη.

Στον στρατιωτικό τομέα, η δημογραφική κατάσταση μιας χώρας επηρεάζει την ισχύ της, δεδομένου ότι έχει άμεση επίπτωση στο μέγεθος των στρατευμάτων, αλλά και του παραγωγικού δυναμικού που η χώρα μπορεί να κινητοποιήσει. Ωστόσο, η τεχνολογική εξέλιξη των οπλικών συστημάτων έχει διαμορφώσει διαφορετική σχέση στην ισχύ μεταξύ των κρατών. Οπλικά συστήματα υψηλής τεχνολογίας, που χαρακτηρίζονται ως πολλαπλασιαστές ισχύος, ακύρωσαν σε σημαντικό βαθμό τη σημασία του δημογραφικού παράγοντα. Ομοίως, η σημασία του παράγοντα αυτού περιορίζεται από τις στρατηγικές συμμαχίες που αναπτύσσει μια χώρα.

1.8 Τεχνολογία

Η τεχνολογία, ως παράγων ισχύος, επηρεάζει την οικονομία, καθώς επίσης και τους λοιπούς παράγοντες, ιδιαίτερα εκείνον της στρατιωτικής ισχύος. Ειδικότερα, η στρατιωτική - ή αμυντική - τεχνολογία εστιάζει στη μελέτη των διαφόρων τεχνολογιών και των εφαρμοσμένων φυσικών επιστημών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος.

---

⁴¹Θεόδωρος Κουλουμπής, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995, σελ. 97.

Για να καταστεί δυνατή η διατήρηση των ενόπλων δυνάμεων ενός κράτους σε υψηλό τεχνολογικό επίπεδο, η ικανότητα τους να παίζουν κεντρικό ρόλο στο ευρύτερο γεωστρατηγικό περιβάλλον τους και η εξασφάλιση της ευελιξίας τους και της προσαρμογής τους προς τις μελλοντικές απαιτήσεις, είναι ανάγκη να ακολουθηθούν συγκεκριμένες στρατηγικές στην έρευνα και τεχνολογία. Η διασύνδεση των τεχνολογικών εξελίξεων αυξάνει πολλαπλασιαστικά την ισχύ και την απόδοση των ενόπλων δυνάμεων. Το κρίσιμο στοιχείο είναι η υποστήριξη που έχουν πλέον οι παραδοσιακοί φορείς οπλικών συστημάτων από συστήματα διοίκησης, ελέγχου, επικοινωνιών και κυρίως πληροφοριών.

Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στην αμυντική βιομηχανία ενός κράτους. Η άμυνα βασίζεται στη βιομηχανία και την τεχνολογία, η οποία φυσικά εμπεριέχει την έρευνα και την ανάπτυξη. Χωρίς βιομηχανία που ερευνά, αναπτύσσει και κατασκευάζει αμυντικά συστήματα δεν είναι δυνατόν να υπάρξει αποτελεσματική άμυνα. Ο τομέας της αμυντικής βιομηχανίας ήταν και είναι ουσιώδης παράγοντας διασφάλισης των εθνικών συμφερόντων. Καταρχήν, διότι η ύπαρξη μιας αμυντικής βιομηχανίας σύγχρονης, αποτελεσματικής και ανταγωνιστικής, αποτελεί σημαντικότατο στοιχείο της εθνικής άμυνας. Δεύτερον, διότι μια δυναμική και ανταγωνιστική αμυντική βιομηχανία αποτελεί σημαντική συνεισφορά στην τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη μιας χώρας. Τέλος, διότι τα προϊόντα των αμυντικών βιομηχανιών δεν χρησιμεύουν μόνο για τις ένοπλες δυνάμεις της ίδιας της χώρας αλλά και για εξαγωγές, εξυπηρετώντας τόσο πολιτικούς όσο και εμπορικούς σκοπούς.⁴² Βέβαια, το υψηλό κόστος στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης για την διαθεσιμότητα συγκεκριμένων τεχνολογιών, οδηγεί χώρες με ένοπλες δυνάμεις μικρού ή μεσαίου μεγέθους, στην απόκτησή τους από το εξωτερικό. Η ιστορική εμπειρία έχει καταδείξει ότι η τεχνολογική πρόοδος που επιτυγχάνεται στον τομέα των οπλικών συστημάτων συνεισφέρει σε ένα ιδιαίτερα μεγάλο βαθμό στην συνολικότερη οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη και πρόοδο ενός κράτους, καθώς τα τεχνολογικά επιτεύγματα στον τομέα παραγωγής οπλικών συστημάτων διαχέονται μέσω ποικίλων διαύλων στην υπόλοιπη οικονομία, με προφανείς ευεργετικές επιδράσεις.

---

⁴² Ιωάννης Παρίσης, «The Defence Industry: An Overall Approach», Defensor Pacis, τεύχος 12, Απρίλιος 2000, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.

Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε και τη σημασία του Διαστήματος,⁴³ το οποίο αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο διπλωματίας και εξωτερικής πολιτικής, και βοηθά στην αύξηση της ισχύος ενός κράτους ή ένωσης κρατών. Το Διάστημα αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο των σύγχρονων αμυντικών συστημάτων. Οι πρόσφατες πολεμικές συγκρούσεις αλλά και οι επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων έδειξαν ότι οι δορυφόροι είναι πλέον η καρδιά όλων των αμυντικών συστημάτων, παρέχοντας τις απαραίτητες τηλεπικοινωνίες, επισκόπηση της γήινης επιφάνειας, αναγνώριση, πλοήγηση και προσδιορισμό θέσης (GPS), χαρτογράφηση, έγκαιρη προειδοποίηση, τηλεκατεύθυνση οπλικών συστημάτων, ακρόαση εχθρικών επικοινωνιών καθώς και μετεωρολογικές υπηρεσίες. Η συνεισφορά των δορυφορικών συστημάτων στις νέες επιχειρησιακές αντιλήψεις, όπως ο δικτυο-κεντρικός πόλεμος, αναφέρεται πρωτίστως στην αλυσίδα της διοίκησης και της διαχείρισης των πληροφοριών, ώστε να εγγυώνται την υπεροχή κατά τη διεξαγωγή των επιχειρήσεων. Επιπροσθέτως, δίνουν τη δυνατότητα επαλήθευσης συνθηκών, ελέγχου διακίνησης ή εγκατάστασης όπλων μαζικής καταστροφής, μετακίνησης προσφύγων, μόλυνσης φυσικών πόρων, κ.ο.κ. Η χρήση του Διαστήματος καθορίζεται από τη συνθήκη Outer Space Treaty του ΟΗΕ, που υπεγράφη στις 27 Ιανουαρίου 1967 και τέθηκε σε ισχύ στις 10 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.⁴⁴ Η συνθήκη απαγορεύει την εγκατάσταση όπλων μαζικής καταστροφής στο Διάστημα, καθώς και στρατιωτικών δραστηριοτήτων επί ουρανίων σωμάτων και ορίζει με λεπτομέρεια νομικούς κανόνες που αποσκοπούν στην ειρηνική εξερεύνηση και χρήση του Διαστήματος.

1.9 Συμμαχίες

Οι συμμαχίες αποτελούν αντικείμενο της υψηλής στρατηγικής του κράτους και συμβάλλουν στην αύξηση της ισχύος των κρατών που συμμετέχουν σ' αυτές. Όπως έχει λεχθεί, το σημαντικό δεν είναι το πόσους εχθρούς μπορείς να σκοτώσεις, αλλά το πόσους συμμάχους μπορείς να αποκτήσεις. Η ισχύς μιας χώρας πολλαπλασιάζεται – δυνητικά, τουλάχιστον – από την ισχύ άλλων χωρών, με τις οποίες έχει «ομόρροπα συμφέροντα» και «συγκλίνουσες επιδιώξεις», συνεπώς μπορεί να συνάψει συμμαχίες

---

⁴³ Με τον όρο «Διάστημα» νοείται γενικά ο χώρος που εκτείνεται πέραν της γήινης ατμόσφαιρας. Αυτό σημαίνει ότι ο όρος «Διάστημα» - ο οποίος στις διεθνείς συνθήκες και άλλα επίσημα κείμενα αποδίδεται ως “outer space” και στα ελληνικά ως «εξωατμοσφαιρικό διάστημα» - ανταποκρίνεται προφανώς στον αχανή χώρο που εκτείνεται πέρα από τη γήινη ατμόσφαιρα.

⁴⁴ «Outer Space Treaty», UN General Assembly Resolution nr 222, 27/1/67, www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/outerspt.html

μαζί τους – έστω και άτυπες, έστω και επιμέρους, έστω και ευκαιριακές συμμαχίες.⁴⁵ Είναι προφανής η αναγκαιότητα των συμμαχιών για όλα τα κράτη. Ισχυρά και αδύναμα, μεγάλα ή μικρά. Τα μεγάλα κράτη επιθυμούν τη συμμαχία με κάποια μικρά κράτη, όχι φυσικά για το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων τους, αλλά συνήθως για τους φυσικούς πόρους που διαθέτουν ή για τη γεωγραφική τους θέση. Η τελευταία μπορεί να παρέχει δυνατότητα, είτε ελέγχου συγκεκριμένης εδαφικής ή θαλάσσιας περιοχής, είτε πρόσβασης στρατιωτικών δυνάμεων προς γειτονικές περιοχές ή θέατρα επιχειρήσεων (π.χ. Γεωργία), είτε βάσης υποστήριξης επιχειρήσεων σε άλλες περιοχές (π.χ. Κύπρος). Μια τέτοια συμμαχία προσφέρει στη μεγάλη δύναμη στρατηγικά πλεονεκτήματα, που της είναι χρήσιμα για την προβολή της ισχύος της ή τον έλεγχο συγκεκριμένης περιοχής.⁴⁶ Ένα αδύναμο κράτος επιδιώκει την συμμαχία με μια μεγάλη δύναμη ή ένωση ισχυρών κρατών, προκειμένου να εξισορροπήσει έναντι ισχυροτέρων κρατών από τα οποία θεωρεί ότι απειλείται.

Ως μικρά κράτη στο διεθνές σύστημα χαρακτηρίζονται εκείνα που από πλευράς έκτασης, πληθυσμού, ενόπλων δυνάμεων και οικονομικών μεγεθών είναι μικρά σε σύγκριση προς τα ίδια χαρακτηριστικά των άλλων κρατών. Κύριο χαρακτηριστικό των μικρών κρατών είναι ότι διαθέτουν μέσα που τους επιτρέπουν να υπερασπίζονται περιορισμένα μόνο συμφέροντα. Η υπεράσπιση περιορισμένων στόχων είναι απόρροια της αδυναμίας τους να αποκτήσουν αρκετή ισχύ, σε σχέση με τους άλλους δρώντες στο διεθνές σύστημα.⁴⁷

Είναι προφανή τα πλεονεκτήματα που προσδίδει στην ισχύ ενός κράτους η ένταξή του σε συμμαχία, υπό την ευρεία ή υπό τη στενή έννοια του όρου, τα οποία βέβαια είναι ανάλογα της ισχύος και του κύρους της ίδιας της συμμαχίας. Ίσως το πιο σημαντικό είναι ότι επιτυγχάνει την αποτροπή ή την εξουδετέρωση απειλών με μικρό κόστος. Από την άλλη είναι αυτονόητο ότι το κράτος μέλος μιας συμμαχίας, προσωρινής ή συμβατικής μορφής, «παραχωρεί» στη συμμαχία μέρος του δικαιώματός του να δρα ελεύθερα στο διεθνές πεδίο, υποχρεούμενο να αποδέχεται τη συμμαχική πολιτική. Ειδικώς σε ότι αφορά τα μικρά κράτη, για την προστασία των συμφερόντων τους οφείλουν να αναζητήσουν τη βοήθεια ισχυρών φίλων. Αυτό τους επιβάλλει να συμμετέχουν σε συμμαχίες ή να αναζητούν συμμάχους, επειδή από μόνα τους δεν μπορούν να επιτύχουν τις βασικές επιδιώξεις τους, κυρίως αυτήν της

⁴⁵ Χρύσανθος Λαζαρίδης, *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 45.

⁴⁶ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 209.

⁴⁷ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 64.

επιβίωσης, και η επιτυχία διεκπεραίωσης των στόχων τους εξαρτάται λιγότερο από τις δικές τους ικανότητες και περισσότερο από τις δυνάμεις και την αξιοπιστία των μεγάλων προστατών τους.

Υπάρχουν δύο είδη διεθνούς στήριξης που μπορεί να αναζητήσει και να βρει μια χώρα. Είναι οι σύμμαχοι έναντι του κοινού αντιπάλου και τα λεγόμενα διεθνή ερείσματα. Συμμάχους θα βρούμε από χώρες, που έχουν κι αυτές σοβαρές διαφορές συμφερόντων με τους αντιπάλους μας. Διεθνή ερείσματα αντίθετα, είναι η ενεργός ή η παθητική στήριξη από χώρες, που δεν έχουν άμεσο όφελος να πάρουν μέρος στη δική μας διαμάχη, αλλά θέλουμε να κερδίσουμε είτε την υποστήριξή τους, είτε μια ευμενή ουδετερότητα, είτε θέλουμε να τους αποτρέψουμε από το να πάρουν το μέρος των εχθρών μας. Η διάκριση ανάμεσα σε διεθνείς συμμάχους και διεθνή ερείσματα είναι κρίσιμη. Μπορούμε να κάνουμε συμμαχίες για να γίνουμε ισχυροί. Αλλά αναζητούμε διεθνή ερείσματα επειδή είμαστε ισχυροί, για να γίνουμε ισχυρότεροι. Προτεραιότητα έχει πάντως η πολιτική συμμαχιών. Αν μια χώρα που κινδυνεύει από επίβουλο γείτονα βρει συμμάχους για την αντιμετώπισή του, τότε αποκτά “εξισορροπητική ισχύ” και μπορεί να βρει και διεθνή ερείσματα για να γίνει ισχυρότερη. Αν αντίθετα μια χώρα δεν έχει συμμάχους έναντι ισχυρού αντιπάλου, τότε εμφανίζεται αδύνατη και δεν θα βρεθεί τρίτος να τη στηρίξει. Για να το πούμε με τη γλώσσα των μαθηματικών, οι συμμαχίες είναι αθροιστικοί συντελεστές ισχύος, ενώ τα διεθνή ερείσματα είναι πολλαπλασιαστές ισχύος.

1.10 Πληροφορία

Στη σημερινή εποχή όπου η πληροφορία αποτελεί στοιχείο ισχύος (πολλοί αναλυτές επιχειρηματολογούν υπέρ της συμπερίληψης των πληροφοριών στους συντελεστές ισχύος του κράτους), δεν θα ήταν δυνατόν να μη μιλάμε και για «πόλεμο των πληροφοριών». Πράγματι, ο πληροφοριακός πόλεμος, ο ηλεκτρονικός πόλεμος, ο κυβερνοπόλεμος, είναι μερικοί από τους όρους που χρησιμοποιούνται στον κύκλο του πολέμου των πληροφοριών, προκειμένου να περιγράψουν την ίδια γενικά αντίληψη.⁴⁸ Ταυτόχρονα, η συνεχώς αυξανόμενη ταχύτητα μετάδοσης και συλλογής πληροφοριών, επιβάλλει ανάλογη μείωση της ταχύτητας στη λήψη αποφάσεων. Αυξάνει δηλαδή την πίεση του χρονικού παράγοντα πάνω στη λήψη των αποφάσεων.

---

⁴⁸ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 217.

Η εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας δημιούργησε ευκαιρίες χρήσης και άλλων μέσων για την επιβολή της θέλησής μας επί του αντιπάλου. Η πλέον σύγχρονη μορφή πολεμικών επιχειρήσεων αναφέρεται στον πληροφοριακό πόλεμο (information warfare). Ως πληροφοριακό πόλεμο εννοούμε την επιθετική ή αμυντική χρήση των πληροφοριών και των πληροφοριακών συστημάτων για την απόκρουση, την εκμετάλλευση, τη φθορά ή την καταστροφή εχθρικών πληροφοριών, διαδικασιών που βασίζονται στην πληροφορία, πληροφοριακών συστημάτων, καθώς και δικτύων που βασίζονται σε συστήματα υπολογιστών, ενώ παράλληλα προστατεύονται τα φίλια πληροφοριακά συστήματα. Οι δράσεις αυτές σχεδιάζονται με σκοπό την απόκτηση πλεονεκτημάτων έναντι των στρατιωτικών ή μη στρατιωτικών εχθρικών συστημάτων.

Ως κυβερνοπόλεμος ορίζεται το σύνολο των ενεργειών ενός κράτους προκειμένου να διεισδύσει στα συστήματα υπολογιστών και στα δίκτυα με στόχο να προκαλέσει βλάβες ή αποδιοργάνωση. Ο κυβερνοπόλεμος αναπτύσσεται μέσα σ' αυτό που έχει αποκληθεί «κυβερνοχώρος» (cyberspace), ο οποίος έχει καταστεί η πέμπτη διάσταση του θεάτρου επιχειρήσεων, μετά τη ξηρά, τη θάλασσα, τον αέρα και το διάστημα.⁴⁹ Η ποικιλία των στόχων που μπορούν να προσβληθούν, η έκτασή τους, η ταχύτητα προσβολής τους και η σοβαρότητα των επιπτώσεων της προσβολής για τον αντίπαλο καθιστούν τον κυβερνοπόλεμο ικανό να επηρεάσει τη θέληση του αντιπάλου, παθητικά (αποτροπή) ή ενεργητικά (πειθαναγκασμός). Έτσι ο κυβερνοπόλεμος αποτελεί ένα ακόμα μέσο ή παράγοντα ισχύος (cyber power) στη διάθεση ενός κράτους. Τα πλεονεκτήματα (οικονομικά, ηθικά, κλπ) έναντι της φυσικής καταστροφής είναι αυταπόδεικτα.

Μία από τις πλέον σύγχρονες τεχνολογίες που αναφέρονται στις ένοπλες δυνάμεις και αποτελεί σημαντικό πολλαπλασιαστή ισχύος, είναι τα συστήματα διοίκησης και ελέγχου που είναι ενσωματωμένα σε ένα πλήρες δίκτυο επικοινωνιών και πληροφοριών, με τη χρησιμοποίηση συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών, και είναι ευρέως γνωστά ως C4ISR (Command, Control, Communications, Computerized, Intelligence, Surveillance & Reconnaissance). Αποτελούν απαραίτητο στοιχείο των σύγχρονων στρατών προκειμένου να είναι δυνατή η λειτουργία τους στο σύγχρονο επιχειρησιακό περιβάλλον και η άμεση αντίδρασή τους στις σύγχρονες απειλές και απαιτήσεις. Η διασύνδεση των δυνάμεων, των μέσων και των οπλικών

---

⁴⁹ «Cyber war: War in the Fifth Domain. Are the Mouse and Keyboard the New Weapons of Conflict?», The Economist, Jul 1st 2010.

συστημάτων, μέσω ενός πλήρως ενσωματωμένου δικτύου διοίκησης και πληροφόρησης οδήγησε σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε δικτυο-κεντρικό πόλεμο (network-centric warfare – NCW). Με τον όρο «δικτυο-κεντρικός πόλεμος» αναφερόμαστε σε στρατιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες πραγματοποιούνται με τη χρήση πλήρως ενσωματωμένων συστημάτων υψηλής τεχνολογίας, μέσω των οποίων επιδιώκεται η μετατροπή ενός πληροφοριακού πλεονεκτήματος, που αποκτάται εν πολλοίς με την τεχνολογία της πληροφορίας, σε ανταγωνιστικό επιχειρησιακό πλεονέκτημα δυνάμεων κατάλληλα διαδικτυωμένων και με υψηλού επιπέδου πληροφόρηση, σε διάφορες γεωγραφικές περιοχές. Η αντίληψη του δικτυο-κεντρικού πολέμου δίνει τη δυνατότητα στους μαχόμενους να μετατρέπουν το πλεονέκτημα της πληροφορίας – ή αλλιώς την πληροφοριακή υπεροχή – σε καταλυτική αύξηση της μαχητικής ισχύος. Αποτελεί στην ουσία σημαντικό πολλαπλασιαστή ισχύος και δίνει τη δυνατότητα σε χώρες που διαθέτουν τεχνολογική ανωτερότητα, να αποκτούν την κυριαρχία στο σύγχρονο στρατηγικό περιβάλλον, είτε σε καιρό ειρήνης, είτε σε περίοδο κρίσεων.

1.11 Στρατηγική και ηγεσία

Παρόλη τη σημασία των αντικειμενικών παραγόντων και στοιχείων της ισχύος, η ιστορία μας υποχρεώνει να λάβουμε υπόψη την αξία κάποιων μη ορατών παραγόντων που υπεισέρχονται καθοριστικά στη χρήση και την απόδοση της ισχύος, ιδίως της στρατιωτικής. Αναφερόμαστε εν προκειμένω, στη στρατηγική και την ηγεσία, δύο παράγοντες που συμβάλλουν στην αξιοποίηση των αντικειμενικών στοιχείων της ισχύος και καθορίζουν την αποτελεσματικότητά τους στην πράξη.⁵⁰ Από μια ορθή στρατηγική εξαρτάται η επιτυχής χρήση των στοιχείων ισχύος που διαθέτει ένα κράτος. Η ορθή ή η εσφαλμένη στρατηγική εξαρτάται από την ικανότητα της ηγεσίας σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο. Από την αποτελεσματικότητα της ηγεσίας του κράτους, εξαρτάται η δυνατότητα μετατροπής της διατιθέμενης ισχύος σε στρατηγικές, που μπορούν να παραγάγουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Η υψηλή στρατηγική έχει να κάνει με όλα εκείνα τα ζητήματα που σχετίζονται με την διατήρηση της πολιτικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας και την επιδίωξη των ευρύτερων εθνικών συμφερόντων. Σκοπός της είναι να συντονίσει και να κατευθύνει όλα τα κέντρα ισχύος του κράτους. Στο

---

⁵⁰ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 227.

επίπεδο αυτό λαμβάνονται αποφάσεις για ειρήνη ή πόλεμο, συμμετοχή σε συμμαχίες, στρατηγικές συμπράξεις και συνεργασίες κοκ. Η υψηλή στρατηγική αναπτύσσεται σε διάφορες διαστάσεις, κυριότερες των οποίων είναι η οικονομική (οικονομική στρατηγική), η στρατιωτική (στρατιωτική στρατηγική), η εσωτερική πολιτική (στρατηγική της εσωτερικής κρατικής λειτουργίας) και η εξωτερική πολιτική (διπλωματική στρατηγική). Η υψηλή στρατηγική αποφασίζεται κανονικά από την πολιτική ηγεσία μιας χώρας, με βάση δεδομένα και εισηγήσεις που προέρχονται από την ανωτάτη στρατιωτική ηγεσία, αλλά και από άλλους φορείς του κράτους.

Η χρήση της στρατιωτικής ισχύος αποτελεί αντικείμενο της στρατιωτικής στρατηγικής, προς υλοποίηση των πολιτικών σκοπών που τίθενται από την υψηλή στρατηγική του κράτους. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να πούμε ότι η στρατιωτική στρατηγική είναι η τέχνη και η επιστήμη της χρησιμοποίησης των ενόπλων δυνάμεων ενός έθνους για την εξασφάλιση των αντικειμενικών σκοπών της εθνικής πολιτικής, με τη χρήση ή την απειλή χρήσης στρατιωτικής ισχύος.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι την ιστορία την γράφουν οι ηγέτες, καθώς σύμφωνα με τον Ξενοφώντα *«άνευ γαρ αρχόντων ουδέν αν ούτε καλόν ούτε αγαθόν γένοιτο»⁵¹*. Δεν αρκεί κατά συνέπεια, η απόκτηση αντικειμενικών στοιχείων ισχύος (οικονομικών, στρατιωτικών, δημογραφικών, κοκ). Είναι επίσης σημαντικό το ποιοι θα χειριστούν με επιτυχία και αποτελεσματικότητα αυτή την ισχύ, εφαρμόζοντας κατάλληλες και επιτυχημένες στρατηγικές. Το αν η ισχύς μιας χώρας θα έχει το αναμενόμενο αποτέλεσμα, εξαρτάται από την επιτυχημένη ή όχι εσωτερική πολιτική, από τις κατάλληλες ή όχι επιλογές στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις, από τη μέριμνα για τον εξοπλισμό και το επίπεδο των ενόπλων δυνάμεων, με άλλα λόγια από την ικανότητα της κυβέρνησης της χώρας αλλά και της στρατιωτικής ηγεσίας. Μιλώντας για στρατιωτική ηγεσία, δεν αναφερόμαστε μόνο στα πρόσωπα της ανωτάτης ηγεσίας αλλά και σε εκείνα που κατέχουν τις κύριες θέσεις διοίκησης σε όλο το φάσμα της δομής των ενόπλων δυνάμεων και υλοποιούν τη στρατιωτική στρατηγική. Η ικανότητα αυτή, αν και δεν είναι μετρήσιμη και συνεπώς δεν μπορεί εύκολα να εκτιμηθεί, εξαρτάται από κάποια στοιχεία όπως: η εκπαίδευση και η κατάλληλη προετοιμασία των ηγετών, η αξιολόγηση της ηγετικής τους επάρκειας και φυσικά ο τρόπος της επιλογής τους στις κρίσιμες θέσεις ηγεσίας. Επίσης, σημαντικό πρέπει να θεωρείται το ιστορικό υπόβαθρο και οι παραδόσεις του έθνους που

---

⁵¹ Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις*, Βιβλίο 3, στίχοι 42-43.

συγκροτούν και εμπνέουν μια στρατιωτική ελίτ που την χαρακτηρίζουν η συνοχή, η υπερηφάνεια, το υψηλό φρόνημα και η βαθιά πίστη στην υψηλή αποστολή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος – υφιστάμενη κατάσταση

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια παρουσίαση της υφιστάμενης ελληνοτουρκικής ισορροπίας ισχύος, μέσα από το πρίσμα των διάφορων συντελεστών που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

2.1 Γεωγραφία – περιβάλλον και γεωστρατηγική αξία

Η στρατηγική αξία της Μεσογείου και της ευρύτερης περιοχής που την περιβάλλει εξακολουθεί να υφίσταται σήμερα σε πολύ υψηλό βαθμό, γεγονός που αποδεικνύεται από το έντονο ενδιαφέρον των Μεγάλων Δυνάμεων, του ΝΑΤΟ και της ΕΕ και την παρουσία τους, κυρίως με αεροναυτικές δυνάμεις και στρατιωτικές εγκαταστάσεις στη μεσογειακή λεκάνη.

Το βασικό πλεονέκτημα της Ελλάδας είναι η γεωγραφική της θέση, η οποία της προσδίδει στρατηγική αξία. Αντίθετα μειονέκτημα συνιστά το μήκος των βορείων συνόρων της, που σε σημαντικό τμήμα τους έχουν περιορισμένο βάθος, καθώς και ο μεγάλος αριθμός των νησιών, που απέχουν από την ηπειρωτική χώρα. Ο κατακερματισμός της ελληνικής επικράτειας, η εγγύτητα των νησιών προς την Τουρκία και αντιστρόφως η απόσταση από τον ελληνικό κορμό δίνει το επιθετικό πλεονέκτημα στην Τουρκία σε συνάρτηση βεβαίως με τον πληθυσμό της Τουρκίας και την 4^η τουρκική Στρατιά, τη λεγόμενη του «Αιγαίου». Η Τουρκία μπορεί να προβεί σε επιθετικές ενέργειες και ακολουθώντας τη μέθοδο του «σαλαμιού» να καταλάβει λόγω του κατακερματισμού τμήματα (νησιά) της ελληνικής επικράτειας, να εδραιώσει την κατοχή και να δημιουργήσει τετελεσμένα, χωρίς ταυτοχρόνως να είναι υποχρεωμένη, για να διατηρήσει τα κεκτημένα, να επιδιώξει μεγαλύτερα εδαφικά κέρδη.⁵² Αντίθετα, η ελληνική πλευρά δεν έχει τη δυνατότητα να αποσπάσει από τον μεγάλο και συμπαγή τουρκικό γεωγραφικό όγκο ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο κομμάτι χωρίς να περιπλακεί. Η έκταση της Τουρκίας είναι σχεδόν έξι φορές μεγαλύτερη από της Ελλάδας και αυτό της προσδίδει ένα σημαντικότερο πλεονέκτημα έναντι αυτής: το στρατηγικό βάθος. Τούτο το πλεονέκτημα υπέρ της Τουρκίας υφίσταται καθόλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα. Μάλιστα μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου ενισχύεται υπέρ αυτής λόγω αφενός της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, η οποία θεωρητικώς σε περίοδο κρίσης ή πολέμου μπορούσε να

---

⁵² Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988, σελ. 393.

χρησιμεύσει ως τέτοιος χώρος για την Ελλάδα,⁵³ και αφετέρου της ένταξης της Βουλγαρίας στις δυτικές δομές ασφάλειας και της υιοθέτησης εκ μέρους της μιας πολιτικής ίσων αποστάσεων έναντι της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η κατάληψη τουρκικών εδαφών από ελληνικής πλευράς προσκρούει στο βάθος του χώρου, όχι όμως και η κατάληψη ελληνικών εδαφών από τουρκικής πλευράς. Όσον αφορά στο Περιβάλλον, ιδιαίτερη σημασία έχει η επίδρασή του στην ποιότητα ζωής στην Ελλάδα και στον τουρισμό, ο οποίος αποτελεί μοχλό οικονομικής ανάπτυξης, με θετικό αντίκτυπο στην απασχόληση.

Μολονότι η γεωπολιτική⁵⁴ σημασία της Ελλάδας τις τελευταίες δεκαετίες μειώθηκε στον άξονα Βορρά – Νότου, αυξήθηκε στα Βαλκάνια, ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του '90, καθώς η Ελλάδα ως οργανικό μέλος της ΕΕ και φυσικά του ΝΑΤΟ μπορούσε να παίξει, όπως και τελικά έπαιξε μετά την υπογραφή της ενδιάμεσης συμφωνίας με την ΠΓΔΜ το 1995, πρωταγωνιστικό ρόλο για τη σταθεροποίηση των Δυτικών Βαλκανίων.⁵⁵ Η Ελλάδα βρίσκεται, από γεωγραφικής άποψης, σε προνομιακή θέση έναντι των βορείων γειτόνων της. Αποτελεί, γενικώς, την έξοδο της βαλκανικής χερσονήσου στη Μεσόγειο, με την Θεσσαλονίκη να συνιστά (υπό ευρεία έννοια) το επίγειο της Βαλκανικής. Πλέον αυτών, η Ελλάδα ήταν και παραμένει το πλέον αναπτυγμένο και ισχυρό κράτος της περιοχής, με τις ισχυρότερες ένοπλες δυνάμεις και με μακρόχρονη συμμετοχή στους κύριους οργανισμούς ασφάλειας και οικονομικής συνεργασίας (ΝΑΤΟ, ΕΕ). Σε όλα αυτά θα μπορούσαν να προστεθούν η παραδοσιακή σχέση της Ελλάδας με την βαλκανική ενδοχώρα, το υψηλό πολιτισμικό επίπεδο και το πλούσιο ιστορικό υπόβαθρο. Όλα αυτά τα στοιχεία παρέχουν στην Ελλάδα πλεονεκτήματα και δυνατότητες επιρροής στην βαλκανική περιοχή και άσκησης εξωτερικής πολιτικής «ήπιας» ισχύος, με πρωτοβουλίες στο χώρο της οικονομίας, του εμπορίου, των επιχειρήσεων, της παιδείας και του πολιτισμού. Δυστυχώς, παρά τις κάποιες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες ιδιωτών και οργανισμών, η εξωτερική πολιτική της χώρας δεν εκμεταλλεύτηκε τα πλεονεκτήματα, δεν αντιμετώπισε το θέμα συστηματικά και στη βάση ενός μακρόπνοου σχεδιασμού και

---

⁵³ Ηλίας Κουσκουβέλης, «Εδώ είναι Βαλκάνια...», Φιλελεύθερη Έμφαση, τεύχος 10, 2002, σελ.199.

⁵⁴ Γεωπολιτική είναι η επιστήμη, η οποία μελετά, αναλύει και ερμηνεύει την αλληλεξάρτηση του γεωγραφικού χώρου με τις ανθρώπινες δραστηριότητες και την πολιτισμική σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, με σκοπό την αξιοποίηση και την αύξηση της ισχύος (οικονομικής-στρατιωτικής) στο παρόν και στο μέλλον.

⁵⁵ Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, «Γιατί η Ελλάδα δεν μειονεκτεί έναντι της Τουρκίας», Foreign Affairs, The Hellenic Edition, 19/04/2013, διαθέσιμο στο <http://foreignaffairs.gr/articles/69273/xaralampos-tsardanidis/giati-i-ellada-den-meionekei-enanti-tis-toyrkias?page=show>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

βρέθηκε, εν πολλοίς, απλώς θεατής των όσων συμβαίνουν στην περιοχή. Επιπλέον, υφίσταται πάντα η ανησυχία ότι η πολιτική επιρροή της Τουρκίας στα Βαλκάνια και η ισχυροποίησή της στη γεωγραφική αυτή περιοχή θα αποτελούσε μια πράξη γεωγραφικής περικύκλωσής της.⁵⁶ Τα πρόσφατα γεγονότα στις χώρες της Βορείου Αφρικής και της Μέσης Ανατολής έχουν δημιουργήσει κατάσταση έντονης ρευστότητας, αυξάνοντας την αξία της μεταβλητής «Γεωστρατηγική⁵⁷ Αξία» για τη χώρα μας. Εκτός από την ΕΕ και την Ευρωζώνη, η Ελλάδα - μαζί με την Τουρκία - αποτελούν τις σημαντικότερες στρατιωτικές «βάσεις» της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ.

Η γεωστρατηγική σημασία της διατήρησης της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, αλλά και η παραγωγική συνεργασία της ως μέλος της συμμαχίας, είναι ζωτικής σημασίας για ολόκληρη τη δύση. Το πιο σημαντικό είναι ότι η χώρα κατέχει την βάση «κλειδί» του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ στον κόλπο της Σούδας, στην Κρήτη. Αυτή η βάση είναι ένα κρίσιμο συστατικό της συμμαχίας και της στρατιωτικής επιρροής των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή της Μεσογείου και στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Η Ευρωπαϊκή Διοίκηση των ΗΠΑ έχει περίπου 380 άτομα προσωπικό στην βάση Ναυτικής Υποστήριξης της Σούδας, η οποία αποτελείται από μια ναυτική βάση, ναύσταθμο και αεροπορική βάση.⁵⁸ Για επιχειρήσεις όπως οι «Desert Shield/Storm» στο Ιράκ, «Enduring Freedom» στο Αφγανιστάν και άλλες πολυεθνικές επιχειρήσεις, η βάση αυτή είχε θεμελιώδη σημασία για τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, ειδικά σε αποστολές αναγνώρισης και ανεφοδιασμού. Επίσης, μαζί με την αεροπορική βάση του Ιντσιρλίκ στην Τουρκία, αποτελούν τις μοναδικές μεγάλες βάσεις του ΝΑΤΟ στη νοτιοανατολική πλευρά του.

Τέλος, η σημασία της Ελλάδας έχει επίσης αναβαθμιστεί με δύο πρόσφατες εξελίξεις. Η πρώτη αφορά στην ανάπτυξη στενών στρατιωτικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ και της Ελλάδας, που αν αποδειχθούν μακροπρόθεσμης πνοής, μπορούν να επαναπροσδιορίσουν την ισορροπία των δυνάμεων στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου με αρνητικές επιπτώσεις για την

---

⁵⁶ Ευαγόρας Ευαγόρου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως Σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 71.

⁵⁷ Η γεωστρατηγική μελετά τους συσχετισμούς δυνάμεων σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο και συνδέεται με την έννοια της πολιτικής ισχύος. Συγκεκριμένα, η γεωστρατηγική αναφέρεται στην πολιτική που έχει ως αντικείμενο μελέτης γεωγραφικές περιοχές, οι οποίες ενδιαφέρουν ένα συγκεκριμένο κράτος και επηρεάζουν την ασφάλειά του και τα εθνικά του συμφέροντα.

⁵⁸ Ευτύχιος Γιατρουδάκης, «Η απόρρητη έκθεση για τη στρατηγική θέση της Ελλάδας», *Ethernews*, διαθέσιμο στο <https://ethernews.com/aporiti-ekthesi-gia-tin-ellada/#k1AEOwU8Gz3SFqQC.99>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

Τουρκία. Η δεύτερη εξέλιξη αναφέρεται στην ανακάλυψη κοιτασμάτων φυσικού αερίου στις ΑΟΖ της Κύπρου και του Ισραήλ, που αναπόδραστα οδηγούν και για πρακτικούς λόγους (τρόποι μεταφοράς των νέων κοιτασμάτων των υδρογονανθράκων) σε μια σύναψη ενός γεωοικονομικού τριγώνου ανάμεσα στο Ισραήλ, την Κύπρο και την Ελλάδα.

Από την άλλη πλευρά η Τουρκία, από γεωγραφική άποψη αποτελεί το σταυροδρόμι τριών κόσμων: του ευρωπαϊκού στα βορειοδυτικά, του υπό ευρεία έννοια ρωσικού στα βορειοανατολικά και του μεσανατολικού στα νοτιοανατολικά. Συνδέει τον Εύξεινο Πόντο με τη Μεσόγειο και την Ευρώπη με τη Μέση Ανατολή, ευρισκόμενη σε μία από τις πιο ευαίσθητες πολιτικά, οικονομικά, στρατιωτικά και γεωστρατηγικά ζώνες του κόσμου. Η Τουρκία είναι η μόνη χώρα-μέλος του ΝΑΤΟ που έχει χερσαία σύνορα με τις χώρες του Νοτίου Καυκάσου, το Ιράν και χώρες του αραβικού κόσμου. Πέραν των ανωτέρω, πρέπει να συνυπολογιστεί το γεγονός ότι βρέχεται προς Βορρά από τον Εύξεινο και προς Νότο από τη Μεσόγειο, γεγονός που αφ' ενός της δημιουργεί «θαλάσσια σύνορα» με τη Ρουμανία, την Ουκρανία και τη Ρωσία και αφ' ετέρου την έχει καταστήσει κόμβο στην κατασκευή και σχεδίαση αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου, τόσο από τη Μέση Ανατολή προς την Ευρώπη, όσο και από την Κ. Ασία προς τη Μεσόγειο. Παράλληλα θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σύσταση νέων κρατών μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ και οι στενοί πολιτιστικοί, θρησκευτικοί, φυλετικοί και γλωσσικοί δεσμοί της Τουρκίας με αρκετά από αυτά, έχουν οδηγήσει την Τουρκία σε στενότερη συνεργασία μαζί τους και ιδιαίτερα με τις δημοκρατίες της κεντρικής Ασίας (Τουρκμενιστάν, Κιργισία, Τατζικιστάν, Καζακστάν και Ουζμπεκιστάν). Ο Αχμέτ Νταβούτογλου τονίζει τη διεθνή σημασία της Τουρκίας, λόγω της γεωπολιτικής της θέσης και σημειώνει χαρακτηριστικά: *«Σε κάθε επίσημη ή ανεπίσημη συγκέντρωση ή και ομιλία, όπου υπογραμμίζεται η διεθνής σημασία της Τουρκίας, υπάρχει πάντα αναφορά στη γεωπολιτική της θέση. Αυτή η μαγική λέξη θεωρείται ως ένα μόνιμο διαπραγματευτικό ατού της Τουρκίας»*⁵⁹. Ο ίδιος αναφέρει ότι η Τουρκία, αντιλαμβανόμενη τη γεωγραφική της θέση «... ως ένα μέσο γεωπολιτικής, γεωοικονομικής και γεωπολιτισμικής ολοκλήρωσης, που αυξάνει τον περιφερειακό και παγκόσμιο ρόλο της», επιδιώκει τη δημιουργία ενός δυναμικού πολιτιστικού άξονα, στη βάση μιας νέας ιδιαίτερης ταυτότητας, που θα την απεγκλωβίσει από το διαχρονικό δίλημμα

---

⁵⁹ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκίας, 2010, σελ.39.

μεταξύ Ανατολής – Δύσης και θα της δώσει τη δυνατότητα προσέγγισης τόσο της Δύσης όσο και του ισλαμικού και Αραβικού κόσμου.⁶⁰

Σε έναν τέτοιο ασταθή γεωγραφικό χώρο, η αναζήτηση και εξεύρεση της δύναμης βοηθά στην επικράτηση αυτού που την κατέχει, καθώς ο νέος ισχυρός ηγεμόνας θα επιβάλει τη σταθερότητα. Στα πλαίσια της πρακτικής αυτής η Τουρκία δεν μένει αδιάφορη ως προς τον έλεγχο των πηγών ενέργειας που περιβάλλουν τα γεωγραφικά της σύνορα ή ακόμα και προς επιδίωξη της εκμετάλλευσης του μεσολαβητικού της ρόλου για την παροχή ενέργειας.⁶¹ Υψηλής προτεραιότητας αντικείμενο λοιπόν για την Τουρκία αποτελεί η ομαλή λειτουργία των αγωγών μεταφοράς ενέργειας που διέρχονται από το έδαφός της, με δεδομένο ότι τα 3/4 των εξακριβωμένων κοιτασμάτων πετρελαίου και αερίου παγκοσμίως βρίσκονται στη γειτονιά της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένων της Κασπίας και του Περσικού. Η διέλευση των αγωγών ενέργειας την έχει καταστήσει σε γεωπολιτικό επίπεδο έναν κεντρικό ενεργειακό κόμβο. Επίσης ένα θέμα που συνιστά «στρατηγικό εφιάλτη» για την Τουρκία, είναι το Κουρδικό Ζήτημα, όπου ο φόβος μιας πιθανής διάλυσης του Ιράκ και της δημιουργίας ενός «μεγάλου Κουρδιστάν» παραμένει ζωντανός. Φυσικά, τα προβλήματα αυτά κατέστησαν εντονότερα μετά τον πόλεμο στο Ιράκ, ενώ έχουν φτάσει σε επίπεδα υψηλής έντασης εξαιτίας της συριακής κρίσης.

Επιπλέον, η Τουρκία προσπαθεί να αυξήσει την επιρροή της σε γειτονικές χώρες, ως μεγάλη δύναμη, με εστίαση στα κράτη της Βαλκανικής και στις χώρες της Ευρασίας αλλά και στον γενικότερο μουσουλμανικό κόσμο. Η Τουρκία καταβάλλει προσπάθειες να χρησιμοποιήσει τις μουσουλμανικές μειονότητες σε τρίτα κράτη ως μοχλούς επέμβασης σε αυτά, επιβεβαιώνοντας έτσι και τα δόγματα του παντουρκισμού και νεο-οθωμανισμού που χαρακτηρίζουν τη στρατηγική της.⁶² Στα πλαίσια της πιο πάνω στρατηγικής η Τουρκία προχωρεί σε οικονομικές αλλά και στρατιωτικές συνεργασίες με τουρκογενή κράτη στα ανατολικά της, με σκοπό να ισχυροποιηθεί και να δημιουργήσει φιλοτουρκικές εστίες. Η προσέγγιση των κρατών του Καυκάσου σκοπό έχει τον έλεγχο των χωρών αυτών και επιδιώκεται είτε με

---

⁶⁰ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 838.

⁶¹ Αχμέτ Νταβούτογλου, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 499-508.

⁶² Νικόλας Κοτζιάς, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας στον 21^ο Αιώνα: Για μια Νέα, Ενεργητική, Δημοκρατική, Πατριωτική Στρατηγική στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2010, σελ. 143.

οικονομικά ανοίγματα είτε με πολιτικές πρωτοβουλίες.⁶³ Πρέπει να υπογραμμισθεί η ενεργητική βαλκανική πολιτική και ο διαρκής στόχος της Άγκυρας για απόκτηση του δικαιώματος επέμβασης στα προβλήματα που έχουν σχέση με τις μουσουλμανικές μειονότητες των Βαλκανίων.

Θα πρέπει πάντως να αναφερθεί ότι, παρά τη γεωπολιτική θέση της Τουρκίας στο μέσον ενός τριγώνου αστάθειας και κρίσεων (με κορυφές τα Βαλκάνια, την Υπερκαυκασία και τη Μέση Ανατολή), δεν υπάρχει κάποια ορατή και άμεση εξωτερική (στρατιωτική) απειλή για την τουρκική ασφάλεια. Αυτή η ανησυχία όμως που αισθάνεται για περιφερειακή αστάθεια, είναι ένας από τους παράγοντες που την ωθούν σε μια δαπανηρή προσπάθεια απόκτησης ικανότητας για στρατιωτική επέμβαση. Πρόσφατα ήλθε στη δημοσιότητα διάταγμα του πανίσχυρου Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας, στο οποίο αναφέρεται η συσχέτιση Ελλάδας και Συρίας, ως μεγίστων εξωτερικών απειλών για την Τουρκία και η «συμβίωσή» τους στον κατάλογο των απειλών με τον εσωτερικό κίνδυνο των ισλαμιστών, η οποία αποτελεί σαφή πράξη πληροφορικού πολέμου από πλευράς της Άγκυρας, που σκοπό έχει να περάσει ένα υπόγειο μήνυμα προς τη Δύση. Το περιεχόμενο του μηνύματος αυτού μπορεί συνοπτικά να αποδοθεί ως εξής: Η Τουρκία αποτελεί το Δυτικό προπύργιο σε αυτήν την τόσο σημαντική περιοχή του κόσμου και απειλείται από το «κοινό και ενιαίο μέτωπο» της Ελλάδας, των ισλαμιστών και του «μέντορα» των τρομοκρατών, της Συρίας.

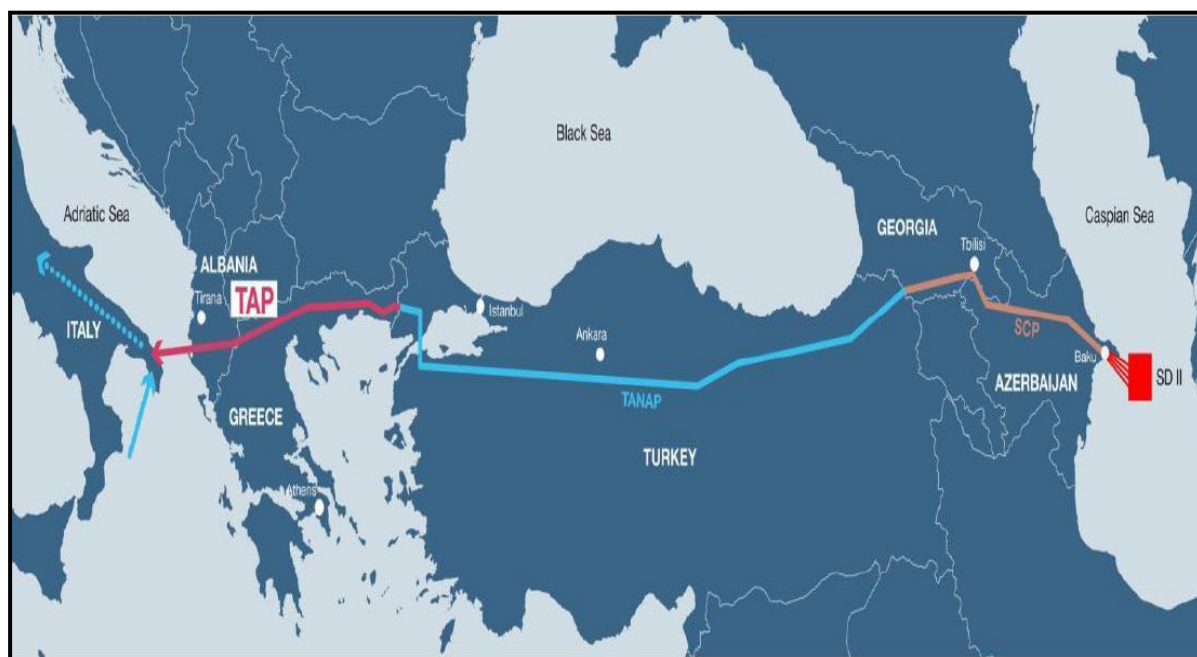
2.2 Ενέργεια

Η ενεργειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) είναι ενδεχομένως η πλέον κρίσιμη παράμετρος της οικονομικής δραστηριότητας και της κοινωνικής ζωής των χωρών μελών της καθόσον σχετίζεται τόσο με τη βιομηχανική παραγωγή όσο και με την καθημερινότητα των πολιτών της. Η Ρωσία, με τον αγωγό Nord Stream σύνδεσε ενεργειακά τη δυτική Ευρώπη με τα κοιτάσματα φυσικού αερίου της Σιβηρίας, ικανοποιώντας ένα μεγάλο μέρος των ενεργειακών της απαιτήσεων.⁶⁴ Αναπόφευκτα, η ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία προκάλεσε την αντίδραση τόσο εταιριών αμερικανικών συμφερόντων όσο και του ιδίου του ΝΑΤΟ, με πεδίο

⁶³ Ευαγόρας Ευαγόρου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως Σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 177.

⁶⁴ Κάθε χρόνο η Ρωσία δύναται να διοχετεύει έως και 27,5 bcm φυσικού αερίου στη δυτική Ευρώπη, ποσότητα ικανή να καλύψει τις ανάγκες 26 εκατομμυρίων νοικοκυριών. Βλ. Καρατουλιώτης, Νικόλαος Κ., *Γεωπολιτική Σκακέρα. Η Ελλάδα στο Κέντρο των Γεωστρατηγικών Συγκρούσεων*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2013, σ.161.

αντιπαράθεσης κυρίως τον τομέα του «Νότιου Διαδρόμου» (όπως απεικονίζεται στον χάρτη που ακολουθεί⁶⁵). Οι πρόσφατες προκλήσεις κατέδειξαν στην ΕΕ την ανάγκη διαφοροποίησης των πηγών, των προμηθευτών και των οδών εφοδιασμού ενέργειας ούτως ώστε οι επιχειρήσεις και οι πολίτες της να έχουν διαρκή πρόσβαση στην ενέργεια σε προσιτές και ανταγωνιστικές τιμές.⁶⁶ Η ιδιαίτερη γεωγραφική θέση της Ελλάδας αναδεικνύει το σημαντικό γεωπολιτικό και γεωοικονομικό ρόλο που δύναται να αναλάβει στον ενεργειακό τομέα της ευρύτερης περιοχής της νοτιοανατολικής (ΝΑ) Μεσογείου, ως γέφυρα ανατολής – δύσης. Η ύπαρξη μιας εναλλακτικής οδού μεταφοράς ενέργειας που θα διέρχεται από την Ελλάδα, αναβαθμίζει περαιτέρω τον γεωπολιτικό ρόλο της, ως διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας.⁶⁷

⁶⁵ Ο Νότιος Διάδρομος Φυσικού Αερίου αποβλέπει στη μεταφορά φυσικού αερίου από την Κασπία Θάλασσα στην Ευρώπη μέσω του αγωγού Νοτίου Καυκάσου (SCPX) Αζερμπαϊτζάν-Γεωργία, του αγωγού Ανατολίας (TANAP) Τουρκία και Αδριατικού Αγωγού (TAP) Ελλάδα-Αλβανία-Ιταλία και από εκεί με επέκταση του Ιταλικού δικτύου στην Κεντρική Ευρώπη. «Ο Νότιος Διάδρομος Φυσικού Αερίου», *Trans Adriatic Pipeline*, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός/Το-ευρύτερο-πλαίσιο/Ο-Νότιος-Διάδρομος-Φυσικού-Αερίου>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

⁶⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Δέσμη Μέτρων για την Ενεργειακή Ένωση· Στρατηγική πλαίσιο για την ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή», 25/02/2015, διαθέσιμο στο https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0017.03/DOC_1&format=PDF, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018), σελ. 4-5.

⁶⁷ Κλεοπάτρα-Ειρήνη Ζέρδε, «Η θέση κλειδί της Ελλάδας στο “Παιχνίδι” των αγωγών φυσικού αερίου», *Power Politics*, 08/03/2017, διαθέσιμο στο <https://powerpolitics.eu/η-θέση-κλειδί-της-ελλάδας-στο-παιχνίδι/>, (τελευταία πρόσβαση 18/03/2018).

Πιο συγκεκριμένα, από την Ελλάδα διέρχεται ο αγωγός Trans Adriatic Pipeline (TAP). Ο Διαδρατικός Αγωγός TAP είναι ένα έργο κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου ο οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Κασπίας και συγκεκριμένα από το κοίτασμα του Shah Deniz του Αζερμπαϊτζάν, στην Ευρώπη. Ο TAP θα διασυνδεθεί με τον αγωγό φυσικού αερίου Ανατολίας (TANAP) στα σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας και θα διέρχεται από τη Βόρεια Ελλάδα, την Αλβανία, την Αδριατική Θάλασσα και θα καταλήγει στις ακτές της Νότιας Ιταλίας όπου θα διασυνδεθεί στο ιταλικό δίκτυο φυσικού αερίου.⁶⁸ Η διαδρομή του TAP έχει μήκος 878 χλμ. (Ελλάδα 550 χλμ., Αλβανία 215 χλμ., Αδριατική Θάλασσα 105 χλμ., Ιταλία 8 χλμ.) (όπως απεικονίζεται στον χάρτη που ακολουθεί⁶⁹). Στο τέλος του τρίτου τριμήνου του 2018, το έργο ήταν ολοκληρωμένο κατά 80,7%.⁷⁰ Η ανάγκη ενίσχυσης της ενεργειακής ασφάλειας και της διαφοροποίησης του ενεργειακού εφοδιασμού της Ευρώπης, οδήγησε τον TAP να αναγνωρισθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ως «Έργο Κοινού Ενδιαφέροντος⁷¹». Ο λόγος αυτού του χαρακτηρισμού του ήταν ο καθοριστικός ρόλος του στο άνοιγμα του Νότιου Διαδρόμου Φυσικού Αερίου που αποτελεί μία από τις προτεραιότητες της ευρωπαϊκής ενεργειακής πολιτικής.⁷²

⁶⁸ «Ο TAP με μια ματιά», *Trans Adriatic Pipeline*, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

⁶⁹ «Η διαδρομή του Διαδρατικού Αγωγού φυσικού αερίου», *Trans Adriatic Pipeline*, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός/Χάρτης-διαδρομής>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

⁷⁰ «Πρόδος κατασκευής», *Trans Adriatic Pipeline*, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/Κατασκευή-του-αγωγού/Πρόδος-κατασκευής>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

⁷¹ «Η ΕΕ στηρίζει τον TAP», *Trans Adriatic Pipeline*, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός/Το-ευρύτερο-πλαίσιο/Ευρωπαϊκή-αναγνώριση>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

⁷² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Ευρωπαϊκή στρατηγική για την ενεργειακή ασφάλεια», 28/05/2014, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018), σ.19.

Βέβαια η Ελλάδα δεν είναι αυτόνομη ενεργειακά. Εξαρτάται από την εισαγωγή πετρελαίου, το οποίο συμμετέχει κατά 52,8% (2017)⁷³ στη συνολική κατανάλωση πρωτογενούς ενέργειας, ποσοστό από τα μεγαλύτερα στην Ε.Ε. Αν και οι πηγές προέλευσης του πετρελαίου στα δύο διυλιστήρια της χώρας (ΕΛΠΕ και Motor Oil) ποικίλλουν, το Ιράν, η Ρωσία και η Σαουδική Αραβία αποτελούν τις χώρες από τις οποίες εισάγονται περίπου τα δύο τρίτα των συνολικών εισαγωγών αργού πετρελαίου. Η εγχώρια παραγωγή (κοίτασμα Πρίνου) καλύπτει ένα πολύ μικρό ποσοστό των αναγκών της χώρας.⁷⁴

Το φυσικό αέριο άρχισε να διανέμεται στην Ελλάδα το 1996 και έκτοτε παρουσιάζει σημαντική αύξηση μέχρι το 2011. Σήμερα (στοιχεία 2017) συμμετέχει με 11,3%⁷⁵ στην πρωτογενή κατανάλωση ενέργειας και ακολουθεί τη γενική τάση της κατανάλωσης ενέργειας με σημαντική πτώση τα τελευταία χρόνια. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι εισάγεται ετησίως περί τα 135 bcf από τη Ρωσία μέσω αγωγών που διέρχονται από τα Βαλκάνια, από το Αζερμπαϊτζάν μέσω του αγωγού που διέρχεται από την Τουρκία και φθάνει στην Κομοτηνή, καθώς και LNG από την Αλγερία, που απο-υγροποιείται στο σταθμό της Ρεβυθούσας. Όπως ήδη προαναφέρθηκε, από την Ελλάδα διέρχεται ο αγωγός TAP, που θα μεταφέρει μέσω του TANAP, αζέρικο αέριο στην Ιταλία, αποφέροντας σημαντικά κέρδη στην Ελλάδα. Ο διασυνδετήριος αγωγός IGB που συνδέει την Ελλάδα με τη Βουλγαρία είναι ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας, καθόσον αποτελεί μία κάθετη οδό μεταφοράς φυσικού αερίου συνδέοντας τον TAP, τον σταθμό LNG στη Ρεβυθούσα αλλά και την πλωτή μονάδα παραλαβής, αποθήκευσης και αεριοποίησης LNG (ΑΣΦΑ) της Αλεξανδρούπολης.⁷⁶

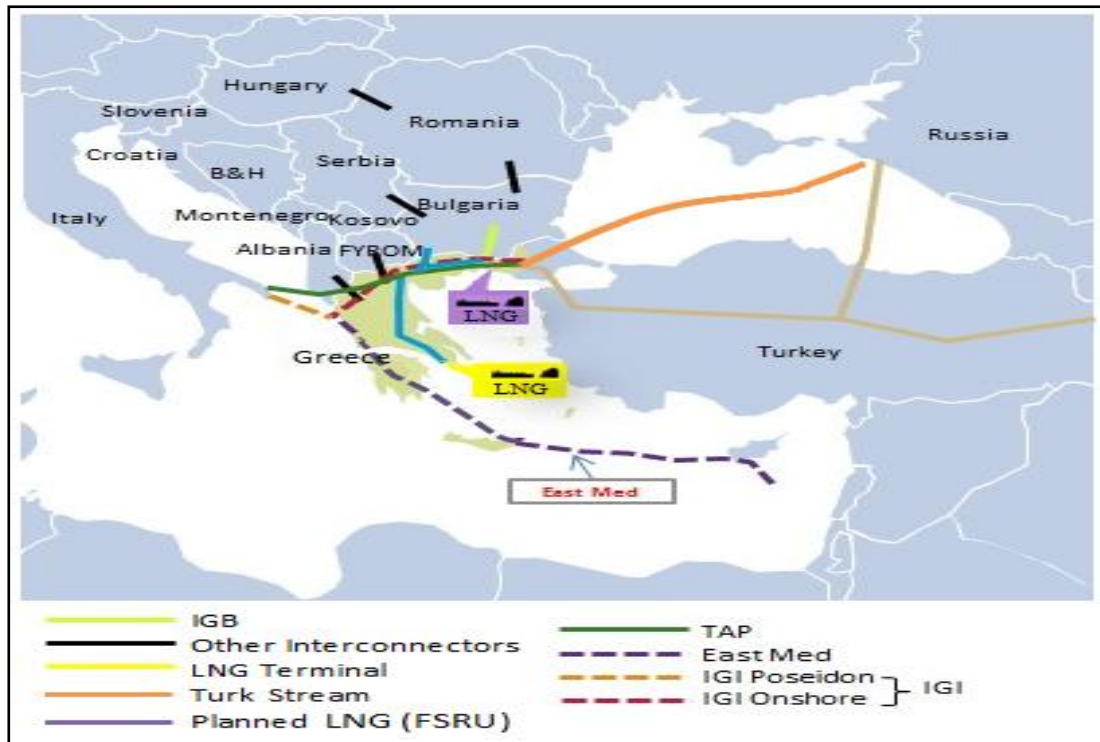
⁷³ Κώστας Δεληγιάννης, «Το Ελληνικό Προφίλ σε Παραγωγή και Κατανάλωση Ενέργειας», ENERGIA, 27/11/17, διαθέσιμο στο <https://www.energia.gr/article/122100/to-ellhniko-profil-se-paragogh-kai-katanalosh-energeias>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

⁷⁴ Ζανέτα Γκίκα, Θεανώ Μαλούτα, Ελένη Μίχου, 16/06/2017, «Εξελίξεις και τάσεις στην ελληνική αγορά ανανεώσιμων πηγών ενέργειας», Μελέτη, Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών.

⁷⁵ Κώστας Δεληγιάννης, «Το Ελληνικό Προφίλ σε Παραγωγή και Κατανάλωση Ενέργειας», ENERGIA, 27/11/17, διαθέσιμο στο <https://www.energia.gr/article/122100/to-ellhniko-profil-se-paragogh-kai-katanalosh-energeias>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

⁷⁶ «Διασυνδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (East Med)», Δημόσια Επιχείρηση Αερίου, διαθέσιμο στο <http://www.depa.gr/index3.php/content/article/002005007/539.html>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

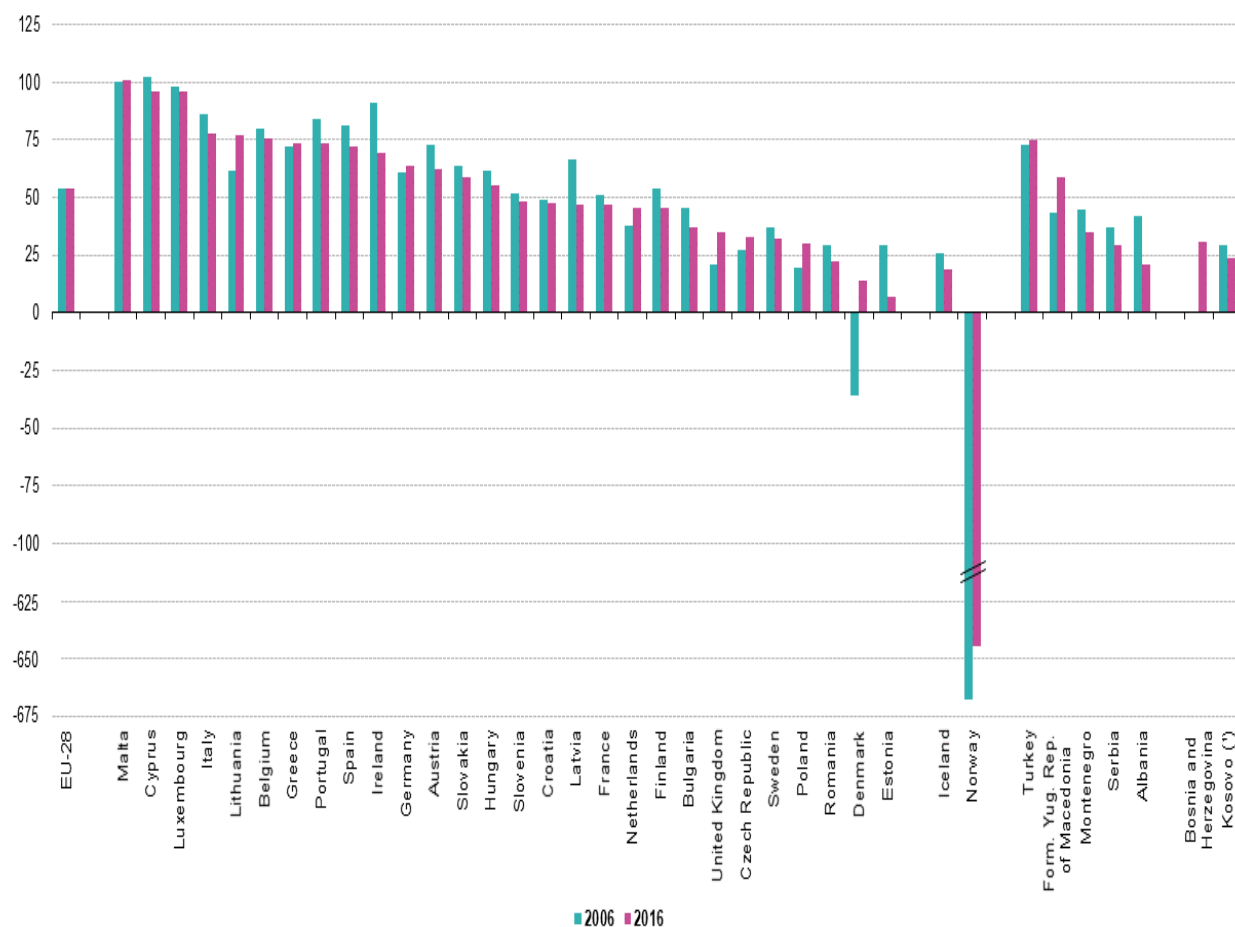
Μόνο το 38% της καταναλισκόμενης ενέργειας παράγεται στη χώρα (πετρέλαιο και φυσικό αέριο είναι εισαγόμενες πρώτες ύλες). Ο λιγνίτης αποτελεί το μόνο εγχώριο ορυκτό καύσιμο και χρησιμοποιείται αποκλειστικά στην ηλεκτροπαραγωγή, στην οποία είναι το κυρίαρχο καύσιμο (~ 40%), συνοδευόμενος από το φυσικό αέριο (~31%) και τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) να ακολουθούν με περίπου 26%. Εθνικός στόχος θα πρέπει να είναι η ενεργειακή ασφάλεια, με την παραγωγή εναλλακτικών μορφών ενέργειας από διαφορετικές πηγές, ενώ αναγκαία είναι επίσης η ορθολογική χρήση και η εξοικονόμηση της ενέργειας. Η χώρα μας έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να χρησιμοποιεί πολλές μορφές Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (την αιολική, την ηλιακή, την ενέργεια κυμάτων, την παλιρροϊκή ενέργεια, την βιομάζα, τα αέρια που εκλύονται από χώρους υγειονομικής ταφής και από εγκαταστάσεις βιολογικού καθαρισμού, τα βιοαέρια και την υδραυλική ενέργεια που αξιοποιείται από υδροηλεκτρικούς σταθμούς) στα πλαίσια της πράσινης ανάπτυξης. Η εξάρτηση της Ελλάδας από τις εισαγωγές ενέργειας (η οποία είναι πολύ μεγαλύτερη από τον κοινοτικό μέσο όρο) αυξήθηκε ελαφρά την δεκαετία 2006-2016 και εμφανίζεται στο στατιστικό διάγραμμα της

Eurostat (στοιχεία εξαγόμενα τον Ιούλιο 2018, όπου φαίνεται συγκριτικά και η εξάρτηση της Τουρκίας⁷⁷).

Energy dependency rate — all products, 2006 and 2016

(% of net imports in gross inland consumption and bunkers, based on tonnes of oil equivalent)

(*) This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.
Source: Eurostat (online data code: t2020_rd320)

Επιπλέον, πολλοί υποστηρίζουν ότι το υπέδαφος της χώρας μας είναι πλούσιο και πρέπει να αξιοποιηθεί κατάλληλα. Αυτό έχει αρχίσει να υλοποιείται από την Κύπρο, με την έναρξη των ερευνών στην Κυπριακή ΑΟΖ, γεγονός που θα επηρεάσει την αναπτυξιακή προσπάθεια και της Ελλάδας στον ενεργειακό τομέα. Φυσικά, εμπόδιο σε αυτή την προσπάθεια αποτελεί η Τουρκία, με την στάση της αναφορικά με την οριοθέτηση της ΑΟΖ Ελλάδας – Κύπρου. Οι προσπάθειές της επικεντρώνονται στη μη ένωση της Ελληνικής με την Κυπριακή ΑΟΖ

⁷⁷ «Energy production and imports», Eurostat Statistics, 07/2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

αμφισβητώντας την πλήρη επήρεια του συμπλέγματος του Καστελόριζου και ειδικότερα της νήσου Στρογγύλης.⁷⁸ Παράλληλα προωθεί διμερείς οριοθετήσεις θαλασσιών ζωνών με το Ψευδοκράτος της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βορείου Κύπρου», αμφισβητώντας το δικαίωμα της Κύπρου για μονομερή εκμετάλλευση των Τεμαχιών της Κυπριακής ΑΟΖ και μη αναγνωρίζοντας τις οριοθετήσεις της τελευταίας με την Αίγυπτο, το Λίβανο και το Ισραήλ.^{79,80} Η Ελλάδα προχώρησε από το 2014 στη δημοπράτηση για την αξιοποίηση των κοιτασμάτων υδρογονανθράκων είκοσι συνολικά τεμαχιών στις περιοχές νοτίως της Κρήτης, νοτίως της Πελοποννήσου και στο Ιόνιο Πέλαγος.⁸¹ Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το κοίτασμα Ηροδότου, πλούσιο σε φυσικό αέριο, νοτιοανατολικά της Κρήτης, μεταξύ Ελληνικής και Κυπριακής ΑΟΖ.⁸²

Η Τουρκία από την άλλη πλευρά, σχεδίασε και εφαρμόζει μια ενεργειακή στρατηγική,⁸³ με βασικό άξονα τη μεγιστοποίηση της ενεργειακής ασφάλειας της χώρας και επιδιώκοντας να:

α. Ελαχιστοποιήσει σταδιακά, αλλά και διαφοροποιήσει την ενεργειακή της εξάρτηση, από τις νυν προμηθεύτριες χώρες, όπως η Ρωσία, το Ιράν, το Αζερμπαϊτζάν, κλπ.

β. Επιτύχει σταδιακή απεξάρτηση της ηλεκτροπαραγωγής από τις εισαγόμενες συμβατικές μορφές ενέργειας (άνθρακας, πετρέλαιο, φυσικό αέριο, κλπ), επιτυγχάνοντας εξοικονόμηση συναλλάγματος και μείωση του κόστους παραγωγής.

---

⁷⁸ Αναστασία Γ. Στρατή, *Ελληνικές θαλάσσιες ζώνες & οριοθέτηση με γειτονικά κράτη*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σ.102.

⁷⁹ Γεώργιος Χρυσόχου, «Η Ενεργειακή Διάσταση Ασφαλείας της Νοτιοανατολικής Μεσογείου: Γεωπολιτικοί Ανταγωνισμοί και Προοπτικές για Ελλάδα και Κύπρο», *Ναυτική Επιθεώρηση*, Τεύχος 597, Τόμος 176, Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2016, σ.31.

⁸⁰ Η Τουρκία θεωρεί ότι η οριοθέτηση της ΑΟΖ θα πρέπει να ακολουθεί συμφωνία μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων κρατών βάσει της αρχής της ευθυδικίας παραβλέποντας το δικαίωμα των νήσων σε υφαλοκρηπίδα και το κυριαρχικό δικαίωμα των παράκτιων κρατών να θεσπίζουν μονομερώς ζώνες δικαιοδοσίας. Βλ. Αναστασία Γ. Στρατή, *Ελληνικές θαλάσσιες ζώνες & οριοθέτηση με γειτονικά κράτη*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 106,110,112,116.

⁸¹ «Ποια είναι τα 20 blocks όπου θα γίνουν έρευνες για πετρέλαιο και αέριο, τα 9 βρίσκονται στην Κρήτη», *Energy Press*, 01/07/2014, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/poia-einai-ta-20-blocks-opoy-tha-ginovn-ereynes-gia-petrelaio-kai-aerio-ta-9-vriskontai-stin>, (τελευταία πρόσβαση 17/03/2018).

⁸² Θεόδωρος Τσακίρης, «Το ενεργειακό παιχνίδι στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο· τι αλλάζει με την Αραβική Εξέγερση», *Foreign Affairs*, The Hellenic Edition, 27/01/2012, διαθέσιμο στο <http://foreignaffairs.gr/articles/68634/dr-theodoros-tsakiris/to-energeiako-paixnidi-sti-notioanatoliki-mesogeio?page=show>, (τελευταία πρόσβαση 20/03/2018).

⁸³ International Energy Agency, «Energy Policies of IEA Countries», OECD/IEA, 2016 [σελ. 28], διαθέσιμο στα <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>, (Ministry of Foreign Affairs), <http://nepud.enerji.gov.tr/en-US/Frequently-Asked-Questions/What-is-the-Basic-Energy-Policy-of-Turkey>, (Ministry of Energy and Natural Resources).

γ. Συμμετάσχει πιο ενεργά στη εκμετάλλευση των εθνικών εναλλακτικών («πράσινων») και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (αιολική και ηλιακή ενέργεια, γεωθερμία, κλπ), επενδύοντας στην πυρηνική ενέργεια – σύμφωνα με το υπουργείο ενέργειας της Τουρκίας (Ministry of Energy and Natural Resources⁸⁴), η χώρα στο πλαίσιο της παραπάνω στρατηγικής, έχει προγραμματίσει τη σταδιακή κατασκευή τριών πυρηνικών σταθμών παραγωγής ενέργειας ως το έτος 2030, συνολικής απόδοσης 14.100 MWe⁸⁵ - και μειώνοντας σταδιακά την κατανάλωση υδρογονανθράκων.

δ. Αποτελέσει ενεργειακό κόμβο (Energy Trade Hub) της Ευρώπης και Ασίας, εκμεταλλεύομενη τη γεωπολιτική της θέση.

Η ενεργειακή στρατηγική της Άγκυρας, της οποίας η σημασία έχει αναβαθμιστεί τα τελευταία χρόνια, καθιστά την τουρκική εξωτερική πολιτική περισσότερο ανεξάρτητη και αναδεικνύει την Τουρκία ως καθοριστικό παράγοντα στον τομέα της ενέργειας, στοχεύοντας στην ανάδειξη της σε παγκόσμια δύναμη.

Σήμερα η Τουρκία και αφού ανακήρυξε από το 1986 την ΑΟΖ της στη Μαύρη Θάλασσα, εκμεταλλεύεται τα κοιτάσματα φυσικού αερίου της θαλάσσιας περιοχής του Μαρμαρά που της εξασφαλίζουν περί τα 25 bcf⁸⁶ ετησίως. Η εγχώρια παραγωγή δεν καλύπτει πλήρως τις ανάγκες, που εκτιμούνται σε 1,3 tcf ετησίως. Έτσι αναγκάζεται να εισάγει περί τα 600 bcf ετησίως από τη Ρωσία (διαμέσου του αγωγού που διέρχεται από τη Ρουμανία – Βουλγαρία – Τουρκία και μέσω του Blue Stream από τη Μαύρη Θάλασσα), 1 tcf από το Αζερμπαϊτζάν, 49 bcf από το Ιράν και 175 bcf LNG από την Αλγερία και τη Νιγηρία.⁸⁷ Η Τουρκία συμμετέχει στην κατασκευή του αγωγού TANAP που σε συνδυασμό με τον TAP και τον South East Europe Pipeline (SEEP) αποσκοπεί, μέσω της μεταφοράς φυσικού αερίου στην Ευρώπη, να καταστεί το βασικό διαμετακομιστικό κέντρο φυσικού αερίου.⁸⁸

⁸⁴ <http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Nuclear-Energy>, (Ministry of Energy & Natural Resources).

⁸⁵ Megawatt Electric: ηλεκτρική ισχύς εξόδου μιας εγκατάστασης σε megawatt. Η ηλεκτρική ισχύς εξόδου μιας μονάδας παραγωγής ισούται με την θερμική ισχύ πολλαπλασιαζόμενη με τον συντελεστή απόδοσης της εγκατάστασης.

⁸⁶ Ο όρος tcf σημαίνει 10^{12} κυβικά πόδια, bcf σημαίνει 10^9 κυβικά πόδια και αφορά τον όγκο του φυσικού αερίου.

⁸⁷ Γεώργιος Χρυσόχου, «Η Ενεργειακή Διάσταση Ασφαλείας της Νοτιοανατολικής Μεσογείου: Γεωπολιτικοί Ανταγωνισμοί και Προοπτικές για Ελλάδα και Κύπρο», *Ναυτική Επιθεώρηση*, Τεύχος 597, Τόμος 176, Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2016, σελ. 29-30.

⁸⁸ «Country Analysis Brief: Turkey», *U.S. Energy Information Administration (eia)*, 02/02/2017, διαθέσιμο στο <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Στόχος της Άγκυρας είναι η επιδίωξη μετατροπής της Τουρκίας σε διεθνή κόμβο φυσικού αερίου από τη Λεκάνη της Λεβαντίνης, από τον Αραβοπερσικό Κόλπο, από το Ιράν και από τον Εύξεινο Κόλπο. Αυτό τονίζει σε συνέντευξή του ο καθηγητής Οικονομικής Γεωγραφίας και Γεωπολιτικής Θεωρίας Ιωάννης Μάζης, σημειώνοντας πως η οθωμανική βαλκανική γεωστρατηγική πολιτική της Άγκυρας, μέσω του ελέγχου της τροφοδοσίας των βαλκανικο-ευρωπαϊκών αγωγών φυσικού αερίου, ολοκληρώνει τον μεγαλοϊδεατικό τουρκο-οθωμανικό σχεδιασμό. Επιδίωξη της Τουρκίας είναι να ελέγξει πλήρως τη διέλευση των υδρογονανθράκων της Λεκάνης της Λεβαντίνης - στόχος ο οποίος ζημιώνεται από τις πρόσφατες εξελίξεις - και να αποτρέψει την πιθανότητα καθορισμού ΑΟΖ με κοινά όρια μεταξύ Αιγύπτου και Ελλάδας, καθώς, εάν κάτι τέτοιο συμβεί, όπως σημειώνει, όλη η επεκτατική πολιτική της, η αγνοούσα την επήρεια της ΑΟΖ του Συμπλέγματος του Καστελορίζου, καταρρέει.⁸⁹

Στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας, η Τουρκία συνεργάζεται με τους Ρώσους στην Ανατολική Μεσόγειο, τους Ιάπωνες στη Μαύρη Θάλασσα και τα τουρκόφωνα κράτη στο Καύκασο και στην Κεντρική Ασία, θέλοντας να καταδείξει ότι αποτελεί μια χώρα που εξελίσσεται, αναπτύσσεται και αποτελεί πόλο προσέλκυσης διεθνών κεφαλαίων.⁹⁰ Τονίζεται ότι αυτός ο τομέας εντάσσεται σε μια μακροπρόθεσμη εθνική πολιτική, την οποία η τουρκική κυβέρνηση εντέχνως κρατά μακριά από το φως της δημοσιότητας. Ο τουρκικός Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας (ΤΑΕΚ), ο οποίος ιδρύθηκε το 1982, είναι υπεύθυνος για το συντονισμό όλων των φορέων για την υλοποίηση του Ulusal Nukleer Teknoloji Gelistirme Programi (Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Πυρηνικής Τεχνολογίας⁹¹). Το πρόγραμμα αυτό στηρίζεται σε ένα μακροπρόθεσμο εθνικό στόχο και περιλαμβάνει την ανάλογη υποδομή με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό, τη δημιουργία υποδομών έρευνας – ανάπτυξης στον τομέα εργοστασίων παραγωγής πυρηνικής ενέργειας, την κατασκευή πυρηνικού αντιδραστήρα και την ανάπτυξη εθνικής υποδομής πυρηνικής τεχνολογίας. Η επιθυμία λοιπόν της Τουρκίας για απόκτηση πυρηνικών όπλων επιβεβαιώνει τη στρατηγική του κράτους για περιφερειακή ηγεμονία.

---

⁸⁹ « Ι. Μάζης: Η Τουρκία θέλει να μετατραπεί σε διεθνή κόμβο φυσικού αερίου», *Energy Press*, 04/02/2015, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/i-mazis-i-toyrkia-thelei-na-metatrapei-se-diethni-komvo-fysikoy-aerioy>, (τελευταία πρόσβαση 17/03/2018).

⁹⁰ Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ.45.

⁹¹ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρική, 2010, σελ.247.

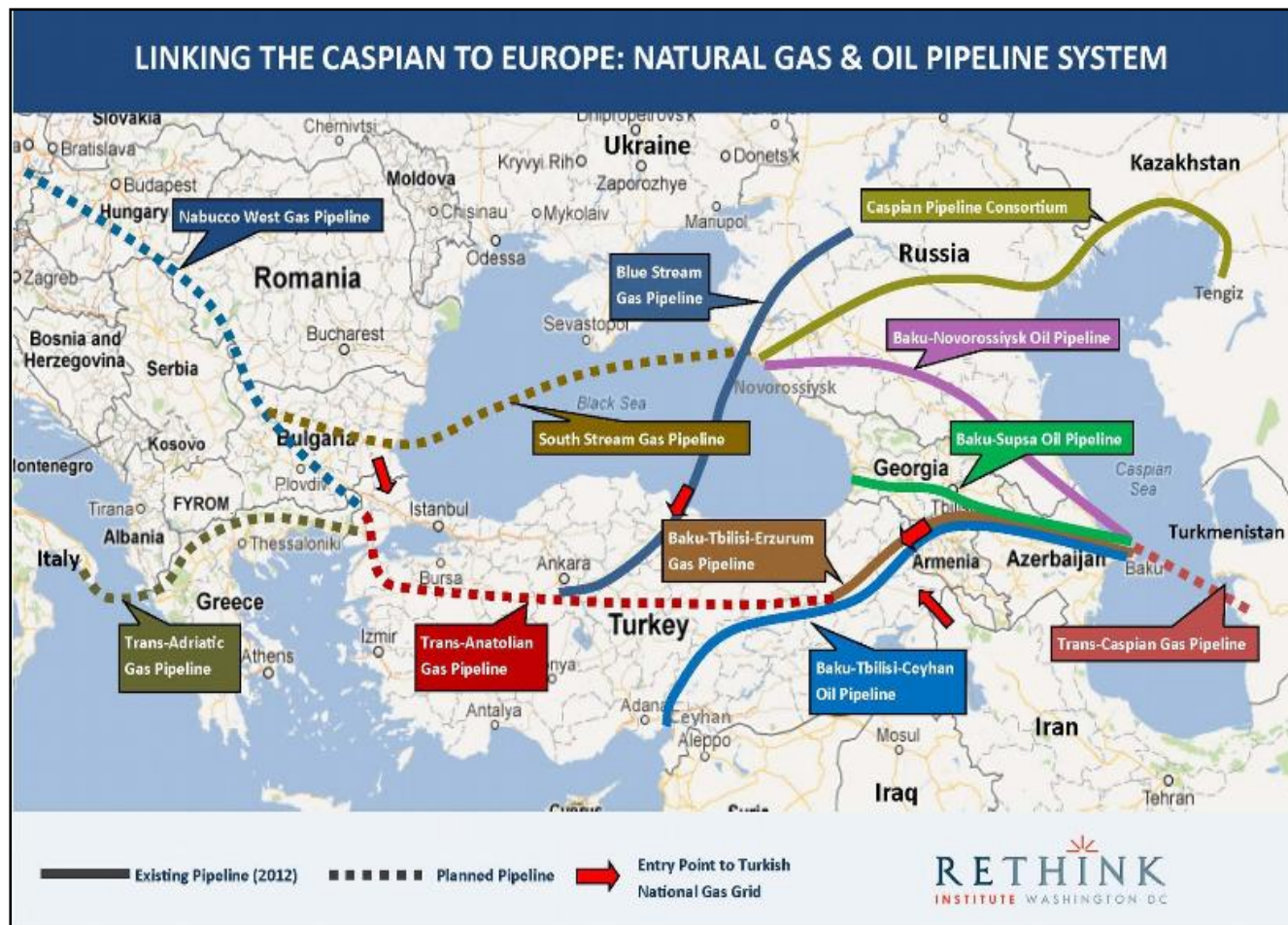
Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η ισχύς της Τουρκίας στον ενεργειακό τομέα επηρεάζεται από τη σχέση της με τη Ρωσία. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν στην κατασκευή δυο τομέων του αγωγού Turkstream, που μπορούν να μεταφέρουν 15,75 δις κυβικά μέτρα αέριο. Ο πρώτος θα εξυπηρετήσει πελάτες της Τουρκίας μόνο, βγαίνοντας στη Μαύρη Θάλασσα, μέσω ενός τέρμιναλ κοντά στην Κωνσταντινούπολη. Ο δεύτερος προσβλέπει να μεταφέρει ρωσικό αέριο στην Ευρώπη μέσω της Τουρκίας, της Ελλάδας ή της Βουλγαρίας. Αν και ο αγωγός είναι στόχος νέων κυρώσεων από το Αμερικανικό Κογκρέσο, η κατασκευή του πρώτου τομέα προχωρά πιο γρήγορα από το σχεδιασμό. Η Μόσχα δίνει μεγάλη αξία στον αγωγό διότι μειώνει την εξάρτηση στη μεταφορά αερίου μέσω της Ουκρανίας. Στην πραγματικότητα η Τουρκία θα κερδίσει, στρατηγικά, περισσότερο από το σχέδιο. Πρώτον, θα τη βοηθήσει στις ενεργειακές ανάγκες της, μειώνοντας το έλλειμμα, που συνδέεται με τις μεγάλες εισαγωγές ενέργειας. Δεύτερον, μαζί με τον Αγωγό TANAP, βοηθά το σχέδιο της να γίνει το βασικό hub για τις εισαγωγές της Ευρώπης.⁹² Παρά την ύπαρξη του αγωγού Blue Stream που συνδέει τις δύο χώρες, το ενδιαφέρον της Ρωσίας για τα κοιτάσματα της Κύπρου μέσω της εταιρίας Gazprom, οι καλές σχέσεις Ρωσίας – Ιράν, η υποστήριξη της Τουρκίας στους αντικαθεστωτικούς στο Συριακό εμφύλιο και η στήριξη της Ρωσίας στον αγωγό South Stream που παρακάμπει την Τουρκία, καταδεικνύουν την προσπάθεια της Ρωσίας να περιορίσει το γεωπολιτικό ρόλο της Τουρκίας, αναφορικά με τη μεταφορά ενέργειας στην Ευρώπη (όπως απεικονίζεται στον χάρτη που ακολουθεί⁹³).

---

⁹² Δημήτρης Απόκης, «Η αλήθεια για την προσέγγιση της Τουρκίας με τη Ρωσία: Μύθος και πραγματικότητα...», *Hellas Journal*, 19/02/2018, διαθέσιμο στο <https://hellasjournal.com/2018/02/i-prosengisi-tis-tourkias-ke-tis-rosias-mithos-ke-pragmatikotita/>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

⁹³ Χρήστος Κουτσογιαννόπουλος, «Η στρατηγική σημασία των ευρωμεσογειακών δικτύων φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας στο πλαίσιο της ενεργειακής ασφάλειας», Σύνδεσμος Αποφοίτων Αξιωματικών Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων Τάξεως 1977, 21/12/2014, διαθέσιμο στο http://www.sse77.gr/sse/index.php?option=com_content&view=article&id=464:2014-12-21-16-56-44&catid=46:2012-03-24-17-20-28&Itemid=66, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Οδύσεις αγωγών φυσικού αερίου από το έδαφος της Τουρκίας.

2.3 Στρατιωτική ισχύς

Για την επίτευξη των στρατηγικών της στόχων η Τουρκία εκσυγχρονίζει τις ένοπλες δυνάμεις της και την ανάπτυξη της εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας, με στόχο την επίτευξη αμυντικής αυτοδυναμίας και τη διατήρηση στρατιωτικής υπεροχής απέναντι στους αντιπάλους.⁹⁴ Στο υφυπουργείο Αμυντικής Βιομηχανίας έχει ανατεθεί η ευθύνη να αποτελεί έναν εξειδικευμένο φορέα προμηθειών, ο οποίος θα παρουσιάζει πρωτότυπες λύσεις, προκειμένου να αναπτυχθούν τεχνολογίες που θα αντιμετωπίσουν τις ανάγκες άμυνας και ασφάλειας της Τουρκίας. Παράλληλα κατευθύνει την αμυντική βιομηχανία ώστε να είναι ανταγωνιστική και να μπορέσει να ενταχθεί στη διεθνή αγορά.⁹⁵ Το τουρκικό κράτος δαπανά αξιοσημείωτα ποσά για τις εξοπλιστικές του δαπάνες, παρά το γεγονός των αδυναμιών της οικονομίας του.

⁹⁴ Θάνος Ντόκος και Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια*, Αθήνα, Τουρκίας, 1999, σελ.31.

⁹⁵ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκίας, 2010, σελ.193.

Είναι η ένατη⁹⁶ πιο ισχυρή χώρα στρατιωτικά στον κόσμο και μία από τις πιο ισχυρές του NATO, και ο Ερντογάν πιστεύει ότι με τη δύναμη των όπλων μπορεί να διεκδικήσει εδάφη και να επιβάλει τις θέσεις της. Σε σύγκριση με την Ελλάδα, το ισοζύγιο των στρατιωτικών δυνάμεων είναι υπέρ της Τουρκίας. Υπάρχουν όμως και πολλά τρωτά σημεία που έχει η γειτονική χώρα και στα οποία θα μπορούσε να υποστεί τεράστιες ζημιές από μια ενδεχόμενη σύγκρουση με την Ελλάδα, στο Αιγαίο ή στον Έβρο. Επιπλέον, παρότι η Τουρκία τα τελευταία δέκα χρόνια έχει εξοπλιστεί πολύ περισσότερο (και με πολύ ταχύτερους ρυθμούς) από ότι εμείς, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι και τα προβλήματα ασφαλείας της Τουρκίας, στην ίδια περίοδο, έχουν αυξηθεί ακόμα ταχύτερα.

Η ισχύς της καταρχάς έχει να κάνει με το ανθρώπινο δυναμικό που βρίσκεται υπό τα όπλα. Υπολογίζεται ότι 400.000 άνδρες (όπως φαίνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί⁹⁷) (μόνιμοι και οπλίτες) υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις της Τουρκίας. Αριθμός πολύ μεγαλύτερος σε σύγκριση με κάθε ευρωπαϊκή δύναμη (ακολουθεί η Ιταλία με 247.500). Η Ελλάδα διαθέτει 130.000. Η Τουρκία διαθέτει 360.565 άνδρες σε εφεδρεία, ενώ η Ελλάδα 252.250. Επιπλέον, η Τουρκία διαθέτει 35.010.000 κατάλληλους προς στράτευση άνδρες έναντι 4.050.000 της Ελλάδας, ενώ κάθε έτος 1.375.000⁹⁸ Τούρκοι φτάνουν σε στρατεύσιμη ηλικία, έναντι 105.000 Ελλήνων. Τα στοιχεία καταδεικνύουν το μέγεθος της χώρας και είναι λογικό, όταν μιλάμε για 80.810.525 πληθυσμό με τάσεις αυξητικές.⁹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα το 2018 κατέλαβε την 28η θέση σε σύνολο 126 χωρών, ανάμεσα στην Ταϊλάνδη και την Ουκρανία, ενώ η Τουρκία – όπως προαναφέρθηκε - στην ίδια λίστα βρέθηκε να καταλαμβάνει την 9η θέση, πάνω από τη Γερμανία.¹⁰⁰ Εκείνο όμως που έχει σημασία να επισημανθεί είναι ότι ο πληθυσμός της Τουρκίας δεν είναι ομοιογενής (υπάρχουν εκατομμύρια Κούρδοι και Αλεβίτες), ενώ και μετά το

⁹⁶ «2018 Military Strength Ranking», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

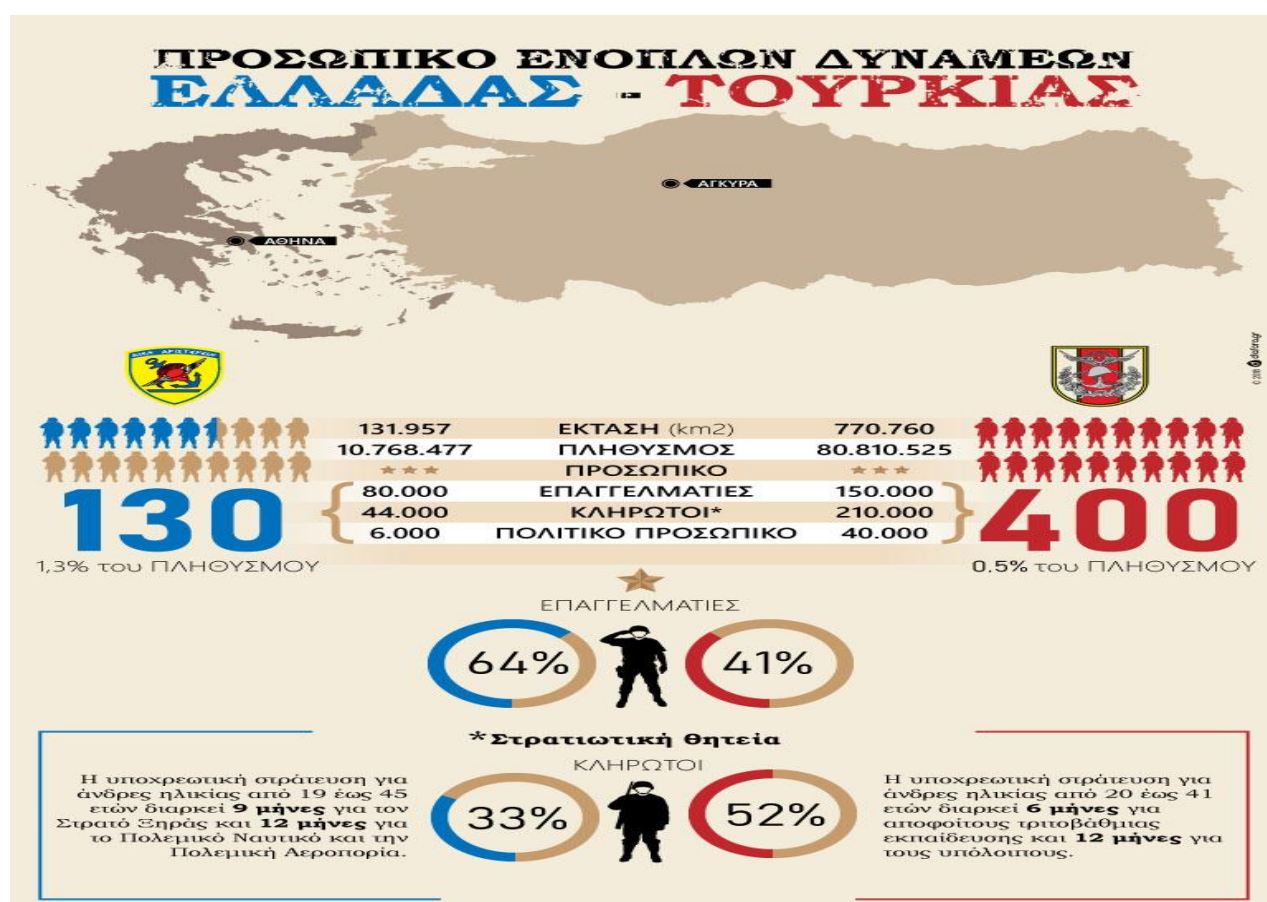
⁹⁷ «Αμυντικές Δαπάνες και Προσωπικό», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/amyntikes-dapanes-stratiotiko-prosvpiko/#more-517>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

⁹⁸ «Comparison Results of World Military Strengths», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&Submit=COMPARE>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

⁹⁹ Ανδρέας Κούτρας, «Η ισορροπία του τρόμου Ελλάδας – Τουρκίας σε Αιγαίο και Έβρο», Δημοκρατία, 04/03/2018, διαθέσιμο στο <http://www.dimokratianews.gr/content/83689/i-isorropia-toy-tromoy-elladas-toyrkias-se-aigaio-kai-evro>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

¹⁰⁰ «2018 Military Strength Ranking», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

πραξικόπημα, τον Ιούλιο του 2016, υπάρχει αποψίλωση πολλών έμπειρων αξιωματικών και γενικά στελεχών, και μεγάλη πτώση στο ηθικό του τουρκικού στρατεύματος. Αυτό συνιστά ένα σοβαρό μειονέκτημα για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, η συμμετοχή των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων στις μακροχρόνιες επιχειρήσεις εναντίον του ΡΚΚ θεωρείται ως ένας από τους πιο βασικούς συντελεστές απόκτησης πολεμικής εμπειρίας, όχι μόνο στο πεδίο της μάχης αλλά και σε επιτελικό επίπεδο, όπου σχεδιάζονται οι επιχειρήσεις στο πλαίσιο «πληροφορίες, σύνταξη σχεδίων, λογιστική υποστήριξη και συνεργασία χερσαίων δυνάμεων με τις αντίστοιχες αεροπορικές δυνάμεις και αυτές της στρατοχωροφυλακής».

Σχετικά με τις αεροπορικές δυνάμεις, οι δύο χώρες διαθέτουν περίπου ίσο αριθμό μαχητικών αεροσκαφών (189 η Ελλάδα προς 207 της Τουρκίας), ωστόσο η Τουρκία διαθέτει διπλάσιο αριθμό ελικοπτέρων (475 προς 225) και διπλάσιο αριθμό μεταγωγικών (445 προς 196), με μια συνολική αναλογία αεροσκαφών όλων των τύπων 6 προς 10. Αξίζει εδώ να αναφερθεί η ποιότητα των ελλήνων χειριστών από την μία πλευρά, και η έλλειψη έμπειρων πιλότων στην Τουρκία, μετά το «ξήλωμα»

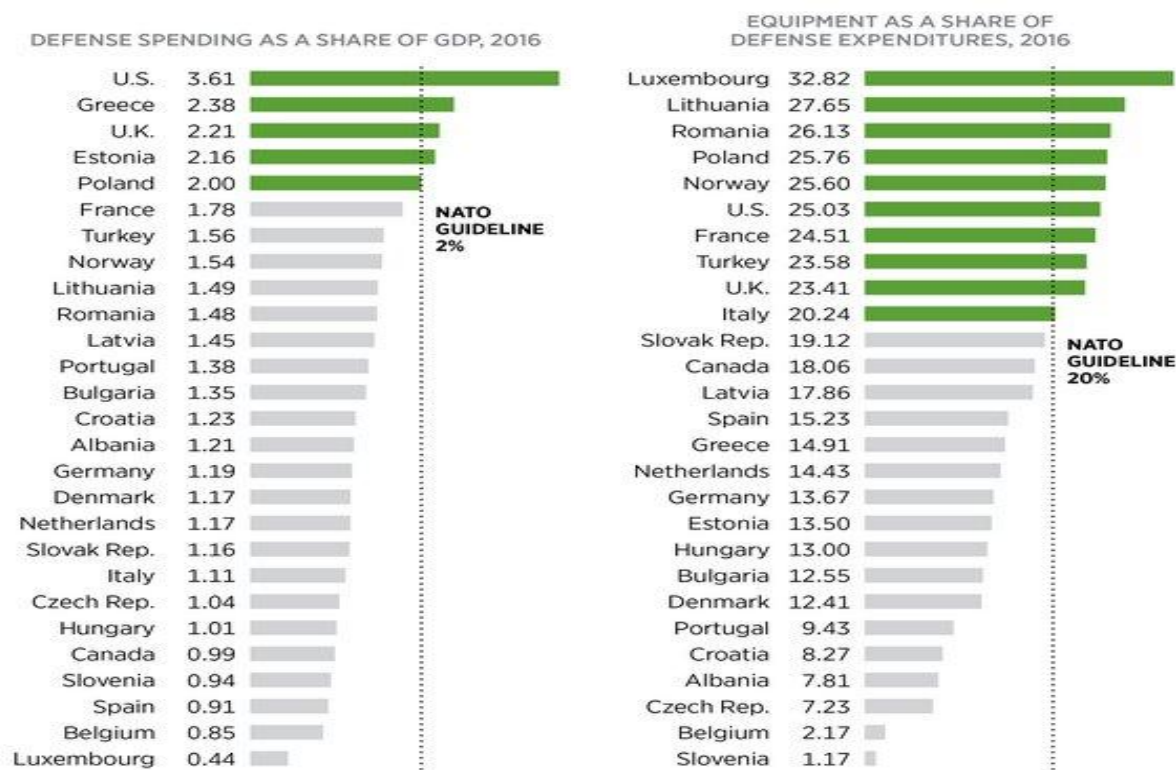

που έπεσε από τον Ερντογάν λόγω πραξικοπήματος. Δεν θα πρέπει βέβαια να αγνοούμε ότι τα μαχητικά της γειτονικής χώρας είναι αναβαθμισμένα, ενώ η ελληνική Πολεμική Αεροπορία «τρέχει» τώρα να αναβαθμίσει 85 F-16. Το επίγειο δίκτυο αεράμυνας της ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας στηρίζεται σε 6 πυροβολαρχίες προηγμένης έκδοσης Patriot PAC-3 και 2 πυροβολαρχίες S-300PMU1. Αντίστοιχα, η τουρκική αεροπορία στηρίζεται σε 8 συστοιχίες βλημάτων MIM-23 HAWK-XXI, οι οποίες αναπτύσσονται σε δύο Μοίρες περιμετρικά της Κωνσταντινούπολης και κατά μήκος των συνόρων με τη Συρία.¹⁰¹ Το μείζον πρόβλημα, ωστόσο, για την Ελλάδα είναι η συμφωνία Ρωσίας - Τουρκίας για την παραλαβή 4 πυροβολαρχιών S-400 από τον Μάρτιο του 2020. Οι πυροβολαρχίες θα οργανωθούν σε 2 Μοίρες και εκτιμάται ότι η μία εξ αυτών θα τοποθετηθεί στα τουρκικά παράλια. Είναι μία εξέλιξη δυσμενής για τη χώρα μας, αφού η ανάπτυξη του προηγμένου συστήματος S-400 ταραξίζει σε μεγάλο βαθμό την ισορροπία στο Αιγαίο. Στον αεροπορικό τομέα θα πρέπει να επισημανθεί ότι η Τουρκία έχει τη δυνατότητα να εκτελέσει αποστολές εναέριου ανεφοδιασμού καυσίμου με τα 7 KC-135R Stratotanker που διαθέτει, ενώ απέκτησε και τη δυνατότητα εκτέλεσης αερομεταφορών στρατηγικής εμβέλειας με τα αεροσκάφη A400M Atlas, τα οποία έρχονται να συμπληρώσουν τα υπό εκσυγχρονισμό C-130 και τα 48 μεταγωγικά αεροσκάφη CN-235M. Αριθμός πολύ μεγαλύτερος των ελληνικών. Οι τουρκικές αεροπορικές δυνάμεις με τη διάταξη, το δυναμικό, την υποδομή και τα μέσα που διαθέτουν μπορούν να εκτελέσουν όλες τις αποστολές ενός σύγχρονου αεροπορικού πολέμου. Ο μεγάλος αριθμός μαχητικών αεροσκαφών της τουρκικής αεροπορίας, σε συνδυασμό με τα αεροσκάφη εναερίου ανεφοδιασμού που διαθέτει, της παρέχει το πλεονέκτημα να επιχειρεί από μεγάλο αριθμό αεροδρομίων στο βάθος της τουρκικής ενδοχώρας (εκτός ακτίνας δράσεως των ελληνικών μαχητικών) και τη δυνατότητα διεξαγωγής παρατεταμένων επιχειρήσεων. Η Άγκυρα έχει ανακοινώσει νέα αγορά «μαμούθ» 24 υπερσύγχρονων μαχητικών αεροσκαφών F-35 από τις ΗΠΑ, ενώ στόχος είναι η προμήθεια συνολικά εκατό τέτοιων μαχητικών. Το πρόγραμμα αυτό συνδέεται με την απόκτηση των S-400. Η Αθήνα απαντά με τον εκσυγχρονισμό των αεροσκαφών F-16, την αναβάθμιση των αντιαεροπορικών συστημάτων S-300 και εξετάζει ενδεχόμενη αγορά αεροσκαφών F-35. Αξίζει να σημειωθεί ότι, οι αμυντικές

---

¹⁰¹ Ανδρέας Κούτρας, «Η ισορροπία του τρόμου Ελλάδας – Τουρκίας σε Αιγαίο και Έβρο», *Δημοκρατία*, 04/03/2018, διαθέσιμο στο <http://www.dimokratianews.gr/content/83689/i-isorropia-toy-tromoy-elladas-toyrkias-se-aigaio-kai-evro>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

δαπάνες στην Ελλάδα των τριών μηνονίων φθάνουν στο 2,38% του ΑΕΠ έναντι 1,56% στην Τουρκία¹⁰² (με βάση το σχέδιο Προϋπολογισμού για το 2018, το ύψος αυτής της δαπάνης θα αυξηθεί στο 1,65%, ενώ στόχο αποτελεί η σταδιακή αύξηση των εξόδων άμυνας στο 2% του ΑΕΠ μέχρι το 2024). Βέβαια, η Τουρκία έχει τετραπλάσιο προϋπολογισμό αμυντικών δαπανών, ύψους 13,6 δις δολ., έναντι 3,5 δις δολ.¹⁰³ στη Ελλάδα, πενταπλάσια εργατική και συγκριτική αγοραστική δύναμη και συντριπτικά μεγαλύτερη παραγωγή και στρατηγικά αποθέματα πετρελαίου.¹⁰⁴

NOTES: Figures are estimates for 2016 based on 2010 prices and exchange rates. Iceland is not listed because it has no military.
SOURCE: NATO, "Defence Expenditures of NATO Countries (2009-2016)," July 4, 2016, p. 2, http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160704_160704-pr2016-116.pdf (accessed August 26, 2016)

heritage.org

Όσον αφορά τις δυνάμεις του Στρατού Ξηράς, η Τουρκία διαθέτει σχεδόν διπλάσια δύναμη σε άρματα μάχης. Τα νούμερα είναι ενδεικτικά, 2.446 τανκς έναντι των 1.345 ελληνικών (αν και στον Εβρο ο Ελληνικός Στρατός έχει ποιοτικό πλεονέκτημα λόγω του μεγαλύτερου δραστικού βεληνεκούς, των βλητικών

¹⁰² Βαγγέλης Καλκατζάκος, «Ελλάδα vs Τουρκία: Η ισορροπία των...όπλων σε Αιγαίο και Θράκη», [Alphafreepress](http://www.alphafreepress.gr/ellada-vs-tourkia-i-isorropia-ton-oplon-sto-egeo/), 27/03/2017, διαθέσιμο στο <http://www.alphafreepress.gr/ellada-vs-tourkia-i-isorropia-ton-oplon-sto-egeo/>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

¹⁰³ «Αμυντικές Δαπάνες και Προσωπικό», [Isozygio](https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/amyntikes-dapanes-stratiotiko-prosvpiko/#more-517), 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/amyntikes-dapanes-stratiotiko-prosvpiko/#more-517>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

¹⁰⁴ «Η στρατιωτική ισχύς της Ελλάδας – Τουρκίας σε αριθμούς», [Newsroom](http://newpost.gr/ellada/654664/h-stratiwtikh-isxys-elladas-toyrkias-se-arithmoys), 14/02/2018, διαθέσιμο στο <http://newpost.gr/ellada/654664/h-stratiwtikh-isxys-elladas-toyrkias-se-arithmoys>, (τελευταία πρόσβαση 23/03/2018).

δυνατοτήτων και της θωράκισης των αρμάτων μάχης Leopard-2HEL), και 9.031¹⁰⁵ θωρακισμένα οχήματα έναντι 4.209 ελληνικών. Εκεί που ο συσχετισμός δυνάμεων είναι υπέρ της Ελλάδας, είναι στον τομέα του αντιαεροπορικού πυροβολικού. Ο τουρκικός στρατός περιορίζεται σε συστήματα μικρού βεληνεκούς (SHORADS), ενώ ο ελληνικός διαθέτει πολλά αξιόλογα συστήματα κατευθυνόμενων βλημάτων πολύ μικρού, μικρού και μέσου βεληνεκούς, τα οποία θα αναλάβουν την αναχίτιση τυχόν εχθρικής αεραποβατικής ενέργειας, αλλά και την προστασία των φίλιων δυνάμεων.¹⁰⁶

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη Γενική Διοίκηση Στρατοχωροφυλακής, η οποία παρά τον εμφανή στρατιωτικό προσανατολισμό (250.000 άτομα), περιέργως αγνοείται από τα διεθνή κέντρα μελετών τα οποία δεν την συνυπολογίζουν στη στρατιωτική δύναμη της Τουρκίας. Η Στρατοχωροφυλακή αποτελεί ταυτόχρονα μια ένοπλη στρατιωτική δύναμη ασφαλείας και μια αστυνομική δύναμη. Έχει αποστολή να εξασφαλίζει τη διαφύλαξη της εσωτερικής ασφάλειας και της δημόσιας τάξης σε περιοχές εκτός πόλεων όπου η αστυνομία δεν έχει αρμοδιότητα. Οι σχηματισμοί συνόρων, καταδρομών και εκπαίδευσης της Στρατοχωροφυλακής έχουν καθαρά στρατιωτική δομή, ενώ το υλικό που διαθέτουν (εκατοντάδες τεθωρακισμένα οχήματα – 60 ελικόπτερα – βαρύς οπλισμός) σε συνδυασμό με την πολεμική εμπειρία του προσωπικού, συνιστούν ένα σημαντικό παράγοντα στρατιωτικής ισχύος. Οι αξιωματικοί προέρχονται από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, η εκπαίδευσή τους είναι η ίδια με τους υπόλοιπους αξιωματικούς του στρατού ξηράς και ο αρχηγός της στρατοχωροφυλακής είναι πάντα αξιωματικός του στρατού ξηράς. Το προφανές συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι η Γενική Διοίκηση Στρατοχωροφυλακής, η οποία σε μια ενδεχόμενη ελληνοτουρκική σύρραξη έχει τη δυνατότητα να αντιπαραθέσει έναντι της Ελλάδας μια δύναμη ισοδύναμη με Σώμα Στρατού, θα πρέπει να αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού και ανησυχίας, διότι επηρεάζει άμεσα τις αναλογίες δυνάμεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.¹⁰⁷

Οι στόλοι των δύο χωρών παρουσιάζονται ισοδύναμοι σε γενικές γραμμές, με την Τουρκία να διαθέτει μεγαλύτερο αριθμό μικρότερων σκαφών (συνολικά 194

---

¹⁰⁵ «Comparison Results of World Military Strenghts», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&Submit=COMPARE>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

¹⁰⁶ «Η στρατιωτική ισχύς της Ελλάδας – Τουρκίας σε αριθμούς», Newsroom, 14/02/2018, διαθέσιμο στο <http://newpost.gr/ellada/654664/h-stratiwtikh-isxys-elladas-toyrkias-se-arithmoys>, (τελευταία πρόσβαση 23/03/2018).

¹⁰⁷ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκία, 2010, σελ.180-181.

έναντι των 115 ελληνικών). Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό υπερτερεί, κυρίως διότι διαθέτει τα σύγχρονα υποβρύχια U-214 κλάσης «Παπανικολής», τα οποία πασχίζει να παραλάβει και η Τουρκία, με τον Μπιναλί Γιλντιρίμ να προτρέπει πρόσφατα για επίσπευση του όλου προγράμματος, και χωρίς να παραγνωρίζουμε ότι το ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό είναι από τα καλύτερα στον κόσμο, με προσωπικό άρτια εκπαιδευμένο. Οι Τούρκοι μπορεί να μην έχουν τις ίδιες δυνατότητες, όμως η αναβάθμιση του εξοπλισμού μάχης στα πλοία τους συγκαταλέγεται στα «συν» της γειτονικής χώρας, ενώ η Αγκυρα υλοποιεί πρόγραμμα ναυπήγησης σκαφών απόβασης αρμάτων (LCT), μία ενέργεια καθαρά επιθετική απέναντι στα νησιά του Αιγαίου, και παράλληλα έχει σε εξέλιξη τη ναυπήγηση του ελικοπτεροφόρου με κεκλιμένη ράμπα απονήωσης και δυνατότητα υποδοχής 8-10 μαχητικών τύπου F-35B, το οποίο αναμένεται να εισέλθει σε υπηρεσία το έτος 2021. Αυτό σε συνδυασμό με τη λειτουργία της Ναυτικής Βάσης Aksaz και τον εκσυγχρονισμό των ναυτικών βάσεων στα δυτικά παράλια και στη νότια Τουρκία αυξάνουν σημαντικά τη δυνατότητα διεξαγωγής επιχειρήσεων στο νοτιοανατολικό Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο, ενώ θέτουν σε αμφισβήτηση την ικανότητα ενεργούς συμμετοχής της Ελλάδας στην ασφάλεια της Κύπρου.

Στην επαρκή στρατιωτική δύναμη στηρίζεται και η αρχή της «αξιόπιστης αποτροπής» με την οποία η Ελλάδα περιορίζει την τουρκική επιθετικότητα. Στους πίνακες που αναλύεται η χερσαία – ναυτική – αεροπορική ισχύς (στα Παραρτήματα «Α», «Β» και «Γ») είναι εμφανής η αριθμητική υπεροχή της Τουρκίας έναντι της Ελλάδας σε διάφορους στρατιωτικούς τομείς. Ωστόσο, μόνο οι αριθμοί δεν εκφράζουν τη συνολική εικόνα μαχητικής ισχύος. Υπάρχουν συντελεστές (όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο) που δεν επιμετρώνται αριθμητικά όπως το ηθικό, η εκπαίδευση, το ποσοστό επανδρώσεως ενεργών Μονάδων, η ηγεσία και το δόγμα, καθώς επίσης και οι ιδιαίτερες δυνατότητες που παρέχονται από τα οπλικά συστήματα, προκειμένου να υποστηρίξουν συγκεκριμένα επιχειρησιακά σχέδια. Το αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα, οι εκκαθαρίσεις και οι λοιπές πολιτικές που ακολούθησαν στον χώρο των Τουρκικών ΕΔ, αναντίρρητα, έχουν μειώσει τη συνολική μαχητική ικανότητα τους. Αυτό όμως δεν θα πρέπει να μας καθησυχάζει γιατί, ακόμα και τώρα και παρά την εμπλοκή στρατιωτικών της δυνάμεων στη Συρία αλλά και στις Ν.Α περιοχές όπου δρα το αποσχιστικό PKK, η Τουρκία διατηρεί επαρκή στρατιωτική ισχύ για περιορισμένες σε χρόνο και τόπο στρατιωτικές δράσεις.

Η Τουρκία στην προσπάθειά της να ενισχύσει την στρατιωτική ισχύ της, εφαρμόζει μία πολιτική στους εξοπλισμούς που σχετίζεται κυρίως με την ανάπτυξη της εγχώριας τεχνολογίας και στηρίζεται στους εξής τρεις πυλώνες:¹⁰⁸

α. Στην απόκτηση τεχνογνωσίας, που μειώνει στο ελάχιστο την εξάρτησή της από το εξωτερικό.

β. Στην ανάπτυξη υψηλής και καινοτόμου τεχνολογίας μέσω εθνικών ερευνητικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων, με αποτέλεσμα να διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

γ. Στη δημιουργία ενόπλων δυνάμεων οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να παράγουν στρατιωτικές πληροφορίες μεγάλου βάθους και να διεξάγουν επιχειρήσεις, ημέρα και νύκτα, σε μεγάλες αποστάσεις και με την υποστήριξη οπλικών συστημάτων μεγάλου βεληνεκού, στηριζόμενες στην αρχή της διακλαδικότητας.

Σύμφωνα με την υπάρχουσα δομή, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις δηλώνουν ότι έχουν τις ακόλουθες δυνατότητες:¹⁰⁹

α. Να διεξαγάγουν μια διακλαδική επιχείρηση με ένα σώμα στρατού 40-50 χιλιάδων ανδρών, μετά από πολύ σύντομη προειδοποίηση.

β. Να μετακινήσουν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μια δύναμη 5-6 ταγμάτων, ημέρα και νύχτα, για πραγματοποίηση αεροκίνητης επιχείρησης.

γ. Να συμμετάσχουν σε επιχειρήσεις υποστήριξης της ειρήνης με μονάδες επιπέδου τάγματος σε τέσσερις διαφορετικές περιοχές ταυτόχρονα.

δ. Σε σχέση με τις δυνατότητες των πολεμικών αεροσκαφών της Τουρκίας και την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών παρατίθεται το εξής χαρακτηριστικό απόσπασμα της ιστοσελίδας του τουρκικού Γενικού Επιτελείου:¹¹⁰

«Οι τουρκικές αεροπορικές δυνάμεις οι οποίες διαθέτουν τα περισσότερα αεροσκάφη F-16 μετά τις ΗΠΑ και δυνατότητα εναερίου ανεφοδιασμού μπορούν να συμμετάσχουν σε ασκήσεις με πυρά στην Κεντρική Ευρώπη και να επιστρέψουν στην Τουρκία».

2.4 Οικονομική ισχύς

Η οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει η Ελλάδα είναι η σοβαρότερη μεταπολεμική, με άμεσες επιπτώσεις στα εθνικά μας συμφέροντα. Το αίσθημα της αδικίας, που είναι

¹⁰⁸ Χρήστος Μηνάγιας, «Η Στρατιωτική Ισχύς της Άγκυρας ως Γεωπολιτικό Εργαλείο», www.geostrategy.gr

¹⁰⁹ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρικής, 2010, σελ. 149.

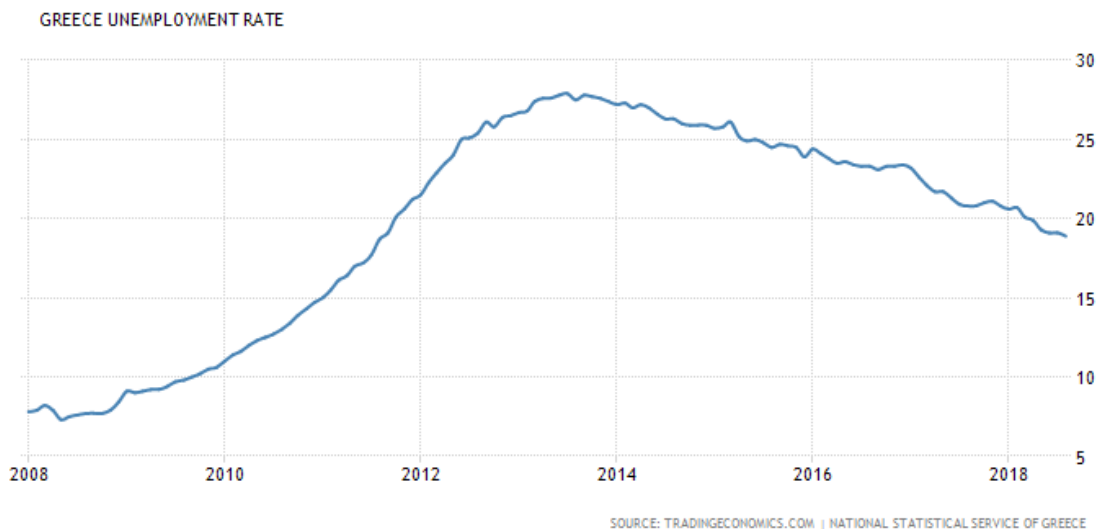
¹¹⁰ www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_6_Kuvvet_Yapisi/Kuvvet_yapisi.htm

διάχυτο στην ελληνική κοινωνία, σε συνδυασμό με την ανεργία, ιδίως στους νέους και την επέκταση του φαινομένου της φτώχειας, οδηγεί στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτό μπορεί να διασπάσει την κοινωνική συνοχή και να οδηγήσει σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις. Πρέπει να κατανοήσουμε όσο το δυνατόν γρηγορότερα, ότι η ακμαία παραγωγική οικονομία σε σύγχρονη βιομηχανική βάση δίνει τη δυνατότητα της αποτροπής.

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα μειώθηκε σε 18,9% τον Αύγουστο του 2018 από 19,1% τον προηγούμενο μήνα, παραμένοντας στο χαμηλότερο επίπεδο από τον Αύγουστο του 2011. Σε σύγκριση με τον προηγούμενο μήνα, ο αριθμός των ανέργων μειώθηκε κατά 0,9% στις 896,6 χιλιάδες, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων αυξήθηκε κατά 0,7% σε 3,86 εκατομμύρια. Πριν από ένα χρόνο, το ποσοστό ανεργίας καταγράφηκε στο 20,8%. Η ανεργία μειώθηκε για τις περισσότερες ηλικιακές ομάδες, αλλά συνεχίζει να πλήττει περισσότερους νέους ηλικίας 15-24 ετών (36,8% από 40,4% τον Αύγουστο του 2017) και ηλικίας 25-34 ετών (24,2% από 26,6%). Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ήταν κατά μέσο όρο 16,18% από το 1998 έως το 2018, φτάνοντας σε υψηλό επίπεδο 27,9% τον Ιούλιο του 2013 και ένα χαμηλό ρεκόρ 7,3% τον Μάιο του 2008.¹¹¹

¹¹¹ «Greece Unemployment Rate», [Trading Economics](https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate#api), 08/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate#api>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

Όσον αφορά το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ελλάδας, αυξήθηκε κατά 1,8% το δεύτερο τρίμηνο του 2018 σε σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του προηγούμενου έτους. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν κατά μέσο όρο 0,88% από το 1996 έως το 2018, φθάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο (6,8%) το τέταρτο τρίμηνο του 2003 και στο χαμηλότερο (-10,30%) το πρώτο τρίμηνο του 2011.¹¹²

¹¹² «Greece GDP Annual Growth Rate», *Trading Economics*, 03/09/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp-growth-annual>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) στην Ελλάδα ανερχόταν σε 200,29 δισ. δολάρια το 2017. Η αξία του ΑΕΠ της Ελλάδας αντιπροσωπεύει το 0,32% της παγκόσμιας οικονομίας. Το ΑΕΠ στην Ελλάδα ήταν κατά μέσο όρο 111,89 δισεκατομμύρια δολάρια από το 1960 έως το 2017, φθάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο, ύψους 354,46 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 2008 και στο ιστορικό χαμηλό των 4,45 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 1960.¹¹³

Στην Ελλάδα ολοένα και περισσότερο έχει γίνει αποδεκτό, ακόμα και πριν από την έναρξη της οικονομικής κρίσης, ότι η Τουρκία εξαιτίας του δυναμισμού που επιδεικνύει η οικονομία της, θα καταστεί στο μέλλον μεγαλύτερη απειλή. Σήμερα, το

¹¹³ «Greece GDP», Trading Economics, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

ΑΕΠ της γειτονικής χώρας έχει ήδη φτάσει τα 875 δισ. δολάρια¹¹⁴ από το επίπεδο των 230 δισ. δολαρίων που βρισκόταν το 2002, ενώ σημειώνεται ότι έχει πετύχει εντυπωσιακή ανάπτυξη των εξαγωγών της που άγγιξαν τα 160 δισ. δολάρια το πρώτο τρίμηνο του 2018 (σε ετήσια βάση).¹¹⁵ Η Τουρκία ανήκει στους G-20, γεγονός που τονίζεται επανειλημμένα από την τουρκική διπλωματία. Εξαιτίας του δυναμισμού που έχει αποκτήσει η οικονομία της, εμφανίζεται να έχει τα μέσα να περιθωριοποιήσει την Ελλάδα. Εκφράζεται δε ολοένα και συχνότερα η ανησυχία, ότι θα είναι σε θέση να διεισδύσει στον οικονομικό χώρο της Ελλάδας, ιδιαίτερα στη Δυτική Θράκη, εξαγοράζοντας πολλές ελληνικές επιχειρήσεις και εκμεταλλεύομενη την οικονομική δυσπραγία της χώρας. Σίγουρα πρέπει να απασχολήσει την Ελλάδα η διείσδυση που επιχειρείται στη Θράκη, τόσο από τον επίσημο τουρκικό κρατικό μηχανισμό όσο και από διάφορες μουσουλμανικές οργανώσεις της Ελλάδας και του εξωτερικού, οι οποίες ελέγχονται πλήρως από αυτόν (οι Τούρκοι τις αποκαλούν τουρκικές).¹¹⁶ Επίσης, οι τουρκικές επιχειρήσεις θα είναι σε θέση να ανταγωνιστούν με επιτυχία τις ελληνικές στα Βαλκάνια, ένα χώρο όπου η ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα τα τελευταία χρόνια σημείωσε σημαντικά επιτεύγματα.

Ωστόσο, αυτό που έλαβε χώρα τα τελευταία χρόνια δεν ήταν η οικονομική διείσδυση της Τουρκίας στην Ελλάδα, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Η πλήρης κατάργηση των τελωνειακών δασμών, η μη ύπαρξη εμποδίων στην ανάπτυξη του εμπορίου και το θετικό κλίμα που καλλιεργήθηκε ανάμεσα στις δύο χώρες μετά το 1999 δημιούργησαν κίνητρα για μεγαλύτερη παρουσία των ελληνικών προϊόντων στην Τουρκία. Η Τουρκία έχει συνεπώς καταστεί μια πολύτιμη αγορά για τα ελληνικά προϊόντα, αφού κατατάσσεται στις έξι πρώτες χώρες όπου κατευθύνονται οι ελληνικές εξαγωγές. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2017 η Τουρκία βρισκόταν στην 3η θέση των κυριότερων αγορών για τα ελληνικά προϊόντα, όταν το 2014 βρέθηκε έστω και συγκυριακά στην πρώτη. Το εμπορικό ισοζύγιο Ελλάδας - Τουρκίας εμφανιζόταν πλεονασματικό υπέρ της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια και μόλις το 2016 ανετράπη σε ελλειμματικό. Οι ελληνικές εξαγωγές μειώθηκαν το 2016 κατά

---

¹¹⁴ «Η Τουρκία δεν μπορεί να προσφύγει σε ΔΝΤ ή ΕΕ, θα λύσει μόνη τα προβλήματα της – Το χρέος 28% του ΑΕΠ έναντι 180% της Ελλάδος», Banking News, 20/08/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=379738, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹¹⁵ «Ρεκόρ εξαγωγών σημείωσε τον Μάρτιο η Τουρκία - "Βαρύ χαρτί" ο τουρισμός», Banking News, 01/04/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=358862, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

¹¹⁶ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκίας, 2010, σελ.255.

21% στο 1,35 δισ. ευρώ από 1,71 δισ. το 2015. Αιτία, η κατά 25% υποτίμηση της τουρκικής λίρας έναντι του ευρώ, αλλά και η πολυετής ύφεση της ελληνικής οικονομίας. Αυτή η εικόνα όμως αντιστράφηκε και πάλι το 2017. Επικαλούμενο στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Πειραιώς (ΕΒΕΠ) αναφέρει ότι ο όγκος του διμερούς εμπορίου Ελλάδας - Τουρκίας το 2017 αυξήθηκε κατά 24,2% αφού το 2016 διαμορφώθηκε στα 2,73 δισ. ευρώ, ενώ το 2017 στα 3,39 δισ. ευρώ. Αυτή η διεύρυνση των εμπορικών συναλλαγών οφείλεται, σύμφωνα με το ΕΒΕΠ, στη σημαντική ενίσχυση των ελληνικών εξαγωγών, γεγονός που έδρασε θετικά και στο εμπορικό ισοζύγιο, το οποίο από ελλειμματικό το 2016 μετατράπηκε σε πλεονασματικό για την Ελλάδα το 2017. Ειδικότερα μάλιστα για το 2016, η αξία των ελληνικών εξαγωγών ανήλθε σε 1,35 δισ. ευρώ και οι εισαγωγές από την Τουρκία διαμορφώθηκαν στο 1,38 δισ. ευρώ, με το ισοζύγιο να είναι ελλειμματικό εις βάρος της Ελλάδας κατά 23,2 εκατ. ευρώ. Εντούτοις, το 2017 η Ελλάδα φαίνεται να ενίσχυσε την παρουσία της στη γείτονα χώρα, δεδομένου ότι η αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία ανήλθε στο ποσό του 1,95 δισ. ευρώ, καταγράφοντας αύξηση της τάξεως του 44,4%.¹¹⁷ Επιπλέον, κατά το 2017 η Τουρκία αναδείχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους εταίρους της χώρας μας, καθώς απορρόφησε το 6,9% του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών έναντι 5,4% το 2016 και σκαρφάλωσε στην τρίτη θέση, πίσω από την Ιταλία (10,7%) και Γερμανία με 7,1%, ενώ ξεπέρασε την Κύπρο που απορρόφησε το 6,1% των εξαγωγών του 2017.¹¹⁸

---

¹¹⁷ «“Καμπανάκι” για τις ελληνικές εξαγωγές στην Τουρκία», *Η Καθημερινή*, 17/08/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.gr/980332/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/kampanaki-gia-tis-ellhnikes-e3agwges-sthn-toyrkia, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

¹¹⁸ «Τουρκική “βόμβα” άνω των 2 δισ. ευρώ, απειλεί την ελληνική οικονομία», *Σοφοκλέους In*, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/tourkiki-vomva-ano-ton-2-dis-eyro-apeilei-tin-elliniki-oikonomia>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΚΑΤΑ ΧΩΡΕΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2017
(σε εκατ. ευρώ)

Γεωγραφικές περιοχές	Εξαγωγές		% Μεταβολή	% Σύνθεση	
	2017	2016	17/16	2017	2016
ΣΥΝΟΛΟ	28.463,5	25.150,0	13,2%	100,0%	100,0%
Ε.Ε. (28)	15.100,7	14.020,0	7,7%	53,1%	55,7%
Ευρωζώνη	10.518,5	9.798,1	7,4%	37,0%	39,0%
Ιταλία	3.037,8	2.810,9	8,1%	10,7%	11,2%
Γερμανία	2.015,5	1.930,0	4,4%	7,1%	7,7%
Τουρκία	1.951,5	1.351,3	44,4%	6,9%	5,4%
Κύπρος	1.724,5	1.523,9	13,2%	6,1%	6,1%
Βουλγαρία	1.348,6	1.252,6	7,7%	4,7%	5,0%
Λίβανος	1.249,3	1.048,9	19,1%	4,4%	4,2%
ΗΠΑ	1.122,7	1.095,5	2,5%	3,9%	4,4%
Ην. Βασίλειο	1.105,5	1.065,0	3,8%	3,9%	4,2%

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ. από το ΚΕΕΜ. (Τα στοιχεία και για τα δύο έτη είναι προσωρινά)

Βέβαια, η κρίση στη γείτονα χώρα χτυπάει “καμπανάκι” για το εμπορικό πλεόνασμα, ενώ αναμένεται σημαντική κάμψη των εξαγωγών μας το 2018 εξαιτίας της υποτίμησης της λίρας, τη μείωση της ζήτησης και φυσικά την επιδείνωση της επιχειρηματικής εμπιστοσύνης. Στο πεντάμηνο Ιανουαρίου – Μαΐου του 2018 η αξία των ελληνικών εξαγωγών ξεπέρασε το 1 δισ. ευρώ και όλα έδειχναν ότι θα σημειώνονταν ιστορικό ρεκόρ, το οποίο πλέον, απειλείται από την κρίση. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πανελληνίου Συνδέσμου Εξαγωγέων, η αξία των ελληνικών εξαγωγών προς την Τουρκία, στο πεντάμηνο Ιανουαρίου – Μαΐου 2018, ανήλθε στο ποσό των 1.076 εκατ. ευρώ, από 752,2 εκατ. ευρώ, στην αντίστοιχη περίοδο του 2017. Κατέγραψαν δηλαδή αύξηση 43% ή κατά 323,8 εκατ. ευρώ. Οι εισαγωγές στην Ελλάδα, από την Τουρκία, στο πεντάμηνο Ιανουαρίου 2018 ανήλθαν στο ποσό των 733,2 εκατ. ευρώ, από 588,5 εκατ. ευρώ, στην αντίστοιχη περίοδο του 2017, σημειώνοντας αύξηση 24,6%. Αυτό σημαίνει πως το εμπορικό ισοζύγιο των δύο χωρών, είναι πλεονασματικό υπέρ της Ελλάδας. Σημαντική εξέλιξη είναι, ότι πλέον η Τουρκία είναι ο δεύτερος εμπορικός εταίρος της Ελλάδας καθώς είναι η δεύτερη χώρα μετά την Ιταλία, που απορροφά τις περισσότερες σε αξία ελληνικές εξαγωγές. Συγκεκριμένα η Τουρκία απορρόφησε το 8,1% των ελληνικών εξαγωγών του πρώτου πενταμήνου του 2018, ευρισκόμενη πίσω από την Ιταλία που

απορρόφησε το 10,2% ενώ ξεπέρασε την Γερμανία και την Κύπρο που ακολουθούν πλέον με 6,5% και 5,4% αντίστοιχα.¹¹⁹

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΚΑΤΑ ΧΩΡΕΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ 2018

(σε εκατ. ευρώ)

Γεωγραφικές περιοχές	Εξαγωγές		% Μεταβολή 18/17	% Σύνθεση	
	2018	2017		2018	2017
Ιταλία	1.350,4	1.357,8	-0,5%	10,2%	11,6%
Τουρκία	1.076,0	752,2	43,0%	8,1%	6,5%
Γερμανία	854,1	838,4	1,9%	6,5%	7,2%
Κύπρος	717,1	713,0	0,6%	5,4%	6,1%
Λίβανος	566,6	547,2	3,5%	4,3%	4,7%
Βουλγαρία	561,7	511,3	9,9%	4,2%	4,4%
ΗΠΑ	491,5	431,0	14,0%	3,7%	3,7%
Ισπανία	468,6	298,8	56,8%	3,5%	2,6%
Ην. Βασίλειο	437,4	432,2	1,2%	3,3%	3,7%
Αίγυπτος	392,7	352,4	11,4%	3,0%	3,0%

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΛ.ΣΤΑΤ. από το KEEM. (Τα στοιχεία και για τα δύο έτη είναι προσωρινά)

Τα κυριότερα προϊόντα που η Ελλάδα εξάγει στην Τουρκία είναι τα ορυκτά λάδια – καύσιμα και το βαμβάκι. Οι δύο αυτές κατηγορίες προϊόντων καταλαμβάνουν πάνω από το 50% της συνολικής αξίας των ελληνικών εξαγωγών. Επιπλέον εξάγει πλαστικά, ηλεκτρονικές συσκευές και τηλέφωνα, καλώδια, σωλήνες, αλουμίνιο, λιπάσματα, ακόμη και χρυσό. Αντίστροφη πορεία, από την Τουρκία προς την Ελλάδα, ακολουθούν προϊόντα όπως: φυσικό αέριο, πετρελαιοειδή, οχήματα-αυτοκίνητα, πλεκτά υφάσματα και ρούχα, χαρτί υγείας και οικιακές συσκευές.¹²⁰ Οι εξελίξεις αυτές αποδεικνύουν ότι η απειλή του οικονομικού κινδύνου και της οικονομικής διείδυσης απ' την Τουρκία ήταν υπερβολική, ενώ οι ελληνικές επιχειρήσεις και οι ελληνικές τράπεζες ήταν εκείνες που εκμεταλλεύτηκαν τη μεγέθυνση της τουρκικής οικονομίας.

Τα τελευταία στοιχεία της Τουρκικής οικονομίας καταδεικνύουν δραματική επιδείνωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και των ποσοστών των άνεργων νέων,

¹¹⁹ «Τουρκική “βόμβα” άνω των 2 δισ. ευρώ, απειλεί την ελληνική οικονομία», Σοφοκλέους In, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/tourkiki-vomva-ano-ton-2-dis-eyro-apeilei-tin-elliniki-oikonomia>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

¹²⁰ Ηλίας Μπέλλος, «Εξάγουμε λιγότερα απ' όσα εισάγουμε από την Τουρκία», Η Καθημερινή, 27/03/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/902042/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ezagoyme-ligotera-ap-osa-eisagoyme-apo-thn-toyrkia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

και είναι από τα χειρότερα μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2009. Αντανακλούν τις αρνητικές επιπτώσεις της παρατεταμένης πολιτικής κρίσης στη γειτονική χώρα, αλλά και τις συνέπειες των εκτεταμένων δαπανών που αποφάσισε η κυβέρνηση Ερντογάν για να στηρίξει την παραπαίουσα οικονομία. Η επιδείνωση είναι γενικότερη στην αγορά εργασίας, με τη γενική ανεργία να έχει αυξηθεί. Σύμφωνα με τα στοιχεία, που έδωσε στη δημοσιότητα η τουρκική στατιστική υπηρεσία, το ποσοστό της ανεργίας διαμορφώθηκε στο 10,8% τον Ιούλιο του 2018, οριακά αυξημένο σε σχέση με ένα χρόνο νωρίτερα. Εκτός αγροτικού τομέα ανέρχεται στο 12,9%, ενώ η ανεργία των νέων (ηλικίας έως 24 ετών) ανέρχεται στο 19,9%.¹²¹ Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνονται από την Trading Economics, σύμφωνα με την οποία το ποσοστό ανεργίας στην Τουρκία αυξήθηκε σε 11,1% τον Αύγουστο του 2018 από 10,6% τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, καθώς ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε κατά 266 χιλιάδες σε 3,67 εκατομμύρια. Το ποσοστό ανεργίας στην Τουρκία ήταν κατά μέσο όρο 10,07% από το 2005 έως το 2018, φθάνοντας σε υψηλό ποσοστό 14,8% το Φεβρουάριο του 2009 και σε χαμηλό ρεκόρ 7,3% τον Ιούνιο του 2012. Το μη γεωργικό ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε σε 13,2% τον Αύγουστο του 2018 από 12,8% το προηγούμενο έτος. Το ποσοστό ανεργίας των νέων, που μετρά άτομα που αναζητούν εργασία μεταξύ 15 και 24 ετών, έφθασε στο 20,8% από 20,6% τον ίδιο μήνα πριν από ένα χρόνο.¹²² Όπως επισημαίνουν οικονομικοί αναλυτές, η αύξηση της ανεργίας προδίδει πως η οικονομία της Τουρκίας εξακολουθεί να αγωνίζεται για να ανακάμψει από τις παρενέργειες της απόπειρας πραξικοπήματος του Ιουλίου του 2016, ενώ την ίδια στιγμή, μέσα στο 2018 η ισοτιμία της τουρκικής λίρας έναντι του δολαρίου έπεσε στα χαμηλότερα επίπεδα απ' το 1981, καθώς οι οίκοι αξιολόγησης Standard & Poor's (S&P's)¹²³ και Moody's¹²⁴ υποβάθμισαν στην κατηγορία «σκουπίδια» την τουρκική οικονομία.

---

¹²¹ «Τουρκία: Τα χαμόγελα επιστρέφουν στις αγορές, τα σύννεφα επιμένουν στην οικονομία», *Η Ναυτεμπορική*, 15/10/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1402354/tourkia-ta-xamogela-epistrefoun-stis-agores-ta-sunnefa-epimenoun-stin-oikonomia>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹²² «Turkey Unemployment Rate», *Trading Economics*, 15/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/unemployment-rate>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹²³ «Στα τάρταρα η τουρκική οικονομία», *Πτήση & Διάστημα*, 02/05/2018, διαθέσιμο στο <https://www.ptisidiastima.com/turkish-economy-downgraded-by-standard-poors/>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

¹²⁴ «Υποβάθμιση του αξιόχρεου της Τουρκίας από S&P και Moody's. Η Moody's αναθεώρησε την εκτίμησή της για τις προοπτικές της τουρκικής οικονομίας σε αρνητικές», *Η Καθημερινή*, 18/08/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.com.cy/gr/oikonomiki/oikonomia/ypobathmisi-toy-axioxreoy-tis-toyrkias-apo-s-p-kai-moody-s, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

TURKEY UNEMPLOYMENT RATE

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

TURKEY UNEMPLOYMENT RATE

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

TURKEY UNEMPLOYMENT RATE

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

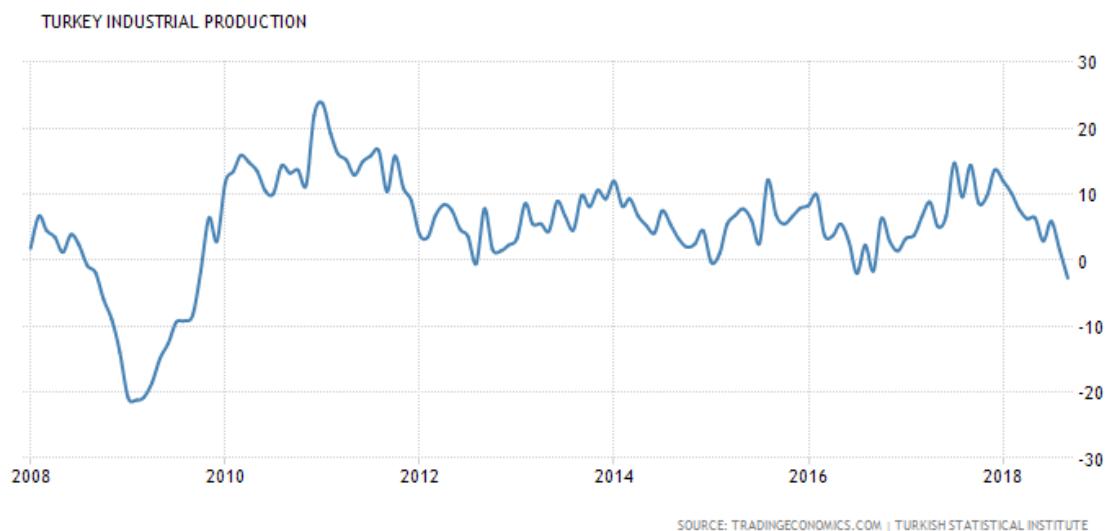
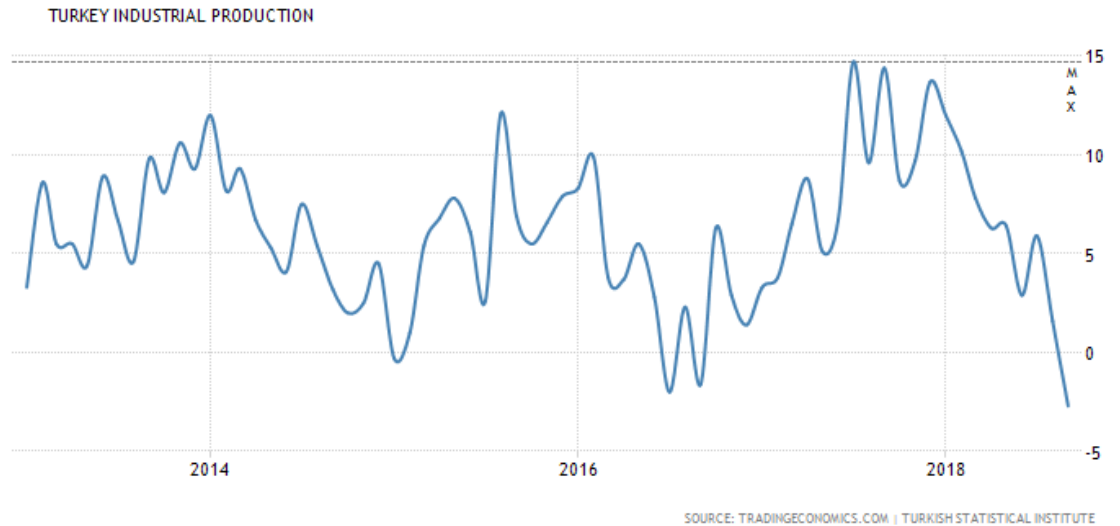
Η βιομηχανική παραγωγή της Τουρκίας μειώθηκε κατά 2,7% σε ετήσια βάση τον Σεπτέμβριο του 2018, μετά από μια αναθεωρημένη κατά 1,6% αύξηση τον προηγούμενο μήνα και σε σύγκριση με τις προσδοκίες της αγοράς για πτώση 2%. Ήταν η πρώτη πτώση της βιομηχανικής παραγωγής από τον Σεπτέμβριο του 2016, καθώς η παραγωγή υποχώρησε τόσο για τη βιομηχανία (-3,2% έναντι 1,1% τον Αύγουστο), όσο και για την παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, αερίου και ατμού (-1,3% έναντι 2,9%). Επιπλέον, η παραγωγή εξόρυξης λατομείων επιβραδύνθηκε στο 5% από 6,4%. Σε μηνιαία βάση, η βιομηχανική παραγωγή υποχώρησε 2,7% το Σεπτέμβριο, μετά από μείωση 1,3% τον Αύγουστο. Η βιομηχανική παραγωγή στην Τουρκία ήταν κατά μέσο όρο 5,36% από το 1986 έως το 2018, φθάνοντας σε υψηλό όλων των εποχών 27,30% τον Οκτώβριο του 2005 και ρεκόρ χαμηλό -21,20% το Φεβρουάριο του 2009.¹²⁵

SOURCE: TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

¹²⁵ «Turkey Industrial Production», Trading Economics, 16/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/industrial-production>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

Όσον αφορά το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Τουρκίας, σημειώνεται ότι η τουρκική οικονομία αναπτύχθηκε με ρυθμό 5,2% (σε ετήσια βάση) το β' τρίμηνο του 2018, πέφτοντας από την αύξηση κατά 7,3% την προηγούμενη τριμηνία. Ήταν ο ασθενέστερος ρυθμός ανάπτυξης από το τελευταίο τρίμηνο του 2016, καθώς η κατανάλωση των νοικοκυριών και οι σταθερές επενδύσεις αυξήθηκαν με πιο ήπιο ρυθμό. Εν τω μεταξύ, οι κυβερνητικές δαπάνες σημείωσαν άνοδο και η καθαρή εξωτερική ζήτηση συνέβαλε θετικά στην επέκταση, καθώς η πτώση της λίρας ενίσχυσε τις εξαγωγές. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Τουρκία ήταν κατά

μέσο όρο 4,87% από το 1999 έως το 2018, φθάνοντας σε υψηλό επίπεδο 11,70% το πρώτο τρίμηνο του 2011 και ρεκόρ χαμηλό -14,40% το πρώτο τρίμηνο του 2009.¹²⁶

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) στην Τουρκία ανερχόταν σε 851,1 δισ. δολάρια το 2017. Η αξία του ΑΕΠ της Τουρκίας αντιπροσωπεύει το 1,37% της παγκόσμιας οικονομίας. Το ΑΕΠ στην Τουρκία ήταν κατά μέσο όρο 252,7 δισεκατομμύρια δολάρια από το 1960 έως το 2017, φθάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο, ύψους 950,58 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 2013 και στο ιστορικό χαμηλό των 8,02 δισεκατομμυρίων δολαρίων το 1961.¹²⁷

¹²⁶ «Turkey GDP Annual Growth Rate», *Trading Economics*, 10/09/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/gdp-growth-annual>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

¹²⁷ «Turkey GDP», *Trading Economics*, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

Η Τουρκική οικονομία παρουσιάζει κάποιες σημαντικές αδυναμίες. Οι επενδυτές φοβούνται όλο και περισσότερο ότι η Τουρκία βρίσκεται εν τω μέσω μίας σφοδρής χρηματοοικονομικής κρίσης, καθώς το νόμισμά της καταρρέει. Σε εκτενές της αφιέρωμα η Wall Street Journal παρουσιάζει 10 διαγράμματα στα οποία αποτυπώνονται πλήρως τα μεγάλα προβλήματα της τουρκικής οικονομίας αλλά και οι επιπτώσεις που έχει η κρίση την οποία διέρχεται σε άλλες αναδυόμενες αγορές.¹²⁸

«Χωρίς φρένο» η πτώση της λίρας

Το τουρκικό νόμισμα έχει υποχωρήσει για 12 διαδοχικές συνεδριάσεις μέχρι τον Αύγουστο του 2018, κάτι που έχει να συμβεί από τον Νοέμβριο του 1999, δηλαδή λίγο πριν η Τουρκία στραφεί για βοήθεια στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ).

How many lira \$1 buys

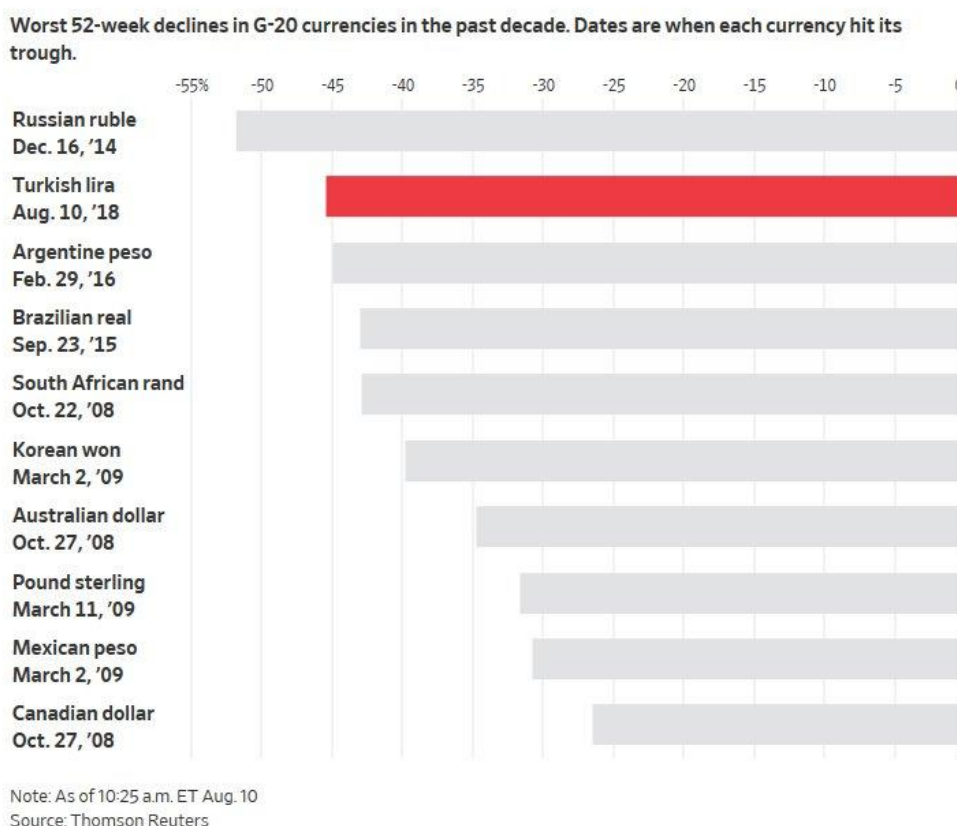
Note: As of Aug. 10

Scale is inverted to show lira's weakness

Source: Tullett Prebon Information

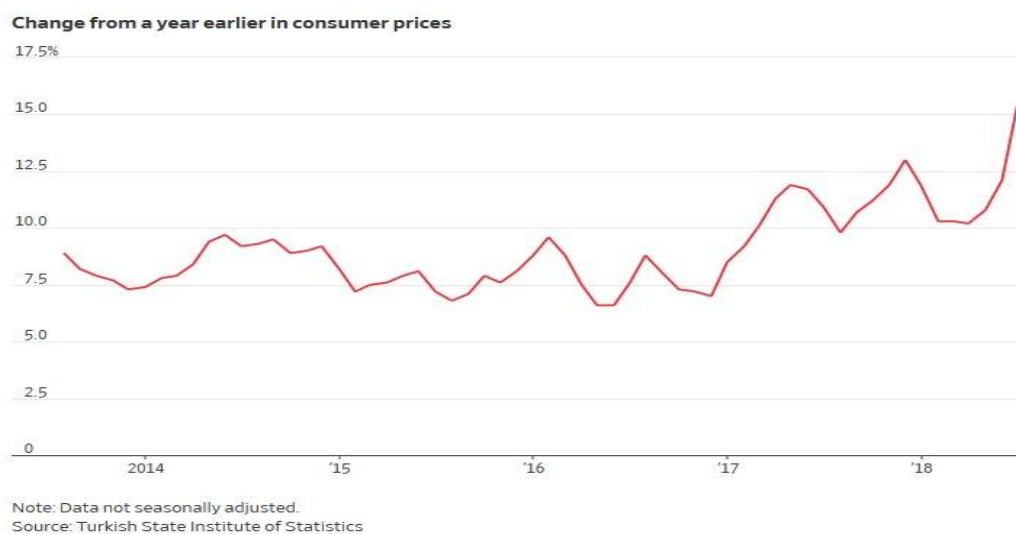
¹²⁸ «Ποιες οι αιτίες της κατάρρευσης της τουρκικής λίρας έως 6,63/ δολ; – Γιατί οι ΗΠΑ “χτυπούν” την Τουρκία και οι δεήσεις Erdogan στον... Αλλάχ», *Banking News*, 12/08/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=379117, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

Η πτώση της λίρας είναι μία από τις χειρότερες της τελευταίας 10ετίας μεταξύ των νομισμάτων των G20, συμπεριλαμβανομένης και της παγκόσμιας κρίσης του 2008 – 2009.

«Παραγωγός» πληθωρισμού

Η συνεχιζόμενη πτώση του νομίσματος, αυξάνει τις τιμές των εισαγόμενων προϊόντων, τροφοδοτώντας τον πληθωρισμό.

Έκρηξη αποδόσεων στα ομόλογα

Μετρήσιμο βάσει των αποδόσεων ομολόγων, το κόστος δανεισμού της χώρας βρίσκεται στη... στρατόσφαιρα, καθώς οι επενδυτές ζητούν πολύ υψηλά επιτόκια προκειμένου να ρισκάρουν να επενδύσουν σε τουρκικά χρεόγραφα.

Yield on local-currency Turkish bonds maturing in November 2019

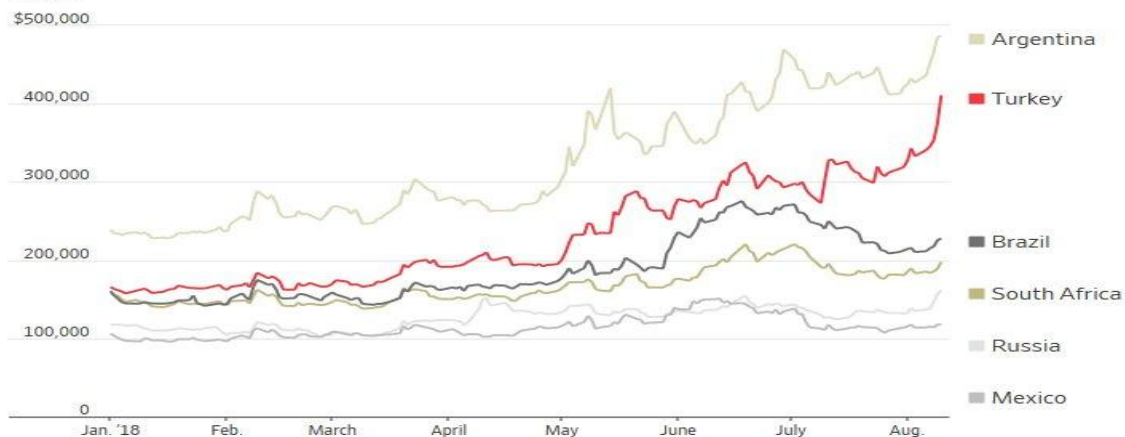
Note: As of 10.24 a.m. ET Aug. 10

Source: Thomson Reuters

... αλλά και CDS

Όσο αυξάνονται οι αποδόσεις των ομολόγων τόσο ενισχύονται και οι αγορές CDS, προκειμένου οι επενδυτές να προστατευθούν από τυχόν χρεοκοπία της Τουρκίας.

Annual cost of insuring \$10 million of debt against default for five years, as measured by credit-default swaps

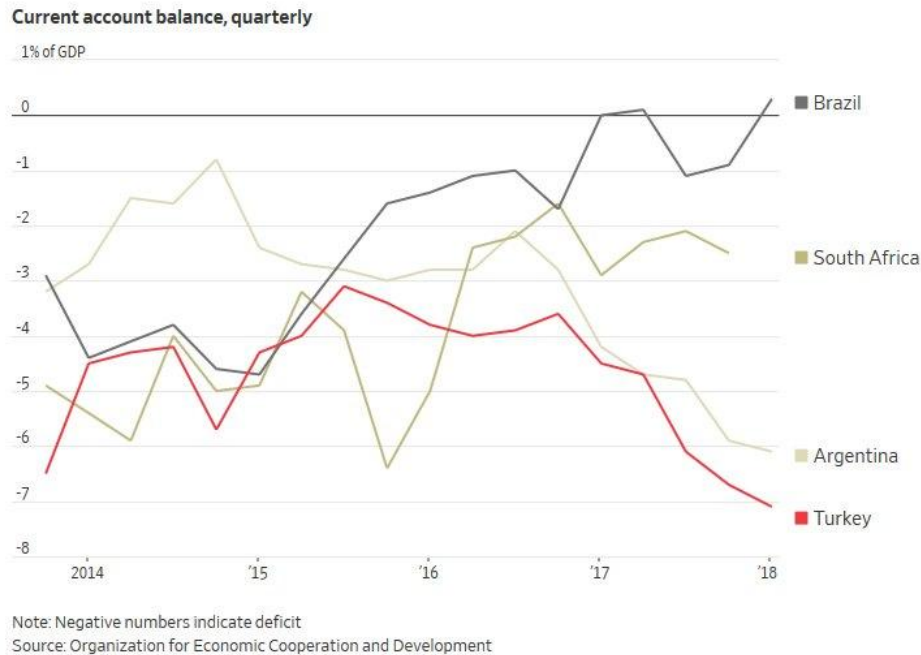

Note: Data through midday Aug. 10,

Source: IHS Markit

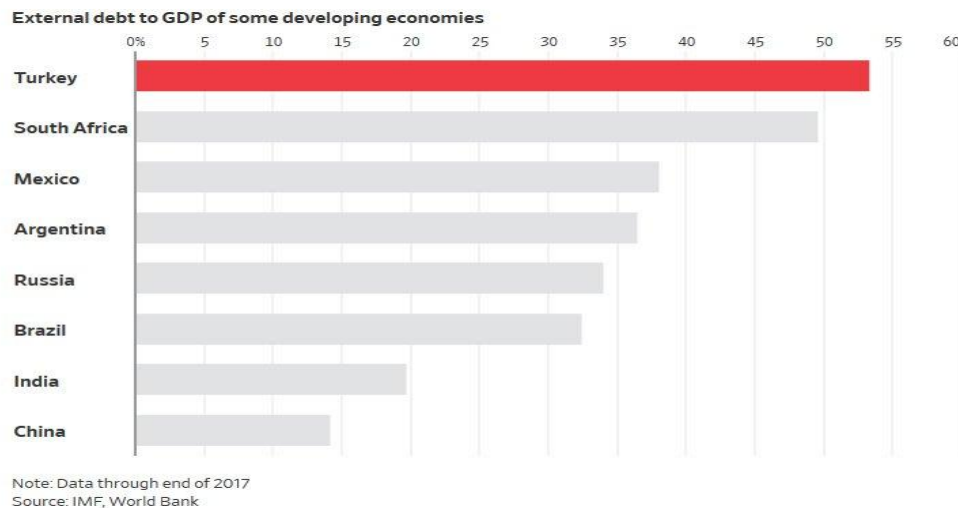
Προβληματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα για το τουρκικό χρηματοοικονομικό σύστημα δεν είναι άλλο από το υψηλό έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών, κάτι που σημαίνει ότι η χώρα έχει άμεση ανάγκη την εισροή ξένων κεφαλαίων για να διατηρήσει ζωντανή την οικονομία της. Το ΔΝΤ έχει προβλέψει ότι η Τουρκία θα έχει το 2018 το μεγαλύτερο έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών μεταξύ των G20.

Τεράστιο χρέος σε ξένο νόμισμα

Μία ακόμη απόδειξη της εξάρτησης της Τουρκίας από τις εισροές ξένων κεφαλαίων είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρεών της κυβέρνησης, των επιχειρήσεων αλλά και των νοικοκυριών είναι σε ξένο νόμισμα.

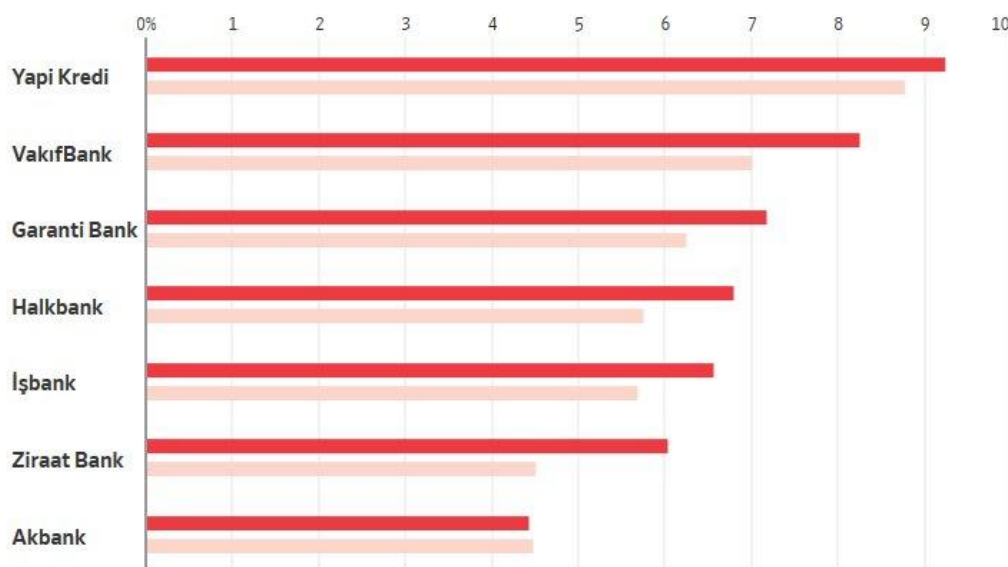

Μη εξυπηρετούμενα δάνεια (NPLs)

Οι δυσκολίες στις αποπληρωμές γίνεται όλο και πιο φανερή, καθώς η κυβέρνηση φρόντισε το 2017 να στηρίξει με δικές της εγγυήσεις τον δανεισμό.

Nonperforming loans as a share of loans outstanding at Turkey's largest banks.

■ 1Q 2018 ■ 1Q 2017

Source: S&P Global Market Intelligence

Βαρίδι και το πετρέλαιο

Η Τουρκία εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τις εισαγωγές πετρελαίου. Η πτώση της λίρας έναντι του δολαρίου καθιστά αυτές τις εισαγωγές εξαιρετικά ακριβές.

Year-to-date change in Brent crude-oil futures prices

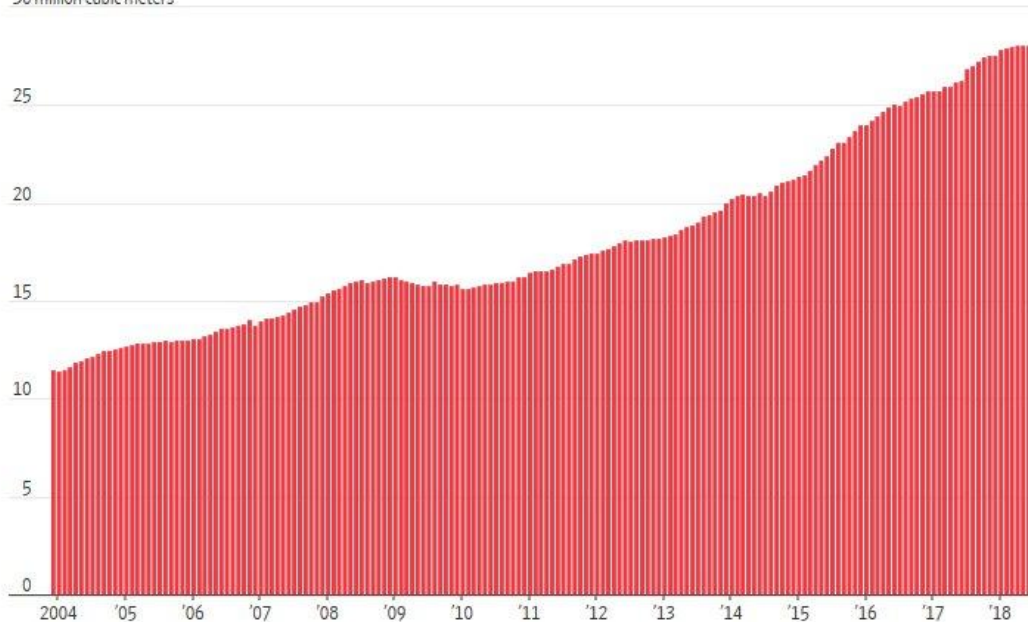

Note: Through 7:15 a.m. ET Aug. 10
Source: FactSet

Υψηλή ανάγκη σε καύσιμα

Turkey's consumption of diesel fuel

30 million cubic meters

Source: Turkish Petroleum Industry Association via CEIC Data

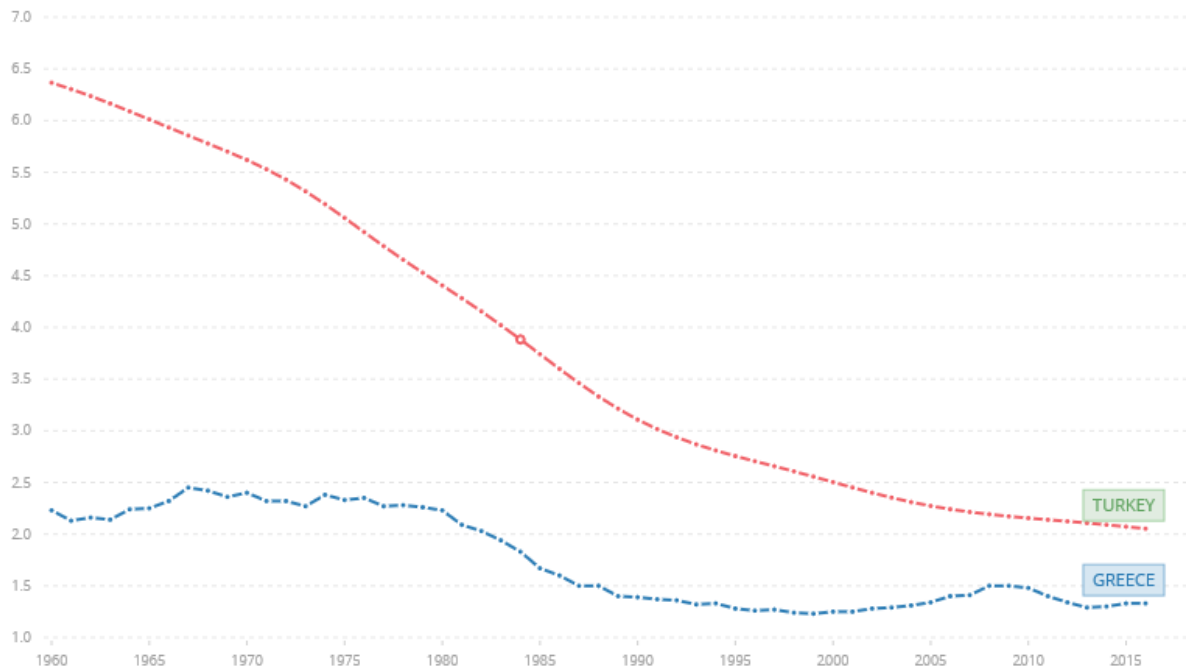
2.5 Δημογραφία

Στην Ελλάδα παρατηρείται ότι οι δημογραφικές εξελίξεις κυρίως τα τελευταία 30 χρόνια έχουν οδηγήσει σε πολύ χαμηλά επίπεδα θνησιμότητας και γεννητικότητας, με έντονο το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού που συνοδεύεται από εξαιρετικά χαμηλή γονιμότητα (μεταξύ των χαμηλότερων στην Ευρώπη), κάτω από το επίπεδο αναπλήρωσης των γενεών (σύμφωνα με τη στατιστική υπηρεσία στην Ελλάδα κάθε γυναίκα σήμερα γεννάει 1,3 παιδιά, όταν για να είναι σταθερός ο πληθυσμός της χώρας πρέπει να γεννιούνται από κάθε γυναίκα 2,1 παιδιά), πράγμα το οποίο επιδεινώνει το φαινόμενο της γήρανσης (αυτό αποτυπώνεται και στα συγκριτικά διαγράμματα με την Τουρκία γεννητικότητας και θνησιμότητας που ακολουθούν¹²⁹¹³⁰). Δεν είναι άσχετη η χαμηλή γεννητικότητα με τη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού, η οποία χαρακτηρίζεται από την υπέρμετρη συγκέντρωση στην περιφέρεια της Αττικής και της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον υπάρχει το φαινόμενο της εγκατάλειψης ή της αραίωσης του πληθυσμού ορισμένων γεωγραφικών περιοχών,

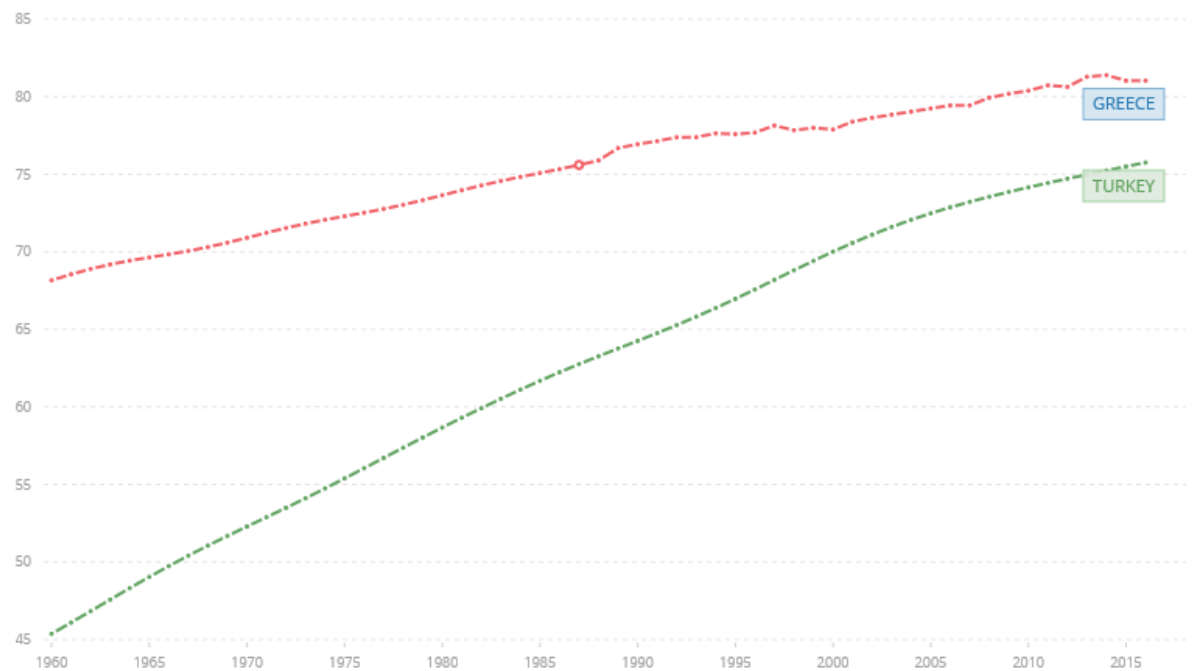
¹²⁹ «Fertility rate, total (births per woman)», *The World Bank*, 2017, διαθέσιμο στο <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).

¹³⁰ «Life expectancy at birth, total (years)», *The World Bank*, 2017, διαθέσιμο στο <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).

οι οποίες παρουσιάζουν πολύ υψηλή γήρανση, λόγω της αποδημίας του πληθυσμού των παραγωγικών ηλικιών, με αποτέλεσμα να απομείνει ο γεροντικός πληθυσμός, σε κατάσταση που χειροτερεύει συνεχώς.

Συγκριτικό διάγραμμα γεννητικότητας.

Συγκριτικό διάγραμμα θησιμότητας.

Η γήρανση του πληθυσμού (η διόγκωση δηλαδή της αναλογίας του πληθυσμού προς τα ανώτερα κλιμάκια ηλικιών), παρατηρείται όχι μόνο στο σύνολο του πληθυσμού, με τη διόγκωση του πληθυσμού των ηλικιωμένων (65 ετών και άνω), αλλά και μέσα στους ηλικιωμένους, με την αύξηση του αριθμού και της αναλογίας των υπερηλίκων (80 ετών και άνω), και επιπλέον, μέσα στον παραγωγικό πληθυσμό με την διόγκωση στα ανώτερα κλιμάκια ηλικιών (45 έως 64 ετών), ενώ η συμμετοχή του παιδικού και του νέου παραγωγικού πληθυσμού στο σύνολο παρουσίασε συνεχή συρρίκνωση στο παρελθόν και προβλέπεται ότι θα συνεχιστεί στο μέλλον. Χαρακτηριστικά θα μπορούσε να αναφερθεί ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ)¹³¹ το 2016 οι γεννήσεις στην Ελλάδα έφτασαν τις 92.898 και οι θάνατοι τους 118.785, ήτοι ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 25.887 άτομα, και ότι το διάστημα 2011-2017 μειώθηκε ο πληθυσμός της χώρας μας συνολικά κατά 355.000¹³² περίπου άτομα.

---

¹³¹ «Υπολογιζόμενος Πληθυσμός και Μεταναστευτικές Ροές της Χώρας έτους 2016», Δελτίο Τύπου Ελληνική Στατιστική Αρχή, 29/12/2017, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_documentID=301947&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKko4IN_locale=el, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

¹³² Δημήτρης Λούμπας, «Χώρα υπό εξαφάνιση η Ελλάδα - μειώθηκε ο πληθυσμός μεταξύ 2017 και 2018», Capital, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/me-apopsi/3310374/xora-upo-exafanisi-i-ellada-meiothike-o-plithusmos-metaxu-2017-kai-2018>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΕΣ ΡΟΕΣ, 2016

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

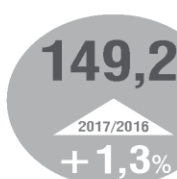
(χιλιάδες άτομα, 1 Ιανουαρίου 2017)

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	304,2	298,6
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	976,1	904,0
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	137,9	133,7
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	371,3	354,6
ΗΠΕΙΡΟΣ	171,3	163,9
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	104,5	100,9
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	336,1	327,9
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	278,4	277,4
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	290,4	288,8
ΑΤΤΙΚΗ	1.982,7	1.790,9
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	99,7	104,0
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	170,6	167,8
ΚΡΗΤΗ	323,8	308,8

ΦΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

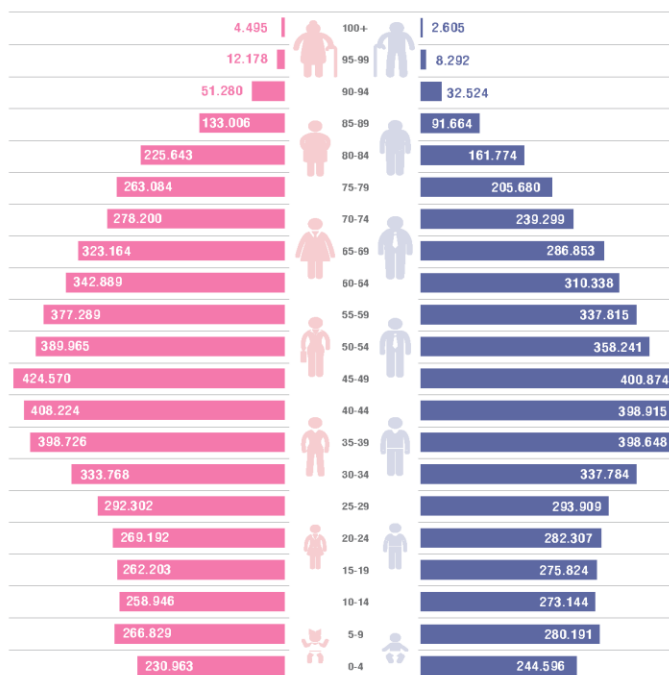
ΔΕΙΚΤΗΣ ΓΗΡΑΝΣΗΣ

άτομα 65+
 παιδιά 0-14 ετών

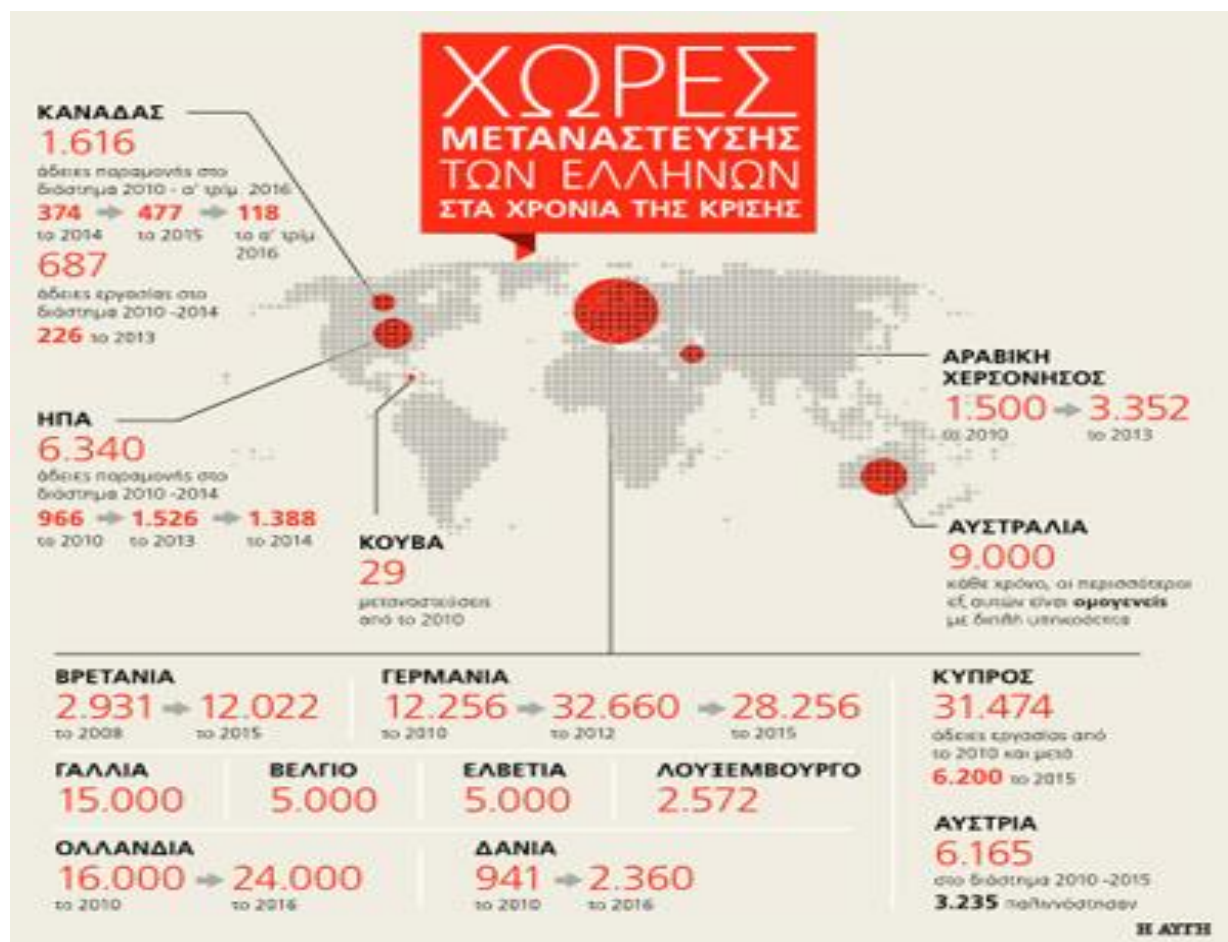
ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ (1 Ιανουαρίου 2017)

Αν θελήσουμε να αναζητήσουμε τα αίτια της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα, θα καταλήξουμε στα παρακάτω:

α. Η αδυσώπητη οικονομική κρίση που μαστίζει την ελληνική κοινωνία την τελευταία οκταετία, η υψηλή ανεργία των νέων (περίπου 36,8% για νέους κάτω των 25 ετών) και η παρεπόμενη δυσκολία των νέων να δημιουργήσουν οικογένεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι πολλά νέα ζευγάρια παραμένουν για χρόνια σε σχέση, χωρίς να έχουν την οικονομική δυνατότητα να παντρευτούν και να φέρουν στον κόσμο παιδιά.

β. Η ραγδαία και ένεκα της οικονομικής κρίσης μετανάστευση στο εξωτερικό. Αρκεί να αναφερθεί ότι την περίοδο 2010 - 2016 περί τους 450.000 νέους επιστήμονες (4% του πληθυσμού, 8% του εργατικού δυναμικού) εγκατέλειψαν την Ελλάδα. Στο γράφημα που ακολουθεί εμφανίζονται οι προορισμοί προς τους οποίους μετακινήθηκαν οι έλληνες μετανάστες, κατά την περίοδο της κρίσης.¹³³

¹³³ «Ο Χάρτης της Ελληνικής Μετανάστευσης στα Χρόνια της Κρίσης», Τvxs, 07/09/16, διαθέσιμο στο <https://tvxs.gr/news/ellada/o-xartis-tis-ellinikis-metanasteysis-sta-xronia-tis-krisis-grafima&dr=tvxsmrstvxs>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

γ. Οι σύγχρονες απαιτητικές συνθήκες ζωής, οι γάμοι σε μεγαλύτερη ηλικία, η ευκολία των διαζυγίων, η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών.

δ. Η δυσκολία φύλαξης των παιδιών και οι λίγοι βρεφονηπιακοί σταθμοί.

ε. Η αστικοποίηση του πληθυσμού(παλαιότερα οι πολυμελείς οικογένειες ήταν κυρίως οι αγροτικές).

στ. Οι δυσανάλογα πολλές με τον πληθυσμό μας εκτρώσεις (πάνω από 250.000 ετησίως, δηλαδή υπερδιπλάσιες των γεννήσεων, που μας καταστούν πρώτη σε εκτρώσεις χώρα στην Ευρώπη και τρίτη στον κόσμο¹³⁴).

ζ. Η απουσία του κοινωνικού κράτους προς την ενίσχυση των νέων οικογενειών, σε αντίθεση με τη συνταγματική πρόβλεψη.

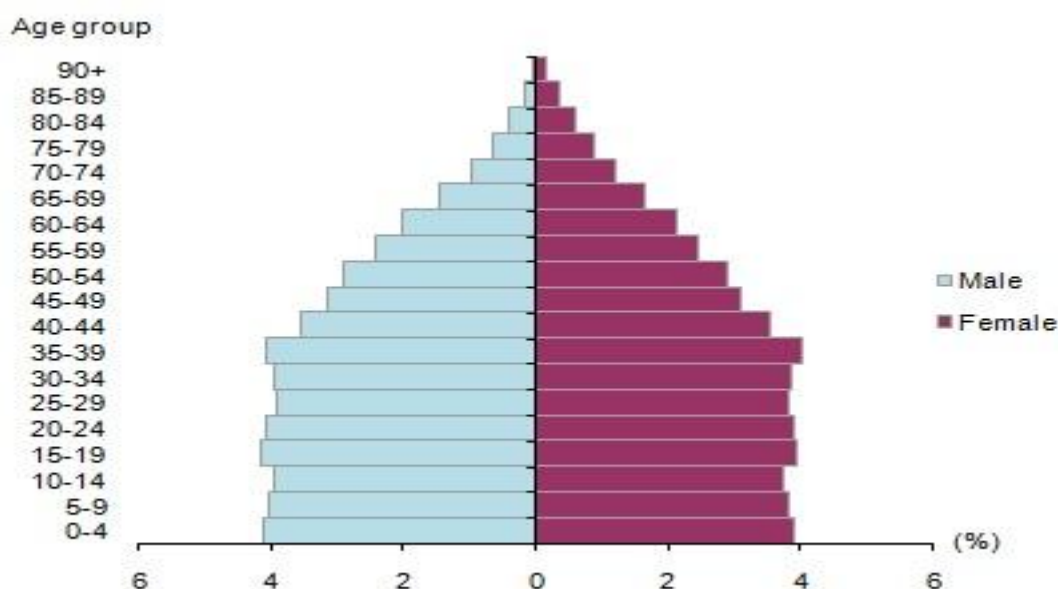
Ενώ η Ελλάδα «γηράσκει», από την άλλη πλευρά η Τουρκία «μικραίνει», όπως προκύπτει από την απογραφή του πληθυσμού της γείτονος για το 2017. Το συμπέρασμα αυτό συνιστά στρατηγική απειλή για όλη την περιοχή και φυσικά για την Ελλάδα, δίνοντας στην Τουρκία ένα δημογραφικό πλεονέκτημα για το μέλλον. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του τουρκικού Υπουργείου Εσωτερικών¹³⁵ ο συνολικός πληθυσμός της Τουρκίας το 2017 έφτασε στους 80.810.525 κατοίκους και είναι μεγαλύτερος κατά 1 εκατομμύριο από αυτόν του 2016. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τουρκικός πληθυσμός από το 1950 μέχρι το 2000 αυξήθηκε σχεδόν κατά ένα ολόκληρο ελληνικό πληθυσμό ανά δεκαετία.¹³⁶ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν όμως τα επιμέρους στοιχεία που προκύπτουν από την απογραφή. Για παράδειγμα, ο μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού είναι τα 31 χρόνια, γεγονός που οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι η Τουρκία είναι ουσιαστικά μία «νέα» και δυναμική χώρα. Μάλιστα, το αποτέλεσμα που δίνει διαστάσεις δημογραφικής βόμβας στην έρευνα είναι ότι το 23,6% του πληθυσμού αποτελείται από παιδιά ηλικίας 1 έως 14 ετών, φτάνοντας περίπου τα 20 εκατομμύρια νέων ανθρώπων. Στην ηλικιακή ομάδα δε 0-9 ετών, η Τουρκία έχει την τύχη να συμπεριλαμβάνει μία ολόκληρη Ελλάδα, αφού ο αριθμός των παιδιών αντιστοιχεί σε ολόκληρο τον πληθυσμό της χώρας μας. Όσο για τις ηλικιακές ομάδες, οι Τούρκοι που βρίσκονται στη λεγόμενη παραγωγική ηλικία, δηλαδή 15-64 ετών, αποτελούν το 67,9% του συνολικού πληθυσμού, ενώ αυτοί που

¹³⁴ Μαρία-Ευανθία Ζιώγα, Ιούνιος 2012, *Δημογραφικό Πρόβλημα και Σύνταγμα*, Μελέτη, Νομική Σχολή Αθηνών, Αθήνα.

¹³⁵ «The Results of Address Based Population Registration System, 2017», Ministry of Interior – Turkish Statistical Institute, 01/02/2018, διαθέσιμο στο <http://www.officialstatistics.gov.tr/?q=en> (total population 2017), (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

¹³⁶ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στ'έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 161.

είναι άνω των 65 ετών είναι μόλις το 8,5%. Συντριπτική είναι και η διαφορά στην αναλογία του αστικού πληθυσμού με αυτόν του πληθυσμού της υπαίθρου και των αγροτικών περιοχών, καθώς το 92,5% των Τούρκων μένει σε πόλεις και σε κωμοπόλεις, ενώ μόνο το 7,5% σε χωριά (Σημειώνεται ότι, όταν αναφερόμαστε σε κωμοπόλεις για την Τουρκία, εννοούμε αστικά συμπλέγματα που μπορεί να αριθμούν μέχρι και 200.000 ανθρώπους). Στο διάγραμμα που ακολουθεί απεικονίζεται η πληθυσμιακή πυραμίδα της Τουρκίας για το 2017.¹³⁷ Πρέπει να σημειωθεί βέβαια, ότι ο μεγάλος πληθυσμός αποτελεί θετικό στοιχείο για την ανθρώπινη δυναμική, πλην όμως μόνο αυτό δεν είναι δυνατό να εντάξει ένα κράτος μεταξύ των ισχυρών κρατών της γης.

2.6 Έρευνα – τεχνολογία – αμυντική βιομηχανία

Η ανάπτυξη του συντελεστή αυτού για την Ελλάδα επικεντρώνεται σε δύο αλληλένδετα ζητήματα: πρώτον, στην έλλειψη εξειδικευμένου επιστημονικού προσωπικού - που οφείλεται κυρίως στην απορρόφηση των περισσότερων Ελλήνων ερευνητών από χώρες της Ε.Ε. και της Β. Αμερικής και στην απουσία κατάλληλου περιβάλλοντος (οικονομικού, νομικού) για την προσέλκυση ξένων ερευνητών - και δεύτερον στην έλλειψη κεφαλαίων, υλικοτεχνικής υποδομής και εγκαταστάσεων. Θεωρείται ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο η χώρα μας να λειτουργήσει ανταγωνιστικά

¹³⁷ «The Results of Address Based Population Registration System, 2017», Ministry of Interior – Turkish Statistical Institute, 01/02/2018, διαθέσιμο στο <http://www.officialstatistics.gov.tr/?q=en> (total population 2017), (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

σ' αυτόν τον τομέα στο διεθνές περιβάλλον, διότι είναι μια περιφερειακή χώρα της Ε.Ε. σε οικονομική κρίση, που αδυνατεί να προσφέρει ευκαιρίες για έρευνα, δεν έχει σαφώς ιεραρχήσει τις προτεραιότητές της και δεν έχει θέσει συγκεκριμένους στόχους.

Αναφορικά με την ελληνική αμυντική βιομηχανία (ΕΑΒΙ), θα έπρεπε να βρίσκεται σε επίπεδο τέτοιο, που να δύναται να καλύπτει από τις επιχειρησιακές απαιτήσεις των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, τουλάχιστον αυτές που χαρακτηρίζονται ως κρίσιμες. Όμως στην πράξη αυτό δεν ισχύει διότι σε κάποιους τομείς η ελληνική αμυντική βιομηχανία δε δραστηριοποιήθηκε, είτε λόγω ελλειπών πληροφόρησης ή λόγω αδυναμίας. Ως αποτέλεσμα, υπάρχει ένα έλλειμμα μεταξύ απαιτήσεων ΕΔ και δυνατοτήτων ΕΑΒΙ, το οποίο θα πρέπει να καλυφθεί, προκειμένου να διασφαλίζονται τα κυριότερα συμφέροντα άμυνας και ασφάλειας της χώρας. Για να αναπτυχθούν και να συντηρηθούν αυτοί οι τομείς, πρέπει η ΕΑΒΙ να βελτιώσει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της, να μειώσει το κόστος παραγωγής, να ενσωματώσει νέες τεχνολογίες και να προωθήσει καινοτομίες.

Σύμφωνα με τη Εθνική Αμυντική Βιομηχανική Στρατηγική (ΕΑΒΣ) του ΥΠΕΘΑ,¹³⁸ η Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία χαρακτηρίζεται από τις εξής δυνατότητες:

α. Συγκεντρώνει σημαντική εμπειρία από το (υπο)κατασκευαστικό έργο, τα προγράμματα συμπαραγωγής που υλοποίησε και τις υπηρεσίες υποστήριξης που παρέχει επί σειρά ετών για λογαριασμό των ΕΔ και άλλων χωρών, καθώς και από την εφαρμογή διεθνών προτύπων, λόγω συμμετοχής της σε διεθνείς οργανισμούς.

β. Το υψηλά καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό της, και αδυναμίες:

Τεχνολογική υστέρηση έναντι των σύγχρονων τεχνολογικών απαιτήσεων των ΕΔ λόγω:

α. Της συνεχούς αύξησης του κόστους και της τεχνολογικής εξέλιξης των οπλικών συστημάτων.

β. Του μοντέλου ανάπτυξης που ακολουθήθηκε για χρόνια (ανάληψη κυρίως υποκατασκευαστικού έργου και παροχή υπηρεσιών, που δεν παρείχαν δυνατότητα ανάπτυξης πρωτογενών προϊόντων με ανταγωνιστικούς όρους στις σύγχρονες αλυσίδες εφοδιασμού).

γ. Επικέντρωσης στην εγχώρια αγορά και σε παραδοσιακούς τομείς με

---

¹³⁸ Εθνική Αμυντική και Βιομηχανική Στρατηγική, ΥΠΕΘΑ/ΓΔΑΕΕ, 03/2017, σελ. 6 – 7.

αποτέλεσμα χαμηλό βαθμό εξωστρέφειας.

Επιπλέον, είναι χαμηλή η συμμετοχή της στην υποστήριξη και παραγωγή ανταλλακτικών για τα οπλικά συστήματα και μέσα των ΕΔ, κυρίως λόγω της μη σύναψης συμβάσεων εν συνεχείας υποστήριξης κατά την προμήθεια νέων οπλικών συστημάτων.

Τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική αμυντική βιομηχανία, θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

α. Χαμηλό επίπεδο συμμετοχής της στις προμήθειες των Ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και συνακόλουθα χαμηλός βαθμός υποστήριξής τους από αυτή.

β. Ύπαρξη περιορισμών που θέτουν το ευρωπαϊκό και εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τις προμήθειες αμυντικού υλικού στη βιομηχανική συμμετοχή και στη συμμετοχή της εγχώριας βιομηχανίας στις προμήθειες των ενόπλων δυνάμεων.

γ. Ύπαρξη προκλήσεων βιωσιμότητας της.

Για την αντιμετώπιση των ανωτέρω προβλημάτων απαιτούνται μέτρα που σχετίζονται με τα εξής:

α. Έγκαιρο προγραμματισμό των προμηθειών.

β. Ενίσχυση της έρευνας και καινοτομίας.

γ. Μέριμνα για την προώθηση των εξαγωγών και της εξωστρέφειας της.

δ. Επέκταση των δραστηριοτήτων της σε διττής χρήσης που θα καλύπτει και μη αμυντικά υλικά.

ε. Αλληλοενημέρωση και συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων μερών.

στ. Αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου προμηθειών με την ενίσχυση της ταχύτητας, της διαφάνειας, της ευελιξίας, της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας του συστήματος προμηθειών και τη θεσμοθέτηση της βιομηχανικής συμμετοχής, σύμφωνα και με τις προβλέψεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Σε αντίθεση με την Ελλάδα, η στρατηγική στους τομείς των επιστημών και της τεχνολογίας αποτελεί ένα στέρεο και καλά σχεδιασμένο οικοδόμημα της σύγχρονης τουρκικής αντίληψης, σχετικά με τη συμβολή αυτών στην ανάπτυξη της χώρας. Με το υπ. αριθ. 77/4-12-1983 Κυβερνητικό Διάταγμα συγκροτήθηκε το Bilim ve Teknoloji Yuksek Kurulu / BTYK (Ανώτατο Επιστημονικό και Τεχνολογικό Συμβούλιο) με στόχο την προώθηση της επιστημονικής πολιτικής της χώρας, την προετοιμασία των προγραμμάτων και σχεδιασμών, καθώς επίσης και το συντονισμό

όλων των αρμόδιων φορέων και οργανισμών.¹³⁹ Εντύπωση προκαλεί η συμμετοχή στο ΒΤΥΚ του αρχηγού και υπαρχηγού του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων, γεγονός που καταδεικνύει το ενδιαφέρον των ενόπλων δυνάμεων στην έρευνα και ανάπτυξη νέων τεχνολογιών με προφανή τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η έρευνα διεξάγεται σε όλα τα επίπεδα από την αμυντική βιομηχανία, τα ερευνητικά κέντρα των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων και τα ειδικά επιστημονικά ινστιτούτα, υπό τον συντονισμό του *Turkiye Bilimsel ve Teknolojik Arastirma Kurumu / TUBITAK* (Τουρκικό Ίδρυμα Επιστημονικών και Τεχνολογικών Ερευνών¹⁴⁰). Το ίδρυμα αυτό υποβοηθά την τουρκική κυβέρνηση στον καθορισμό της επιστημονικής και τεχνολογικής της πολιτικής. Οι τομείς των στρατηγικών τεχνολογιών στις οποίες η Τουρκία δίδει μεγάλη βαρύτητα είναι: η πυρηνική τεχνολογία, η ενέργεια, το περιβάλλον, η άμυνα, το διάστημα, οι τεχνολογίες πληροφορικής-επικοινωνίας, η ναυοτεχνολογία, η γεωργία, τα τρόφιμα, η κτηνιατρική, οι επιστήμες υλικών και μηχανολογίας, η βιολογία κ.λπ. Επίσης, οι Τούρκοι δίδουν ιδιαίτερη σημασία στους τομείς των επιστημών, της τεχνολογίας και των καινοτομιών διότι οι τομείς αυτοί αποτελούν τη βάση μίας διαχρονικά ανταγωνιστικής και ισχυρής οικονομίας.¹⁴¹

Έτσι η Τουρκία έχει αναπτύξει ένα σημαντικό διαστημικό (δορυφορικό) πρόγραμμα. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ξεκίνησε να σχεδιάζει και να υλοποιεί ένα πρόγραμμα εκτόξευσης δορυφόρων, αρχικά επικοινωνιακών και επιστημονικών εφαρμογών, ενώ στη συνέχεια, εισήλθε δυναμικά και στον τομέα των στρατιωτικών εφαρμογών. Η πρώτη προσπάθεια εκτόξευσης του επικοινωνιακού δορυφόρου *Turksat 1*, έγινε στις 24 Ιαν 1994, σηματοδοτώντας την έναρξη ενός πολυδιάστατου δορυφορικού προγράμματος. Τον Φεβρουάριο του 2001, το Εθνικό συμβούλιο Ασφαλείας (*National Security Council*), ανακοίνωσε την ίδρυση της Εθνικής Υπηρεσίας Διαστήματος (*National Space Agency*),¹⁴² μετά από συνομιλίες του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου και της *NASA*, για μελλοντική συνεργασία σε διαστημικά προγράμματα.

Έκτοτε, το τουρκικό δορυφορικό πρόγραμμα συνεχίζει να αναπτύσσεται με μεθοδικότητα, και μέχρι σήμερα, βρίσκονται σε τροχιά 4 επικοινωνιακοί δορυφόροι

---

¹³⁹ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκίας, 2010, σελ.246.

¹⁴⁰ www.tubitak.gov.tr

¹⁴¹ Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ.41.

¹⁴² Πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της νέας διαστημικής υπηρεσίας θα είναι ο πρωθυπουργός και μέλη όλοι οι συναρμόδιοι υπουργοί.

τύπου Turksat, καθώς και ο στρατιωτικός δορυφόρος επίγειας παρατήρησης Gokturk-2, μέσω του οποίου οι Τούρκοι δύνανται να έχουν εικόνες πραγματικού χρόνου σε όλο το θέατρο των επιχειρήσεων ανά 1 ώρα περίπου. Έναντι αυτού του δορυφόρου η ελληνική πλευρά εκ της συμμετοχής της στο Ευρωπαϊκό Δορυφορικό Πρόγραμμα HELIOS-II (στο οποίο συμμετέχουν επίσης η Γαλλία, η Ισπανία, το Βέλγιο, η Ιταλία και η Γερμανία) θα διαθέτει μια εικόνα ημερησίως με δυνατότητα να αυξηθεί, εντός βέβαια περιορισμένων ορίων.¹⁴³ Το πρόγραμμα διαθέτει δύο οπτικούς δορυφόρους παρατήρησης γης με δυνατότητα λήψης εικόνας ημέρα και νύχτα. Η δορυφορική αξιοποίηση και εκμετάλλευση των «προϊόντων» των δορυφόρων αυτών υλοποιείται με άμεση συνεργασία από τις έξι χώρες.¹⁴⁴ Η Τουρκία έχει σε εξέλιξη τα δορυφορικά προγράμματα BILSAT-1, RASAT, Gokturk-3, BKZS, SBIRS Low και σχεδιάζει να θέσει σε τροχιά, επιπλέον δορυφόρους διαφόρων τύπων μέχρι το 2033. Αυτή τη στιγμή, οι δορυφόροι του τουρκικού στρατού είναι προσανατολισμένοι σε αποστολές (ISR) «Intelligence, Surveillance and Reconnaissance missions», δηλαδή σε απλά ελληνικά «στρατιωτική κατασκοπεία», αλλά η Τουρκία μέχρι στιγμής εξαρτάται από άλλα έθνη, για την εκτόξευση των δορυφόρων της. Τον Μάιο του 2015, εγκαινίασε το κέντρο ανάπτυξης και δοκιμών δορυφόρων (Space Systems Integration and Test Center-USET), υπό την εποπτεία της Turkish Aerospace Industries (TAI), με μεγάλες φιλοδοξίες για διεθνείς συνεργασίες με άλλα διαστημικά προγράμματα. Επιπλέον, εργάζεται μεθοδικά στην κατασκευή ενός εθνικού κέντρου εκτόξευσης δορυφόρων,¹⁴⁵ προκειμένου να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία της, γεγονός όμως που δημιουργεί περαιτέρω προβληματισμούς για την σκοπιμότητα ενός τέτοιου κέντρου. Η χρησιμοποίηση του παραπάνω δορυφορικού προγράμματος, σε συνδυασμό με τα αεροφωτογραφικά αεροσκάφη που εκσυγχρονίζει και τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη που αποκτά, θα δώσει μια σημαντική υπεροχή στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις στον τομέα των πληροφοριών, με ότι αυτό συνεπάγεται από απόψεως αποτελεσματικότητας.

---

¹⁴³ Η Ελλάδα συμμετέχει με ποσοστό 2,5% στο Ευρωπαϊκό Δορυφορικό Πρόγραμμα HELIOS-II, το οποίο έχει τη δυνατότητα 200-400 λήσεων ημερησίως με ανάλυση 40 cm περίπου.

¹⁴⁴ «Ξεκίνησε η στοχοποίηση από τους Τούρκους: Δορυφόροι “λοκάρουν” τον Ισθμό», *Difer News*, 18/02/2018, διαθέσιμο στο <https://difernews.gr/ksekinise-stochopoiisi-apo-tous-tourkous-doryforoi-lokaroun-ton-isthmo-chtenizoun-tin-ellada-apo-akri-se-akri/>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

¹⁴⁵ Ami Rojkes Dombe, «Turkey's Nuclear Aspirations», *Israeldefense*, 04/08/2015, διαθέσιμο στο <http://www.israeldefense.co.il/en/content/turkeys-nuclear-aspirations>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι, και στον τομέα αυτό, η Τουρκία υλοποιώντας φιλόδοξα προγράμματα υψηλού κόστους και μεγάλης κλίμακας, αποκτά τεχνογνωσία σε ευαίσθητα τεχνολογικά και επιστημονικά πεδία. Σε πολλές περιπτώσεις, η παράλληλη ανάπτυξη πυραυλικής τεχνολογίας και διαστημικού προγράμματος από μία χώρα, υποδηλώνει ισχυρές φιλοδοξίες για απόκτηση στρατιωτικής υπεροχής.

Αναφορικά με την τουρκική αμυντική βιομηχανία (TAB), με τους βραχυπρόθεσμους, μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς της, επιδιώκει να εξασφαλίσει την τεχνολογική υποδομή που θα της επιτρέψει όχι απλώς να συναρμολογεί, αλλά να σχεδιάζει και να παράγει προϊόντα υψηλής τεχνολογίας. Το ζητούμενο για την τουρκική αμυντική βιομηχανία είναι η κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων σε οπικά συστήματα, πυρομαχικά και ανταλλακτικά τόσο κατά την ειρηνική περίοδο όσο και σε περιόδους πολεμικής κινητοποίησης της χώρας.¹⁴⁶ Η πολιτική και η στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας συνεχώς τονίζουν την ανάγκη απεξάρτησης των εξοπλιστικών αναγκών της χώρας από εξωτερικούς προμηθευτές, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως μοχλός άσκησης πιέσεων για πολιτικές παραχωρήσεις εκ μέρους της τουρκικής κυβέρνησης. Η τουρκική αμυντική βιομηχανία συμμετέχει ενεργά και με σταδιακά αυξανόμενους ρυθμούς για την υλοποίηση του παραπάνω στόχου, αποτελούμενη από 110 περίπου μεγάλες και 1.000 μικρότερες εταιρείες, και απασχολώντας περισσότερους από 70.000 εργαζομένους. Ήδη η Τουρκία έχει την τεχνογνωσία και κατασκευάζει άρματα, τεθωρακισμένα οχήματα, τεθωρακισμένα οχήματα μάχης, αυτοκινούμενα πυροβόλα 155 mm, πολλαπλούς εκτοξευτές πυραύλων διαφόρων διαμετρημάτων, πολεμικά πλοία, επιθετικά ελικόπτερα, δορυφόρο και μη επανδρωμένα αεροσκάφη. Η στρατηγική της τουρκικής αμυντικής βιομηχανίας, έχει αντικειμενικό σκοπό την ενίσχυση ενός τουρκικού ηχηρού «παρών», στη διεθνή αμυντική αγορά, και αποσκοπεί αφενός μεν, στην κάλυψη των αναγκών των ΤΕΔ και αφετέρου δε στη μεγέθυνσή της, σύμφωνα με τις αρχές της σύγχρονης φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής και άρα στη στόχευση στις αγορές, που πιθανόν υφίσταται συγκριτικό πλεονέκτημα. Το κράτος προσπαθεί να καθοδηγήσει την TAB, κυρίως με τα εξής όργανα:

- α. Εκτελεστική Επιτροπή Αμυντικής Βιομηχανίας (Savunma Sanayii Icrâ Komitesi/SSIK).
- β. Υφυπουργείο Αμυντικής Βιομηχανίας (Savunma Sanayii Mustesarligi/SSM).

---

¹⁴⁶ Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρκίας, 2010, σελ.201.

- γ. Ταμείο Στήριξης Αμυντικής Βιομηχανίας (Savunma Sanayii Destekleme Fonu /SSDF).
- δ. Ίδρυμα Αλληλοβοήθειας Στρατού (Ordu Yardımlaşma Kurumu / OYAK).
- ε. Ίδρυμα Ενίσχυσης των ΤΕΔ (Turk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı / TSKGV – Turkish Armed Forces Foundation / TAFF).
- στ. Ελεγκτικό Συμβούλιο Αμυντικής Βιομηχανίας

2.7 Συμμαχίες

Η Ελλάδα, την τελευταία κυρίως εικοσαετία, στηρίζεται και στην εξωτερική εξισορρόπηση (η οποία όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο μεταφράζεται με συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς και δημιουργία συμμαχιών με άλλα κράτη). Σήμερα είναι μέλος του ΟΗΕ, της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), του ΝΑΤΟ και όλων των διεθνών οικονομικών και πιστωτικών οργανισμών, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου. Από αυτή τη συμμετοχή πηγάζουν σημαντικά εργαλεία ισχύος για την εξωτερική πολιτική της χώρας μας.¹⁴⁷ Ειδικότερα έναντι της Τουρκίας, η παρεμπόδιση εκροής κονδυλίων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς αυτήν ή, αντίστροφα, η διαμεσολάβηση της Ελλάδας για περαιτέρω ενίσχυση της Τουρκίας αποτελεί διαπραγματευτικό όπλο που απορρέει από τη σχετικότητα του παρόντος συντελεστή ισχύος. Αυτή όμως η θεσμική ισχύς έχει και περιορισμούς. Είναι μια ισχύς που απορρέει από την αλληλεξάρτηση και είναι γνωστό ότι σημαίνει αμοιβαία εξάρτηση και αμοιβαίες υποχρεώσεις. Αν και αποτελεί λοιπόν πλήρες μέλος της Ε.Ε. και του ΝΑΤΟ, η Ελλάδα βρίσκεται γεωγραφικά σε μια περιοχή αστάθειας και συγκρούσεων (Βαλκάνια - Ανατολική Μεσόγειος), όπου η χρήση στρατιωτικής ισχύος για την επίλυση διακρατικών διαφορών θεωρείται ακόμη ως αποδεκτή επιλογή. Έτσι, για να κατοχυρώσει την ασφάλεια και τα συμφέροντά της, μια χώρα status quo όπως η Ελλάδα του 21ου αιώνα, θα πρέπει να διευρύνει και να εμβαθύνει τους δεσμούς της με την Ε.Ε. και το ΝΑΤΟ, σε μια περίοδο εσωτερικής και εξωτερικής προσαρμογής για τους δύο αυτούς οργανισμούς. Θα πρέπει όμως να αναζητήσει και διεθνή στήριξη, ώστε να ικανοποιηθούν οι εθνικοί σκοποί.

Το τελευταίο διάστημα η Ελλάδα έχει προχωρήσει στην αναβάθμιση των σχέσεων της με την Αίγυπτο και το Ισραήλ, ενώ συνεχίζεται η παραδοσιακή εξαιρετική συνεργασία με την Κύπρο. Στην περίοδο που διανύουμε, στην οποία έχουν

---

¹⁴⁷ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, σ' έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ.177.

εμφανιστεί νέες προκλήσεις που επιζητούν απάντηση και έρχονται να προστεθούν σε ήδη υπάρχουσες, τα κράτη της περιοχής οφείλουν να εξισορροπούν τις αναδυόμενες απειλές. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η εσωτερική εξισορρόπηση καθίσταται όλο και πιο δύσκολη, λόγω της οικονομικής κρίσης που μαστίζει την χώρα για σχεδόν μια δεκαετία πλέον, αλλά και λόγω της ενδυνάμωσης κρατών που παραδοσιακά αποτελούν κίνδυνο για την ασφάλεια και τα κυριαρχικά δικαιώματα της και είναι πιο δύσκολο πλέον να ακολουθήσουμε τους ρυθμούς ανάπτυξής τους.

Επιπλέον, η συνεχιζόμενη αστάθεια που επικρατεί στην ευρύτερη περιοχή της Μ. Ανατολής και την Β. Αφρικής, καθιστά επιβεβλημένη την ανάγκη για σύναψη νέων στρατηγικών συμμαχιών ώστε να επιτευχθεί η εξωτερική εξισορρόπηση για την αντιμετώπιση των απειλών αλλά και την προώθηση των συμφερόντων της. Βέβαια, οι συμμαχίες δοκιμάζονται στο χρόνο και η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών χτίζεται περιοδικά. Στην περίπτωση της τετραμερούς συνεργασίας μεταξύ Ελλάδος, Κύπρου, Ισραήλ και Αιγύπτου, οι προκλήσεις που καλούνται τα μέρη να αντιμετωπίσουν είναι πολυεπίπεδες και χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Εκτείνονται από το ενεργειακό / οικονομικό κομμάτι, μέχρι την κοινή πολιτική άμυνας, αλλά και τις πολιτικές ασφάλειας ενάντια σε σύγχρονες απειλές όπως η τρομοκρατία.¹⁴⁸ Στην περίπτωση της νέας τετραμερούς συνεργασίας, υπάρχει πρόσφορο έδαφος για προσέγγιση και εμπάθυνση, κυρίως με βάση το ενεργειακό / οικονομικό κομμάτι. Η ενέργεια μπορεί να αποτελέσει την βάση για συνεργασία μέσω των αγωγών φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, ενώ η εκμετάλλευση των κοιτασμάτων στην λεκάνη της ΝΑ Μεσογείου μπορεί να φέρει πιο κοντά τις προαναφερθείσες χώρες και να οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής, αναφορικά με την προστασία των συμφερόντων τους.

Εκτός από το ενεργειακό κομμάτι όμως, πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την σφυρηλάτηση μιας συμμαχίας και το περιφερειακό περιβάλλον των χωρών οι οποίες εμπλέκονται καθώς και οι προτεραιότητες και ο ρόλος της κάθε χώρας στην περιοχή, όπως και το διεθνές σύστημα γενικότερα. Επιπλέον, κατά πόσο είναι το κάθε συμβαλλόμενο μέρος διατεθειμένο να ενισχύσει τα υπόλοιπα μέρη της συμμαχίας και σε ποιο βαθμό. Η Ελλάδα, στην περίπτωση που θέλει να δημιουργήσει μια σταθερή

---

¹⁴⁸ Βασίλης Πανταζόπουλος, «Περί της τετραμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ-Αιγύπτου», *Liberal*, 11/12/2017, διαθέσιμο στο www.liberal.gr/arthro/180849/amyna--diplomatia/2017/peri-tis-tetramerous-sunergasias-elladas--kuprou--israil--aigyptou.html, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).

συμμαχία με την Αίγυπτο και το Ισραήλ, θα πρέπει να συνυπολογίσει και τις απειλές και τις προκλήσεις που αυτές οι δύο χώρες κουβαλούν πίσω τους. Η εξισορρόπηση της Τουρκίας στην ΝΑ Μεσόγειο μπορεί να συγκρουστεί με συμφέροντα των χωρών αυτών και επιδιώξεις στην περιοχή της Μ. Ανατολής. Αυτό είναι πιθανό να καταστήσει την συμμαχία δυσλειτουργική και ουσιαστικά να παρεμποδίσει ή τουλάχιστον να καθυστερήσει την περαιτέρω εμβάθυνσή της.

Είναι σίγουρο ότι η Ελλάδα, δεν μπορεί στην παρούσα φάση να επιτύχει εσωτερική εξισορρόπηση ενάντια στην Τουρκία. Είναι επίσης δεδομένο ότι η χώρα χρειάζεται νέους συμμάχους διατεθειμένους να συνεισφέρουν προς αυτόν το σκοπό, εάν φυσικά τα δικά τους συμφέροντα συμβαδίζουν με τα ελληνικά. Το θέμα όμως είναι κατά πόσο η Ελλάδα μπορεί να φέρει εις πέρας περαιτέρω υποχρεώσεις σε μια πιθανή συμμαχία ώστε αυτή η τετραμερής συνεννόηση να προσφέρει κάτι περισσότερο από περιστασιακούς συμμάχους. Διότι ο ανταγωνισμός μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας δεν είναι νέο φαινόμενο, γεγονός που κατατάσσει την γείτονα στην κατηγορία των μόνιμων «εχθρών». Κάτι που σημαίνει ότι η Ελλάδα θα πρέπει να αποσκοπεί σε σταθερές και μακροχρόνιες συμμαχίες για να πετύχει την εξωτερική εξισορρόπηση και όχι σε περιστασιακές που σε απρόοπτη στιγμή πιθανόν να αφήσουν τη χώρα εκτεθειμένη.

Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία ακολουθεί συνεργατική πολιτική με αντιπάλους του αντιπάλου της, επιβεβαιώνοντας τον κανόνα της διεθνούς πολιτικής ότι ο εχθρός του εχθρού μου είναι φίλος. Αν η εξελικτική διαδικασία της συνεργασίας αποκλίνει από την εθνική στρατηγική, οι συμμαχίες και οι συνεργασίες κλονίζονται ή και διαλύονται. Στην περίπτωση της Τουρκίας παρατηρείται η μη ομαλή πορεία στις σχέσεις της με τις ΗΠΑ, αλλά και η διακοπή συνεργασίας της με το Ισραήλ ως δείγμα επιβεβαίωσης του προαναφερθέντος.¹⁴⁹ Διατηρεί το τελευταίο χρονικό διάστημα μια λεπτή ισορροπία μεταξύ των συμμάχων της, με αφορμή κυρίως το Κουρδικό ζήτημα, το οποίο θίγει τα ζωτικά της συμφέροντα. Όσον αφορά τις ΗΠΑ και τη Ρωσία, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών δήλωσε ότι η χώρα του δεν επιθυμεί σύγκρουση με τις χώρες αυτές, αλλά ούτε και με τη Συρία, τονίζοντας ότι «η Τουρκία πολεμά την τρομοκρατία». Προς το παρόν, Μόσχα και Ουάσινγκτον τηρούν στάση αναμονής και συστήνουν αυτοσυγκράτηση. Σε κάθε περίπτωση, και οι δύο γνωρίζουν ότι, παρά

---

¹⁴⁹ Ευαγόρας Ευαγόρου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως Σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 180.

τους λεονταρισμούς της, η Άγκυρα χρειάζεται την υποστήριξή τους, ενώ η παρούσα, ουδέτερη στάση τους δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν να αναλάβουν -αμέσως ή εμμέσως- δράση εναντίον της Άγκυρας σε περίπτωση που απειληθούν ζωτικά τους συμφέροντα στην περιοχή.

Δεν θα πρέπει βέβαια να υποβαθμιστεί η τουρκορωσική προσέγγιση, η οποία έχει πολλές αφητηρίες, με πρώτη και καλύτερη: την Ουκρανία και το ΝΑΤΟ. Η Μόσχα βλέπει συνεχώς να σφίγγει το ζωνάρι γύρω από την ευρύτερη περιοχή της, ειδικά στην Βαλτική και την Πολωνία, ενώ τελευταία και παρά τις αυστηρές προειδοποιήσεις του ίδιου του Πούτιν, το ΝΑΤΟ φέρεται να προχωρεί στο να προωθεί και την Ουκρανία στην συμμαχία. Μπροστά σε αυτή την κατάσταση και ενώ ο κλοιός όλο και πιο πολύ στενεύει γύρω από τους Ρώσους, θα έπρεπε να γίνει κάτι αποτελεσματικό ενάντια σε αυτή την κατάσταση, εκτός από την προσέγγιση με την Κίνα, που όμως γίνεται σε θολό πεδίο. Η δυνατότητα δόθηκε με την ευκαιρία της τουρκικής περιπέτειας με το αποτυχόν πραξικόπημα. Στην Άγκυρα, ένας υπερφίαλος ηγέτης έχει με την αλλοπρόσαλλη στάση του δημιουργήσει πολλά προβλήματα και στις ΗΠΑ και στην Γερμανία και γενικά στο ΝΑΤΟ. Ο Πούτιν δεν θα έχανε αυτή την ευκαιρία να αντιδράσει μέσω Τουρκίας στην αυξανόμενη πίεση από τα δυτικά. Ο Πούτιν ουσιαστικά κατάφερε και «έδεσε» τον αλλοπρόσαλλο Ερντογάν στο άρμα του, εκμεταλλευόμενος την μεγαλομανία του και αφού τον απομάκρυνε από το άρμα της Δύσης, τώρα παίζει μέσω αυτού στο ταμπλό της Μέσης Ανατολής και όχι μόνο. Από την άλλη πλευρά, η τουρκική διπλωματία εκμεταλεύθηκε πλήρως το κλίμα ανησυχίας που διαμορφώθηκε στο πρόσφατο παρελθόν μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας στο θέμα του φυσικού αερίου, το οποίο είχε άμεσες επιπτώσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα να μη μπορέσει κανείς να κατηγορήσει την Τουρκία για την ενεργειακή της συνεργασία με τη Ρωσία. Πρόσφατες άλλωστε είναι και οι τριμερείς σύνοδοι κορυφής για την Συρία, όπου συμμετέχουν η Τουρκία, η Ρωσία και το Ιράν (έχουν πραγματοποιηθεί τρεις σύνοδοι μέχρι τώρα, η πρώτη τον Νοέμβριο του 2017 στο Σότσι της Ρωσίας, η δεύτερη τον Απρίλιο του 2018 στην Άγκυρα και η τρίτη τον Σεπτέμβριο στην Τεχεράνη¹⁵⁰). Εξετάζοντας βέβαια με ψυχραιμία τα πράγματα, η Ρωσία και η Τουρκία είχαν ανέκαθεν από την εποχή των Τσάρων και του ψυχρού πολέμου διαφορετικά συμφέροντα και αυτό αναπόφευκτα

---

¹⁵⁰ «Χτίζουν «συμμαχία» Τουρκία, Ιράν και Ρωσία για τη Συρία», *Σοφοκλέους In*, 03/09/2018, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/xtizoun-symmaxia-tourkia-iran-kai-rosia-gia-ti-syria>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

δεν θα αργήσει να ξαναφανεί. Και οι δυο παρουσιάζουν τη συνεργασία τους ως ένδειξη μιας πολυμερούς περιφερειακής τάξης που αναδύεται στις άκρες της Ευρώπης. Παρόλα αυτά οι διμερείς σχέσεις τους, βρίσκονται πολύ μακριά από μια στρατηγική συνεργασία ή ακόμη πιο πολύ από μια γεωπολιτική συμμαχία. Καθορίζονται πιο πολύ από εντάσεις, διαφωνίες και αβεβαιότητες, παρά από κοινά εθνικά συμφέροντα. Οπότε το πλέον πιθανό είναι τα πράγματα να επιστρέψουν στην πρότερη κατάσταση.

2.8 Πληροφορία

Η Τουρκία είναι μια χώρα που έχει εντάξει ευρέως τα πληροφοριακά συστήματα σε όλους τους Φορείς ασφαλείας, ενέργειας, υδατίνων πόρων, υγείας, μεταφορών, επικοινωνίας και οικονομικών. Για το λόγο αυτό, η ασύμμετρη απειλή του κυβερνοπολέμου επέβαλε την αναγκαιότητα σύνταξης της πολιτικής εθνικής ασφαλείας του κυβερνοχώρου, κύρια σημεία της οποίας είναι η κατάρτιση αντίστοιχων νόμων, η ανάπτυξη-βελτίωση των κρατικών δυνατοτήτων και υποδομών ασφαλείας, η οργάνωση της εθνικής επέμβασης σε συμβάντα πληροφορικής, η ανάπτυξη διεθνών συνεργασιών και η συμμετοχή σε ασκήσεις του NATO, η θεσμική ασφάλεια των συστημάτων πληροφορικής και η προετοιμασία εθνικής στρατηγικής για την ασφάλεια του κυβερνοχώρου. Σε αυτό το πλαίσιο οργανώθηκε υπό το TUBITAK, το Διεθνές Ινστιτούτο Ηλεκτρονικών και Κρυπτολογικών Ερευνών (TUBITAK – UEKAE), το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό συνεργάτη των τουρκικών υπηρεσιών κυβερνοπολέμου, δεδομένου ότι ο κυβερνοπόλεμος είναι ένα μέσο προβολής ισχύος, που δεν εξαρτάται από τη γεωγραφία και μπορεί να θεωρηθεί ως «μέσο μαζικής καταστροφής¹⁵¹». Εκτιμάται ότι η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους βασικότερους στόχους του τουρκικού κυβερνοπολέμου, ο οποίος δεν επηρεάζεται από την ειρήνη, διεξάγεται όλες τις εποχές, ημέρα και νύκτα, κάτω από όλες τις καιρικές συνθήκες και απειλεί ακόμη περισσότερο να ταυτίσει την ειρήνη με τον πόλεμο.

Στις 11-06-2012 κατά τη συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου, ελήφθη η υπ. αριθ. 2012/3842 απόφαση αναφορικά με την προώθηση, έλεγχο και συντονισμό των θεμάτων εθνικής ασφάλειας κυβερνοχώρου. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, συγκροτήθηκε η Επιτροπή Ασφάλειας Κυβερνοχώρου, η οποία ανέλαβε να καθορίσει

---

¹⁵¹ Στις 29-5-2009, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Μπαράκ Ομπάμα χαρακτήρισε τον κυβερνοπόλεμο ως όπλο μαζικής καταστροφής, www.diplomatia.gr

τα απαιτούμενα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν, να συντάξει τους σχετικούς σχεδιασμούς, καθώς επίσης να συντονίσει και να επιβλέψει την υλοποίηση όλων των παραπάνω. Το κρίσιμο σημείο για τη σημασία που δίδεται στη σύνταξη της πολιτικής εθνικής ασφάλειας του κυβερνοχώρου εστιάζεται στο γεγονός ότι, η προαναφερθείσα επιτροπή τελεί υπό τον έλεγχο του υπουργείου Μεταφορών Ναυσιπλοΐας και Επικοινωνιών και μέλη αυτής είναι: α. Οι υφυπουργοί των υπουργείων Εξωτερικών, Εσωτερικών, Εθνικής Άμυνας, Δικαιοσύνης και Μεταφορών Ναυσιπλοΐας και Επικοινωνιών. β. Ο διοικητής της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΜΪΤ) και ο υφυπουργός Δημόσιας Τάξης και Ασφάλειας που υπάγονται απ' ευθείας στον Τούρκο πρωθυπουργό. γ. Ο διευθυντής της Διεύθυνσης Ηλεκτρονικού Πολέμου και Πληροφοριακών Συστημάτων του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων. δ. Ο πρόεδρος του Φορέα Πληροφοριακών Τεχνολογιών και Επικοινωνίας. ε. Ο πρόεδρος του Ανωτάτου Επιστημονικού και Τεχνολογικού Συμβουλίου (TUBİTAK). στ. Ο πρόεδρος της Επιτροπής Ελέγχου Οικονομικών Εγκλημάτων. ζ. Ο πρόεδρος του Φορέα Τηλεπικοινωνιών. η. Υψηλόβαθμα στελέχη των προαναφερθέντων υπουργείων και Φορέων.¹⁵²

Σε αντίθεση με τη στάση της Τουρκίας, η Ελλάδα δεν έχει σχηματίσει μία υπηρεσία κυβερνοασφάλειας. Υπάρχουν διευθύνσεις, όπως η «Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος» και επί μέρους τμήματα στις διάφορες υπηρεσίες ασφαλείας και στα υπουργεία. Όμως μία υπηρεσία συγκεντρωτική και με μόνη ενασχόληση με το ζήτημα δεν υπάρχει. Συνεπώς, σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο με ασύμμετρες απειλές, με ένα παγκόσμιο διαδικτυακό ιστό και με την αποτελεσματική δράση τρομοκρατικών-εγκληματικών ομάδων, καθίσταται εμφανές ότι το κενό αυτό καλό είναι να καλυφθεί. Η ελληνική κυβέρνηση μπορεί να οργανώσει μία εθνική υπηρεσία κυβερνοασφάλειας, με συγκεντρωτική δομή και αυτοτέλεια δράσης. Ως πρότυπο μπορεί να ληφθεί η αντίστοιχη αμερικανική. Σαν καθήκον της θα έχει να λαμβάνει μέτρα για αποφυγή κυβερνοπροπαγάνδας και αντιμετώπιση των «ψευδών ειδήσεων» κατά της χώρας, για την εδραίωση της κυβερνοασφάλειας και την προστασία κρίσιμων υποδομών, όπως μονάδων παραγωγής ή/και διανομής ενέργειας. Επίσης, θα είναι σε θέση να διαφυλάξει τις κρατικές βάσεις δεδομένων, που πολλές φορές είναι άκρως απόρρητες, τα υπολογιστικά συστήματα της κυβέρνησης και των ενόπλων δυνάμεων, καθώς και τις βάσεις δεδομένων εταιρειών, τραπεζών και ιδιωτών

---

¹⁵² Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ.141.

(Ελλήνων πολιτών και αλλοδαπών που διαμένουν στην χώρα). Παράλληλα, θα δύναται να συνεργαστεί και με άλλες αντίστοιχες υπηρεσίες σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Ένα ακόμα κέρδος που θα έχει, είναι ότι θα αυξηθεί το κύρος της στην Ε.Ε., στο ΝΑΤΟ και παγκοσμίως, αφού θα εδραιώνει με ίδια μέσα την κυβερνοασφάλεια, ενώ θα δώσει την άνεση στην Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος να ασχοληθεί απερίσπαστα με μία άλλη απειλή του κυβερνοχώρου, το κυβερνοέγκλημα. Ταυτόχρονα, θα ενισχύσει την αποτρεπτική της ισχύ, δεδομένης της δημιουργίας τουρκικού κυβερνοστρατού.¹⁵³

---

¹⁵³ Νικόλαος Νικολάου, «Η Ελλάδα και ο Κυβερνοπόλεμος: Ανιχνεύοντας μια Πιθανή Απειλή», Άμυνα και Διπλωματία, 03/03/2018, διαθέσιμο στο <https://www.amynanet.gr/i-ellada-kai-o-kyvernopolemos>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ελληνοτουρκική ισορροπία ισχύος – εξέλιξη σε βάθος δεκαετίας

3.1 Γενικά

Η Τουρκία τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζει μεγάλοπνοες βλέψεις για την περιφερειακή αλλά και διεθνή γεωπολιτική της αναβάθμιση, φιλοδοξώντας να αυξήσει το «ειδικό της βάρος» στον δυτικό κόσμο (Ευρωπαϊκή Ένωση, NATO), αλλά και στις χώρες του Μουσουλμανικού κόσμου. Σήμερα, οι φιλοδοξίες αυτές έχουν κύριο εκφραστή της, τον νυν πρόεδρο της Τουρκικής Δημοκρατίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν,¹⁵⁴ έναν εξαιρετικά φιλόδοξο ηγέτη, γνωστό για τις συντηρητικές του θέσεις στο θέμα των σχέσεων Κράτους και Ισλαμικής θρησκείας, οι οποίες οδήγησαν στην υιοθέτηση των θέσεων του Νέο-Οθωμανισμού στην εξωτερική πολιτική, τη σύγκρουσή του με τις Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας και την επιτυχημένη αναπτυξιακή οικονομική πολιτική του.

Απώτερος σκοπός της είναι η δημιουργία ενός τουρκικού - ομογενοποιημένου χώρου, που να εκτείνεται από την Αδριατική θάλασσα μέχρι τις δυτικές επαρχίες της Κίνας. Ακόμα, στόχο αποτελεί η αυξανόμενη περιφερειακή υπόσταση της χώρας, να αποτελέσει την αφορμή για μια στενότερη σχέση με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δυτική Ευρώπη. Να καταστεί δηλαδή η χώρα, μια γέφυρα που να συνδέει τον Κεντροασιατικό χώρο, αλλά και τους ιδιαίτερα ευαίσθητους χώρους των Βαλκανίων και του Καυκάσου, με το δυτικό σύμμαχο κόσμο.

Αποφασιστικά σημεία για την εκπλήρωση των παραπάνω αντικειμενικών σκοπών της, αποτελούν μεταξύ πολλών άλλων, η μεγιστοποίηση της ασφάλειας της χώρας, η περαιτέρω ενίσχυση της αμυντικής βιομηχανίας και η επένδυση σε στρατηγικές τεχνολογίες (π.χ πληροφορικής και επικοινωνιών, το διάστημα, η ναυοτεχνολογία, κλπ), η ενίσχυση των οικονομικών μεγεθών και του χρηματοπιστωτικού συστήματος της χώρας, της ενέργειας και της πυρηνικής τεχνολογίας. Η ύπαρξη πηγών πλούτου¹⁵⁵ σε ένα κράτος αποτελεί ένα σημαντικό συντελεστή ισχύος για τις ανάγκες της εξωτερικής του πολιτικής και η Τουρκία στο

---

¹⁵⁴ Recep Tayyip Erdoğan, πρόεδρος της Τουρκίας από τον Αυγ 2014. Διετέλεσε επίσης πρωθυπουργός από το 2003 έως το 2014, για 3 συνεχόμενες θητείες, ενώ υπηρέτησε και ως δήμαρχος Κων/πολης (1994 - 1998). Υπήρξε ο ιδρυτής και πρώτος αρχηγός του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP).

¹⁵⁵ Ηλίας Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στ' έκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012, σελ. 162 (Πλούτος είναι το σύνολο των υποδομών, των πηγών ενέργειας, των μέσων παραγωγής, των προϊόντων και των υπηρεσιών που παράγονται σε ένα κράτος).

πλαίσιο του «Εθνικού Οράματος 2023», δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενδυνάμωση της οικονομικής ισχύος της.

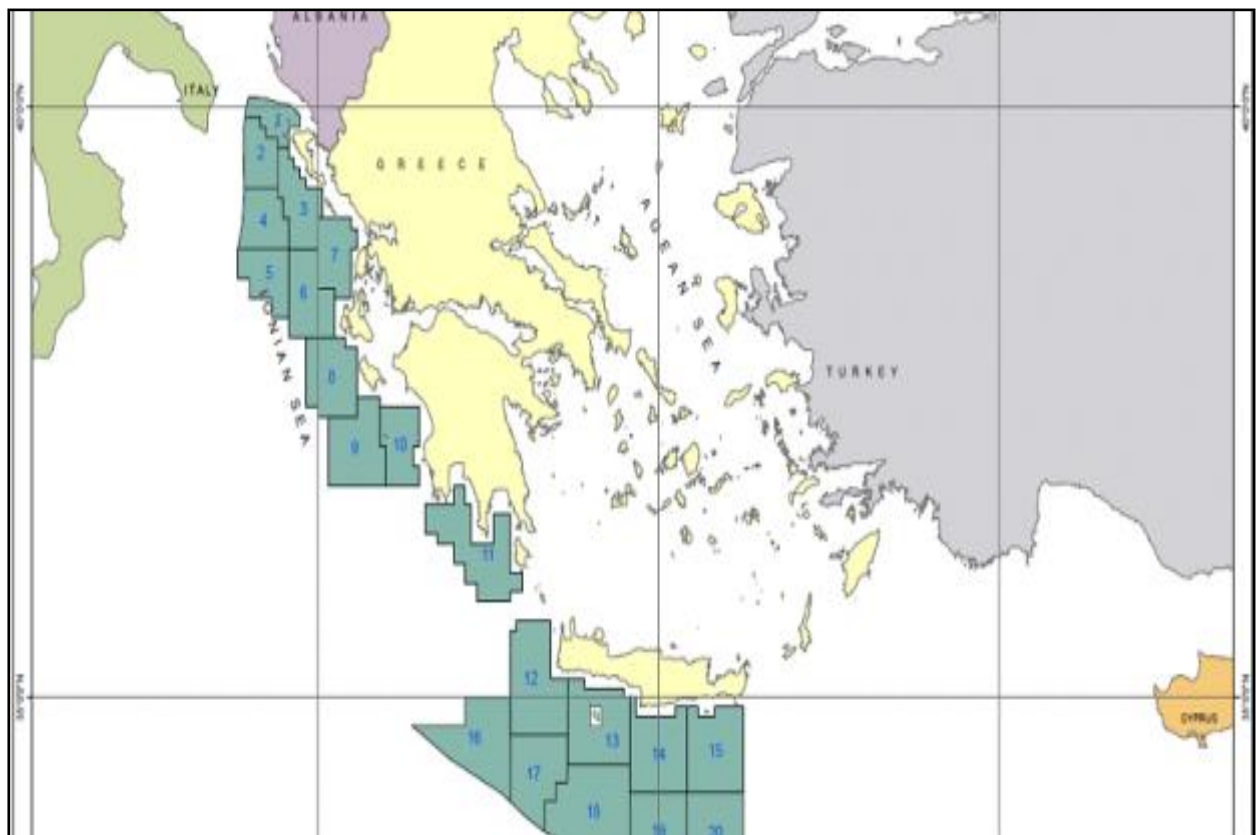
3.2 Ενέργεια

Το διεθνές ενδιαφέρον, από ξένους επιχειρηματικούς ομίλους που πρωταγωνιστούν διεθνώς στην έρευνα και την εκμετάλλευση υδρογονανθράκων, έχουν προσελκύσει τα τελευταία χρόνια οι παραχωρήσεις χερσαίων και υπεράκτιων μπλοκ στον ελληνικό χώρο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η πρόσφατη «είσοδος» της ExxonMobil, σε σύμπραξη με τη γαλλική Total και τα ΕΛΠΕ, για τη διεκδίκηση δύο θαλάσσιων «οικοπέδων» στην Κρήτη, νότια και νοτιοδυτικά του νησιού, μέσα από έναν διεθνή διαγωνισμό που μάλιστα ξεκίνησε έπειτα από αίτημά τους. Ένας διαγωνισμός που «έτρεξε» παράλληλα με την προκήρυξη ενός ακόμη θαλάσσιου μπλοκ στο Ιόνιο (βόρεια της Κεφαλονιάς και δυτικά των νησιών Λευκάδας και Κέρκυρας), που διεκδικούν τα Ελληνικά Πετρέλαια μαζί με την ισπανική Repsol, η οποία επίσης συμπράττει με την Energean στα χερσαία «οικόπεδα» στην Αιτωλοακαρνανία και στα Ιωάννινα. Την ίδια στιγμή, η Total σε συνεργασία με την ιταλική Edison και πάλι τα ΕΛΠΕ, αναμένεται να ξεκινήσει άμεσα τις έρευνες στο «Οικόπεδο 2» (όπως απεικονίζεται στον χάρτη που ακολουθεί¹⁵⁶) που τους έχει παραχωρηθεί, καθώς η σχετική σύμβαση μίσθωσης κυρώθηκε στις αρχές του 2018. Από την άλλη πλευρά, η Edison με τα Ελληνικά Πετρέλαια έχουν ήδη προχωρήσει τις ερευνητικές εργασίες στο κοίτασμα του Πατραϊκού, ώστε να ξεκινήσουν τις δοκιμαστικές γεωτρήσεις στα τέλη του 2019. Όπως είναι φυσικό, το «ειδικό βάρος» των παραπάνω εταιρειών προσδίδει και άλλη προοπτική στις εγχώριες έρευνες. Οι παραπάνω «παίκτες» έχουν βάλει στο «μικροσκόπιο» 12 θαλάσσια και χερσαία οικόπεδα στη δυτική και νότια Ελλάδα, από τη νότια Κρήτη μέχρι το βόρειο Ιόνιο (βορειανατολικά της Κέρκυρας), και από τα Ιωάννινα μέχρι την Πελοπόννησο. Σε πολλές από αυτές τις περιοχές, η αναζήτηση πιθανών αξιοποιήσιμων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων είναι ήδη δρομολογημένη, ώστε το αργότερο μέχρι το 2022 να έχουν μπουν «τρυπάνια» για τις πρώτες δοκιμαστικές γεωτρήσεις, ανάλογα με την έκβαση των μελετών που θα προηγηθούν.¹⁵⁷ Επομένως, το αργότερο μέσα στην επόμενη πενταετία αναμένεται να

¹⁵⁶ «Παγκόσμιοι κολοσσοί αναζητούν ενεργειακά κοιτάσματα στη χώρα μας», *Ναυτεμπορική*, 16/07/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/afieromata/story/1371841/pagkosmioi-kolossoi-anazitoun-energeiaka-koitasmata-sti-xora-mas>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

¹⁵⁷ «Ποια είναι τα 20 blocks όπου θα γίνουν έρευνες για πετρέλαιο και αέριο, τα 9 βρίσκονται στην Κρήτη», *Energy Press*, 01/07/2014, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/poia-einai-ta-20-blocks->

δοθεί τελεσίδικη απάντηση σε εικασίες και σενάρια που κυκλοφορούν εδώ και δεκαετίες, πως στη δυτική και τη νότια Ελλάδα κρύβονται ποσότητες υδρογονανθράκων που θα μπορούσαν να κάνουν την εξόρυξη υδρογονανθράκων σημαντικό μοχλό για την ελληνική οικονομία. Περίπου την ίδια εποχή με την πραγματοποίηση των πρώτων γεωτρήσεων στο δυτικό Κατάκολο, δηλαδή στα τέλη του 2019, θα γίνουν και οι πρώτες δοκιμαστικές γεωτρήσεις στον Πατραϊκό. Ένα κοίτασμα που, σύμφωνα με παλαιότερες δηλώσεις στελεχών των ΕΛΠΕ, οι ενδείξεις «δείχνουν» αποθέματα περίπου 100 εκατομμύρια βαρελιών πετρελαίου, όσο δηλαδή η ετήσια κατανάλωση της χώρας για τα Ελληνικά Πετρέλαια. Παράλληλα, τα ΕΛΠΕ εκτιμούν πως μέσα στο 2019 θα ξεκινήσουν έρευνες στο «Οικόπεδο 10» και το «Οικόπεδο 1» (όπως φαίνεται στον χάρτη που ακολουθεί), παρόλο που ακόμη δεν έχει ολοκληρωθεί η διαπραγμάτευση για τις συμβάσεις παραχώρησης, τοποθετώντας τις πρώτες δοκιμαστικές γεωτρήσεις μία τριετία αργότερα. Το ίδιο χρονικό διάστημα αναμένεται να «μπουν τρυπάνια» και στο «Οικόπεδο 2» από τις Total-Edison-ΕΛΠΕ. Από την άλλη πλευρά, για τις παραχωρήσεις «Άρτα-Πρέβεζα» και «ΒΔ Πελοπόννησος», εκτιμάται πως οι δοκιμαστικές γεωτρήσεις θα ξεκινήσουν σε 3-4 χρόνια από σήμερα.

Επιπλέον, η Ελλάδα μέσω του δικτύου αγωγών που διέρχονται από το έδαφός της, αποτελεί ένα ισχυρό διαμετακομιστικό ενεργειακό κέντρο. Αν αναλογιστούμε ότι οι ενεργειακές ανάγκες της ΕΕ αυξάνονται, καθώς και ότι η αστάθεια που επικρατεί στις περιοχές της Μέσης Ανατολής και σε λοιπά κράτη του αραβικού-μουσουλμανικού κόσμου σε συνδυασμό με τον αναθεωρητισμό που διαπνέει πρόσφατα τη Ρωσία, καθιστούν αβέβαιη τη συνεχή παροχή ενέργειας φυσικού αερίου για την εξυπηρέτηση των αναγκών της,¹⁵⁸ η ενεργειακή αξία της Ελλάδας θα αυξηθεί σημαντικά με τα κοιτάσματα στις ΑΟΖ Κύπρου και Ισραήλ, με τα αντίστοιχα εθνικά στις περιοχές νοτίως της Κρήτης, νοτίως Πελοποννήσου και στο Ιόνιο Πέλαγος καθώς και με τον υπό σχεδίαση αγωγό East Med, αποτελώντας την εναλλακτική λύση που επιζητεί η ΕΕ για την κάλυψη των ενεργειακών της ελλειμάτων.

Ο διασυνδετήριος αγωγός Eastern Mediterranean (East Med) αποβλέπει στη μεταφορά φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Λεβαντίνης στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Φυσικού Αερίου, μέσω της Ελλάδας.¹⁵⁹ Η ποσότητα φυσικού αερίου που έχει υπολογισθεί ότι εμπεριέχει η λεκάνη της Λεβαντίνης ανέρχεται στα 112 tcf, στην ΑΟΖ του Ισραήλ 34 tcf και της Κύπρου 7 tcf αντιστοίχως, κατατάσσοντας την εν λόγω περιοχή στα μεγαλύτερα κοιτάσματα παγκοσμίως.^{160,161}

Το αέριο της Ανατολικής Μεσογείου και ειδικότερα από το «οικόπεδο 12» της Κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), θα διοχετεύεται υποθαλάσσια προς την Κύπρο (περιοχή Βασιλικού), στη συνέχεια στην Κρήτη (Αθερινόλακκο) και ακολούθως μέσω της ΝΑ Πελοποννήσου (Αγ. Φωκά) και της Δυτικής Ελλάδας (Γαλατά Αιτωλοακαρνανίας), θα καταλήγει στην Ιταλία.¹⁶² Το τελικό τμήμα του αγωγού ήτοι από το Φλωροβούνι Θεσπρωτίας μέχρι την Ιταλία,

---

¹⁵⁸ Οι ΗΠΑ θεωρούν ότι η Ρωσία χρησιμοποιεί τα ενεργειακά της αποθέματα ως βασικό εργαλείο για την προώθηση των γεωπολιτικών της επιδιώξεων και της διεθνούς επιρροής της. Για το λόγο αυτόν βλέπουν με σκεπτικισμό την ενεργειακή εξάρτηση πολλών κρατών της ΕΕ από τη Ρωσία. Βλ. Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 2016, σελ. 678.

¹⁵⁹ Alex Lagakos, Enripidis Tsakiridis, «East Med Pipeline: the “Game-Changer” Europe Chooses to Ignore», *Lebanon Gas News*, διαθέσιμο στο <https://lebanongasnews.com/wp/east-med-pipeline-the-game-changer-europe-chooses-to-ignore/>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

¹⁶⁰ Ο όρος tcf σημαίνει 10¹² κυβικά πόδια, bcf σημαίνει 10⁹ κυβικά πόδια και αφορά τον όγκο του φυσικού αερίου.

¹⁶¹ Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων που διεξήγαγε το Αμερικανικό Κέντρο Γεωλογικών Ερευνών US Geological Survey’s (USGS). Βλ. Θεόδωρος Καρυώτης, *Η ΑΟΖ της Ελλάδας*, Αθήνα, Λιβάνης, 2014, σελ 99.

¹⁶² Κονοφάγος Η., Λυγερός Ν., «Γιατί η δυναμική του East Med Pipeline γίνεται μεγαλύτερη υπό τα νέα δεδομένα», *Energy Press*, 29/10/2015, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/giati-i-dynamiki-toy-east-med-pipeline-ginetai-megalysteri-ypo-ta-nea-dedomena> (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

αποτελεί ο αγωγός IGI-Roseidon.¹⁶³ Όπως και ο TAP έτσι και ο East Med εντάσσεται στην κατηγορία «Έργου Κοινού Ενδιαφέροντος» της ΕΕ. Πρόκειται για ένα έργο τεχνικά εφικτό, οικονομικά βιώσιμο και με κόστος μεταφοράς συγκρίσιμο με εναλλακτικές επιλογές διοχέτευσης του αερίου προς τις αγορές της Δύσης.¹⁶⁴ Ο αγωγός αυτός αποτελεί τη βέλτιστη λύση τόσο για την ΕΕ, καθώς τον ανεξαρτητοποιεί από το μονοπώλιο της Ρωσίας και εξασφαλίζει ασφαλέστερες οδούς μεταφοράς από τους αντίστοιχους που διέρχονται από τις ευμετάβλητες πολιτικά περιοχές της Μέσης Ανατολής,¹⁶⁵ όσο και για την Ελλάδα, καθώς μπορεί ο αγωγός αυτός να καλύψει τις ανάγκες μεταφοράς των δυνητικών κοιτασμάτων των περιοχών νοτίως της Κρήτης και Πελοποννήσου και να την καταστήσει κύριο ενεργειακό φορέα.

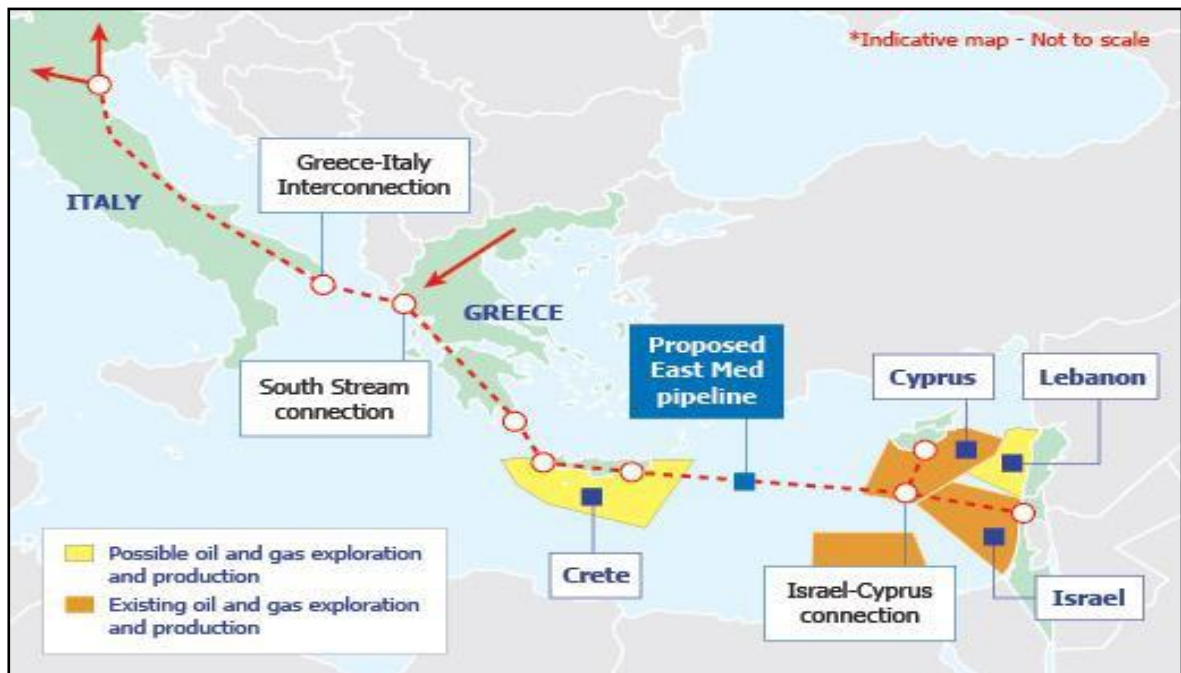

¹⁶³ «Διασυνδεδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (East Med)», Δημόσια Επιχείρηση Αερίου, διαθέσιμο στο <http://www.depa.gr/index3.php/content/article/002005007/539.html>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

¹⁶⁴ Κώστας Βουτσαδάκης, «Εφικτός και οικονομικά βιώσιμος ο αγωγός φυσικού αερίου East Med μέσω Ελλάδας», *Hellas Journal*, 12/02/2017, διαθέσιμο στο <http://hellasjournal.com/2017/02/efiktos-ke-ikonomika-viosimos-o-agogos-fisikou-aeriou-east-med-meso-elladas/>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

¹⁶⁵ Στην περίπτωση αυτή η ΕΕ θα αναζητήσει υπεύθυνους, αξιόπιστους και προβλέψιμους εταίρους με την Ελλάδα, την Κύπρο και το Ισραήλ να λογίζονται ως τέτοιοι. Βλ. Κωνσταντίνος Φίλης, «Ενέργεια: εργαλείο σύγκλισης ή προϊόν ανταγωνισμού; η περίπτωση της ανατολικής Μεσογείου», στο Φαραντούρης, Νικόλαος Ε., (επιμ.), *Ενέργεια. Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 443.

Φυσικά, ο ρόλος της Τουρκίας ως διαμετακομιστικό κέντρο μεταφοράς ενέργειας είναι αδιαμφισβήτητος λόγω γεωγραφικής θέσης. Προκειμένου όμως και αυτή να διαφοροποιήσει τις πηγές της και να ανεξαρτητοποιηθεί μερικώς από το Ρωσικό μονοπώλιο, κινήθηκε σε συμφωνίες με χώρες του αραβικού κόσμου και της Μέσης Ανατολής, όπου όμως επικρατεί πολιτική αστάθεια και ένοπλες συγκρούσεις, καθιστώντας επισφαλή τη μεταφορά ενέργειας. Έτσι έχει την ευκαιρία η Ελλάδα να αναδυχθεί στο μέλλον, ως κύριος ενεργειακός παίχτης στην περιοχή, η οποία επιζητεί τη σταθερότητα στην Τουρκία καθώς ο αγωγός TAP αποτελεί συνέχεια του TANAP που διέρχεται από το Τουρκικό έδαφος.

Πέρα όμως από αυτόν τον ρόλο, η Άγκυρα επιδιώκει να χρησιμοποιήσει τη γεωγραφική της θέση και τις αυξανόμενες υποδομές της για να γίνει μεγάλος εξαγωγέας ενέργειας. Κατασκευάζει τη μεγαλύτερη εγκατάσταση αποθήκευσης αερίου, δυο φορές μεγαλύτερη από τη μεγαλύτερη της Ευρώπης στην Αυστρία, καθώς και αγωγούς αερίου και πετρελαίου. Θέλει, επίσης, να κάνει κοινή εταιρία με τη Ρωσία, για τη μεταπώληση ρωσικού αερίου στην Ευρώπη, που θα της δίνει πολύ

μεγαλύτερα κέρδη από αυτά της μεταφοράς. Αυτό θα μειώσει τα κέρδη της Μόσχας από τις εξαγωγές αερίου και θα γύρει την ισορροπία υπέρ της Άγκυρας.¹⁶⁶

3.3 Στρατιωτική ισχύς

Ξεκινώντας με το Ναυτικό, ο συσχετισμός σήμερα «13-24» στις φρεγάτες ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία δεν είναι αρνητικός. Ωστόσο, η Άγκυρα εφαρμόζει ένα τεραστίων διαστάσεων ναυπηγικό πρόγραμμα πλήρους ανανέωσης του στόλου. Όταν αυτό ολοκληρωθεί, η συντριπτική πλειονότητα φρεγατών και κορβετών του τουρκικού ναυτικού θα είναι υπερσύγχρονη. Οι φρεγάτες/κορβέτες ως μονάδες διοίκησης/ελέγχου (Command Control) είναι απαραίτητες προκειμένου η Ελλάδα να διατηρήσει παρουσία στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι τύπου «S» που διαθέτει η Ελλάδα μετρούν έως και περισσότερα από 40 χρόνια παρουσίας. Οι τέσσερις, γερμανικής κατασκευής, φρεγάτες τύπου «MeKo» μετρούν λιγότερα χρόνια (καθελκύστηκαν μεταξύ 1991 και 1996), ωστόσο ο εκσυγχρονισμός τους θεωρείται απαραίτητος, ώστε η Ελλάδα να διατηρήσει ανταγωνιστικό τεχνολογικά πλοίο ανοικτής θάλασσας στην περιοχή.¹⁶⁷

Παράλληλα, υπάρχουν σκέψεις αλλά και προτάσεις για τη δημιουργία προϋποθέσεων απόκτησης νέων πλοίων. Λόγω της δημοσιονομικής συγκυρίας, η αγορά θεωρείται (προς το παρόν) απαγορευτική, προτείνεται λοιπόν η συμμετοχή της Ελλάδας σε κοινοπραξία (π.χ. Γαλλίας-Ιταλίας) για τη συμπαραγωγή κορβετών, κάτι που θα επέτρεπε στο Πολεμικό Ναυτικό να επωφεληθεί, τα επόμενα χρόνια, με την απόκτηση μιας ή δύο μονάδων επιφανείας αυτού του τύπου. Πηγές αναφέρουν ότι υπάρχουν σχετικά παραδείγματα και, συγκεκριμένα, η συμμετοχή της Ελλάδας σε ευρωπαϊκό κονσόρτσιουμ για μη επανδρωμένα αεροσκάφη (UAV). Θετικό για τη χώρα μας είναι το ισοζύγιο στον τομέα των υποβρυχίων, λόγω της απόκτησης και ολοκλήρωσης των «214», τα οποία δεν θα υπάρχουν στο οπλοστάσιο της Τουρκίας τουλάχιστον για ακόμη 4-5 χρόνια. Ενθαρρυντικό στοιχείο για την ικανότητα του Πολεμικού Ναυτικού να ολοκληρώνει απαιτητικά έργα, είναι οι εργασίες ολοκλήρωσης δύο πυραυλακάτων τύπου «Ρουσέν» στα Ναυπηγεία Σαλαμίνας. Όμως και σε αυτό τον τομέα η παραγωγή της Τουρκίας έχει εντυπωσιακά επιτεύγματα,

¹⁶⁶ Δημήτρης Απόκης, «Η αλήθεια για την προσέγγιση της Τουρκίας με τη Ρωσία: Μύθος και πραγματικότητα...», *Hellas Journal*, 19/02/2018, διαθέσιμο στο <https://hellasjournal.com/2018/02/i-prosengisi-tis-tourkias-ke-tis-rosias-mithos-ke-pragmatikotita/>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

¹⁶⁷ Βασίλης Νέδος, «Ελλάδα – Τουρκία: Οι δυνάμεις στο Αιγαίο σε δέκα χρόνια», *Η Καθημερινή*, 25/09/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/928009/article/epikairothta/politikh/ellada---tourkia-oi-dynameis-sto-aigaio-se-deka-xronia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

καθώς σε μόλις λίγα χρόνια τα Ναυπηγεία της Τούζλα παρέδωσαν 16 εξελιγμένες τεχνολογίας μονάδες.¹⁶⁸

Συνεχίζοντας με την Αεροπορία, η προοπτική απόκτησης 100 μαχητικών F-35 από την Τουρκία, σε συνδυασμό με τη συμφωνία αγοράς ρωσικών S-400, θα μπορούσε να ανατρέψει πλήρως τα δεδομένα στο Αιγαίο στα μέσα της δεκαετίας του 2020. Η τουρκική πολεμική αεροπορία μέχρι το 2020, αναμένεται να έχει καταστήσει επιχειρησιακή την πρώτη μοίρα μαχητικών πέμπτης γενιάς F-35 Lightning II. Το νέο αεροσκάφος, φέρνει μια επανάσταση στον τρόπο διεξαγωγής των αεροπορικών επιχειρήσεων, αφού αποτελεί ένα εντελώς νέο πρότυπο αεροπορικού πολέμου, παρέχοντας αυξημένα επίπεδα επιβίωσης και ικανότητας προσβολής όλων των μελλοντικών απειλών. Θεωρείται ιδανικό ως μαχητικό κρούσης πρώτου πλήγματος, με τεχνολογία χαμηλού ίχνους, το οποίο επίσης δύναται να φέρει πυρηνικά όπλα.

Η Ελλάδα από την πλευρά της προχωράει στον εκσυγχρονισμό μέρους του στόλου των 155 F-16 (των 85 νεότερης διαμόρφωσης). Οι σκέψεις για αγορά F-35 είναι μάλλον πρόωρες σε αυτήν τη φάση. Ωστόσο, η αεροπορική ισορροπία πάνω από το Αιγαίο την επόμενη δεκαετία δεν θα κριθεί από τους αριθμούς, αλλά από τη διαλειτουργικότητα των μονάδων. Ετσι, ένας στόλος 85 αναβαθμισμένων F-16 με μια μοίρα F-35 (που μελλοντικά θα αποκτηθεί) θα μπορούσαν να αποτελέσουν ικανή δύναμη αποτροπής. Η Ελλάδα έχει να αντιπαρατάξει, επίσης, τα συστήματα S-300, αλλά και τις συστοιχίες τύπου «Πάτριος».¹⁶⁹

Από πλευράς αμυντικών δαπανών που πρόκειται να αναλωθούν μέχρι το 2028, σίγουρα η Τουρκία υπερισχύει, αν και δεν δύναται να υπολογισθούν με ακρίβεια, λόγω της διαφαινόμενης διαχρονικής πολιτικής των τουρκικών κυβερνήσεων να αποκρύπτουν τις πραγματικές διαστάσεις των αμυντικών δαπανών, εξαιτίας του πολιτικού κόστους και της δυνατότητας επιβολής από εξωτερικούς παράγοντες (Διεθνές Δίκαιο). Προέρχονται δε, τόσο από διαφανείς πηγές, όπως τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Άμυνας, όσο και από πηγές περιορισμένης διαφάνειας, όπως το Ταμείο Υποστήριξης Αμυντικής Βιομηχανίας (SSDF), τη Βιομηχανία Μηχανικών και Χημικών (ΜΚΕΚ) ή το Ίδρυμα Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας (TUBITAK). Τα εξοπλιστικά προγράμματα της χώρας τα

---

¹⁶⁸ Βασίλης Νέδος, «Ελλάδα – Τουρκία: Οι δυνάμεις στο Αιγαίο σε δέκα χρόνια», *Η Καθημερινή*, 25/09/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/928009/article/epikairothta/politikh/ellada---toykia-oi-dynameis-sto-aigaio-se-deka-xronia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

¹⁶⁹ Βασίλης Νέδος, «Ελλάδα – Τουρκία: Οι δυνάμεις στο Αιγαίο σε δέκα χρόνια», *Η Καθημερινή*, 25/09/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/928009/article/epikairothta/politikh/ellada---toykia-oi-dynameis-sto-aigaio-se-deka-xronia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

χαιρετίζουν παντού και πάντα οι επιχειρηματίες της Τουρκίας, όταν αυτά συνδέονται με επενδύσεις, απασχόληση και κρατικές παραγγελίες.¹⁷⁰ Περισσότερα στοιχεία αναφορικά με τον εξοπλιστικό σχεδιασμό της Ελλάδας και της Τουρκίας παρουσιάζονται στα Παραρτήματα «Α», «Β», «Γ» και «Δ».

3.4 Οικονομική ισχύς

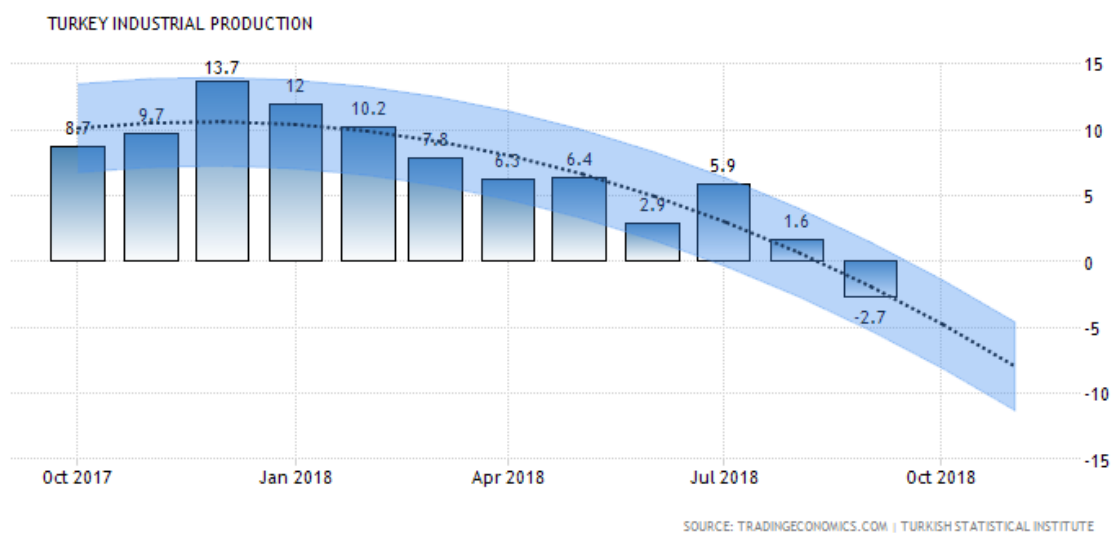
Είναι αδιαμφισβήτητο ότι η Τουρκία υπερέχει και σε αυτό τον παράγοντα, λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών στην Ελλάδα. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι η διαχρονική τάση, κυρίως στις μεγάλες δυνάμεις, να υπερβαίνουν οι στρατιωτικές τους δαπάνες τις οικονομικές τους ικανότητες, με αποτέλεσμα την οικονομική τους παρακμή και συνεπώς, στη συνέχεια, τη διεθνή τους υποχώρηση ή κατάρρευση, αποτελεί κεντρικό στοιχείο στη διαδικασία της ανόδου και της πτώσης των δυνάμεων κατά τη νεότερη εποχή. Αποδεχόμενοι το γεγονός ότι η Τουρκία επιδιώκει να καταστεί μεγάλη δύναμη (ηγεμόνας στη γεωγραφική περιοχή της), ενισχύοντας τη στρατιωτική της δύναμη με υπέρμετρες οικονομικές δαπάνες, μελλοντικά θα έχει προβλήματα συντήρησης του κράτους. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούμαστε από τις εξής παραδοχές: Πρώτον, η τουρκική οικονομία έχει εγγενείς αδυναμίες παρά τις αναπτυξιακές της προοπτικές και επομένως, δυσκολίες στη στήριξη των υψηλών εξοπλιστικών της προγραμμάτων. Δεύτερον, η πάγια εμμονή του κράτους να στηρίζει τις επιδιώξεις του (αλλά και την ίδια την ύπαρξή του) στη στρατιωτική του ισχύ, δικαιολογεί το γεγονός ότι τα πολυδάπανα εξοπλιστικά προγράμματα αποτελούν μονόδρομο για το κράτος. Έτσι, η Τουρκία είναι αναγκασμένη να δημιουργήσει ένα σταθερό και συνεπή δεσμό μεταξύ των οικονομικών δυνατοτήτων της και των αμυντικών της αναγκών, συστημάτων και δομών της.

Ένα στοιχείο το οποίο κατατείνει στην εκτίμηση ότι η οικονομία της Τουρκίας οδεύει προς ύφεση, είναι το γεγονός ότι η βιομηχανική παραγωγή της γειτονικής χώρας μειώθηκε 2,7% τον Σεπτέμβριο του 2018. Πρόκειται για μείωση μεγαλύτερη από το 2% που είχαν προβλέψει αρκετοί αναλυτές σε πρόσφατες έρευνες. *«Το γεγονός ότι η βιομηχανική παραγωγή ήταν τον Σεπτέμβριο χειρότερη από τις προβλέψεις καταδεικνύει πως η τουρκική οικονομία εισέρχεται σε βαθιά ύφεση»*, εκτιμά ο Τζέισον Τιούβεϊ της Capital Economics. Ο ίδιος επισημαίνει πως *«υπήρξε*

---

¹⁷⁰ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988, σελ. 405.

μεγάλη πτώση σε τομείς που παράγουν διαρκή αγαθά όπως είναι οι επιπλώσεις και οι ηλεκτρικές συσκευές . Η μείωση αυτή αντανακλά την εκτίναξη του πληθωρισμού και την πτώση της εμπιστοσύνης που αποθαρρύνει τις δαπάνες των καταναλωτών¹⁷¹». Η βιομηχανική παραγωγή στην Τουρκία αναμένεται να είναι στο -2,00% μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Όσον αφορά το μέλλον, εκτιμάται ότι η βιομηχανική παραγωγή στην Τουρκία θα ανέρχεται σε 3,2% σε 12 μήνες. Μακροπρόθεσμα, η βιομηχανική παραγωγή της Τουρκίας εκτιμάται ότι θα κυμανθεί γύρω στο 2,5% το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα.¹⁷²

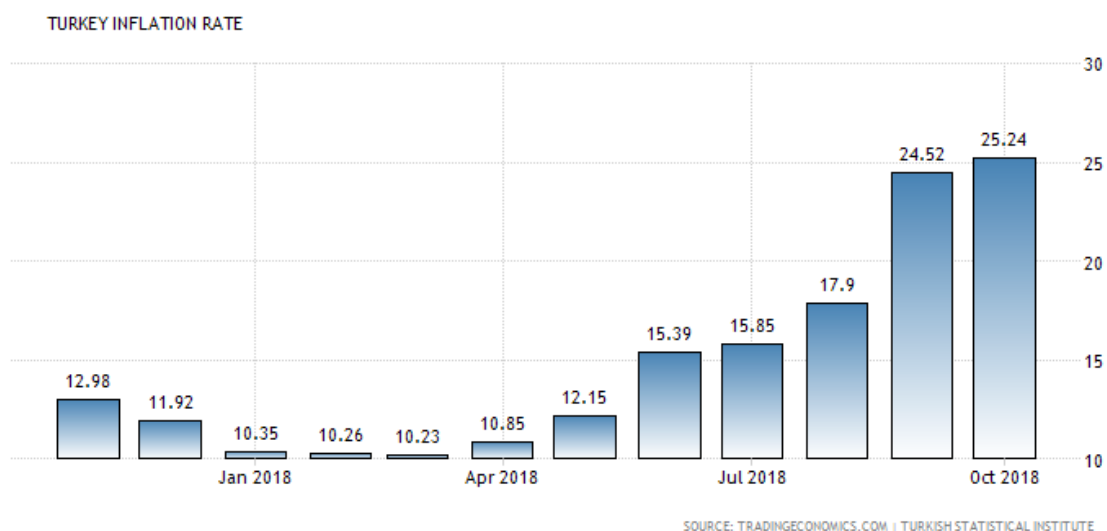

Σύμφωνα με την τελευταία έρευνα του Reuters μεταξύ οικονομικών αναλυτών, η οικονομία της Τουρκίας αναμένεται να συρρικνωθεί κατά 1,4% το τέταρτο τρίμηνο του 2018 και να διολισθήσει σε ύφεση το πρώτο τρίμηνο του 2019, με το ΑΕΠ της να μειώνεται κατά 2,1%. Η Τουρκία, άλλοτε η εκλεκτή των επενδυτών ανάμεσα στις αναδυόμενες οικονομίες, έχει πληγεί το 2018 από τη θεαματική πτώση της τουρκικής λίρας, που έχει χάσει περίπου το 30% της αξίας της από τις αρχές του έτους και έχει εκτοξεύσει τον πληθωρισμό στο 25%. Το πρώτο δεκαήμερο του Νοεμβρίου 2018 το τουρκικό νόμισμα κυμαινόταν σε επίπεδα γύρω

¹⁷¹«Νέες ενδείξεις ύφεσης για την τουρκική οικονομία», *Καθημερινή*, 17/11/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.gr/995658/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/nees-endei3eis-yfeshs-gia-thn-toyrkikh-oikonomia, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹⁷²«Turkey Industrial Production», *Trading Economics*, 16/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/industrial-production>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

στις 5,3475 τουρκικές λίρες προς ένα δολάριο.¹⁷³ Ο πληθωρισμός των τιμών καταναλωτή στην Τουρκία αυξήθηκε σε 25,24% σε ετήσια βάση τον Οκτώβριο του 2018 από 24,52% τον προηγούμενο μήνα, διαψεύδοντας τις προσδοκίες της αγοράς για διακύμανση σε ποσοστό 24,5%. Ήταν ο υψηλότερος ρυθμός πληθωρισμού από τον Ιούλιο του 2003, καθώς οι τιμές των τροφίμων και των κατοικιών αυξήθηκαν πολύ γρήγορα, ενώ οι τιμές των μεταφορών συνέχισαν να αυξάνονται εν μέσω πτώσης της λίρας. Αναμένεται να φτάσει στο 20,0% μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Όσον αφορά το μέλλον, υπολογίζεται ότι ο πληθωρισμός στην Τουρκία θα ανέρχεται σε 16,8% σε 12 μήνες. Μακροπρόθεσμα, προβλέπεται να κυμανθεί γύρω στο 9,5% το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα. Ο ρυθμός πληθωρισμού στην Τουρκία ήταν κατά μέσο όρο 35,06% από το 1965 έως το 2018, φθάνοντας σε υψηλό ποσοστό 138,71% το Μάιο του 1980 και σε χαμηλό ρεκόρ - 4,01% τον Ιούνιο του 1968.¹⁷⁴

Μετά την επιθετική αύξηση των επιτοκίων που αποφάσισε η Τράπεζα της Τουρκίας τον Σεπτέμβριο του 2018 αλλά και τη βελτίωση των σχέσεων της Αγκυρας με την Ουάσιγκτον χάρη στην απελευθέρωση του Αμερικανού πάστορα Μπράνσον, η τουρκική λίρα έχει ανακάμψει μερικώς. Η ύφεση μοιάζει, πάντως, αναπόφευκτη. Σε

¹⁷³ «Νέες ενδείξεις ύφεσης για την τουρκική οικονομία», *Καθημερινή*, 17/11/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.gr/995658/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/nees-endei3eis-yfeshs-gia-thn-toyrkikh-oikonomia, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹⁷⁴ «Turkey Inflation Rate», *Trading Economics*, 05/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

μεγάλο βαθμό θεωρείται υπεύθυνος για τα δεινά της τουρκικής οικονομίας ο Τούρκος πρόεδρος, Ταγίπ Ερντογάν, που με τον αυταρχισμό του έχει ενσπείρει αβεβαιότητα στους επενδυτές.

Ο αμερικανικός οίκος αξιολόγησης Fitch Ratings τονίζει για την τουρκική οικονομία, ότι έχει υποβαθμίσει τις προβλέψεις του για την ανάπτυξη την τριετία 2018-2020 και διαβλέπει σημαντικούς και ευρέως διαδεδομένους προς τα κάτω κινδύνους, και αναμένει ότι το πραγματικό ΑΕΠ θα αυξηθεί κατά 3,8% το 2018 και κατά 1,2% το 2019, «με τριμηνιαία συρρίκνωση στα τρία τελευταία τρίμηνα του 2018». Αυτά τα ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης, σύμφωνα με τον Fitch, είναι χαμηλότερα κατά 0,7 και 2,4% αντίστοιχα από τις εκτιμήσεις του όταν υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα της Τουρκίας σε «BB»/Αρνητικό στις 13 Ιουλίου του 2018. Αναφέρει ότι οι κίνδυνοι για το βασικό του σενάριο είναι κατά κύριο λόγο οι λανθασμένες πολιτικές, οι μεγαλύτερες χρηματοοικονομικές πιέσεις στον ιδιωτικό τομέα, οι γεωπολιτικές εντάσεις και η πιθανή εκροή κεφαλαίων. «Οι αναθεωρημένες προβλέψεις μας υποθέτουν ότι οι (τουρκικές) αρχές θα συνεχίσουν να λαμβάνουν βραχυπρόθεσμα μέτρα για τη στήριξη της τουρκικής λίρας και ότι η Κεντρική Τράπεζα της Τουρκίας θα αυξήσει τα επιτόκια, αλλά ότι αυτά δεν επαρκούν για να μειώσουν τον πληθωρισμό σε μονοψήφιο αριθμό, τουλάχιστον στο τέλος του 2020», υπογραμμίζει. Ο διεθνής οίκος αναμένει τώρα ότι το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης θα διευρυνθεί το 2018 στο 3,2% του ΑΕΠ και στο 3,6% το επόμενο έτος, ενώ θα μειωθεί στο 2,9% το 2020. Τον περασμένο Ιούλιο, ο οίκος ανέμενε δημοσιονομικό έλλειμμα 2,9% το 2018 και 2,5% το 2019 και 2020. Σημειώνει πως «κάποια στήριξη» στην ανάπτυξη δίνουν το καθαρό εμπόριο και ο τουρισμός (ο αριθμός των τουριστών αυξήθηκε 29% το α' εξάμηνο του 2018 σε σύγκριση με το περσινό αντίστοιχο εξάμηνο). Ωστόσο, ο αμερικανικός οίκος τονίζει ότι «η απουσία έγκαιρης και πλήρους πολιτικής αντίδρασης και η αβεβαιότητα σχετικά με την ανοχή των αρχών σε μια παρατεταμένη περίοδο χαμηλής ανάπτυξης προσθέτουν στις ανησυχίες των αγορών σχετικά με την αξιοπιστία της (τουρκικής) οικονομικής πολιτικής¹⁷⁵».

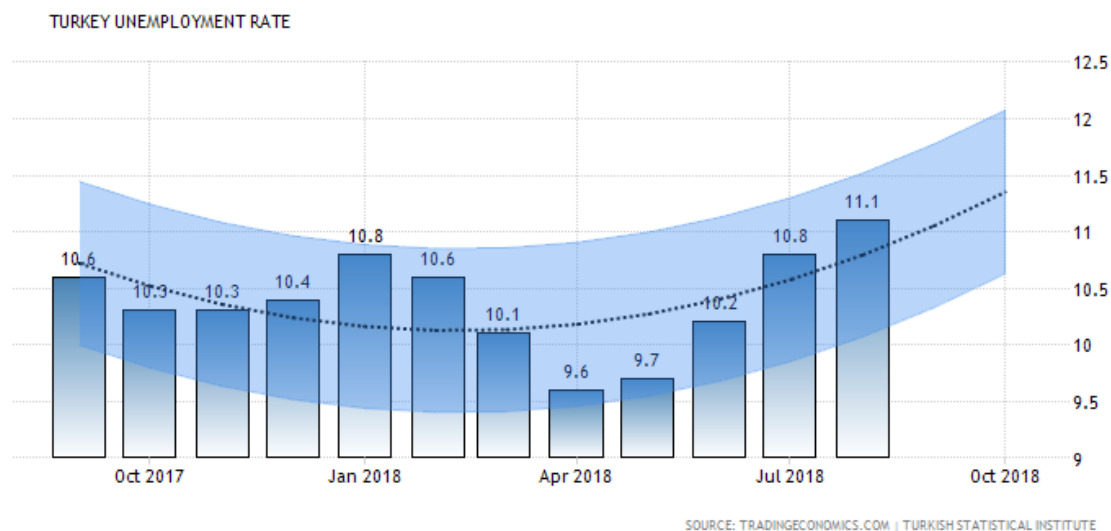
Αναφορικά με την ανεργία, αναμένεται να φτάσει στο 11,5% μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Όσον αφορά το μέλλον, υπολογίζεται

---

¹⁷⁵ «Fitch: Συρρίκνωση τουρκικής οικονομίας στα τρία τελευταία 3μηνα 2018», *Alpha News*, 04/09/2018, διαθέσιμο στο <https://alphanews.live/international/fitch-syrriknose-toyrkikes-oikonomias-sta-tria-televtaiia-3mena-2018>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

ότι ο δείκτης ανεργίας στην Τουρκία θα ανέρχεται σε 12,1% σε 12 μήνες. Μακροπρόθεσμα, ο ρυθμός ανεργίας στην Τουρκία προβλέπεται να κυμανθεί γύρω στο 11,9% το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα.¹⁷⁶

Το πλέον συγκεκριμένο σε στόχους είναι το «σχέδιο 2023», που συνδέεται με τη συμπλήρωση 100 ετών από την ίδρυση του σύγχρονου τουρκικού κράτους. Σύμφωνα με αυτό, η Τουρκία φιλοδοξεί να είναι μία από τις 10 πιο ισχυρές οικονομίες του κόσμου, με ΑΕΠ ύψους 2 τρις. δολαρίων (από 875 δισ. σήμερα) – αν και η πρόβλεψη της Trading Economics είναι ότι θα κυμανθεί στα 895 δισ. το 2020 σύμφωνα με τα οικονομετρικά της μοντέλα,¹⁷⁷ εξαγωγές 500 δισ. και κατά κεφαλήν εισόδημα 25.000 δολαρίων (από 10.500 το 2018).¹⁷⁸ Οι στόχοι είναι φιλόδοξοι. Προς το παρόν η Τουρκία είναι η 17η παγκόσμια οικονομία.¹⁷⁹ Το «σχέδιο 2023» δεν περιορίζεται στους οικονομικούς δείκτες. Στον τουρισμό η Τουρκία φιλοδοξεί να γίνει έως το 2023 ο 5ος τουριστικός προορισμός στον πλανήτη. Αντιστοίχως έως το 2023 σχεδιάζονται χιλιάδες χιλιόμετρα σιδηροδρομικών γραμμών υψηλής ταχύτητας και αυτοκινητοδρόμων, καθώς και τρεις πυρηνικοί σταθμοί.

¹⁷⁶ «Turkey Unemployment Rate», *Trading Economics*, 15/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/unemployment-rate>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹⁷⁷ «Turkey GDP», *Trading Economics*, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

¹⁷⁸ «Η Τουρκία δεν μπορεί να προσφύγει σε ΔΝΤ ή ΕΕ, θα λύσει μόνη τα προβλήματα της – Το χρέος 28% του ΑΕΠ έναντι 180% της Ελλάδος», *Banking News*, 20/08/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=379738, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

¹⁷⁹ Λάμπρος Ζαχαρίας, «Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία: “Αβεβαιότητα, αλλά μην υποτιμάτε την Τουρκία”», *Sputnik News*, 17/10/2018, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.gr/oikonomia/201810171150721-tourkia-oikonomia-krisi-ellines/>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

Από την άλλη πλευρά, η ανεργία στην Ελλάδα αναμένεται να φτάσει στο 17,9% μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Όσον αφορά το μέλλον, υπολογίζεται ότι ο δείκτης ανεργίας στην Ελλάδα θα ανέρχεται σε 16,5% σε 12 μήνες. Μακροπρόθεσμα, ο ρυθμός ανεργίας στην Ελλάδα προβλέπεται να κυμανθεί γύρω στο 15,1% το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα.¹⁸⁰

Αναφορικά με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ελλάδας, ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ αναμένεται να είναι 2,0% μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Όσον αφορά το μέλλον, εκτιμάται ότι ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα θα ανέρχεται σε 2,0% σε 12 μήνες. Μακροπρόθεσμα, ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ της Ελλάδας αναμένεται να διαμορφωθεί γύρω στο 2,1% το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα.¹⁸¹

¹⁸⁰ «Greece Unemployment Rate», *Trading Economics*, 08/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate#api>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

¹⁸¹ «Greece GDP Annual Growth Rate», *Trading Economics*, 03/09/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp-growth-annual>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

Το ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να είναι 207,0 δισεκατομμύρια δολάρια μέχρι το τέλος του 2018, σύμφωνα με τα παγκόσμια μακροοικονομικά μοντέλα της Trading Economics και τις εκτιμήσεις των αναλυτών. Μακροπρόθεσμα, το ΑΕΠ της Ελλάδας αναμένεται να διαμορφωθεί γύρω στα 222,0 δισεκατομμύρια δολάρια το 2020, σύμφωνα με τα οικονομετρικά μοντέλα.¹⁸²

3.5 Δημογραφία

Σίγουρα τα στοιχεία που παρουσιάζονται σε αυτό τον τομέα είναι άκρως ανησυχητικά για την Ελλάδα. Ο πληθυσμός της Τουρκίας θα αγγίξει τα 104,7 εκατομμύρια το 2050, σύμφωνα με επικαιροποιημένη έρευνα της τουρκικής στατιστικής υπηρεσίας.

¹⁸² «Greece GDP», Trading Economics, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).

Την ίδια εποχή, σύμφωνα με τους υπολογισμούς της ΕΛΣΤΑΤ, ο ελληνικός πληθυσμός βάσει του σημερινού ρυθμού γεννήσεων και του ρυθμού των θανάτων, μόλις που θα αγγίζει τα 9 εκατομμύρια ανθρώπων. Κι ακόμη χειρότερα, σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Eurostat, το 2080, με 7,2 εκατομμύρια ανθρώπους η Ελλάδα θα αποτελεί το μικρότερο τμήμα της ΕΕ.¹⁸³ Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζεται η προβλεπόμενη διακύμανση του πληθυσμού της Ελλάδας από το 2020 έως το 2080, καθώς και η κατανομή του στα τρία βασικά ηλικιακά γκρουπ.¹⁸⁴

TIME	2020	2030	2040
POPULATION	10,560,467	9,944,658	9,419,973
AGED 0-14	14%	11,7%	11,4%
AGED 15-64	63,4%	61,2%	55,9%
AGED 65+	22,6%	27,1%	32,7%
MEDIAN AGE	45,6 (years)	49,9	52,7

TIME	2050	2060	2070	2080
POPULATION	8,918,545	8,294,677	7,685,925	7,264,686
AGED 0-14	12,1%	11,9%	12,3%	13,3%
AGED 15-64	51,4%	52,6%	53,8%	52,4%
AGED 65+	36,5%	35,5%	34%	34,2%
MEDIAN AGE	52,3 (years)	52,1	52,1	50,4

Baseline projections: demographic balances and indicators / Last update: 24.02.17 Source of data: Eurostat

Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία στη σύσταση του τουρκικού κράτους είναι ότι με βάση τα στοιχεία που δημοσίευσε το τουρκικό Στατιστικό Ινστιτούτο (TurkStat), ο πληθυσμός των κουρδικής καταγωγής πολιτών της Τουρκίας για το 2016 υπολογιζόταν σε 22,7 εκατομμύρια, ήτοι περίπου το 30% του συνολικού

¹⁸³ Δημήτρης Λούμπας, «Χώρα υπό εξαφάνιση η Ελλάδα - μειώθηκε ο πληθυσμός μεταξύ 2017 και 2018», *Capital*, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/me-apopsi/3310374/xora-upo-exafanisi-i-ellada-meiothike-o-plithusmos-metaxu-2017-kai-2018>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

¹⁸⁴ «Your key to European statistics», *Eurostat*, 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=proj, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

πληθυσμού.¹⁸⁵ Ταυτόχρονα, η δημογραφική δυναμική των μειονοτήτων στην Τουρκία, είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση μ'εκείνη των καθεαυτο «Τούρκων». Για παράδειγμα, ο ετήσιος ρυθμός δημογραφικής αύξησης των Κούρδων είναι 3,6%, υπερδιπλάσιος σε σύγκριση με των υπολοίπων «Τούρκων» (1,6%). Με βάση το ρυθμό αυτό, τα σημερινά 22.691.824 των Κούρδων της Τουρκίας θα γίνουν 32.300.000 το 2020 και θα αντιστοιχούν στο 37% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Αυτό σημαίνει ότι αν οι σημερινοί διαφορετικοί ρυθμοί δημογραφικής αύξησης μεταξύ Τούρκων και Κούρδων διατηρηθούν, τότε μέσα σε μισό αιώνα οι Κούρδοι θα είναι η πολυπληθέστερη εθνική ομάδα στην Τουρκία! Πριν από μερικούς μήνες, ο Ερντογάν έκανε έκκληση στους Τούρκους να κάνουν τουλάχιστον τρία παιδιά, για να διατηρήσει η Τουρκία το πληθυσμιακό πλεονέκτημα που έχει έναντι των χωρών της περιοχής και κυρίως έναντι των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως πίσω από την έκκληση του Τούρκου πρωθυπουργού, κρύβονται οι φοβίες του Ερντογάν για σταδιακή κυριαρχία του κουρδικού πληθυσμού στη χερσόνησο της Ανατολίας.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται η πρόβλεψη για τη διαμόρφωση του πληθυσμού της Τουρκίας έως το 2080, σύμφωνα με τα στοιχεία της τουρκικής στατιστικής υπηρεσίας.¹⁸⁶

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
Year	Population	Year	Population
2018	81 867 223	2050	104 749 423
2019	82 886 421	2051	105 064 635
2020	83 900 373	2052	105 362 568
2021	84 908 658	2053	105 642 913
2022	85 911 035	2054	105 905 418
2023	86 907 367	2055	106 149 786
2024	87 885 571	2056	106 375 976
2025	88 844 934	2057	106 583 970
2026	89 784 584	2058	106 773 484
2027	90 703 600	2059	106 944 215
2028	91 601 117	2060	107 095 998
2029	92 476 323	2061	107 228 944

¹⁸⁵ «TurkStat: Κούρδοι το 30% του πληθυσμού της Τουρκίας», *Pronews*, 22/04/2017, διαθέσιμο στο https://www.pronews.gr/koinonia/55882_turkstatkoyrdoi-30-toy-plithysmoy-tis-toyrkias, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).

¹⁸⁶ «Population Projections and Estimations», *Turkish Statistical Institute*, 2018, διαθέσιμο στο http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).

2030	93 328 574	2062	107 343 229
2031	94 153 776	2063	107 439 101
2032	94 951 512	2064	107 516 923
2033	95 721 347	2065	107 577 244
2034	96 463 090	2066	107 621 025
2035	97 176 768	2067	107 649 413
2036	97 862 549	2068	107 663 430
2037	98 520 720	2069	107 664 079
2038	99 151 467	2070	107 652 538
2039	99 754 923	2071	107 630 041
2040	100 331 233	2072	107 597 814
2041	100 882 655	2073	107 556 926
2042	101 409 507	2074	107 508 425
2043	101 911 980	2075	107 453 417
2044	102 390 159	2076	107 392 765
2045	102 843 989	2077	107 326 897
2046	103 273 571	2078	107 256 148
2047	103 679 038	2079	107 180 781
2048	104 060 257	2080	107 100 904
2049	104 417 089		

TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080

TurkStat, Population Projections, 2018–2080

3.6 Έρευνα – τεχνολογία

Η Τουρκία έχει αρχίσει την μελέτη και ανάπτυξη μιας πυρηνικής πολιτικής, γεγονός που πρέπει να προβληματίσει την Ελλάδα και να το αντιμετωπίσει έγκαιρα. Ο κυριότερος λόγος για μια στρατηγική πυρηνικοποίησης, είναι η *de facto* απόκτηση υψηλότερης στρατιωτικής ισχύος, ικανής να υποστηρίξει περιφερειακές ηγεμονικές φιλοδοξίες ή και κεντρικό ρόλο με παγκόσμια στρατηγική σημασία, κάτι για το οποίο, η Τουρκία τα τελευταία χρόνια, σχεδόν απροκάλυπτα διατυπώνει, με την αναβίωση των αποκαλούμενων νέο-οθωμανικών ιδεών. Η φιλοδοξία της για μεγιστοποίηση της ισχύος της και ανάδειξή σε περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, Καυκάσου, Κεντρικής Ασίας, Μέσης Ανατολής και Μεσογείου αποτελεί πάγιο εθνικό στόχο αλλά και διακηρυγμένο σκοπό όλων των τουρκικών ηγεσιών, ιδιαίτερα των τελευταίων ετών, υπό την ηγεσία Ερντογάν. Το Εθνικό Όραμα της Τουρκίας, η υψηλή στρατηγική, οι πολιτικές κινήσεις και οικονομικές επιλογές της, είναι από μόνες τους ικανά στοιχεία που αποδεικνύουν τις ηγεμονικές τάσεις της. Λεπτομέρειες για το σχέδιο των πυρηνικών εργοστασίων της

Τουρκίας έδωσε ο υπουργός Ενέργειας της γειτονικής χώρας, Φατίχ Ντονμέζ, ο οποίος ανέφερε πως η Τουρκία έχει ως στόχο να χτίσει τρεις πυρηνικούς σταθμούς. «Στόχος μας το Άκκουγιου να έχει λειτουργήσει το 2023. Στη Σινώπη έχουμε τη συνεργασία μας με τους Ιάπωνες. Και με τους Κινέζους έχουμε ένα σχέδιο στη Θράκη. Η διαδικασία ανάπτυξης του πυρηνικού μας προγράμματος συνεχίζεται και όσο υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες θα προχωράμε» δήλωσε χαρακτηριστικά. Το Άκκουγιου θα είναι το πρώτο πυρηνικό εργοστάσιο της Τουρκίας το οποίο κατασκευάζεται από την ρωσική Rosatom μια επένδυση που ξεπερνά τα 20 δισεκατομμύρια δολάρια. Το δεύτερο πυρηνικό εργοστάσιο θα κατασκευαστεί στη βόρεια Τουρκία και θα είναι συνεργασία Ιαπωνικής και Γαλλικής κοινοπραξίας.¹⁸⁷

Ένας άλλος λόγος που ωθεί την Τουρκία στην ανάπτυξη πυρηνικού προγράμματος, είναι η γειτνίασή της με περιοχή που χαρακτηρίζεται από έντονες τάσεις διάδοσης πυρηνικών όπλων. Η Τουρκία έχει γεωγραφική συγγένεια με την Μέση Ανατολή, που διαχρονικά αποτελεί την πιο «εύφλεκτη» περιοχή του κόσμου, λόγω των συνεχιζόμενων συγκρούσεων, συνεπεία των πολλών ετερόκλητων εθνικών, εθνοτικών - θρησκευτικών διαφορών, και αλληλοσυγκρουόμενων γεωπολιτικών και γεωστρατηγικών συμφερόντων. Το Πακιστάν και όπως εκτιμάται και το Ισραήλ, έχουν κατασκευάσει πυρηνικά όπλα, η δε σουνιτική Σαουδική Αραβία έχει εξαγγείλει την κατασκευή πυρηνικών σταθμών για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Το περιβάλλον της Μέσης Ανατολής είναι πολύ ευμετάβλητο και απρόβλεπτο, ώστε η επίδραση αυτού του παράγοντα να είναι υψηλή και συνεπώς η Τουρκία έχει κάθε συμφέρον για τη δημιουργία μια πυρηνικής δικλείδας ασφαλείας.

Αξιοσημείωτο είναι το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της, για την ανάπτυξη της βαλλιστικής και δορυφορικής τεχνολογίας, που μαζί με την πυρηνική τεχνολογία, σχηματίζουν ένα «τρίγωνο ισχύος»,¹⁸⁸ κρίσιμο για την πραγματοποίηση των φιλοδοξιών της να αναδειχθεί σε περιφερειακή υπερδύναμη. Η Τουρκία σήμερα, κατέχει δύο τύπους βαλλιστικών πυραύλων, τον J600T Yildirim I και τον J-600T Yildirim II, με βεληνεκές 150 χλμ και 300 χλμ αντίστοιχα, ενώ στην ειδική έκδοσή του (Yildirim Block-II I) φτάνει τα 500 χλμ. Σύμφωνα με τους τελευταίους σχεδιασμούς, η υπό κρατικό έλεγχο τουρκική εταιρεία Roketsan, αναπτύσσει ένα

¹⁸⁷ «Ντονμέζ: Προχωρά το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας», *Ναυτεμπορική*, 10/11/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/story/1412210/ntonmez-proxora-to-puriniko-programma-tis-tourkias>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

¹⁸⁸ Ami Rojkes Dombe, «Turkey's Nuclear Aspirations», *Israeldefense*, 04/08/2015, διαθέσιμο στο <http://www.israeldefense.co.il/en/content/turkeys-nuclear-aspirations>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

σύστημα πυραύλων εδάφους-εδάφους με βεληνεκές 1.000-2.500 χλμ. (πρόγραμμα Bora). Εκτιμάται ότι, οι πύραυλοι αυτοί σχεδιάζονται για να φέρουν συμβατικές και πυρηνικές κεφαλές, και επιπλέον, συνδέονται με το πρόγραμμα κατασκευής οχημάτων μεταφοράς δορυφόρων, για να τεθούν σε διαστημική τροχιά. Η εμβέλεια τους περιλαμβάνει τη Δαμασκό, τη Βαγδάτη, την Τεχεράνη, το Τελ Αβίβ, το Κάιρο, το Βελιγράδι, την Αθήνα, το Κίεβο και τη Βουδαπέστη.

Η Τουρκία είναι μέλος του Missile Technology Control Regime (MTCR) και του Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation (HCOC). Παρ' όλα αυτά, παρατηρούμε ότι, σταδιακά, αναπτύσσει ένα πολλά υποσχόμενο εθνικό πρόγραμμα κατασκευής βαλλιστικών πυραύλων, με ολοένα και μεγαλύτερα βεληνεκή.¹⁸⁹ Αυτό αποτελεί σοβαρότατη ένδειξη ότι, αφενός προσπαθεί να αντισταθμίσει τις πυραυλικές δυνατότητες του Ιράν, το οποίο κατέχει βαλλιστικούς πυραύλους μικρού και μεσαίου βεληνεκού (Shaheen I και II), και αφετέρου διαφαίνεται η πρόθεση ανάπτυξης πυρηνικών όπλων, λαμβάνοντας υπόψη πρώτον την επιχειρησιακή αξία τους και δεύτερον ότι πύραυλοι συμβατικής γομώσεως με αυτά τα βεληνεκή έχουν περιορισμένη στρατιωτική αξία σε σύγκριση με το κόστος ανάπτυξης και κατασκευής τους.

Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία επιδεικνύει την προδιάθεση απόκτησης πυρηνικών όπλων, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που αποτρέπουν ένα κράτος από την απόκτηση τους. Ο πιο σοβαρός αποτρεπτικός παράγοντας είναι η ύπαρξη συμμαχίας με υπερδύναμη. Στην περίπτωση της Τουρκίας, οι ΗΠΑ που αποτελούν στρατηγικό σύμμαχο και σημαντικό εταίρο ασφαλείας της, εκτιμάται ότι δεν θα μείνει άπραγη στη προσπάθεια πυρηνικοποίησής της. Αποτελεί πάγια πολιτική των ΗΠΑ, η περαιτέρω μη εξάπλωση των πυρηνικών όπλων, και θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι θα αντιδράσουν έντονα, θέτοντας προσκόμματα στις σχετικές διαδικασίες, και επιβάλλοντας, αν απαιτηθεί, σοβαρές κυρώσεις. Στην περίπτωση αυτή, οι αλλαγές στο εσωτερικό της χώρας θα σηματοδοτήσουν έναν αναπροσανατολισμό της εξωτερικής της πολιτικής, ώστε η μη σύγκλιση συμφερόντων, να υπερβαίνει τα όρια της αμερικάνικης ανοχής, με αποτέλεσμα την επιδείνωση των αμερικανoturκικών σχέσεων. Όσο λοιπόν οι ΗΠΑ δείχνουν το ίδιο ενδιαφέρον για την πρόληψη της οριζόντιας διάδοσης των

---

¹⁸⁹ Aaron Stein, «Turkey's New Ballistic Missile Program Raises Eyebrows and Concerns», *World Politics Review*, 31/07/2012, διαθέσιμο στο <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12216/turkeys-new-ballistic-missile-program-raises-eyebrows-and-concerns>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

πυρηνικών όπλων, η Τουρκία θα πρέπει να ξεπεράσει ένα σημαντικό εμπόδιο για να προχωρήσει στην κατασκευή πυρηνικών όπλων.¹⁹⁰ Για τους λόγους αυτούς, η εξάρτηση της Τουρκίας από τις ΗΠΑ αποτελεί έναν καθοριστικής σημασίας αποτρεπτικό παράγοντα.

Όσον αφορά το δορυφορικό πρόγραμμα της Τουρκίας, το Υπουργείο Μεταφορών, Ναυτιλιακών Υποθέσεων και Επικοινωνιών προετοιμάζεται για την ανάπτυξη ενός συστήματος εκτόξευσης πυραύλου στο διάστημα με την ονομασία «BURAK». Το πρόγραμμα αυτό θα θέσει τέλος στην εξάρτηση της Τουρκίας από εκτοξεύσεις δορυφόρων της από άλλες χώρες. Το όλο σχέδιο στοχεύει στην ανάπτυξη δορυφορικών συστημάτων και τεχνολογιών, σε συνεργασία με άλλες χώρες στο μέλλον. Οι Τούρκοι επιθυμούν να αναπτυχθεί η κρίσιμη τεχνολογία που απαιτείται για διαστημικά συστήματα, για αυτό και συστήνουν μια διαστημική εταιρεία. Ένας από τους κύριους στόχους του προγράμματος είναι να τοποθετήσει την χώρα, στην λίστα των χωρών εκείνων που έχουν πρόσβαση σε διαστημικό χώρο ανεξάρτητο από την εξωτερική βοήθεια, σε συγκεκριμένες περιοχές του διαστήματος. Τα δορυφορικά συστήματα πρόωσης και τα πιο σημαντικά εξαρτήματα των δορυφόρων, θα κατασκευαστούν από εγχώριες τουρκικές εταιρείες με διάφορες συνεργασίες, με την Ρωσία να αποτελεί την πρώτη επιλογή. Το σχέδιο ανάπτυξης ενός δορυφορικού συστήματος πρόωσης, με την ονομασία «ÜMIT», έχει ως στόχο να καλύψει αυτό το κενό. Τα συστήματα αυτά θα «μεταφέρουν» τους τουρκικούς δορυφόρους επικοινωνιών και παρατήρησης στο διάστημα και θα μειώσουν την εξάρτηση της χώρας από το εξωτερικό. Το Υπουργείο έχει θέσει το στόχο της ολοκλήρωσης του έργου μέχρι το 2023. Στο μεσοπρόθεσμο μέλλον τα τουρκικά σχέδια προβλέπουν την κατασκευή δύο ακόμα δορυφόρων επιτήρησης, έναν με ραντάρ SAR (Göktürk 3) και ένα οπτικό (Göktürk 4) και ενός τρίτου μετά το 2020 (Göktürk 5), που θα συνδυάζει και τις δύο αυτές δυνατότητες.¹⁹¹

3.7 Συμμαχίες

Η Ελλάδα και η Τουρκία ακολουθούν διαφορετικές πολιτικές, όσον αφορά τη λειτουργία τους μέσα στις συμμαχίες. Από τη μία πλευρά η Ελλάδα συμμετέχει

---

¹⁹⁰ Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο, αφού η Τουρκία έχει συνάψει οικονομική συμφωνία με τη Ρωσία, για την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού της εργοστασίου στο Ακουγιού.

¹⁹¹ «Ξεκίνησε η στοχοποίηση από τους Τούρκους: Δορυφόροι “λοκάρουν” τον Ισθμό», *Difer News*, 18/02/2018, διαθέσιμο στο <https://difernews.gr/ksekinise-stochopoiisi-apo-tous-tourkous-doryforoi-lokaroun-ton-isthmo-chtenizoun-tin-ellada-apo-akri-se-akri/>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

ενεργά και συστηματικά στις διάφορες συμμαχίες, είτε συλλογικές (NATO – ΕΕ), είτε διακρατικές, αναμένοντας αρκετά ωφέλη από την υποστήριξή τους. Βέβαια, η ελληνική πλευρά πρέπει να κατανοήσει έμπρακτα, ότι η αξία μιας συμμαχίας για ένα μέλος καθορίζεται από το ειδικό βάρος του τελευταίου μέσα στο σύνολο της συμμαχίας.¹⁹² Δηλαδή, οι σύμμαχοι αξίζουν για σένα τόσο, όσο αξίζεις εσύ για αυτούς. Καμιά συμμαχία και καμιά προστασία δεν κατασφαλίζει όποιον βρίσκεται μαζί της σε σχέση μονομερούς εξάρτησης. Τα «δίκαια» της Ελλάδας δεν εντυπωσιάζουν κανέναν, όσο πίσω τους βρίσκεται ένας παρίας με διαρκώς απλωμένο το χέρι, κάποιος που ζει από δάνεια, επιδοτήσεις και «προγράμματα στήριξης».

Αντιθέτως, η σύγχρονη Τουρκία του Ερντογάν, με την συνεχή ενδυνάμωση της στρατιωτικής ισχύος, και την τάση για ανεξαρτοποίηση της πολιτικής της, δείχνει μια αλαζονική ηγεμονική συμπεριφορά, προσεταιριζόμενη συχνά χώρες «μη επιθυμητές» στη Βορειοατλαντική Συμμαχία, όπως η Ρωσία. Σε καμία περίπτωση η Τουρκία δεν συμπορεύεται στη παρούσα φάση ούτε θα συμπορευθεί στο μέλλον με τις ΗΠΑ ως άβουλος εντολοδόχος τους. Συνεπώς για την Τουρκία, ο παράγων της επιδίωξης πολιτικής και στρατιωτικής ανεξαρτησίας εκτιμάται ότι έχει υψηλή επίδραση. Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής οι στόχοι της Τουρκίας εμφανίζονται στο σύνθημα: παγκόσμιος γεωστρατηγικός παίκτης, περιφερειακή υπερδύναμη. Σύμφωνα με το σχέδιο της, η Τουρκία μέχρι το 2023 πρέπει να είναι συνομιλήτης για τα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή, τη Μεσόγειο και την Κεντρική Ασία, καθώς και να έχει άμεση άποψη για όλα τα παγκόσμια θέματα. Προς τον σκοπό αυτό άνοιξε διπλωματικές αντιπροσωπείες και πλησιάζει στον στόχο να είναι η πέμπτη χώρα διεθνώς σε αριθμό πρεσβειών.

3.8 Πληροφορία

Η τουρκική στρατηγική της πολιτικής εθνικής ασφάλειας του κυβερνοχώρου περιλαμβάνει τα εξής μέτρα:¹⁹³

α. Βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα θα ενισχυθούν οι υποδομές της εθνικής ασφαλείας του κυβερνοχώρου, αρχής γενομένης από τους κρίσιμους κρατικούς οργανισμούς και στη συνέχεια αυτό θα επεκταθεί σε όλους τους υπόλοιπους Φορείς. Στο πλαίσιο αυτού του άξονα, προβλέπεται η προμήθεια ειδικού

¹⁹² Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988, σελ. 409.

¹⁹³ Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ. 143.

τεχνολογικού εξοπλισμού, ο καθορισμός αντίστοιχων διοικητικών μέτρων και η συνεχής εκπαίδευση του προσωπικού.

β. Μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα θα προωθηθούν οι διαδικασίες για πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού και απόκτησης της επίγνωσης για τους κινδύνους και τις απειλές που υπάρχουν στον κυβερνοχώρο, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση.

γ. Μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, μέσω προγραμμάτων έρευνας και ανάπτυξης θα δοθούν κίνητρα για την περαιτέρω ανάπτυξη εθνικών τεχνολογιών κυβερνοπολέμου με τη συνεργασία των κρατικών Φορέων και του ιδιωτικού τομέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Συμπεράσματα – προτάσεις

4.1 Συμπεράσματα

Από τη μελέτη της ισορροπίας ισχύος στο διεθνές σύστημα και της ελληνοτουρκικής ισορροπίας ισχύος ειδικότερα, προκύπτουν τα παρακάτω συμπεράσματα:

α. Οι συντελεστές ισχύος ενός κράτους αποτελούν τις συνιστώσες που συνθέτουν τη συνολική εθνική ισχύ, η οποία είναι η συνισταμένη των δυνάμεων αυτών. Οι συνιστώσες αυτές συμπλέκονται με ένα δυναμικό τρόπο, η δε συνισταμένη τους δεν είναι απλά μια δύναμη που προκαλεί τα ίδια αποτελέσματα με το άθροισμα των επιμέρους δυνάμεων, αλλά μια νέα δύναμη, που εξαρτάται από το συνδυασμό των συντελεστών, όπως σε μια χημική αντίδραση η αμοιβαία επίδραση μεταξύ ουσιών παράγει νέες ουσίες με διαφορετικές ιδιότητες. Συνεπώς πρωτεύων στόχος για τη μεγιστοποίηση της εθνικής ισχύος είναι όχι μόνο η επιμέρους αξιοποίηση του κάθε συντελεστή, αλλά και ο ιδανικός συνδυασμός τους για την επίτευξη της βέλτιστης δυναμικής αλληλεπίδρασής τους.

β. Εκτιμάται ότι η χώρα μας στηρίζει την εθνική της ισχύ σε περιορισμένο αριθμό συντελεστών, όπως «Ιστορία - Πολιτισμός - Θρησκεία» (με την πολιτισμική κληρονομιά μας να καθίσταται ο κορυφαίος συντελεστής ισχύος μας), «Στρατιωτική Ισχύς» και «Γεωγραφία - Περιβάλλον» σε συνάρτηση με τη μεταβλητή «Γεωστρατηγική Αξία». Το ζήτημα αυτό σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, είναι απαραίτητο να αντιμετωπιστεί με την αξιοποίηση περισσότερων συντελεστών, όπως για παράδειγμα την ελληνική διασπορά, η οποία είναι δίαυλος επικοινωνίας μεταξύ της «μητέρας πατρίδας» και των άλλων κρατών και μπορεί να διαδραματίσει αξιόλογο ρόλο στην εξωτερική πολιτική, που ανήκει στο συντελεστή της Πολιτικής Ισχύος.

γ. Βέβαια η ισχύς δεν είναι μόνο αριθμητικοί συσχετισμοί. Ισχύς είναι και η αξιοποίηση των αδυναμιών του αντιπάλου, ισχύς είναι και η «σύζευξη» με τους εχθρούς του εχθρού μας, ισχύς είναι και η επίτευξη ποιοτικής υπεροχής, και η χρήση «πολλαπλασιαστών ισχύος», και η οικονομική ευρωστέια, και η βέλτιστη αξιοποίηση πληροφοριών, και ο πολιτισμός μιας χώρας. Η Τουρκία έχει αναμφισβήτητα μεγαλύτερο μέγεθος από την Ελλάδα, αλλά έχει και πολλαπλάσιες αδυναμίες. Είναι εσωτερικά ανομοιογενής, η ενότητά της κινδυνεύει, περιβάλλεται από εχθρούς, δεν υπάρχει σημείο των συνόρων της που μπορεί να το αφήσει «αφύλακτο» επί μακρόν,

το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων της υστερεί απελπιστικά του αντίστοιχου ελληνικού. Πρόκειται λοιπόν για μια χώρα που, εν μέσω εχθρών, με σαθρή ενδοχώρα και με επισφαλές καθεστώς, προσπαθεί να αναδειχθεί σε «περιφερειακή υπερδύναμη» υποτάσσοντας όλους τους γύρω της.

δ. Η Τουρκία αποτελεί τελικά απειλή για την Ελλάδα; Για να δώσουμε απάντηση σε αυτό το ερώτημα, αρκεί να μελετήσουμε την θεωρία του Waltz, ο οποίος ορίζει τέσσερα κριτήρια που μπορεί να χρησιμοποιούν τα κράτη για την εκτίμηση της απειλής που συνιστά γι'αυτά ένα άλλο κράτος: η συνολική του δύναμη (μέγεθος, πληθυσμός, οικονομικές δυνατότητες), η γεωγραφική του εγγύτητα, οι επιθετικές του δυνατότητες, και οι επιθετικές προθέσεις του. Όταν άλλα κράτη βλέπουν ένα πιθανό αντίπαλο να αποκτά τέτοια χαρακτηριστικά θα πρέπει να το θεωρούν ως ενδεχόμενη απειλή εναντίον τους.¹⁹⁴ Είναι προφανές λοιπόν ότι στην περίπτωση μας, η πηγή της απειλής παραμένει, ο διαχρονικά υφιστάμενος Τουρκικός αναθεωρητισμός και το όραμα της Τουρκίας, να αναδειχθεί σε μια περιφερειακή δύναμη με έντονα ισλαμικά χαρακτηριστικά, η οποία και θα αποτελεί τη μοναδική γέφυρα ανάμεσα στη Δύση και τον υπόλοιπο μουσουλμανικό κόσμο. Η γεωπολιτική πίεση που ασκεί η Τουρκία στη χώρα μας, μας έχει εξαναγκάσει σε μακροχρόνιο εξοπλιστικό ανταγωνισμό, με δυσμενέστερες οικονομικές, αλλά και κοινωνικές συνέπειες. Η Τουρκία με απειλή χρήσης βίας, με δοκιμές χρήσης και με χρήση βίας, έχει επιτύχει σημαντικά οφέλη εις βάρος της χώρας μας και του Ελληνισμού¹⁹⁵ και αναπτύσσει όλους τους εν δυνάμει συντελεστές ισχύος της, για να επιβάλει τετελεσμένα στην Ελλάδα.

Θεωρώντας λοιπόν ότι ο επεκτατισμός της Τουρκίας δεν είναι «συγκυριακός», ούτε «έξωθεν υπαγορευμένος», αλλά «δομικός» - δηλαδή υποκινείται από την ίδια τη δυναμική της σύγχρονης τουρκικής κοινωνίας - τότε είναι φανερό ότι δεν πρόκειται να τον εγκαταλείψει η Άγκυρα οικειοθελώς. Συνεπώς, οι σχέσεις μας θα παραμείνουν ανταγωνιστικές, ανεξάρτητα από δικές μας «χειρονομίες καλής θέλησης». Δυστυχώς οι ελληνικοί εθνικοί στόχοι έχουν de facto περιορισθεί σε μια παθητική αυτοσυντήρηση. Τον επεκτατιστή όμως δεν τον αντιμετωπίζεις με «κατευναστικές χειρονομίες» - τον αντιμετωπίζεις με αξιόπιστη πολιτική αποτροπής, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θουκυδίδης λέγοντας: «Αν

¹⁹⁴ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012, σελ. 44.

¹⁹⁵ Ιωάννης Μάζης, *Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα Νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Αθήνα, Παπαζήση, 2006.

υποχωρήσετε, αμέσως θα προσταχτείτε κάτι άλλο μεγαλύτερο, γιατί θα νομίζουν ότι από φόβο υποκύψατε και σε κείνο. Αν όμως κοφτά αρνηθείτε, θα τους δώσετε να καταλάβουν ότι μάλλον πρέπει να σας φέρονται σαν ίσοι σε ίσους». Η μη ουσιαστική αποτροπή των διεκδικήσεων από πλευράς της Ελλάδας και οι συνεχιζόμενες τουρκικές επιδείξεις ισχύος, σε συνδυασμό με την επιθετική διάταξη των στρατιωτικών δυνάμεων της Τουρκίας στα δυτικά της σύνορα, οδηγούν στη διαπίστωση ότι ο στόχος της Τουρκίας είναι να «φινλανδοποιήσει¹⁹⁶» την Ελλάδα και να επιτύχει περιφερειακή κυριαρχία.¹⁹⁷ Απαιτείται λοιπόν η χώρα να υιοθετήσει μια τέτοια διάταξη δυνάμεων και να αποκτήσει τέτοια ισχύ, ώστε ο αντίπαλος να γνωρίζει, με υψηλό βαθμό βεβαιότητας, πως αν επιτεθεί ενδεχομένως θα χάσει πολύ περισσότερα από όσα θα κερδίσει. Η αμυντική πολιτική της Ελλάδας δεν σημαίνει κατ'ανάγκη και ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες, όταν θα εισέλθουν στη φάση της κρίσης ή εμπλοκής σε γενικευμένο ή μη πόλεμο, θα είναι περιορισμένες στη σκέψη μιας καθαρά αμυντικής αντιλήψεως.¹⁹⁸

ε. Για την Ελλάδα, οι συντελεστές της Τουρκίας που αποτελούν κίνδυνο είναι το έλλειμμα δημοκρατίας, ο εθνικισμός, το δημογραφικό δυναμικό της και η συνεχής άνοδος της στρατιωτικής της ισχύος μέσα από τα εξοπλιστικά προγράμματα, τα οποία υλοποιούνται ολοένα και περισσότερο από μια ταχύτατα αναπτυσσόμενη αμυντική βιομηχανία. Η καθυστέρηση επίλυσης των ελληνοτουρκικών προβλημάτων είναι προς όφελος της Τουρκίας, δεδομένου ότι, προϊόντος του χρόνου, οι συντελεστές της συνολικής ισχύος της τελευταίας έναντι της Ελλάδας αυξάνονται με σταθερούς πλέον ρυθμούς.

στ. Πολλές είναι οι επιπτώσεις της επιβάρυνσης που υφίσταται η ελληνική οικονομία λόγω των αναγκαστικά υψηλών αμυντικών δαπανών. Δαπάνες που αντανακλούν σε χρηματικούς όρους το τίμημα που καταβάλλουν οι Έλληνες πολίτες για να διατηρεί η χώρα μας υψηλή αποτροπή και αμυντική επάρκεια έναντι της Τουρκίας και της αναθεωρητικής στρατηγικής της. Οι αμυντικές δαπάνες

---

¹⁹⁶ Ο όρος «φινλανδοποίηση» αναφέρεται στην πολιτική προσαρμογής στη θέληση του ηγεμόνα, κατά αντιστοιχία της πολιτικής της Φινλανδίας απέναντι στη Σοβιετική Ένωση κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου.

¹⁹⁷ Θάνος Ντόκος, *Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2001, σελ.106-107.

¹⁹⁸ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988, σελ. 396-398: «Η ελληνική πλευρά δεν θα είχε σοβαρές πιθανότητες στρατιωτικής νίκης, αν δεν έβρισκε τη δύναμη και την αποφασιστικότητα να καταφέρει το πρώτο (μαζικό) πλήγμα, αιφνιδιάζοντας τον εχθρό. Πρώτο πλήγμα, με τη στρατηγική σημασία του όρου, δεν είναι ο πρώτος τυχόν πυροβολισμός που πέφτει κατά το πρώτο «θερμό επεισόδιο» μιας πολεμικής αντιπαράθεσης. Είναι μια συντονισμένη και ακαριαία ενέργεια όλων των κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων προς εκμηδένιση των ζωτικών σημείων του εχθρικού πολεμικού δυναμικού».

επιβαρύνουν τον προϋπολογισμό και την δημοσιονομική κατάσταση, ενώ δυσχεραίνουν ή επιβραδύνουν τις αναπτυξιακές προσπάθειες, καθώς οι πόροι αυτοί θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ευεργετικά για την οικονομία και τους Έλληνες πολίτες, σε μία πλειάδα εναλλακτικών χρήσεων: στην υγεία, στην παιδεία, στην κοινωνική πολιτική και στις υποδομές, για να αναφερθούμε σε κάποια κλασικά παραδείγματα του διλήμματος «βούτυρο ή κανόνια». Ευλόγως μπορούμε να υποθέσουμε ότι αν δεν υφίστατο η τουρκική απειλή, η Ελλάδα δεν θα είχε κανένα απολύτως λόγο να δαπανά στην άμυνά ποσοστό του εθνικού εισοδήματος της υπερδιπλάσιο του μέσου όρου της ΕΕ.¹⁹⁹

ζ. Εφόσον η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν επιτρέπει την αύξηση των αμυντικών δαπανών και επιπλέον, υπάρχει πιεστική μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη ανάγκη για δραστική μείωση του ποσοστού του ΑΕΠ που διατίθεται, για τις θεωρούμενες από αρκετούς, ως μη παραγωγικές αμυντικές δαπάνες, το τελικό ζητούμενο είναι η αύξηση ή τουλάχιστον η μη υποβάθμιση της υφιστάμενης ελληνικής αποτρεπτικής ικανότητας. Αυτή η εναρμόνιση στόχων και μέσων, καθιστά άμεσα επιτακτική την ανάγκη για ορθολογικότερη και αποτελεσματικότερη χρήση των πόρων που η Ελλάδα επενδύει στην εθνική άμυνα, με στόχο την μεγιστοποίηση του οφέλους και την ελαχιστοποίηση του κόστους αυτής της επένδυσης, η οποία τελικά θα οδηγήσει σε αξιόπιστη αποτροπή. Για να έχει όμως, μια αποτελεσματική αποτρεπτική αξιοπιστία, πρέπει να σχεδιάσει επιμελώς και αθορύβως ικανότητες αντεπιθετικές, οι οποίες θα εξασφαλίζουν και το βαθμό αξιοπιστίας της «επιβαλλόμενης» αποτροπής.

η. Σχετικά με τις διεθνείς μας συμμαχίες, πολλοί υποστηρίζουν ότι πριν διακινδυνεύσουμε μια αναμέτρηση με την Τουρκία, πρέπει να έχουμε ισχυρές συμμαχίες στο πλευρό μας. Αυτό είναι απολύτως σωστό από στενά τακτική άποψη – αλλά στρατηγικά ισχύει και αντιστρόφως: Μόνο αν δείξουμε ότι έχουμε διάθεση να αντισταθούμε στην τουρκική επιθετικότητα θα καταφέρουμε να βρούμε αληθινούς υποστηρικτές διεθνώς. Όταν μια χώρα φέρεται «κατευναστικά» απέναντι σε όσους την απειλούν, ουδείς θα την υποστηρίξει την κρίσιμη στιγμή. Όταν μοιάζει από πριν «ηττημένη» ότι και αν κάνει, ουδείς θα σπεύσει να πάρει το μέρος της.²⁰⁰

---

¹⁹⁹ Χρήστος Γ. Κόλλιας, «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις στην Εθνική Άμυνα», *Ινφογνώμων Πολιτικά*, 24/10/2009, διαθέσιμο στο http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2009/10/blog-post_570.html. (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

²⁰⁰ Χρύσανθος Λαζαρίδης, *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*. Αθήνα, Ποιότητα, 1998, σελ. 23.

θ. Επιπροσθέτως, τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα έχει αναγκαστεί να αντιμετωπίσει και ένα νέο είδος απειλής, από τις αποκαλούμενες «ασύμμετρες απειλές». Οι βασικότερες μορφές ασύμμετρης απειλής είναι η διεθνής τρομοκρατία, τα όπλα μαζικής καταστροφής, το διεθνές οργανωμένο έγκλημα και η λαθρομετανάστευση, η οποία την περίοδο που διανύουμε έχει πάρει τη μορφή κρίσης στην χώρα μας, λόγω των αυξημένων προσφυγικών εισροών από τα παράλια της Μικράς Ασίας, με τις ΕΔ να έχουν αναλάβει ενεργό ρόλο στη διαχείρισή της. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η Ελλάδα έχει σοβαρούς και προφανείς λόγους να διατηρεί στρατιωτική αποτρεπτική δύναμη υψηλής επιχειρησιακής ετοιμότητας, για την αντιμετώπιση των σαφώς προσδιοριζόμενων απειλών. Αυτό όμως από μόνο του δεν είναι αρκετό. Το μείζον είναι να συνειδητοποιήσει η ελληνική κοινωνία ότι ο πόλεμος θα είναι η έσχατη λύση, η οποία όμως δε μπορεί να αποκλειστεί στην περίπτωση που οι προκλήσεις ξεπεράσουν κάθε όριο.

ι. Οι συνέπειες της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα είναι σοβαρές και ποικίλες. Καταρχήν εθνικές, καθόσον η συρρίκνωση του έθνους μας μπορεί να προκαλέσει ιδιαίτερα προβλήματα στο εγγύς μέλλον, ιδιαίτερα για τη μελλοντική γεωπολιτική ισορροπία και με έναν γείτονα που δείχνει συνεχώς τα δόντια του. Λαμβάνοντας υπόψη τη διατήρηση των δεικτών γεννητικότητας και θνησιμότητας, προκύπτει ότι ο πληθυσμός της Ελλάδας σε δέκα χρόνια θα μειωθεί κατά 600.000 περίπου και της Τουρκίας θα αυξηθεί κατά 13.000.000 περίπου προσεγγίζοντας τα 93 εκατομμύρια. Επιπλέον θα αντιμετωπίσουμε μεγαλύτερη αραιώση πληθυσμού στη Θράκη και στα νησιά του Αιγαίου. Δεύτερον, κοινωνικές, με χαλάρωση του θεσμού της οικογένειας και ερήμωση της υπαίθρου. Τρίτον, οικονομικές, με μείωση εργατικού δυναμικού, μείωση παραγωγικότητας και επιδείνωση των ασφαλιστικών ταμείων. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι το δημογραφικό πρόβλημα έχει αναδειχθεί ως ένα από τα σημαντικότερα εθνικά προβλήματα της Ελλάδας, λόγω της υπογεννητικότητας και της γήρανσης του πληθυσμού, το οποίο θεωρείται ότι δεν είναι αναστρέψιμο στο άμεσο μέλλον.

ια. Στην περίπτωση της Τουρκίας, μπορεί ο πληθυσμός της να αυξάνεται συνεχώς, ωστόσο αυτός είναι πολυποίκιλος και η δημογραφική-κοινωνιολογική του ανισορροπία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η χώρα είναι διασπασμένη σε εθνικό, θρησκευτικό και ιδεολογικό επίπεδο, με την κατάσταση αυτή να επιδεινώνεται

συνεχώς.²⁰¹ Συνεπώς, η συνοχή του παρουσιάζει αρκετά ενδημικά προβλήματα και πολλά τρωτά σημεία, τα οποία εάν μια ξένη δύναμη τα εκμεταλλευθεί με κατάλληλους χειρισμούς από τον καιρό της ειρήνης, θα μπορούσε να επιφέρει σημαντικό πλήγμα στην τουρκική εσωτερική ασφάλεια, κατά τη διάρκεια μιας θερμής συγκρουσιακής κατάστασης ή ένοπλης σύρραξης με κάποιο γειτονικό της κράτος.

ιβ. Η γεωπολιτική θέση της Τουρκίας αποτελεί το πιο σημαντικό διαπραγματευτικό όπλο για την υποστήριξη της εξωτερικής της πολιτικής. Τούτο, σε συνδυασμό με τις αλλαγές ισορροπιών που πραγματοποιούνται σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, αναβάθμισε ακόμα περαιτέρω την αξία της, με αποτέλεσμα η Άγκυρα να αναθεωρήσει τις σχέσεις της με τα κέντρα ισχύος, και να απομακρυνθεί από τη Δύση, αποφασίζοντας να μην προσαρμόζει πλήρως την πολιτική της στη πολιτική των παγκόσμιων κέντρων ισχύος, θεωρώντας ότι η στρατηγική αυτή θα της εξασφαλίσει, μακροπρόθεσμα, επιπλέον πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά οφέλη. Τούρκοι αξιωματούχοι τονίζουν ότι η Άγκυρα συνεχίζει να δίνει τη βαρύτητα που έδινε στο παρελθόν στις σχέσεις της με τη Δύση, παράλληλα όμως, και προκειμένου να εξασφαλίσει τα συμφέροντά της, επιδιώκει τη δημιουργία στενών σχέσεων και με άλλες χώρες και τη δημιουργία σταθερών ισορροπιών με αυτές.²⁰² Ωστόσο, η εν λόγω αλλαγή πλεύσης αφενός προσέκρουσε στις πολιτικές της Δύσης, δεδομένου ότι έγινε εμφανής η αντίληψη της ανεξάρτητης τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, αφετέρου προκλήθηκαν οι φόβοι στο εσωτερικό της χώρας ότι αυτό θα αποτελούσε αντικείμενο κερδοσκοπίας από κέντρα που επιβουλεύονται τα συμφέροντα της Τουρκίας. Εν τω μεταξύ, όλα αυτά είχαν ως συνέπεια τη διολίσθηση της εξωτερικής πολιτικής της Άγκυρας σε πάρα πολλά αδιέξοδα, με κυριότερα τις σχέσεις της με το Ισραήλ, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Αίγυπτο, το Ιράν, τη Συρία, την κεντρική διοίκηση του Ιράκ, την Αρμενία, την Ελλάδα και εν μέρει τη Ρωσία.

ιγ. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Τουρκία είναι μια από τις χώρες που θα επηρεασθεί σημαντικά από τις κλιματικές αλλαγές, λόγω της υπερθέρμανσης του πλανήτη, διότι η κλιματική της δομή διαφέρει από περιοχή σε περιοχή λόγω της κατακερματισμένης τοπογραφίας της. Πιο συγκεκριμένα, η υπερθέρμανση μαζί με τα αποτελέσματα της ξηρασίας που θα προκληθούν αναμένεται να επηρεάσουν

²⁰¹ Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ.311.

²⁰² Χρήστος Μηνάγιας, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2010, σελ.256.

περισσότερο την κεντρική και την νοτιοανατολική Ανατολία. Τούτο αφενός θα γίνει η αιτία εσωτερικής μετανάστευσης προς τα δυτικά, αφετέρου θα επηρεάσει αρνητικά την αγροτική παραγωγή της χώρας, απειλώντας την επιθυμητή ασφάλεια ύπαρξης τροφίμων και προκαλώντας εξάρτηση του αγροτικού τομέα από το εξωτερικό. Επιπλέον, λόγω της ύπαρξης των υδάτινων πόρων των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη, η στρατηγική αξία της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ανατολίας θα αυξηθεί. Έτσι σ' αυτές τις περιοχές θα δημιουργηθούν εξωτερικές απειλές.²⁰³

ιδ. Με δεδομένη τη μόνιμη ανακολουθία της Τουρκίας για την επιλογή των συμμάχων της, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί η στρατηγική που εφαρμόζει ο πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν τόσο σε θέματα εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, συγχρονίζεται με τα γεγονότα, αναδιπλώνεται όταν πιέζεται χωρίς να προβαίνει σε σημαντικές παραχωρήσεις και αντεπιτίθεται όταν οι συγκυρίες το επιτρέπουν.

ιε. Η Τουρκία προσπαθεί συστηματικά να επιτύχει συμβατική στρατιωτική υπεροπλία, ποιοτική υπεροχή και στρατιωτική αναβάθμιση με νέα σύγχρονα μέσα, επεκτείνοντας την εγχώρια πολεμική βιομηχανία της, ώστε να απεξαρτηθεί βαθμιαία, από αγορές του εξωτερικού. Εκτιμάται ότι θα συνεχίσει, εντείνοντας τις προσπάθειες για την ολοκλήρωση των εθνικών προγραμμάτων ανάπτυξης βαλλιστικών πυραύλων μέσου βεληνεκούς και ανεξάρτητης δορυφορικής κάλυψης. Κατά αυτόν τον τρόπο, ακολουθώντας το παράδειγμα του Ισραήλ, της Ινδίας και του Πακιστάν, θα υλοποιήσει τις δύο πλευρές του «τρίγωνου ισχύος» (δορυφορική-βαλλιστική τεχνολογία), εργαζομένη παράλληλα και στον πυρηνικό τομέα.

ιστ. Η Τουρκία επιδεικνύοντας χαρακτηριστική επιμονή επί δεκαετίες, αποφασιστικότητα αλλά και πολιτική βούληση στο πλαίσιο του εθνικού οράματός της για εκσυγχρονισμό, περιφερειακή και διεθνή γεωπολιτική αναβάθμιση, έχει πραγματοποιήσει τα πρώτα επιτυχημένα βήματα για την απόκτηση πυρηνικής τεχνολογίας, με πρωταρχικό στόχο την ενεργειακή της κάλυψη. Με την αξιοποίηση της και την ολοκλήρωση του προγράμματος κατασκευής πυρηνικών αντιδραστήρων, τα οφέλη θα είναι πολλαπλά. Το τουρκικό πρόγραμμα δημιουργεί ανησυχίες στη διεθνή κοινότητα, αφού η Τουρκία αποτελεί σήμερα μια αναδυόμενη οικονομική και πολιτική δύναμη, με ικανότητα επιρροής και διεξόδου σε μια ευρύτερη περιοχή,

---

²⁰³ Χρήστος Μηνάγιας, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014, σελ.23.

που εκτείνεται από την Μέση Ανατολή έως τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία, και από τα Βαλκάνια έως και την Νότια Αφρική. Παρόμοιες ανησυχίες και προβληματισμοί δημιουργούνται και στην Ευρωπαϊκή ένωση, αφού η Τουρκία είναι υποψήφια προς ένταξη χώρα. Τα εθνικά μας συμφέροντα και η στρατηγική της Ελλάδας επηρεάζονται κατά τον ίδιο τρόπο. Πέρα από τον εν δυνάμει, λόγω εγγύτητας, κίνδυνο ραδιενεργού ρύπανσης από τη λειτουργία των πυρηνικών σταθμών, η πυρηνικοποίηση της Τουρκίας θα επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις, σε όλα τα ζητήματα που αφορούν την Ελλάδα και την Κύπρο, αφού θα παρατηρηθεί δυσανάλογη αύξηση της στρατιωτικής ισχύος και θα γείρει υπέρμετρα υπέρ της Τουρκίας την πλάστιγγα έναντι της Ελλάδας στον μεταξύ τους ανταγωνισμό.

ιζ. Επιπρόσθετα, καθημερινά πλέον η Τουρκία με πτήσεις μαχητικών αεροσκαφών, δηλαδή με τη χρήση στρατιωτικών μέσων, ασκεί πολιτική επίδειξης ισχύος και έμπρακτης αμφισβήτησης των Ελληνικών κυριαρχικών δικαιώματων στην περιοχή του Αιγαίου. Οι συστηματικές παραβιάσεις του Εθνικού Εναέριου Χώρου εύρους 10 ν.μ. και οι υπερπτήσεις Εθνικού εδάφους από σχηματισμούς οπλισμένων αεροσκαφών της Τουρκικής Αεροπορίας, συνιστούν ενέργειες επιθετικής στρατιωτικής στρατηγικής, οι οποίες ενταγμένες στο πλαίσιο ενός προληπτικού πολέμου, παρέχουν το πλεονέκτημα εξαπόλυσης ενός πρώτου πλήγματος, αιφνιδιάζοντας την Ελληνική πλευρά.

ιη. Οι Τούρκοι, με τις συνεχείς αμφισβητήσεις των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας και της Κύπρου, μέσω της δημοσίευσης αναφορών, ανακοινώσεων, μελετών και στρατιωτικής, ναυτικής, αεροπορικής παρουσίας, επιδιώκουν τον επηρεασμό της διεθνούς κοινής γνώμης, με απώτερο σκοπό την παγίωση των θέσεών τους, ενδεχομένως μετά και από την πρόκληση μιας «θερμής» κρίσεως την κατάλληλη για αυτούς στιγμή.

ιθ. Με βάση την αναρχία του διεθνούς συστήματος αλλά και την παραδοχή της ανάλυσης σχετικά με την ισχύ των δύο κρατών και την ικανότητά τους να τη χρησιμοποιήσουν για να επιβληθούν, το ενδεχόμενο να γίνει πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας δεν αποκλείεται, είτε αυτός θα είναι ολοκληρωτικός είτε θα είναι περιορισμένος.²⁰⁴ Μια ισχυρή και αξιόπιστη ελληνική αποτρεπτική στρατηγική θα περιορίσει την τουρκική επιθετικότητα, ενώ, αντίθετα, μια κατευναστική

---

²⁰⁴ Ευαγόρας Ευαγόρου, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως Σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σελ. 77.

στρατηγική αυξάνει τις επιθετικές διαθέσεις της Τουρκίας και μπορεί να οδηγήσει στην πολεμική αναμέτρηση. Με την τουρκική ισχύ να είναι πιο υψηλή από την ελληνική, οδηγείται η τουρκική στρατηγική στην επιλογή του πολέμου, όταν η Τουρκία κρίνει ότι τα ενδεχόμενα κόστη από μια τέτοια στρατιωτική επιχείρηση θα υπερκαλυφθούν από τα οφέλη που θα αποφέρει. Αντίθετα, η ισχυρή αποτρεπτική δύναμη της Ελλάδας θα διασφαλίζει τη σταθερότητα και την ειρήνη πάνω στην αμοιβαία συλλογιστική της ορθολογικής δράσης.

4.2 Προτάσεις

Λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω συμπεράσματα, είναι θεμιτή η διατύπωση κάποιων γενικών προτάσεων, προς περαιτέρω διερεύνηση και ανάλυση, που μπορούν να αποτελέσουν τον κορμό της ελληνικής στρατηγικής, στην διαμόρφωση και διαχείριση της ελληνοτουρκικής ισορροπίας ισχύος. Αναλυτικότερα, προτείνεται:

α. Η Ελλάδα πρέπει να αποτελεί από γεωπολιτικής/ γεωστρατηγικής απόψεως σημαντική περιφερειακή δύναμη. Οφείλει να εκμεταλλευθεί τις ευκαιρίες που αναδύονται και με χώρες εκτός NATO, ώστε να συμβάλλει στην αύξηση της περιφερειακής σταθερότητας και ασφάλειας. Η αναζήτηση φανερών ή σιωπηρών συμμαχιών με γειτονικά και μη κράτη καθώς και η συνεργασία με ξένους εταίρους, πρέπει να αποτελεί στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής και της αμυντικής διπλωματίας. Με δεδομένο ότι ο κόσμος αλλάζει και εμφανίζονται νέες ανερχόμενες δυνάμεις, όπως οι Κίνα, Ινδία, Ρωσία και Βραζιλία (οι οποίες συναποτελούν την BRIC), απαιτείται η ανεύρεση ειδικών στρατηγικών ανάπτυξης και αξιοποίησης σχέσεων μαζί τους, σε κοινά πεδία ενδιαφέροντος.

β. Στον ενεργειακό τομέα απαιτείται καταρχήν, η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη στήριξη της Κύπρου σε διπλωματικό και στρατιωτικό επίπεδο, με σκοπό την απρόσκοπτη συνέχιση των ερευνών στα κοιτάσματα των «τεμαχίων» νοτίως της Κύπρου, και στη συνέχεια, τη διατήρηση της στήριξης κατασκευής του αγωγού East Med, με ταυτόχρονα επιδέξιους διπλωματικούς χειρισμούς με το Ισραήλ, προκειμένου το φυσικό αέριο που εξάγει να αποφασίσει να το διοχετεύσει μέσω του East Med. Αφού εξασφαλισθούν τα παραπάνω, την άμεση ανακήρυξη της Ελληνικής ΑΟΖ για την πλήρη εκμετάλλευση των προαναφερθέντων κοιτασμάτων. Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού εταιρειών δυτικών αλλά και ρωσικών συμφερόντων στην περιοχή, εκτιμάται ότι θα δράσει περιοριστικά στις αναθεωρητικές βλέψεις της Τουρκίας στην περιοχή.

γ. Απαραίτητη είναι η αξιοποίηση του ελληνο-αμερικανικού λόμπι, για να προβάλλει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα ελληνικά συμφέροντα στις ΗΠΑ. Αποτελεί μέγιστη ανάγκη για την Ελλάδα να αξιοποιήσει την όποια εξάρτηση της πολιτικής σκηνής των ΗΠΑ από την ελληνική διασπορά και τις ομάδες πίεσής της, αλλά και ως προς την Ορθοδοξία και την παραβίαση των δικαιωμάτων της από την Τουρκία, καθώς η υπόθεση του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης αφορά τόσο τα εσωτερικά ζητήματα των ΗΠΑ (ο Αρχιεπίσκοπος Αμερικής έχει ως εκκλησιαστικό και πνευματικό προκαθήμενο τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης), όσο και γεωστρατηγικούς συσχετισμούς με αφετηρία το πεδίο της θρησκείας (κάθε υποχώρηση του Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης ως θεσμού σημαίνει και αύξηση της εν δυνάμει επιρροής της Μόσχας σε τμήμα των Αμερικανών ορθοδόξων Χριστιανών υπηκόων).²⁰⁵ Οφείλει, επίσης, να αξιολογήσει τις στρατηγικές συνεργασίες με άλλα εθνικά λόμπι και να κόψει τους δρόμους της Τουρκίας. Μετά τη βελτίωση των σχέσεων της χώρας μας με το Ισραήλ, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταυτόχρονη προσέγγιση του ισραηλινού λόμπι και των Αρμενίων.

δ. Για να ενισχυθεί ο συντελεστής «Ιστορία - Πολιτισμός - Θρησκεία» να επιδιωχθεί πρώτον, η προβολή και αξιοποίηση της πολιτισμικής μας ταυτότητας μέσω της πολιτιστικής διπλωματίας, καθώς είναι αναγκαίο να αποκατασταθεί μια γόνιμη και διαδραστική σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό μας, για να ενισχυθεί η εθνική αυτοπεποίθηση και να δημιουργηθεί μια σύγχρονη και ανταγωνιστική Ελλάδα αντάξια του ιστορικού της ρόλου. Σε μια τέτοια κατεύθυνση θα πρέπει, παρά τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα της χώρας, να χρηματοδοτηθούν εντατικά πανεπιστημιακές έδρες, σχολές και σχολεία που ασχολούνται με την ελληνική ιστορία και τις τέχνες. Να υποστηριχθούν αφιερώματα επιστημονικών περιοδικών και δημοσιεύματα στα ΜΜΕ για την Ελλάδα, την ιστορία και τον πολιτισμό της. Δεύτερον, η αναβάθμιση της παιδείας, διότι αυτή αφενός αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση διαμόρφωσης του σύγχρονου αποτυπώματος της Ελλάδας στον κόσμο και αφετέρου διαμορφώνει υψηλής ποιότητας ανθρώπινο δυναμικό. Θα μπορούσε για παράδειγμα να τεθεί ως στόχος, ορισμένα ελληνικά πανεπιστήμια να συγκαταλέγονται μεταξύ των εκατό καλύτερων του κόσμου.

---

²⁰⁵ Νίκος Κοτζιάς, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας στον 21^ο Αιώνα*, Αθήνα, Καστανιώτη, 2010, σελ. 115.

ε. Για την αύξηση της οικονομικής ισχύος της Ελλάδας προϋπόθεση αποτελεί η ανάπτυξη, που θα πραγματοποιηθεί μέσω της ενίσχυσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και της υλοποίησης διαρθρωτικών αλλαγών. Ειδικότερα απαιτείται:

(1) Να αξιοποιηθούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα σε όλους τους τομείς παραγωγής, ειδικότερα στον πρωτογενή να ενισχυθεί η παραγωγή προϊόντων με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης (Π.Ο.Π) και βιολογικών, με στόχο την ταύτιση των ποιοτικών αγροτικών προϊόντων με τα ελληνικά. Με αυτό τον τρόπο θα υπάρξει βιώσιμη και αειφόρος οικονομική ανάπτυξη, με σεβασμό στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες, που θα ζωντανέψει την «ερημοποιημένη» ελληνική ύπαιθρο και θα υλοποιήσει την ισόρροπη Περιφερειακή και Τοπική ανάπτυξη.

(2) Να ενισχυθεί η αναπτυξιακή διαδικασία της τουριστικής βιομηχανίας και ναυτιλίας, που αποτελούν τους κεντρικούς πυλώνες της οικονομίας και συγκεκριμένα:

(α) Στην τουριστική βιομηχανία, να επιτευχθούν ανταγωνιστικές τιμές, με ταυτόχρονη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Να συνδυαστεί η επιχειρηματικότητα στον αγροτουρισμό και στον αγροτοδιατροφικό κλάδο, με έμφαση στην προώθηση της ελληνικής παράδοσης. Να προβληθεί η ελληνική γαστρονομία με τις τοπικές της ιδιαιτερότητες. Να προωθηθούν ιδιαίτερες μορφές τουρισμού, όπως ο συνεδριακός, ο χειμερινός και ο θρησκευτικός. Οι προτάσεις στοχεύουν στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, στην αύξηση των διανυκτερεύσεων και της μέσης κατά κεφαλήν δαπάνης των τουριστών.

(β) Στην ναυτιλία, να αναβαθμιστεί η ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού με την κατάλληλη ναυτική εκπαίδευση, να αναπτυχθούν οι συμπληρωματικές υπηρεσίες, ειδικά όσες σχετίζονται με χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, να γίνει εκσυγχρονισμός των λιμενικών υποδομών και των υπαρχουσών ναυπηγοεπισκευαστικών ζωνών, που θα έχουν πολλαπλό όφελος για την ελληνική οικονομία, όπως ενίσχυση των δημοσίων εσόδων δια του εισρέοντος συναλλάγματος κ.ά. Να υλοποιηθεί η μεταφορά του ναυτιλιακού «City» στον Πειραιά, ο οποίος να αποτελέσει αφετηρία για κρουαζιέρες στη Μεσόγειο.

στ. Για την αποδοτικότερη αξιοποίηση των ελληνικών ΕΔ απαιτείται μακροχρόνιος αμυντικός σχεδιασμός και προγραμματισμός, ο οποίος αποτελεί καθοριστικής σημασίας παράγοντα στην αποτρεπτική ικανότητα και στρατιωτική

ισχύ ενός κράτους. Ο Kennedy (1983) τονίζει ότι, οι μελλοντικές πολεμικές αναμετρήσεις θα διεξαχθούν με τα μέσα και τα αποτελέσματα του αμυντικού σχεδιασμού του παρόντος. Αν αυτός ο σχεδιασμός αποδειχθεί ανεπαρκής ή πλημμελής, τότε η επιτυχής έκβαση του πολέμου υπέρ ενός κράτους στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον παράγοντα τύχη και στην ποιότητα του αντίστοιχου αμυντικού σχεδιασμού του αντιπάλου.²⁰⁶

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, επιβάλλεται όπως η Μελλοντική Δομή Δυνάμεων εστιαστεί στους εξής τομείς:

(1) Αναδιάρθρωση Σχηματισμών και Μονάδων, με παύση λειτουργίας/«κλείσιμο» όσων δεν εξυπηρετούν συγκεκριμένα επιχειρησιακά σχέδια αντιμετώπισης της αποδεκτής απειλής.

(2) Απόσυρση πεπαλαιωμένων οπλικών συστημάτων και γενικά, κύριου αμυντικού υλικού.

(3) Απόσυρση εύχρηστων, αλλά μη, επιχειρησιακώς, αναγκαίων οπλικών συστημάτων και πώλησή τους σε τρίτες χώρες, ώστε εν συνεχεία να γίνει προμήθεια «έξυπνων» όπλων και πολλαπλασιαστών ισχύος.

Επιπλέον και σύμφωνα με την υφιστάμενη δημοσιονομική κατάσταση στην Ελλάδα, απαιτείται εξορθολογισμός και οικονομία στις αμυντικές δαπάνες. Στην περίπτωση των δαπανών για το προσωπικό, δεν υπάρχουν περιθώρια περεταίρω μείωσης. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι πρόκειται για τις δαπάνες που κυρίως συνδέονται με το θέμα του ηθικού και του φρονήματος, το οποίο δεν αποτιμάται σε ευρώ. Οι λειτουργικές δαπάνες που αφορούν δύο κατά βάση τομείς, πρώτον ανταλλακτικά και συντήρηση και δεύτερον αναλώσιμα και υποδομές, έχουν περιθώρια καλύτερης οργάνωσης και διαχείρισης. Οι δαπάνες για αμυντικές επενδύσεις είναι ο σημαντικότερος τομέας στον οποίο είναι δυνατόν να εξασφαλιστεί σημαντική οικονομία. Ήδη από ετών, κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Βρετανία, εφαρμόζουν σχετικές στρατηγικές. Οι συγκεκριμένες στρατηγικές, αποβλέπουν στην ενσωμάτωση των αναγκών των τριών κλάδων των ΕΔ μέσα από μακροπρόθεσμους στόχους και κατάλληλες διαδικασίες που εξασφαλίζουν χαμηλό κόστος προμήθειας. Έχουμε λοιπόν ανάγκη από μια στρατηγική επί των προμηθειών αμυντικού υλικού, η οποία θα αξιολογεί τις ανάγκες και των τριών Κλάδων και θα καθορίζει τις προμήθειες σε βάθος χρόνου.

---

²⁰⁶ Αντώνης Ν. Κάντας, *Αμυντική Οικονομία Μια Πολύπλοκη Προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση, 2002.

Τέλος, ο πιο σημαντικός ίσως παράγοντας είναι η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού. Το ανθρώπινο δυναμικό συνιστά το ισχυρότερο οπλικό μας σύστημα και τον πλέον πολύτιμο στρατηγικό μας πόρο. Για το λόγο αυτό απαιτείται η βέλτιστη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του, με ανάλογη διαχείριση και της μεταδόσεως πνεύματος αισιοδοξίας προς τα στελέχη. Με πρώτιστο στόχο την εξύψωση του ηθικού των στελεχών, μεταξύ άλλων, πρέπει να προσεγγισθούν τομείς όπως η αξιοκρατία, η αναθεώρηση της επαγγελματικής εξέλιξης και αξιολόγησης των στελεχών, κίνητρα για επιβράβευση της αποδοτικότητας και της ευσυνειδησίας, η βελτίωση της ποιότητας ζωής και των συνθηκών διαβίωσης του προσωπικού και η αύξηση του κύρους και της κοινωνικής αποδοχής των στελεχών των ΕΔ. Η αδήριτη ανάγκη ύπαρξης ημιεπαγγελματικού στρατού, απαιτεί την επανεξέταση του θεσμού της θητείας με τυχόν αύξηση, καθώς και τυχόν στράτευση γυναικών. Αν θεωρηθεί ότι η ποσοτική εξισορρόπηση της Τουρκίας σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς είναι αδύνατη, τότε η Ελλάδα πρέπει να επιδιώξει ποιοτική υπεροχή.

ζ. Χρειάζεται ένα εθνικό μακρόπνοο σχέδιο για την αντιμετώπιση του δημογραφικού ζητήματος. Χρειάζεται κυρίως αλλαγή των προτύπων ζωής που αφ' ενός θα ανταποκρίνονται στις σύγχρονες απαιτήσεις, αφ' ετέρου θα προωθούν έναν οικογενειακό σχεδιασμό από τους πολίτες, που θα ευνοεί τη γέννηση και το μέγιστο παιδιών. Οι τάσεις της εξαιρετικά χαμηλής γονιμότητας και η εμμονή αυτής κάτω από το επίπεδο αναπλήρωσης των γενεών, συνεπάγεται τη συρρίκνωση της πυραμίδας του πληθυσμού στις νέες ηλικίες, με την πυκνώση της πυραμίδας του πληθυσμού στις γεροντικές ηλικίες. Για τον λόγο αυτό πρέπει να ενισχυθεί η υλική και ηθική συμπαράσταση της πολιτείας στο θεσμό της οικογένειας και να δημιουργηθούν συνθήκες αύξησης της γαμηλιότητας, μείωσης της ανεργίας και να υπάρξει περιφερειακή ανάπτυξη και αποκέντρωση.

Οι τάσεις αυτές συνεπάγονται μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας, επειδή τα πάνω των 45 ετών μέλη του παραγωγικού πληθυσμού είναι δυσπροσάρμοστα στις νέες τεχνικές μεθόδους, ενώ οι ημέρες και οι ώρες εργασίας τους είναι λιγότερες από εκείνες των νεοτέρων και οι αμοιβές τους υψηλότερες λόγω της προϋπηρεσίας τους. Συνεπώς επιβάλλεται η επέκταση της εκπαίδευσης και μετεκπαίδευσης των νέων μελών του παραγωγικού πληθυσμού κάτω των 45 ετών, με σκοπό την άνοδο της ποιότητας του παραγωγικού πληθυσμού, ο οποίος παρουσιάζει συνεχή μείωση. Οι δημογραφικές αυτές τάσεις έχουν επίσης σαν αποτέλεσμα την αύξηση των κοινωνικών δαπανών για συντάξεις και περίθαλψη των υπερηλίκων,

καθώς και για επιδόματα ανεργίας. Συνεπώς και στην περίπτωση αυτή επιβάλλεται η αύξηση του μεγέθους του παραγωγικού πληθυσμού, τόσο με την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, την άνοδο του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης και την ενεργοποίηση της παλιννόστησης, όσο δε και με την άνοδο της γεννητικότητας στο επίπεδο αναπλήρωσης των γενεών με περιφερειακή ανάπτυξη και αποκέντρωση.

Κάποια μέτρα που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην διαφοροποίηση της σημερινής κατάστασης είναι: Για τα επόμενα χρόνια, πολύτεκνοι να θεωρούνται όσοι κάνουν τουλάχιστον δύο παιδιά και να τυγχάνουν περισσότερων προνοιακών επιδομάτων. Να θεσμοθετηθεί η παροχή ουσιαστικών κινήτρων και στήριξης προς νέους γονείς, ώστε να αποκτούν παιδιά και να μπορούν να τα μεγαλώνουν. Να ενισχυθεί η ισόρροπη οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη αστικών περιοχών και υπαίθρου, ιδίως των απομακρυσμένων, ορεινών και ακριτικών περιοχών καθώς και των νησιών, και τέλος να προωθηθεί η ενθάρρυνση και η παροχή κινήτρων για παλιννόστηση.

η. Να προωθηθεί η «Έρευνα - Τεχνολογία», κυρίως σε δύο περιοχές δραστηριοποίησης: πρώτον στην αγροτοβιομηχανία και τις ΑΠΕ και δεύτερον στη δημιουργία επιχειρήσεων καινοτομίας, οι οποίες θα αποτελέσουν τμήματα έρευνας και ανάπτυξης (R&D) άλλων εταιρειών. Οι επιχειρήσεις αυτές μπορούν να συνεργαστούν με Ανώτατα και Ανώτερα Ιδρύματα και φορείς χρηματοδότησης και να συγκεντρωθούν σε μια περιοχή της Ελλάδας δημιουργώντας την ελληνική Silicon Valley.

θ. Όσον αφορά την ελληνική στρατηγική για την αντιμετώπιση του τουρκικού πυρηνικού προγράμματος, προτείνονται τα εξής:²⁰⁷

(1) Η συγκρότηση αρμόδιου διεπιστημονικού φορέα, πιθανότατα υπό το Υπουργείο Εξωτερικών, ο οποίος με τη συνεργασία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και την επιστημονική και τεχνική συνδρομή άλλων φορέων (ΕΥΠ, ΕΕΑΕ, ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος»), θα επαγρυπνεί παρακολουθώντας στενά τις κατευθυντήριες γραμμές της τουρκικής πυρηνικής πολιτικής, την εξέλιξη του πυρηνικού προγράμματος και θα εισηγείται ανάλογα στην ελληνική πολιτική ηγεσία.

---

²⁰⁷ Εμμανουήλ Μαυρομανωλάκης, 2017, *Το Τουρκικό Πυρηνικό Πρόγραμμα: Ιστορία, Παρούσα Κατάσταση, Μελλοντικές Προοπτικές*, Ατομική Διατριβή Σχολής Εθνικής Άμυνας, Αθήνα, σελ.47.

(2) Η διεθνοποίηση του ζητήματος και η χρήση της μυστικής διπλωματίας, τα οποία αποτελούν ίσως τα πιο αποτελεσματικά μέσα, για να διασφαλισθεί ότι η Τουρκία δεν θα διολισθήσει προς την πυρηνικοποίηση.

(3) Η αναζήτηση στρατηγικών συμμαχιών, ώστε με συνδυασμένη ισχύ και προσεκτικές, συντονισμένες διπλωματικές ενέργειες, να μπορεί να παρέμβει κατά περίπτωση. Με δεδομένο ότι η συμμαχία με πυρηνική δύναμη, αποτελεί σοβαρό αποτρεπτικό παράγοντα σε ενδεχόμενη πυρηνικοποίηση μιας χώρας, η Ελλάδα προτείνεται να συνάψει ή να ενδυναμώσει στρατηγική συμμαχία, με πυρηνική χώρα επιδιώξεων περιφερειακής δύναμης και συμφερόντων, αντικρουόμενων αυτών της Τουρκίας (π.χ Ιράν, Ισραήλ, Βουλγαρία), τηρώντας όμως τις ανάλογες ισορροπίες με τις ΗΠΑ και τη Ρωσία.

(4) Δεδομένου ότι ο εκκολαπτόμενος πυρηνικός κίνδυνος και η αυξανόμενη συμβατική υπεροπλία της Τουρκίας, δημιουργούν σημαντικά κίνητρα πυρηνικοποίησης για τη χώρα μας, προτείνεται η επανεξέταση της πυρηνικής στρατηγικής της χώρας μας από την ελληνική πολιτική ηγεσία και η διερεύνηση συστηματικά (επιστημονικές μελέτες, νομοθεσία, κλπ), της προοπτικής ενός πυρηνικού προγράμματος, προσαρμοσμένο στις ελληνικές απαιτήσεις, στα πλαίσια αφενός της στρατηγικής εξισορρόπησης της τουρκικής πυρηνικής ανάπτυξης, αφετέρου, στην ενεργειακή ασφάλεια και οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας.

(5) Να μην υποτιμηθεί η πιθανότητα ανάπτυξης της τουρκικής «πυρηνικής επιλογής», ένα ενδεχόμενο για το οποίο υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις. Μία παθητική στάση μάλλον θα διευκόλυνε τα αναθεωρητικά στρατηγικά σχέδια της Τουρκίας. Η αποτροπή και η συντονισμένη διπλωματική δράση προκρίνεται έναντι της αδράνειας και του κατευνασμού.

Σελίδα σκόπιμα κενή

Πηγές – Βιβλιογραφία

Πηγές – Ιστοσελίδες

Πληροφορίες για την πυρηνική ενέργεια στην Τουρκία, Ministry of Energy & Natural Resources, Republic of Turkey, <http://www.enerji.gov.tr/en-US/Pages/Nuclear-Energy>.

Πληροφορίες για την ενεργειακή στρατηγική της Τουρκίας, Ministry of Foreign Affairs, Republic of Turkey, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>.

Πληροφορίες για την χρήση του διαστήματος, «Outer Space Treaty», UN General Assembly Resolution nr 222, 27/1/67, www.oosa.unvienna.org/SpaceLaw/outerspt/html

Πληροφορίες για τις δυνατότητες των πολεμικών αερισκαφών της Τουρκίας, www.tsk.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_6_Kuvvet_Yapisi/Kuvvet_yapisi.htm.

Πληροφορίες για το Τουρκικό Ίδρυμα Επιστημονικών Ερευνών, www.tubitak.gov.tr.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Ευαγόρου Ευαγόρας, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις από το 1923 έως Σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010.

Κάντας Ν. Αντώνης, *Αμυντική Οικονομία Μια Πολύπλοκη Προσέγγιση*, Αθήνα, Παπαζήση, 2002.

Καρατουλιώτης Κ. Νικόλαος, *Γεωπολιτική Σκακιέρα. Η Ελλάδα στο Κέντρο των Γεωστρατηγικών Συγκρούσεων*, Αθήνα, Ηρόδοτος, 2013.

Καρυώτης Θεόδωρος, *Η ΑΟΖ της Ελλάδας*, Αθήνα, Λιβάνης, 2014.

Κονδύλης Παναγιώτης, *Θεωρία του Πολέμου*, Στουτγάρδη, Θεμέλιο, 1988.

Κοτζιάς Νικόλαος, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας στον 21^ο Αιώνα: Για μια Νέα, Ενεργητική, Δημοκρατική, Πατριωτική Στρατηγική στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2010.

Κουλουμπής Θεόδωρος, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις. Εξουσία και Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήση, 1995.

- Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, στέκδοση, Αθήνα, Ποιότητα, 2012.
- Λαζαρίδης Χρ., *Αναζητώντας Στρατηγική στην Εξωτερική μας Πολιτική*, Αθήνα, Ποιότητα, 1998.
- Μάξης Ιωάννης, *Γεωπολιτική Προσέγγιση για ένα Νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα*, Αθήνα, Παπαζήση, 2006.
- Μηνάγιας Χρήστος, *Απόρρητος Φάκελος Τουρκία. Η Εθνική Στρατηγική της Τουρκίας*, Θεσσαλονίκη, Κάδμος, 2014.
- Μηνάγιας Χρήστος, *Η Γεωπολιτική Στρατηγική και η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2010.
- Νταβούτογλου Αχμέτ, *Το στρατηγικό βάθος. Η διεθνής θέση της Τουρκίας*.
- Ντόκος Θάνος και Πρωτονοτάριος Νίκος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας: Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια*, Αθήνα, Τουρίκης, 1999.
- Ντόκος Θάνος, *Ο Γεωστρατηγικός Ρόλος της Τουρκίας*, Αθήνα, Τουρίκης, 2001.
- Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις*, Βιβλίο 3.
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2008.
- Παρίσης Ιωάννης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Αθήνα, Ινφογνώμων, 2012.
- Στρατή Γ. Αναστασία, *Ελληνικές θαλάσσιες ζώνες & οριοθέτηση με γειτονικά κράτη*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.
- Συρίγος Μ. Άγγελος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, Πατάκης, 2016.
- ΥΠΕΘΑ/ΓΔΑΕΕ, *Εθνική Αμυντική και Βιομηχανική Στρατηγική*, Αθήνα, 03/2017.
- Φίλης Κωνσταντίνος, «Ενέργεια: εργαλείο σύγκλισης ή προϊόν ανταγωνισμού; η περίπτωση της ανατολικής Μεσογείου», στο Φαραντούρης Νικόλαος Ε., (επιμ.), *Ενέργεια. Δίκαιο, Οικονομία και Πολιτική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Barston P. Ronald, *The External Relations of Small States*, Stockholm, Nobel Symposium 17, 1971.
- Handel I. Michael, *Weak States in the International System*, Frank Cass, 1990.

Hawtrey G. Ralph, *Economic Aspects of Sovereignty*, 2nd edition, Longmans, Green and Co., 1952.

Mearsheimer, *The Tragedy of the Great Power Politics*, Ποιότητα, 2009.

Morgenthau J. Hans, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, 5th edition, New York.

Nye S. Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, 2004.

Paret P., *Κλαούζεβιτς. Οι Δημιουργοί της Σύγχρονης Στρατηγικής*, Τουρίκη, 2004.

Slijper Frank, *Power Projection, Turkey's Military Build-Up: Arms Transfers and an Emerging Military Industry*, Utrecht, PAX, 2017.

Tellis A., Bially J., Layne C., McPherson M., *Measuring National Power in the Post-industrial Age*, Rand Corporation.

Waltz N. Kenneth, *Realism and International Politics*, N. York, Routledge, 2008.

Δημοσιεύσεις – Άρθρα

«Αεροπορική Ισχύς», *Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος*, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/aeroporikh-isxys/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

«Αμυντικές Δαπάνες και Προσωπικό», *Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος*, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/amyntikes-dapanes-stratitotiko-prosvpiko/#more-517>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

Απόκης Δημήτρης, «Η αλήθεια για την προσέγγιση της Τουρκίας με τη Ρωσία: Μύθος και πραγματικότητα...», *Hellas Journal*, 19/02/2018, διαθέσιμο στο <https://hellasjournal.com/2018/02/i-prosengisi-tis-tourkias-ke-tis-rosias-mithos-ke-pragmatikotita/>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

Βουτσαδάκης Κώστας, «Εφικτός και οικονομικά βιώσιμος ο αγωγός φυσικού αερίου East Med μέσω Ελλάδας», *Hellas Journal*, 12/02/2017, διαθέσιμο στο <http://hellasjournal.com/2017/02/efiktos-ke-ikonomika-viosimos-o-agogos-fisikou-aeriou-east-med-meso-elladas/>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Γιατρουδάκης Ευτύχιος, «Η απόρρητη έκθεση για τη στρατηγική θέση της Ελλάδας», *Ethernews*, διαθέσιμο στο <https://ethernews.com/aporiti-ekthesi-gia-tin-ellada/#k1AEOWU8Gz3SFqQC.99>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

Δεληγιάννης Κώστας, «Το Ελληνικό Προφίλ σε Παραγωγή και Κατανάλωση Ενέργειας», ENERGIA, 27/11/17, διαθέσιμο στο <https://www.energia.gr/article/122100/to-ellhniko-profil-se-paragogh-kai-katanolosh-energeias>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

«Διασυνδεδημένος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (East Med)», Δημόσια Επιχείρηση Αερίου, διαθέσιμο στο <http://www.depa.gr/index3.php/content/article/002005007/539.html>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Δέσμη Μέτρων για την Ενεργειακή Ένωση· Στρατηγική πλαίσιο για την ανθεκτική Ενεργειακή Ένωση με μακρόπνοη πολιτική για την κλιματική αλλαγή», 25/02/2015, διαθέσιμο στο https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0017.03/DOC_1&format=PDF, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Ευρωπαϊκή στρατηγική για την ενεργειακή ασφάλεια», 28/05/2014, διαθέσιμο στο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Ζαχαρής Λάμπρος, «Ακτινογραφώντας την τουρκική οικονομία: “Αβεβαιότητα, αλλά μην υποτιμάτε την Τουρκία”», Sputnik News, 17/10/2018, διαθέσιμο στο <https://sputniknews.gr/oikonomia/201810171150721-tourkia-oikonomia-krisi-ellines/>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

Ζέρδε Κλεοπάτρα-Ειρήνη, «Η θέση κλειδί της Ελλάδας στο “Παιχνίδι” των αγωγών φυσικού αερίου», Power Politics, 08/03/2017, διαθέσιμο στο <https://powerpolitics.eu/η-θεση-κλειδι-της-ελλαδας-στο-παιχνιδι/>, (τελευταία πρόσβαση 18/03/2018).

«Η διαδρομή του Διαδρατικού Αγωγού φυσικού αερίου», Trans Adriatic Pipeline, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Aγωγός/Χάρτης-διαδρομής>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

«Η ΕΕ στηρίζει τον ΤΑΡ», Trans Adriatic Pipeline, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Aγωγός/Το-ευρύτερο-πλαίσιο/Ευρωπαϊκή-αναγνώριση>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

- «Η στρατιωτική ισχύς της Ελλάδας – Τουρκίας σε αριθμούς», Newsroom, 14/02/2018, διαθέσιμο στο <http://newpost.gr/ellada/654664/h-stratiwtikh-isxys-elladas-toyrkias-se-arithmoys>, (τελευταία πρόσβαση 23/03/2018).
- «Η Τουρκία δεν μπορεί να προσφύγει σε ΔΝΤ ή ΕΕ, θα λύσει μόνη τα προβλήματα της – Το χρέος 28% του ΑΕΠ έναντι 180% της Ελλάδος», Banking News, 20/08/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=379738, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).
- «Ι. Μάζης: Η Τουρκία θέλει να μετατραπεί σε διεθνή κόμβο φυσικού αερίου», Energy Press, 04/02/2015, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/i-mazis-i-toyrkia-thelei-na-metatrapei-se-diethni-komvo-fysikoy-aerioy>, (τελευταία πρόσβαση 17/03/2018).
- Καλκατζάκος Βαγγέλης, «Ελλάδα vs Τουρκία: Η ισορροπία των...όπλων σε Αιγαίο και Θράκη», Alphafreepress, 27/03/2017, διαθέσιμο στο <http://www.alphafreepress.gr/ellada-vs-tourkia-i-isorropia-ton-oplon-sto-egeo/>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).
- «“Καμπανάκι” για τις ελληνικές εξαγωγές στην Τουρκία», Η Καθημερινή, 17/08/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.gr/980332/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/kampanaki-gia-tis-ellhnikes-ezagwges-sthn-toyrkia, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- Κόλλιας Γ. Χρήστος, «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις στην Εθνική Άμυνα», Infoγνώμων Πολιτικά, 24/10/2009, διαθέσιμο στο http://infognomonpolitics.blogspot.gr/2009/10/blog-post_570.html, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).
- Κονοφάγος Η., Λυγερός Ν., «Γιατί η δυναμική του East Med Pipeline γίνεται μεγαλύτερη υπό τα νέα δεδομένα», Energy Press, 29/10/2015, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/giati-i-dynamiki-toy-east-med-pipeline-ginetai-megalyteri-ypo-ta-nea-dedomena>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).
- Κουλουμπής Θεόδωρος, «Σύμβουλοι των Ηγεμόνων», Άρθρο που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Η Καθημερινή», 1 Μαρτίου 2009.
- Κουσκουβέλης Ηλίας, «Εδώ είναι Βαλκάνια...», Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Φιλελεύθερη Έμφαση, τεύχος 10, 2002.
- Κούτρας Ανδρέας, «Η ισορροπία του τρόμου Ελλάδας – Τουρκίας σε Αιγαίο και Έβρο», Δημοκρατία, 04/03/2018, διαθέσιμο στο

<http://www.dimokratianews.gr/content/83689/i-isorropia-toy-tromoy-elladas-toyrkias-se-aigaio-kai-evro>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

Κουτσογιαννόπουλος Χρήστος, «Η στρατηγική σημασία των ευρωμεσογειακών δικτύων φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενέργειας στο πλαίσιο της ενεργειακής ασφάλειας», Σύνδεσμος Αποφοίτων Αξιωματικών Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων Τάξεως 1977, 21/12/2014, διαθέσιμο στο http://www.sse77.gr/sse/index.php?option=com_content&view=article&id=464:2014-12-21-16-56-44&catid=46:2012-03-24-17-20-28&Itemid=66, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

Λούμπας Δημήτρης, «Χώρα υπό εξαφάνιση η Ελλάδα - μειώθηκε ο πληθυσμός μεταξύ 2017 και 2018», Capital, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <http://www.capital.gr/me-apopsi/3310374/xora-upo-exafanisi-i-ellada-meiothike-o-plithusmos-metaxu-2017-kai-2018>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

Μηνάγιας Χρήστος, «Η Στρατιωτική Ισχύς της Άγκυρας ως Γεωπολιτικό Εργαλείο», www.geostrategy.gr

Μπέλλος Ηλίας, «Εξάγουμε λιγότερα απ' όσα εισάγουμε από την Τουρκία», Η Καθημερινή, 27/03/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/902042/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/e3agoyme-ligotera-ap-osa-eisagoyme-apo-thn-toyrkia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

«Ναυτική Ισχύς», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/nautikh-isxys/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

Νέδος Βασίλης, «Ελλάδα – Τουρκία: Οι δυνάμεις στο Αιγαίο σε δέκα χρόνια», Η Καθημερινή, 25/09/2017, διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/928009/article/epikairothta/politikh/ellada---toyrkia-oi-dynameis-sto-aigaio-se-deka-xronia>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

«Νέες ενδείξεις ύφεσης για την τουρκική οικονομία», Καθημερινή, 17/11/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.gr/995658/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/nees-endei3eis-yfeshs-gia-thn-toyrkikh-oikonomia, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).

Νικολάου Νικόλαος, «Η Ελλάδα και ο Κυβερνοπόλεμος: Ανιχνεύοντας μια Πιθανή Απειλή», Άμυνα και Διπλωματία, 03/03/2018, διαθέσιμο στο

- <https://www.amynanet.gr/i-ellada-kai-o-kyvernopolemos>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).
- «Ντονμέζ: Προχωρά το πυρηνικό πρόγραμμα της Τουρκίας», Ναυτεμπορική, 10/11/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/story/1412210/ntonmez-proxora-to-puriniko-programma-tis-tourkias>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).
- «Ξεκίνησε η στοχοποίηση από τους Τούρκους: Δορυφόροι “λοκάρουν” τον Ισθμό», Difer News, 18/02/2018, διαθέσιμο στο <https://difernews.gr/ksekinise-stochopoiisi-apo-tous-tourkous-doryforoi-lokaroun-ton-isthmo-chtenizoun-tin-ellada-apo-akri-se-akri/>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).
- «Ο Νότιος Διάδρομος Φυσικού Αερίου», Trans Adriatic Pipeline, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/O-Αγωγός/Το-ευρύτερο-πλαίσιο/O-Νότιος-Διάδρομος-Φυσικού-Αερίου>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).
- «Ο Χάρτης της Ελληνικής Μετανάστευσης στα Χρόνια της Κρίσης», Tvxs, 07/09/16, διαθέσιμο στο <https://tvxs.gr/news/ellada/o-xartis-tis-ellinikis-metanasteysis-sta-xronia-tis-krisis-grafima&dr=tvxsmrstvxs>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).
- «Παγκόσμιοι κολοσσοί αναζητούν ενεργειακά κοιτάσματα στη χώρα μας», Ναυτεμπορική, 16/07/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/afieromata/story/1371841/pagkosmioi-kolossoi-anazitoun-energeiaka-koitasmata-sti-xora-mas>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).
- Πανταζόπουλος Βασίλης, «Περί της τετραμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ-Αιγύπτου», Liberal, 11/12/2017, διαθέσιμο στο www.liberal.gr/arthro/180849/amyna--diplomatia/2017/peri-tis-tetramerous-sunergasias-elladas--kuprou--israil-aiguptou.html, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).
- Παρίσης Ιωάννης, «Φρόνημα και μαχητική ισχύς», Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Τεθωρακισμένα», Φεβρουάριος 2007.
- Παρίσης Ιωάννης, «The Defence Industry: An Overall Approach », Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Defensor Pacis», τεύχος 12, Απρίλιος 2000, Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων.
- «Ποια είναι τα 20 blocks όπου θα γίνουν έρευνες για πετρέλαιο και αέριο, τα 9 βρίσκονται στην Κρήτη», Energy Press, 01/07/2014, διαθέσιμο στο <https://energypress.gr/news/poia-einai-ta-20-blocks-opoy-tha-ginoun-ereynes-gia-petrelaiο-kai-aerio-ta-9-vriskontai-stin>, (τελευταία πρόσβαση 17/03/2018).

- «Ποιες οι αιτίες της κατάρρευσης της τουρκικής λίρας έως 6,63/ δολ; – Γιατί οι ΗΠΑ “χτυπούν” την Τουρκία και οι δεήσεις Erdogan στον... Αλλάχ», Banking News, 12/08/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=379117, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- «Πρόδος κατασκευής», Trans Adriatic Pipeline, διαθέσιμο στο <https://www.tap-ag.gr/Κατασκευή-του-αγωγού/Πρόδος-κατασκευής>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).
- «Ρεκόρ εξαγωγών σημείωσε τον Μάρτιο η Τουρκία - "Βαρύ χαρτί" ο τουρισμός», Banking News, 01/04/2018, διαθέσιμο στο bankingnews.gr/index.php?id=358862, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- «Στα τάρταρα η τουρκική οικονομία», Πτήση & Διάστημα, 02/05/2018, διαθέσιμο στο <https://www.ptisidiastima.com/turkish-economy-downgraded-by-standard-poors/>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- «Τουρκία: Τα χαμόγελα επιστρέφουν στις αγορές, τα σύννεφα επιμένουν στην οικονομία», Η Ναυτεμπορική, 15/10/2018, διαθέσιμο στο <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1402354/tourkia-ta-xamogela-epistrefoun-stis-agores-ta-sunnefa-epimenoun-stin-oikonomia>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).
- «Τουρκική “βόμβα” άνω των 2 δισ. ευρώ, απειλεί την ελληνική οικονομία», Σοφοκλέους In, 14/08/2018, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/tourkiki-vomva-ano-ton-2-dis-eyro-apeilei-tin-elliniki-oikonomia>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- Τσακίρης Θεόδωρος, «Το ενεργειακό παιχνίδι στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο· τι αλλάζει με την Αραβική Εξέγερση», Foreign Affairs, The Hellenic Edition, 27/01/2012, διαθέσιμο στο <http://foreignaffairs.gr/articles/68634/dr-theodoros-tsakiris/to-energeiako-paixnidi-sti-notioanatoliki-mesogeio?page=show>, (τελευταία πρόσβαση 20/03/2018).
- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος, «Γιατί η Ελλάδα δεν μειονεκτεί έναντι της Τουρκίας», Foreign Affairs, The Hellenic Edition, διαθέσιμο στο <http://foreignaffairs.gr/articles/69273/xaralampos-tsardanidis/giati-i-elladen-meionektei-enanti-tis-toyrkias?page=show>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).
- «Υποβάθμιση του αξιόχρεου της Τουρκίας από S&P και Moody's. Η Moody's αναθεώρησε την εκτίμησή της για τις προοπτικές της τουρκικής οικονομίας σε

αρνητικές», Η Καθημερινή, 18/08/2018, διαθέσιμο στο www.kathimerini.com.cy/gr/oikonomiki/oikonomia/ypobathmisi-toy-axioxreoy-tis-toyrkias-apo-s-p-kai-moody-s, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).

«Υπολογιζόμενος Πληθυσμός και Μεταναστευτικές Ροές της Χώρας έτους 2016», Δελτίο Τύπου Ελληνική Στατιστική Αρχή, 29/12/2017, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_documentID=301947&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4lN_locale=el. (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

«Χερσαία Ισχύς», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/isozygio-xersaias-isxyos/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

Χρυσοχού Γεώργιος, «Η Ενεργειακή Διάσταση Ασφαλείας της Νοτιοανατολικής Μεσογείου: Γεωπολιτικοί Ανταγωνισμοί και Προοπτικές για Ελλάδα και Κύπρο», Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *«Ναυτική Επιθεώρηση»*, Τεύχος 597, Τόμος 176, Σεπτέμβριος – Νοέμβριος 2016.

«Χτίζουν «συμμαχία» Τουρκία, Ιράν και Ρωσία για τη Συρία», Σοφοκλέους In, 03/09/2018, διαθέσιμο στο <https://www.sofokleousin.gr/xtizoun-symmaxia-tourkia-iran-kai-rosia-gia-ti-syria>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).

Ami Rojkes Dombé, «Turkey's Nuclear Aspirations», Israeldefense, 04/08/2015, διαθέσιμο στο <http://www.israeldefense.co.il/en/content/turkeys-nuclear-aspirations>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).

«Comparison Results of World Military Strengths», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=greece&country2=turkey&Submit=COMPARE>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

- «Cyber war: War in the Fifth Domain. Are the Mouse and Keyboard the New Weapons of Conflict?», Άρθρο που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «The Economist», Jul 1st 2010.
- «Energy production and imports», Eurostat Statistics, 07/2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).
- «Fertility rate, total (births per woman)», The World Bank, 2017, διαθέσιμο στο <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).
- «Fitch: Συρρίκνωση τουρκικής οικονομίας στα τρία τελευταία 3μηνα 2018», Alpha News, 04/09/2018, διαθέσιμο στο <https://alphanews.live/international/fitch-syrriknose-toyrkikes-oikonomias-sta-tria-teleytaia-3mena-2018>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).
- «Greece GDP», Trading Economics, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).
- «Greece GDP Annual Growth Rate», Trading Economics, 03/09/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/gdp-growth-annual>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).
- «Greece: Total population from 2012 to 2022 (in millions)», Statista, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.statista.com/statistics/263744/total-population-of-greece/>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).
- «Greece Unemployment Rate», Trading Economics, 08/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/greece/unemployment-rate#api>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- International Energy Agency, «Energy Policies of IEA Countries», OECD/IEA, 2016 (σελ.28), διαθέσιμο στα <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>, Ministry of Foreign Affairs, <http://nepud.enerji.gov.tr/en-US/Frequently-Asked-Questions/What-is-the-Basic-Energy-Policy-of-Turkey>, (Ministry of Energy and Natural Resources).
- Lagakos Alex, Tsakiridis Evripidis, «East Med Pipeline: the “Game-Changer” Europe Chooses to Ignore», Lebanon Gas News, διαθέσιμο στο <https://lebanongasnews.com/wp/east-med-pipeline-the-game-changer-europe-chooses-to-ignore/>, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).

- «Life expectancy at birth, total (years)», The World Bank, 2017, διαθέσιμο στο <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).
- Neary Sarah, «Turkey creates laser weapons system to strengthen military», Mediterranean Affairs, 16/03/2015, διαθέσιμο στο <http://mediterraneanaffairs.com/turkey-defence-weapons-missiles-drones-erdogan/>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).
- «Population Projections and Estimations», Turkish Statistical Institute, 2018, διαθέσιμο στο http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).
- Stein Aaron, «Turkey's New Ballistic Missile Program Raises Eyebrows and Concerns», World Politics Review, 31/07/2012, διαθέσιμο στο <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12216/turkeys-new-ballistic-missile-program-raises-eyebrows-and-concerns>, (τελευταία πρόσβαση 24/03/2018).
- «The Altay Main Battle Tank in Turkey», Army Technology, διαθέσιμο στο <http://www.army-technology.com/projects/altaymainbattletank/>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).
- «The Results of Address Based Population Registration System, 2017», Ministry of Interior – Turkish Statistical Institute, 01/02/2018, διαθέσιμο στο <http://www.turkstat.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27587>, (τελευταία πρόσβαση 23/11/2018).
- «Turkey GDP», Trading Economics, 11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/gdp>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).
- «Turkey GDP Annual Growth Rate», Trading Economics, 10/09/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/gdp-growth-annual>, (τελευταία πρόσβαση 21/11/2018).
- «Turkey Industrial Production», Trading Economics, 16/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/industrial-production>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).
- «Turkey Inflation Rate», Trading Economics, 05/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/inflation-cpi>, (τελευταία πρόσβαση 20/11/2018).
- «Turkey launches 12 defense projects to strengthen military systems with local R&D resources», Daily Sabah Defense, 31/07/2017, διαθέσιμο στο

- <https://www.dailysabah.com/defense/2017/08/01/turkey-launches-12-defense-projects-to-strengthen-military-systems-with-local-rd-resources>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).
- «Turkey Unemployment Rate», Trading Economics, 15/11/2018, διαθέσιμο στο <https://tradingeconomics.com/turkey/unemployment-rate>, (τελευταία πρόσβαση 19/11/2018).
- «Turkish army managing over 600 modernization projects», World Bulletin, 04/12/2014, διαθέσιμο στο <http://www.worldbulletin.net/haber/149840/turkish-army-managing-over-600-modernization-projects>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).
- «TurkStat: Κούρδοι το 30% του πληθυσμού της Τουρκίας», Pronews, 22/04/2017, διαθέσιμο στο https://www.pronews.gr/koinonia/55882_turkstatkoyrdoi-30-toy-plithysmoy-tis-toyrkias, (τελευταία πρόσβαση 25/11/2018).
- «Your key to European statistics», Eurostat, 2018, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/eurostat/data/database?node_code=proj, (τελευταία πρόσβαση 24/11/2018).
- «2018 Military Strength Ranking», Global Firepower, 2018, διαθέσιμο στο <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (τελευταία πρόσβαση 22/11/2018).

Εργασίες

- Γκίκα Ζανέτα, Μαλούτα Θεανώ, Μίχου Ελένη, 16/06/2017, *Εξελίξεις και τάσεις στην ελληνική αγορά ανανεώσιμων πηγών ενέργειας*, Μελέτη, Τμήμα Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, Αθήνα.
- Ζιώγα Μαρία-Ευανθία, Ιούνιος 2012, *Δημογραφικό Πρόβλημα και Σύνταγμα*, Μελέτη, Νομική Σχολή Αθηνών, Αθήνα.
- Μαυρομανωλάκης Εμμανουήλ, 31/03/2017, *Το Τουρκικό Πυρηνικό Πρόγραμμα: Ιστορία, Παρούσα Κατάσταση, Μελλοντικές Προοπτικές*, Ατομική Διατριβή, Σχολή Εθνικής Άμυνας, Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

Χερσαία ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας

Οι παρακάτω πίνακες περιλαμβάνουν τα κύρια οπλικά συστήματα που βρίσκονται σε υπηρεσία με τον **Ελληνικό Στρατό (ΕΣ)** και τον **Τουρκικό Στρατό** ή **Διοίκηση Χερσαίων Δυνάμεων** (Kara Kuvvetleri Komutanlığı: KKK). Κατ'εξαιρέση αναφέρονται τα ιπτάμενα μέσα της τουρκικής Χωροφυλακής (Jandarma), τα οποία δύνανται να αξιοποιηθούν επιχειρησιακά σε περίοδο έντασης, κρίσης ή πολέμου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Δεν περιλαμβάνονται οπλικά συστήματα που βρίσκονται σε κατάσταση μακράς αποθήκευσης, εφεδρείας ή χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η παρουσίαση των στοιχείων αποσκοπεί στην ακριβέστερη δυνατή καταγραφή και σύγκριση των εκατέρωθεν συντελεστών στρατιωτικής ικανότητας, μετά από εκτενή έρευνα ανοικτών πηγών²⁰⁸ και ανάλυση, χωρίς να περιλαμβάνονται διαβαθμισμένες πληροφορίες.

ΑΡΜΑΤΑ ΜΑΧΗΣ

Άρματα με Πυροβόλο 120mm	170 Leopard-2HEL, 183 Leopard-2A4	320 Leopard-2A4, 160 M60T/T1 Sabra
Άρματα με Πυροβόλο 105mm	500 Leopard-1A5, 400 M48A5 MOLF, 100 M60A3 TTS	170 Leopard-1T, 184 Leopard-1A3, 700 M48A5T1/T2, 500 M60A3 TTS/T1

Οι Μονάδες και Σχηματισμοί Τεθωρακισμένων του Ελληνικού Στρατού με προσανατολισμό ή προορισμό το μέτωπο του Έβρου διαθέτουν περί τα 700 άρματα μάχης, περιλαμβανόμενων 353 Leopard-2A4/HEL με πυροβόλο των 120mm ενώ τα υπόλοιπα είναι Leopard-1A5. Στο Θέατρο Επιχειρήσεων του Έβρου, ο ΕΣ απολαμβάνει ποιοτικό πλεονέκτημα χάρη στο μεγαλύτερο δραστικό βεληνεκές, τον βλητικό υπολογιστή και τη

²⁰⁸ «Χερσαία Ισχύς», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/isozygio-xersaias-isxyos/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

θωράκιση των αρμάτων μάχης Leopard-2HEL, τα οποία αξιοποιούνται πλήρως μετά την απόκτηση σύγχρονων πυρομαχικών. Η συγκέντρωση αρμάτων μάχης στις μεγάλες νήσους του Αιγαίου αποσκοπεί στην ταχεία εξουδετέρωση εχθρικών προγεφυρωμάτων.

Από την υφιστάμενη δομή της 1ης Στρατιάς προκύπτει ότι ο Τουρκικός Στρατός παρατάσσει 15 Επιλαρχίες Μέσων Αρμάτων (EMA) των 41 αρμάτων μάχης στην Ανατολική Θράκη, οι οποίες παραδοσιακά τροφοδοτούνται με τον πλέον σύγχρονο πολεμικό υλικό. Ωστόσο, οι αυξημένες επιχειρησιακές ανάγκες σε συνδυασμό με το πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 2016 οδήγησαν στην απομάκρυνση σημαντικού όγκου στρατιωτικού υλικού της 1ης Στρατιάς από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης. Σημαντικός αριθμός αρμάτων μειωμένης διαθεσιμότητας M48A5T1/2 αξιοποιούνται για την επιτήρηση συνόρων από σταθερές θέσεις στις νοτιοανατολικές επαρχίες της χώρας. Οι απώλειες τεθωρακισμένων κατά την ανάπτυξή τους στην Συρία και το Ιράκ οδήγησε τον Τουρκικό Στρατό στην απόφαση αναβάθμισης της ενεργητικής και παθητικής προστασίας 160 αρμάτων μάχης M60T Sabra, 40 Leopard-2A4 και 40 M60A3 TTS. Στο πρώτο τρίμηνο του 2019 προγραμματίζεται η έναρξη παραγωγής του άρματος μάχης Altay, για το οποίο υπάρχει εκπεφρασμένη απαίτηση για την προμήθεια 250 μονάδων. Η παράδοση των πρώτων 15 αρμάτων μάχης Altay αναμένεται το 2020 για να ακολουθήσουν 20 πρόσθετες μονάδες το επόμενο έτος.

ΤΕΘΩΡΑΚΙΣΜΕΝΑ ΟΧΗΜΑΤΑ

Τεθωρακισμένα Οχήματα Μάχης	193 BMP-1GR	642 ACV-AIFV
Τεθωρακισμένα Οχήματα Μεταφοράς Προσωπικού	1.985 M113A1/A2, 496 ΛΕΩΝΙΔΑΣ-1/2	1.369 ACV-AAPC/APC, 2.813 M113A/A1/A2
Τεθωρακισμένα Οχήματα Μεταφοράς Όλμου	107mm 257 M106A1/A2, 81mm 3 M125	120mm 179 M1064 81mm 170 ACV-AMV, 10 M125A1

Τεθωρακισμένα Οχήματα ΑΤ Βλημάτων	362 M901A2 ITV, 196 M1114GR (KORNET-E)	48 ACV-ATV, 156 M113A2 TOW
Τροχοφόρα Τεθωρακισμένα	243 VBL, 165 M1115GR, 60 M1118GR1/GR2	<1.197 Kirpi/-2, <700 Cobra I/II, <350 Akrep

Ο κύριος όγκος των τεθωρακισμένων οχημάτων του Τουρκικού Στρατού αποτελείται από εγχώρια κατασκευής ερπυστριοφόρων ACV, περιορισμένων αλλά πάντως υπέρτερων δυνατοτήτων σε σύγκριση με τα οχήματα σειράς «Μ» που διατηρεί ο Ελληνικός Στρατός. Η ύπαρξη Τεθωρακισμένων Οχημάτων Μάχης (TOMA) στο τουρκικό οπλοστάσιο δημιουργεί ποιοτικό πλεονέκτημα για τον Τουρκικό Στρατό ενώ αντίθετα η έλλειψή τους στον Ελληνικό Στρατό, δεδομένου ότι δεν προσμετρώνται τα ευρισκόμενα στη δύση του επιχειρησιακού βίου τους BMP-1, υποβαθμίζει τη μαχητική ικανότητα του Μηχανοκίνητου Πεζικού και πολλαπλασιάζει την αναντιστοιχία των επιχειρησιακών δυνατοτήτων του σε σχέση με το σύγχρονο αρματικό δυναμικό. Πάντως, ο μεγάλος αριθμός τροχοφόρων οχημάτων ειδικών κατηγοριών σχετίζεται με τις ιδιαίτερες ανάγκες της Τουρκίας, δεδομένου ότι η πλειοψηφία τους χρησιμοποιείται από Μονάδες του Τουρκικού Στρατού και της Χωροφυλακής σε επιχειρήσεις στα νοτιοανατολικά της χώρας, όπου καταγράφονται απώλειες.

ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟ ΜΑΧΗΣ

Αυτοκινούμενα Πυροβόλα	203mm 145 M110A2, 155mm 24 PzH-2000GR, 420 M109A1/A2/A3/A5	203mm 219 M110A2 155mm 273 T-155 Firtina, 360 M52T
Ρυμουλκούμενα	155mm 206 M114 105mm 19 M56 PACK,	203mm 159 M115 155mm 41 Panther,

Πυροβόλα	329 M101A1	535 M114A1 105mm 490 M101A1 75mm 180 M116
Πολλαπλοί Εκτοξευτές	227mm 36 M270 MLRS 122mm 116 RM-70	610mm Bora 600mm 36 F-600T 302mm 80 T-300 Kasirga 227mm 12 M270 MLRS 122mm 130 T-122 Sakarya 107mm 100 T-107 Anadolu
Ραντάρ Αντιπυροβολικού- Αντιολμικού	3 ARTHUR ModB, 10 TPQ-36(V)3, 8 TPQ-37(V)3	2 COBRA, >9 TPQ-36(V)8

Το Πυροβολικό Μάχης του Ελληνικού Στρατού είναι σχεδόν στο σύνολό του αυτοκινούμενο και έχει τυποποιηθεί στο διαμέτρημα των 155mm, πλην ελαχίστων περιπτώσεων που εξυπηρετούν τις ιδιαίτερες ανάγκες του εθνικού αμυντικού σχεδιασμού. Ο αριθμός των άμεσα διαθέσιμων σωλήνων και το μέγιστο βεληνεκές των συστημάτων θα διαδραματίσουν καίριο ρόλο σε ενδεχόμενη αντιπαράθεση, τόσο στο Θέατρο Επιχειρήσεων του Έβρου, όπου η 1η Στρατιά του Τουρκικού Στρατού διατηρεί δύο Συντάγματα Πυροβολικού (έκαστο με τρεις Μοίρες Αυτοκινούμενου Πυροβολικού και μία Μοίρα Πολλαπλών Εκτοξευτών Πυραύλων 122mm), όσο και σε εκείνο του Αιγαίου, όπου αριθμός ελληνικών νήσων μπορεί να βρεθεί υπό το συνεχές πυρ του εχθρικού πυροβολικού από τα μικρασιατικά παράλια ή αντίστροφα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ελληνικός Στρατός προωθεί την απόκτηση πυρομαχικών εκτεταμένου βεληνεκούς τόσο για τα Αυτοκινούμενα Πυροβόλα όσο και τους Πολλαπλούς Εκτοξευτές Πυραύλων που διαθέτει στο οπλοστάσιό του.

Από την πλευρά του, ο Τουρκικός Στρατός προμηθεύεται μεγάλο αριθμό πυροβόλων με κάννη μήκους 155mm/52 διαμετρημάτων, αντικαθιστώντας αντίστοιχους παρωχημένους τύπους και αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο πυραυλικό πυροβολικό, το οποίο προσφέρει υψηλό όγκο πυρών και δυνατότητα πλήγματος σε βάθος. Για το λόγο αυτό αναπτύχθηκε σειρά εγχώριων συστημάτων, η οποία περιλαμβάνει από απλούς εκτοξευτές κατευθυνομένων και μη ρουκετών μέχρι τακτικά βαλλιστικά βλήματα. Είναι προφανές ότι τα αντίστοιχα ελληνικά μέσα θα αναλάβουν σημαντικό μέρος της προσπάθειας αντιμετώπισης τυχόν εχθρικού εγχειρήματος. Δεδομένης της καταλυτικής σημασίας που έχει ο έγκαιρος εντοπισμός των εχθρικών δυνάμεων, είναι αυταπόδεικτη η αξία των μέσων επιτήρησης, πρόσκτησης και κατάδειξης στόχων.

ΑΝΤΙΑΕΡΟΠΟΡΙΚΟ ΠΥΡΟΒΟΛΙΚΟ

<p>A/A Συστήματα Κ/Β</p>	<p>Μέσου Βεληνεκούς 7 I-HAWK PIP Phase III</p> <p>Μικρού Βεληνεκούς 21 TOR-M1, 38 OSA-AK/AKM</p> <p>Πολύ Μικρού Βεληνεκούς ASRAD-Hellas (4x Stinger)</p>	<p>Πολύ Μικρού Βεληνεκούς 80 Atilgan (8x Stinger), 35 Zipkin (4x Stinger)</p>
<p>Φορητοί A/A εκτοξευτές</p>	<p>631 FIM-92B/C Stinger POST/RMP/Block1</p>	<p>800 FIM-92C Stinger RMP</p>
<p>A/A Πυροβόλα</p>	<p>23mm 506 Zu-23-2 (36 σε BMP-1)</p> <p>20mm 285 Mk20 Rh202</p>	<p>35mm 1 KORKUT, 118 GDF-006, 120 GDF-001</p> <p>20mm 432 GAI-D01, 300 Mk20 Rh202</p> <p>12,7mm M55A2T2</p>

Ο συσχετισμός δυνάμεων στον τομέα του Αντιαεροπορικού (Α/Α) Πυροβολικού αντικατοπτρίζει το διαφορετικό επιχειρησιακό προσανατολισμό των δύο πλευρών. Ο Τουρκικός Στρατός περιορίζεται σε Αντιαεροπορικά Συστήματα Πολύ Μικρού Βεληνεκούς (VSHORADS), με σκοπό την εγγύς Α/Α προστασία των δυνάμεων ελιγμού του. Αντίθετα, ο Ελληνικός Στρατός διαθέτει πλειάδα αξιόλογων συστημάτων Κατευθυνομένων Βλημάτων (Κ/Β) πολύ μικρού, μικρού και μέσου βεληνεκούς, τα οποία θα αναλάβουν την αναχαίτιση τυχόν εχθρικής αεραποβατικής ενέργειας αλλά και την προστασία των φίλιων δυνάμεων και κρίσιμων εγκαταστάσεων και υποδομών από την εχθρική αεροπορία, η οποία θα υποστηρίζει τυχόν επιθετική ενέργεια. Στην Περιοχή Ευθύνης της ΑΣΔΕΝ, τα Α/Α πυροβόλα έχουν πρόσθετο αντιαποβατικό ρόλο.

ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ ΣΤΡΑΤΟΥ

Επιθετικά Ελικόπτερα	9 AH-64DHA Apache Longbow, 19 AH-64A+ Apache	36 T-129A/B, 8 AH-1W Super Cobra, 10 AH-1P Cobra
Ελικόπτερα Τακτικών Μεταφορών/Γενικής Χρήσης	24 CH-47DG/SD Chinook, 14 NH90, 62 UH-1H Huey/AB-205A, 1 AB-212, 14 AB-206 JetRanger	7 CH-47F Chinook, 27 AS532UL Cougar Mk1, 56 S-70A Blackhawk, 51 UH-1T, 23 AB-205T, 28 AB-206 JetRanger, 3 OH-58B Χωροφυλακή: 4 T-129, 23 S-70A Blackhawk, 17 Mi-17-1V/A, 13 AB-205A1
Αεροσκάφη	3 C-12C/R/AP Huron, 8 Cessna 185 (U-17A/B)	1 Hürkuş-C, 4 Beech 200 King Air, 3 Cessna 421B, 5 Beech T-42A,

Η αξιοποίηση των επιθετικών ελικοπτέρων AH-64 Apache από τον Ελληνικό Στρατό προσέδωσε στην Αεροπορία Στρατού εκτεταμένες επιχειρησιακές δυνατότητες, οι οποίες στο μέλλον θα πρέπει να διαφυλαχθούν και να επαυξηθούν, δεδομένου του καθοριστικού ρόλου που τα εν λόγω ελικόπτερα θα κληθούν να διαδραματίσουν στα Θέατρα Επιχειρήσεων της Θράκης και του Αιγαίου. Στο πλαίσιο αυτό παραλαμβάνεται αριθμός ελικοπτέρων ένοπλης αναγνώρισης OH-58D Kiowa Warrior, τα οποία δύνανται να αξιοποιήσουν τον υφιστάμενο οπλισμό των Apache και να χρησιμοποιηθούν για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η συμβολή των βαρέων μεταφορικών ελικοπτέρων CH-47 Chinook είναι προφανώς καθοριστική στην ταχεία μεταφορά δυνάμεων, όμως η κατάσταση στα ελαφρύτερα μεταφορικά ελικόπτερα χαρακτηρίζεται προβληματική λόγω καθυστερήσεων στο πρόγραμμα των NH90, τα οποία χαρακτηρίζονται άκρως απαραίτητα για τη διεξαγωγή ειδικών επιχειρήσεων. Προς το παρόν, η Αεροπορία Στρατού ενισχύεται με πρόσθετα ελικόπτερα CH-47D Chinook από τα αμερικανικά αποθέματα, αυξάνοντας δραματικά τις δυνατότητες εκτέλεσης αεροκίνητων επιχειρήσεων.

Η αξία των αεροκίνητων επιχειρήσεων αποδείχθηκε για τον Τουρκικό Στρατό υπό πραγματικές συνθήκες, κατά τον πόλεμο στους ορεινούς όγκους του τουρκικού Κουρδιστάν. Κατά συνέπεια, η Τουρκία επί σειρά ετών επενδύει στην προμήθεια μεγάλου αριθμού σύγχρονων ελικοπτέρων μέσης μεταφορικής ικανότητας S-70A Blackhawk και AS532UL Cougar, τα οποία αποτελούν βασική προϋπόθεση για την απόκτηση αποτελεσματικής δυνατότητας εναέριας εφόδου. Τα ελικόπτερα αυτά αντιπροσωπεύουν μία από τις οξύτερες απειλές για τον ελληνικό αμυντικό σχεδιασμό, προσθέτοντας το στοιχείο του κατακόρυφου ελιγμού σε περίπτωση αιφνιδιαστικής εχθρικής ενέργειας. Στο Αιγαίο μία αερομεταφερόμενη δύναμη μπορεί να ενισχύσει τυχόν αμφίβια ενέργεια εναντίον μεγάλης ελληνικής νήσου ή να αποτελέσει την κύρια δύναμη εφόδου κατά μικρότερης, ενώ στη Θράκη επιτρέπει τη μετάβαση εχθρικών δυνάμεων και των μέσων υποστήριξής τους στην περιοχή των επιχειρήσεων, ή, χειρότερα, στα μετόπισθεν αυτής. Η απόκτηση βαρέων μεταφορικών ελικοπτέρων από τον Τουρκικό Στρατό θα ολοκληρώσει την επιχειρησιακή δυνατότητα εναέριας εφόδου ενώ η μαζική ένταξη σε υπηρεσία των επιθετικών ελικοπτέρων T129 θα κλιμακώσει την απειλή κατά των τεθωρακισμένων σχηματισμών του Ελληνικού Στρατού.

ΜΗ ΕΠΑΝΔΡΩΜΕΝΑ ΑΕΡΟΣΚΑΦΗ

Μη Επανδρωμένα Αεροχήματα	Αναγνώρισης 14 Sperwer	Οπλισμένα 20 Bayraktar TB2 Αναγνώρισης 23 Bayraktar TB2, 19 Bayraktar-B, RQ-20 Puma, 499 SERÇE-1, PD-100 Black Hornet
--------------------------------------	----------------------------------	--

ΒΑΡΕΑ ΟΠΛΑ ΠΕΖΙΚΟΥ

A-T Συστήματα	196 KORNET-E, 438 TOW II, 290 MILAN, 262 Fagot	80 KORNET-E, 413 TOW I/II, 392 MILAN, 340 ERYX
Φορητοί Εκτοξευτές A-T	89mm 135 ACL-89 STRIM 66mm 10.841 M72A2 LAW 64mm <18.706 RPG-18	66mm <40.000 M72A2 LAW 40mm <4.996 RPG-7
Πυροβόλα Άνευ Οπισθοδρόμησης	106mm 1.291 M40A1 90mm 1.346 M67 84mm 1.988 Carl Gustaf M2	106mm M40A1

Όλμοι	107mm 468 M2/M30 (257 σε M106A1/A2) 81mm 689 E-44E1, 1.134 M1/M29 60mm 150 M6C-210, M19	120mm 578 HY-12Di 107mm 1.264 M30 (10 σε M125A1) 81mm 3.175 M1/M29, 324 UT-1Y (170 σε AMV) 60mm M6C-210
--------------	---	---

Η ισορροπία που παρατηρείται στον τομέα των βαρέων όπλων πεζικού διαταράσσεται κατά περίπτωση λόγω των διαφορετικών επιχειρησιακών προτεραιοτήτων των δύο στρατευμάτων. Στο γεγονός αυτό οφείλεται η απόκτηση περισσότερων σύγχρονων αντιαρματικών συστημάτων στον αμυντικά προσανατολισμένο Ελληνικό Στρατό, καθώς και η ύπαρξη όπλων υποστήριξης μεγάλου βεληνεκούς (όλμοι 120 mm) στον δυνητικά επιτιθέμενο Τουρκικό Στρατό. Η σύνθεση του οπλοστασίου του Ελληνικού Στρατού επηρεάζεται επίσης από το ιδιόμορφο επιχειρησιακό περιβάλλον του Αιγαίου, όπου τα Α/Τ όπλα θα έχουν πρωτίστως αντιαποβατικό ρόλο, όπως αποκαλύπτει η ύπαρξη μεγάλου αριθμού βλημάτων KORNET-E με θερμοβαρική πολεμική κεφαλή.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

Ναυτική ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας

Οι παρακάτω πίνακες περιλαμβάνουν τα κύρια οπλικά συστήματα που βρίσκονται σε υπηρεσία με το **Πολεμικό Ναυτικό (ΠΝ)** και το **Τουρκικό Ναυτικό ή Διοίκηση Ναυτικών Δυνάμεων** (Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı: TDK). Τα Πολεμικά Πλοία συνοδεύονται από τον πλευρικό τους αριθμό ενώ σε αγκύλες αναφέρονται τα οπλικά συστήματα που βρίσκονται στο στάδιο της παραλαβής. Η παρουσίαση των στοιχείων αποσκοπεί στην ακριβέστερη δυνατή καταγραφή και σύγκριση των εκατέρωθεν συντελεστών στρατιωτικής ικανότητας, μετά από εκτενή έρευνα ανοικτών πηγών¹ και ανάλυση, χωρίς να περιλαμβάνονται διαβαθμισμένες πληροφορίες. Συγκεντρωτικά:

- το ΠΝ διαθέτει 11 Υποβρύχια, 13 Φρεγάτες, 17 Πυραυλακάτους, 10 Κανονιοφόρους, 6 Παράκτια Περιπολικά, 4 Ναρκοθηρευτικά, 5 Αρματαγωγά, 4 Πλοία Ταχείας Μεταφοράς, 3 Πλοία Γενικής Υποστήριξης, 18 Ελικόπτερα Ανθυποβρυχιακού Πολέμου και παραλαμβάνει 5 Αεροσκάφη Ναυτικής Συνεργασίας.
- το TDK διαθέτει 12 Υποβρύχια, 16 Φρεγάτες, 9 Κορβέτες, 19 Πυραυλακάτους, 16 Παράκτια Περιπολικά, 11 Ναρκοθηρευτικά, 5 Αρματαγωγά, 2 Πλοία Γενικής Υποστήριξης, 32 Ελικόπτερα Ανθυποβρυχιακού Πολέμου, 6 Αεροσκάφη Ναυτικής Συνεργασίας και παραλαμβάνει 6 πρόσθετα.

ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ

Υποβρύχια	Τύπου 214HN ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ (S120), ΠΙΠΙΝΟΣ (S121), ΜΑΤΡΩΖΟΣ (S122), ΚΑΤΣΩΝΗΣ (S123) Τύπου 209/AIP ΩΚΕΑΝΟΣ (S118)	Τύπου 209/1400mod GÜR (S357), ÇANAKKALE (S358), BURAKREİS (S359), I.İNÖNÜ (S360) Τύπου 209/1400 PREVEZE (S353),
------------------	---	---

¹ «Ναυτική Ισχύς», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/nautikh-isxys/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

	Τύπου 209/1100 ΝΗΡΕΥΣ (S111), ΤΡΙΤΩΝ (S112), ΠΡΩΤΕΥΣ (S113) Τύπου 209/1200 ΠΟΣΕΙΔΩΝ (S116), ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ (S117), ΠΟΝΤΟΣ (S119)	SAKARYA (S354), 18 MART (S355), ANAFARTALAR (S356) Τύπου 209/1200 BATIRAY (S349), YILDIRAY (S350), DOĞANAY (S351), DOLUNAY (S352)
--	--	--

Με την ολοκλήρωση των δοκιμών εν πλω του υποβρυχίου ΚΑΤΣΩΝΗΣ (S123) τύπου 214HN και την επιχειρησιακή του ένταξη στον Στόλο αυξάνονται σε πέντε τα υποβρύχια με σύστημα Πρόωσης Ανεξάρτητης του Αέρα (ΑΙΡ) του Πολεμικού Ναυτικού (ΠΝ). Με συνολικά 11 υποβρύχια σε υπηρεσία, το ΠΝ βρίσκεται στο ιστορικό απόγειο της υποθαλάσσιας ισχύος του, αν κι ο οπλισμός τους εξακολουθεί και στηρίζεται κυρίως σε τορπίλες τύπου SUT και SST-4, με την εκπεφρασμένη ανάγκη για προμήθεια σύγχρονων τορπιλών βαρέως τύπου να μετατίθεται στο μέλλον. Παράλληλα, ολοκληρώνεται ο εφοδιασμός των υποβρυχίων Τύπου 209/1100 με καινούργιες συστοιχίες συσσωρευτών, ενώ το ΠΝ διατηρεί ως βασική επιδίωξη την προμήθεια δύο πρόσθετων υποβρυχίων κλάσης ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ.

Το πρόγραμμα ναυπήγησης έξι υποβρυχίων κλάσης REIS Τύπου 214TN του ΤDK παρουσιάζει σημαντική χρονική εκτροπή, με την παράδοση του πρώτου σκάφους, PIRIREIS (S330), να έχει μετατεθεί για το 2021. Στο μεσοδιάστημα, το ΤDK έχει δρομολογήσει πρόγραμμα Εκσυγχρονισμού Μέσης Ζωής των τεσσάρων υποβρυχίων κλάσης PREVEZE Τύπου 209/1400 και των δύο νεότερων υποβρυχίων κλάσης ΑΥ Τύπου 209/1200.

ΚΥΡΙΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΣΤΟΛΟΥ

Φρεγάτες	ΜΕΚΟ-200HN ΥΔΡΑ (F452), ΣΠΕΤΣΑΙ (F453),	Gabya GAZİANTEP (F490), GİRESUN (F491),
-----------------	--	--

	<p>ΨΑΡΑ (F454), ΣΑΛΑΜΙΣ (F456) S (MLU) ΕΛΛΗ (F450), ΛΗΜΝΟΣ (F451), ΑΔΡΙΑΣ (F459), ΑΙΓΑΙΟΝ (F460), NAYAPINON (F461), ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗΣ (F462) S ΚΑΝΑΡΗΣ (F464), ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ (F465), ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΦΩΚΑΣ (F466)</p>	<p>GEMLİK (F492), GELİBOLU (F493), GÖKÇEADA (F494), GEDİZ (F495), GÖKOVA (F496), GÖKSU (F497) MEKO-200TN TrackII BARBAROS (F244), ORUÇREİS (F245), SALİHREİS (F246), KEMALREİS (F247) MEKO-200TN TrackI YAVUZ (F240), TURGUTREİS (F241), FATİH (F242), YILDIRIM (F243)</p>
<p>Κορβέτες</p>		<p>Ada HEYBELİADA (F511), BÜYÜKADA (F512), [BURGAZADA (F513)] [KINALIADA (F514)] Burak BOZCAADA (F500), BODRUM (F501), BANDIRMA (F502), BEYKOZ (F503), BARTIN (F504), BAFRA (F505)</p>

Η αδιάκοπη αναβάθμιση του εξοπλισμού μάχης των κύριων μονάδων στόλου του ΤΔΚ ευθύνεται για την απόκτηση σοβαρού ποιοτικού προβαδίσματος, εντελώς αναντίστοιχου προς το περιορισμένο αριθμητικό πλεονέκτημά του, σε σχέση με το ΠΝ. Πέραν της επιχειρησιακής δυνατότητας Αντιαεροπορικού Πολέμου Περιοχής (AAW), την οποία το ΠΝ στερείται από καιρό, το ΤΔΚ επιδεικνύει πλέον σαφή υπεροχή, διαζευκτικά ή σωρευτικά, στον αριθμό των κύριων μονάδων στόλου με ραντάρ επιτήρησης αέρος τριών διαστάσεων, σύγχρονο σύστημα διαχείρισης μάχης και σύστημα κάθετης εκτόξευσης (VLS) βλημάτων. Ανάλογου τεχνολογικού επιπέδου εξοπλισμό διαθέτουν οι κορβέτες κλάσης ADA.

Στον καταιγισμό των εξελίξεων αυτών αντιπαρατίθεται μόλις ο Εκσυγχρονισμός Μέσης Ζωής (MLU) έξι φρεγατών κλάσης ΕΛΛΗ του ΠΝ, ο οποίος επιμήκυνε τη χρονική διάρκεια ζωής τους, αύξησε την αξιοπιστία και διαθεσιμότητα των υποσυστημάτων τους και αναβάθμισε τον εξοπλισμό ναυτιλίας, διαχείρισης μάχης και ηλεκτρονικού πολέμου, όμως άφησε άθικτα τα εγκατεστημένα οπικά συστήματα, με συνέπεια να συμβάλει οριακά στον περιορισμό της ποιοτικής υπεροχής του ΤΔΚ. Ως εκ τούτου και με δεδομένη τη βραχυπρόθεσμη αδυναμία αριθμητικής ενίσχυσης των κύριων μονάδων στόλου του ΠΝ, το καθήκον αυτό επαφίεται πλέον αποκλειστικά στον πολυαναμενόμενο Εκσυγχρονισμό Μέσης Ζωής των τεσσάρων φρεγατών κλάσης ΥΔΡΑ του ΠΝ, ο οποίος αποκτά πλέον επείγοντα χαρακτήρα, δεδομένης της ηλικίας των πλοίων, τα οποία εντάχθηκαν σε υπηρεσία μεταξύ 1992 και 1998.

ΤΑΧΕΑ ΠΕΡΙΠΟΛΙΚΑ ΣΚΑΦΗ

<p>Πυραυλάκατοι</p>	<p>Super Vita ΡΟΥΣΣΕΝ (P67), ΔΑΝΙΟΛΟΣ (P68), ΚΡΥΣΤΑΛΛΙΔΗΣ (P69), ΓΡΗΓΟΡΟΠΟΥΛΟΣ (P70), ΡΙΤΣΟΣ (P71) Combattante III ΛΑΣΚΟΣ (P20), ΜΠΛΕΣΣΑΣ (P21),</p>	<p>Kiliç KILIÇ (P330), KALKAN (P331), MIZRAK (P332), TUFAN (P333), MELTEM (P334), İMBAT (P335), ZIPKIN (P336), ATAK (P337), BORA (P338)</p>
----------------------------	--	---

	<p>ΜΥΚΟΝΙΟΣ (P22), ΤΡΟΥΠΑΚΗΣ (P23) Combattente IIIB ΚΑΒΑΛΟΥΔΗΣ (P24), ΝΤΕΓΙΑΝΝΗΣ (P26), ΞΕΝΟΣ (P27), ΣΙΜΙΤΖΟΠΟΥΛΟΣ (P28), ΣΤΑΡΑΚΗΣ (P29) S-148 ΒΟΤΣΗΣ (P72), ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΣ (P73), ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ (P75)</p>	<p>Yildiz YILDIZ (P348), KARAYEL (P349) Rüzgar RÜZGAR (P344), POYRAZ (P345), GURBET (P346), FIRTINA (P347) Doğan DOĞAN (P340), MARTI (P341), TAYFUN (P342), VOLKAN (P343)</p>
<p>Κανονιοφόροι και Παράκτια Περιπολικά</p>	<p>HSY 56A ΜΑΧΗΤΗΣ (P266), ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ (P267), ΑΗΤΤΗΤΟΣ (P268), ΚΡΑΤΑΙΟΣ (P269) HSY 56 ΚΑΣΟΣ (P57), ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ (P61) OSPREY-55 ΑΡΜΑΤΩΛΟΣ (P18), ΝΑΥΜΑΧΟΣ (P19) ASHEVILLE ΤΟΛΜΗ (P229), ΟΡΜΗ (P230) ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ (P286), ΣΤΑΜΟΥ (P287) NASTY ΑΝΔΡΟΜΕΔΑ (P196),</p>	<p>Tuzla TUZLA (P1200), KARABURUN (P1201), KÖYCEĞİZ (P1202), KUMKALE (P1203), TARSUS (P1204), KARABİGA (P1205), KARŞIYAKA (P1206), TEKİRDAĞ (P1207), KAŞ (P1208), KİLİMLİ (P1209), TÜRKELİ (P1210), TAŞUCU (P1211), KARATAŞ (P1212), KARPAZ (P1213), EREĞLİ (P1214), KUŞADASI (P1215)</p>

	ΚΥΚΝΟΣ (P198), ΠΗΓΑΣΟΣ (P199), ΤΟΞΟΤΗΣ (P228)	
--	---	--

Το ΠΝ αξιοποιεί συνολικά 17 πυραυλάκατους, εκ των οποίων οι πέντε κλάσης ΡΟΥΣΣΕΝ διαθέτουν τις πληρέστερες δυνατότητες Πολέμου Επιφανείας μεταξύ όλων των τύπων ΤΠΚ στο Αιγαίο. Σε εξέλιξη βρίσκεται η αντικατάσταση των κατευθυνόμενων βλημάτων Penguin με Harpoon στις πέντε πυραυλάκατους κλάσης ΚΑΒΑΛΟΥΔΗΣ, ενώ η παραλαβή των υπό ναυπήγηση έκτου και έβδομου ΤΠΚ τύπου Super Vita (ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ και ΒΛΑΧΑΚΟΣ αντίστοιχα) θα επιτρέψει τον παροπλισμένο των τριών τύπου 148. Ο στόλος ΤΠΚ του ΤΔΚ αποτελείται από σκάφη τριών κλάσεων με κλιμακωτά αναβαθμισμένο ηλεκτρονικό εξοπλισμό επιτήρησης, ελέγχου βολής και διαχείρισης μάχης, απaráλλακτο όμως κύριο οπλισμό κύριων πυροβόλων και κατευθυνόμενων βλημάτων Harpoon.

Το ΤΔΚ αξιοποιεί 16 παράκτια περιπολικά κλάσης TUZLA, κύρια αποστολή των οποίων είναι η ανθυποβρυχιακή περιπολία στις προσεγγίσεις ναυστάθμων και εγκαταστάσεών του, όπως υποδεικνύει η εγκατάσταση σόναρ εμπορικής προέλευσης και εκτοξευτή ανθυποβρυχιακών ρουκετών. Αντιθέτως, ο εκτενέστερος ηλεκτρονικός εξοπλισμός και ο βαρύτερος κύριος οπλισμός των σύγχρονων κανονιοφόρων του ΠΝ αποκαλύπτει την πρόθεση χρήσης τους σε ρόλους συνοδείας και επιτήρησης επιφανείας.

ΠΛΟΙΑ ΝΑΡΚΟΠΟΛΕΜΟΥ

Ναρκοθηρευτικά	Osprey ΕΥΝΙΚΗ (M61), ΚΑΛΥΨΩ (M64)	Aydin ALANYA (M265), AMASRA (M266), AYVALIK (M267), AKÇAKOCA (M268), ANAMUR (M269), AKÇAY (M270)
	Hunt ΕΥΡΩΠΗ (M62), ΚΑΛΛΙΣΤΩ (M63)	

		Engin EDİNCİK (M260), EDREMİT (M261), ENEZ (M262), ERDEK (M263), ERDEMLİ (M264)
--	--	---

Η γεωγραφία των Στενών και της τουρκικής ακτογραμμής εξηγεί τον εκτεταμένο στόλο ναρκοθηρευτικών του TDK, εκ των οποίων τα σκάφη κλάσης AYDIN είναι ναυπηγημένα από αμαγνητικό χάλυβα και διαθέτουν συστήματα ναρκοθηρίας τεχνολογίας αιχμής. Ο αντίστοιχος εξοπλισμός των ναρκοθηρευτικών του ΠΝ, ιδίως του τύπου Osprey, επαρκεί για την εκτέλεση της αποστολής τους, όχι όμως και ο συνολικός αριθμός των τεσσάρων μόλις πλοίων της Διοίκησης Ναρκοπολέμου.

ΠΛΟΙΑ ΑΜΦΙΒΙΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Αρματαγωγά	ΧΙΟΣ (L173), ΣΑΜΟΣ (L174), ΙΚΑΡΙΑ (L175), ΛΕΣΒΟΣ (L176), ΡΟΔΟΣ (L177)	SARUCABEY (NL123), KARAMÜRSELBEY (NL124), OSMANGAZI (NL125), BAYRAKTAR (L402), SANCAKTAR (L403)
Πλοία Ταχείας Μεταφοράς	Zubr ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ (L180), ΙΘΑΚΗ (L181), ΚΕΡΚΥΡΑ (L182), ΖΑΚΥΝΘΟΣ (L183)	

<p>Αποβατικά Σκάφη</p>	<p>Type 520 ΦΟΛΕΓΑΝΔΡΟΣ (L170), ΠΑΡΟΣ (L179)</p>	<p>EDIC ς132, ς138 140 ς140, ς141, ς142, ς143, ς144, ς145, ς146, ς147, ς148, ς149, ς150 151 ς151, ς152, ς153, ς154, ς155, ς156, ς157, ς158</p>
-------------------------------	---	---

Η εγγύτητα των νησιών του Αιγαίου στα μικρασιατικά παράλια εξηγεί την προτίμηση του ΤΔΚ σε Σκάφη Απόβασης Αρμάτων (LCT), τα οποία αποτελούν και τον κύριο όγκο του τουρκικού αποβατικού στόλου. Τρία αρματαγωγά της τουρκικής Διοίκησης Πλοίων Απόβασης έχουν πρόθεμα ταξινόμησης NL, υποδηλώνοντας πως έχουν ως κύρια αποστολή τη ναρκοθέτηση. Παράλληλα, σε εξέλιξη βρίσκεται η ναυπήγηση του Ελικοπτεροφόρου Αποβατικού Δεξαμενής (LHD) ANADOLU (L400), σχεδίασης της ισπανικής Navantia, εκτοπίσματος 27.436 τόνων, με κεκλιμένη ράμπα απονήωσης και δυνατότητα υποδοχής 8-10 μαχητικών τύπου F-35B, το οποίο αναμένεται να εισέλθει σε υπηρεσία το έτος 2021. Από την πλευρά του, το ΠΝ αξιοποιεί τα πέντε αρματαγωγά κλάσης ΣΑΜΟΣ, παρά την πρόβλεψη για επτά από τη Δομή Δυνάμεων 2005-2015, καθώς και τα Πλοία Ταχείας Μεταφοράς τύπου Zubr (κατά NATO: Pomornik) για την άμεση μεταφορά δυνάμεων ταχείας αντίδρασης, όπως η 32 Ταξιαρχία Πεζοναυτών.

ΠΛΟΙΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΑΙ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ

<p>Πλοία Γενικής Υποστήριξης ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ (A374), ΑΞΙΟΣ (A464), ΑΛΙΑΚΜΩΝ (A470) Πετρελαιοφόρα ΖΕΥΣ (A375), ΩΡΙΩΝ (A376), ΟΥΡΑΝΟΣ (A416), ΥΠΕΡΙΩΝ (A417) Υδροφόρα ΚΕΡΚΙΝΗ (A433), ΠΡΕΣΠΙΑ (A434),</p>	<p>Πλοία Γενικής Υποστήριξης ΑΚΑΡ (A580), ΥΒ. ΚΥΔΡΕΤ ΓÜNGÖR (A595) Πετρελαιοφόρα ΑΛΒ. ΗΑΚΚΙ ΒΥΡΑΚ (A571), ΥΖΒ. İHSAN TULUNAY (A572) Υδρογραφικά-Ωκεανογραφικά ÇEŞME (A599), ÇANDARLI (A588), ÇUBUKLU (A594)</p>
--	--

<p>ΤΡΙΧΩΝΙΣ (A466), ΔΟΪΡΑΝΗ (A467), ΚΑΛΛΙΠΡΟΗ (A468), ΣΤΥΜΦΑΛΙΑ (A469)</p> <p>Πλοία Αλιείας Τορπιλών ΕΥΡΩΤΑΣ (A460), ΑΡΑΧΘΟΣ (A461), ΝΕΣΤΟΣ (A463)</p> <p>Υδρογραφικά-Ωκεανογραφικά ΠΥΘΕΑΣ (A474), ΣΤΡΑΒΩΝ (A476), ΝΑΥΤΙΛΟΣ (A478), ΑΚΑΤΟΣ 14 (A14)</p> <p>Μεταφοράς Προσωπικού ΠΑΝΔΩΡΑ (A419), ΠΑΝΔΡΟΣΟΣ (A420), ΣΕΡΙΦΟΣ (L195), ΝΑΞΟΣ (L178)</p> <p>Πλοία Φάρων ΛΥΚΟΥΔΗΣ (A481), ΚΑΡΑΒΟΓΙΑΝΝΟΣ (A479)</p> <p>Φραγματοθέτιδες ΘΕΤΙΣ (A307)</p> <p>Ρυμουλκά 15 διαφόρων τύπων</p>	<p>Διάσωσης Υποβρυχίων ALEMDAR (A582)</p> <p>Ναυαγιάρεσης-Διάσωσης ΙΨΙΝ (A583), ΑΚΙΝ (A584)</p> <p>Μεταφοράς Προσωπικού İSKENDERUN (A1600)</p> <p>Εκπαιδευτικά SOKULLU MEHMET PAŞA (A577), CEZAYİRLİ GAZİ HASAN PAŞA (A579)</p> <p>Φραγματοθέτιδες AĞ-5 (A1580), AĞ-6 (A1581)</p> <p>Ρυμουλκά 9 ανοιχτής θαλάσσης</p>
---	---

ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

Ελικόπτερα	<p>Ανθυποβρυχιακά</p> <p>11 S-70B/B-6 Aegean Hawk, 7 AB-212ASW</p>	<p>Ανθυποβρυχιακά</p> <p>24 S-70B/B-28 SeaHawk, 8 AB-212ASW</p> <p>Γενικής Χρήσης</p> <p>2 AB-212</p>
Αεροσκάφη	<p>Ναυτικής Συνεργασίας</p> <p>[5 P-3HN Orion]</p>	<p>Ναυτικής Συνεργασίας</p> <p>6 CN-235D/K</p> <p>Γενικής Χρήσης</p> <p>2 ATR 72-600T</p>

Η μαζική επένδυση του TDK στην Αεροπορία Ναυτικού πραγματοποιήθηκε μετά την εξαγγελία των προγραμμάτων προμήθειας και εκσυγχρονισμού των υποβρυχίων του ΠΝ. Ως αποτέλεσμα, το TDK απέκτησε εκτεταμένο στόλο σύγχρονων ανθυποβρυχιακών ελικοπτέρων, η αναλογία των οποίων ανά κύρια μονάδα στόλου με αντίστοιχη δυνατότητα υποδοχής τους υπερβαίνει κατά πολύ την αντίστοιχη του ΠΝ. Επίσης, μετά από πολυετή καθυστέρηση, παραλήφθηκαν 6 αεροσκάφη ναυτικής συνεργασίας CN-235D/K, τα οποία διαθέτουν αξιόλογο εξοπλισμό εντοπισμού υποβρυχίων ή στόχων επιφανείας και διαχείρισης μάχης, πριν την έναρξη παραδόσεων ισάριθμων ATR 72-600T MPA, με πανομοιότυπο εξοπλισμό, οι οποίες αναμένεται να ολοκληρωθούν στο τέλος του 2018.

Το ΠΝ εστιάζει το ενδιαφέρον του στην απόκτηση έως 10 μεταχειρισμένων ανθυποβρυχιακών S-70 Sea Hawk από τις ΗΠΑ προς αντικατάσταση των ελικοπτέρων AB-212ASW και την επανεργοποίηση έως 5 αεροσκαφών ναυτικής συνεργασίας P-3HN Orion στο πλαίσιο προγράμματος Εκσυγχρονισμού Μέσης Ζωής, το οποίο περιλαμβάνει την επέκταση του ορίου ζωής τους κατά 15.000 ώρες πτήσης και την εγκατάσταση σύγχρονου εξοπλισμού επιτήρησης επιφανείας, σε αντιδιαστολή με τον εξοπλισμό Ανθυποβρυχιακού Πολέμου, για τον οποίο απουσιάζει οποιαδήποτε επίσημη ενημέρωση.

ΕΠΑΚΤΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

Συστοιχίες K/B	2 Exocet MM-40 Block2	
A/A Συστήματα K/B	2 Crotale-NG	11 Zipkin KMS

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Γ»

Αεροπορική ισχύς Ελλάδας – Τουρκίας

Οι παρακάτω πίνακες περιλαμβάνουν τα κύρια οπλικά συστήματα που βρίσκονται σε υπηρεσία με την **Πολεμική Αεροπορία (ΠΑ)** και την **Τουρκική Αεροπορία** ή **Διοίκηση Αεροπορικών Δυνάμεων** (Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı: THK). Οι πίνακες όπλων αέρος-εδάφους και βομβών της THK δεν αντιπροσωπεύουν το πραγματικό απόθεμα, αλλά εκτιμώμενα μεγέθη βάσει των αρχικών συμβάσεων προμηθειών. Η παρουσίαση των στοιχείων αποσκοπεί στην ακριβέστερη δυνατή καταγραφή και σύγκριση των εκατέρωθεν συντελεστών στρατιωτικής ικανότητας, μετά από εκτενή έρευνα ανοικτών πηγών¹ και ανάλυση, χωρίς να περιλαμβάνονται διαβαθμισμένες πληροφορίες. Συγκεντρωτικά:

- η ΠΑ διατηρεί σε υπηρεσία 230 Μαχητικά Αεροσκάφη, 4 Αερομεταφερόμενα Συστήματα Έγκαιρης Προειδοποίησης και Ελέγχου, 23 Αεροσκάφη Τακτικών Μεταφορών, 22 Ελικόπτερα Έρευνας και Διάσωσης, 8 Μονάδες Βολής Αντιαεροπορικών Συστημάτων Μεγάλου Βεληνεκούς και 25 Αντιαεροπορικά Συστήματα Μικρού Βεληνεκούς.
- η THK διατηρεί σε υπηρεσία 259 Μαχητικά Αεροσκάφη, 4 Αερομεταφερόμενα Συστήματα Έγκαιρης Προειδοποίησης και Ελέγχου, 7 Αεροσκάφη Εναέριου Ανεφοδιασμού, 84 Αεροσκάφη Τακτικών Μεταφορών, 20 Ελικόπτερα Έρευνας και Διάσωσης, 8 Αντιαεροπορικά Συστήματα Μέσου Βεληνεκούς και 78 Αντιαεροπορικά Συστήματα Μικρού Βεληνεκούς.

ΜΑΧΗΤΙΚΑ ΑΕΡΟΣΚΑΦΗ

Τακτικά Μαχητικά	30 F-16C/D Block 52+ Adv, 54 F-16C/D Block 52+, 38 F-16C/D Block 50, 32 F-16C/D Block 30, 24 Mirage 2000-5Mk2,	29 F-16C/D Block 50+ Adv, 168 F-16C/D Block40TM/50TM, 35 F-16C/D Block 30TM,
-------------------------	--	--

¹ «Αεροπορική Ισχύς», Ισοζύγιο Στρατιωτικής Ισχύος, 28/10/2018, διαθέσιμο στο <https://isozygio.wordpress.com/2018/01/17/aeroporkh-isxys/>, (τελευταία πρόσβαση 26/11/2018).

	<p>18 Mirage 2000BGM/EGM, 34 F-4E PI2000</p>	<p>27 F-4E/2020</p>
--	--	---------------------

Η μείωση του αριθμού τακτικών μαχητικών της ΤΗΚ σε λιγότερα από 300 αποκρύπτει το σοβαρό ποιοτικό προβάδισμά τους σε σύγκριση με αυτά της Πολεμικής Αεροπορίας (ΠΑ), η οποία αποτελεί τον πρωταρχικό παράγοντα αποτροπής και προβολής στρατιωτικής ισχύος μετά το 1974. Η ολοκλήρωση του προγράμματος εκσυγχρονισμού των τουρκικών μαχητικών F-16C/D είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ομοιογενούς στόλου, με επιχειρησιακές δυνατότητες τις οποίες επιδεικνύει κατώτερος αριθμός ελληνικών μαχητικών. Η εκτεταμένη ομοιοτυπία του στόλου των F-16C/D της ΤΗΚ παρέχει αυταπόδεικτα οφέλη στους τομείς της εφοδιαστικής υποστήριξης και της εκπαίδευσης, ενώ η πρόσβαση στους πηγαίους κώδικες του λογισμικού των συστημάτων πτήσης και ελέγχου πυρός, εξασφαλίζει τη διαρκή δυνατότητα ολοκλήρωσης οπλικών και άλλων συστημάτων. Επίσης, η απαλλαγή από παλαιούς τύπους μαχητικών με αμελητέα επιχειρησιακή προσφορά, επιτρέπει τη διάθεση πολύτιμων πόρων στην αξιοποίηση των σύγχρονων αεροσκαφών και την περαιτέρω επαύξηση των δυνατοτήτων τους, με την ενσωμάτωση σύγχρονου εξοπλισμού και όπλων. Σύμφωνα με τον υφιστάμενο προγραμματισμό της, η ΤΗΚ αναμένεται να παροπλίσει 7 αεροσκάφη F-4E εντός του 2019 και τα τελευταία 20 το 2020, ενώ το πρώτος αεροσκάφος F-35A αναμένεται να αφιχθεί στην Τουρκία σε ένα έτος.

Από την πλευρά της, η ΠΑ επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στη διατήρηση υψηλών προτύπων στον τομέα της εκπαίδευσης και την υποστήριξη των σύγχρονων εκδόσεων των μαχητικών Mirage 2000-5 Mk2 και F-16C/D, με τα τελευταία να αποτελούν σήμερα το 66,7% του στόλου των τακτικών μαχητικών. Με δεδομένη την αδυναμία εκκίνησης του προγράμματος Νέου Μαχητικού Αεροσκάφους, η διατήρηση της αεροπορικής ισορροπίας στο Αιγαίο μπορεί να προέλθει αποκλειστικά από την αναβάθμιση του υφιστάμενου στόλου F-16C/D που θα εξασφαλίσει την αύξηση της φονικότητας, της διαλειτουργικότητας και επιβιωσιμότητας των αεροσκαφών μέσω εγκατάστασης ραντάρ Ενεργού Διάταξης Ηλεκτρονικής Σάρωσης (AESA) και συστήματος ζεύξης δεδομένων Link-16. Στην περίπτωση αναβάθμισης των νεότερων εκδόσεων F-16C/D, η ΠΑ θα διαθέτει 85 αναβαθμισμένα Block 52+/52+ Adv., στα

οποία θα προστίθενται 24 Mirage 2000-5 Mk2, εξασφαλίζοντας υπέρτερες επιχειρησιακές ικανότητες έναντι των εχθρικών του ίδιου τύπου, αξιοποίηση των δυνατοτήτων εκτέλεσης δικτυοκεντρικών επιχειρήσεων και ομογενοποίηση του στόλου.

ΟΠΛΑ ΑΕΡΟΣ-ΑΕΡΟΣ

<p>Βλήματα BVR</p>	<p>130 AIM-120C-7, 153 AIM-120C-5, 190 AIM-120B AMRAAM, 300 MICA EM/IR</p>	<p>252 AIM-120C-7, 350 AIM-120B AMRAAM</p>
<p>Βλήματα WVR</p>	<p>Ευρέως Πεδίου 350 AIM-2000 (IRIS-T) Ολικής όψης 165 AIM-9M, 300 AIM-9L/I-1, 347 AIM-9L/I, 400 AIM9Juli/I-1 Sidewinder, <300 Magic II</p>	<p>Ευρέως Πεδίου 127 AIM-9X Block I, 117 AIM-9X-2 Block II Sidewinder Ολικής όψης 500 AIM-9M, 640 AIM-9L/I, 310 AIM-9S Sidewinder</p>

Η ΠΑ υπερέχει σαφώς της ΤΗΚ στον τομέα των βλημάτων αέρος-αέρος, τόσο σε απόλυτους αριθμούς, όσο και στην αναλογία τους ανά αεροσκάφος, δεδομένου ότι 214 μαχητικά της διαθέτουν δυνατότητα βολής βλημάτων Πέραν Οπτικής Ακτίνας (BVR) ενεργού καθοδήγησης ραντάρ, έναντι 234 της ΤΗΚ, στα οποία δε συμπεριλαμβάνονται τα εκσυγχρονισμένα F-4ET/2020. Η υπεροχή αυτή όμως μετριάζεται εξ αιτίας της μαζικής εισαγωγής σε υπηρεσία του Διακλαδικού Συστήματος Υπόδειξης επί Κάσκας (JHMCS) των χειριστών των τουρκικών F-16C/D, με το οποίο αξιοποιείται το βλήμα Εντός Οπτικής Ακτίνας (WVR) Ευρέως Πεδίου AIM-9X. Στην ΠΑ, ο συνδυασμός JHMCS και βλήματος WVR Ευρέως

Πεδίου IRIS-T, που επιτρέπει εγκλωβισμό και κατάρριψη εχθρικών στόχων που πετούν με γωνιακή απόκλιση τουλάχιστον 90° από την πορεία του αεροσκάφους, περιορίζεται στα 85 αεροσκάφη των δύο τελευταίων εκδόσεων F-16C/D.

ΟΠΛΑ ΑΕΡΟΣ-ΕΛΑΦΟΥΣ

<p>Βλήματα</p>	<p>Μακρού Πλήγματος 90 SCALP-EG</p> <p>Αντι-Ραντάρ 84 AGM-88B HARM Block IIIA</p> <p>Αέρος-Επιφανείας 37 AM-39 Exocet,</p> <p>Τακτικά Αέρος-Εδάφους 201 AGM-65G2 Maverick, 40 AGM-154C JSOW</p>	<p>Μακρού Πλήγματος 98 Popeye-1, 48 AGM-84K SLAM-ER, SOM-A/B1</p> <p>Αντι-Ραντάρ 95 AGM-88B HARM Block IIIA,</p> <p>Τακτικά Αέρος-Εδάφους AGM-65G/2 Maverick, 50 AGM-154A-1, 54 AGM-154C JSOW</p>
<p>Βόμβες Καθοδήγησης</p>	<p>Laser 250 GBU-50 Enhanced Paveway II, 198 GBU-24A/B Paveway III, 1.155 GBU-10/12/16 Paveway I/II</p> <p>GPS 100 GBU-31A JDAM , 70 AFDS EO 90 GBU-8/B HOBOS</p>	<p>Laser 1.200 GBU-10/12 Paveway I/II</p> <p>GPS 200 GBU-31B(V)1/B, 200 GBU-38 JDAM, HGK-1</p> <p>EO <200 GBU-8B HOBOS</p>

Η ΤΗΚ προβαίνει σε μαζική απόκτηση όπλων χερσαίας προσβολής, ιδίως μακρού βεληνεκούς, προκειμένου να αναπληρώσει τα αποθέματα που μειώνονται

δραστικά λόγω των εντατικών επιχειρήσεων στο Ιράκ και την Συρία, αλλά και να υπερβεί τους περιορισμούς που θέτουν οι προμηθεύτριες χώρες. Οι προμήθειες αφορούν κυρίως τους εγχώριες ανάπτυξης Πυραύλους Μεγάλου Βεληνεκούς (SOM) καθώς και συλλογές καθοδήγησης βομβών.

Η ΠΑ διαθέτει προηγμένα όπλα, όπως το Αυτόνομο Συμβατικό Σύστημα Πλεύσης Μακράς Εμβέλειας – Γενικής Χρήσης (SCALP-EG) βεληνεκούς άνω των 500 χιλιομέτρων, το βλήμα Αέρος-Επιφανείας AM39 Exocet και το Αυτόνομο Σύστημα Διανομής Ελεύθερης πτήσης (AFDS). Παρ’ όλα αυτά, παρατηρείται εμφανής έλλειψη επαρκούς αριθμού σύγχρονων ατρακτιδίων ναυτιλίας/στόχευσης, σε σύγκριση με την τουρκική πλευρά.

ΜΗ ΕΠΑΝΔΡΩΜΕΝΑ ΑΕΡΟΣΚΑΦΗ

<p>Μη Επανδρωμένα Αεροχήματα</p>	<p>Αναγνώρισης 17 ΠΗΓΑΣΟΣ II</p>	<p>Οπλισμένα 8 ANKA-S</p> <p>Αναγνώρισης 6 ANKA-B, 8 Heron</p> <p>Αντι-Ραντάρ 98 Harpy</p>
---	---	---

Έχοντας αποκομίσει χρήσιμα διδάγματα από την πολυετή αξιοποίηση των Μη Επανδρωμένων Αεροχημάτων (UAV) ΠΗΓΑΣΟΣ II, η ΠΑ προσανατολίζεται στην απόκτηση σύγχρονων UAV Μέσου Ύψους Μεγάλης Αυτονομίας (MALE) για αποστολές Πληροφοριών, Επιτήρησης και Αναγνώρισης (ISR), επ’ωφελεία και των τριών Κλάδων των Ενόπλων Δυνάμεων. Από την πλευρά της, η Τουρκία έχοντας επενδύσει συνολικά \$792,5 εκατ. σε προμήθειες και εγχώρια ανάπτυξη ΜΕΑ τη δεκαετία 2004-2014, αναμένεται να αντικαταστήσει σύντομα τα περιορισμένης διαθεσιμότητας Heron, ισραηλινής προέλευσης, με τα εγχώριες κατασκευής ΜΕΑ ANKA-S. Η συντριπτική πλειοψηφία των ΜΕΑ όλων των Κλάδων και Σωμάτων Ασφαλείας συγκεντρώνονται και επιχειρούν από την 14η Κύρια Βάση Συστημάτων Μη Επανδρωμένων Αεροσκαφών της ΤΗΚ στο Batman, ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η κατασκευή ενιαίου Κέντρου Επιχειρήσεων ΜΕΑ στην Άγκυρα. Τα τουρκικά ΜΕΑ

παρέχουν στην ΤΗΚ αλλά και συνολικά στις ΤΕΔ δυνατότητες συνεχούς αναγνώρισης και επιτήρησης πεδίου.

ΑΕΡΑΜΥΝΑ

<p>Αερομεταφερόμενα Συστήματα Έγκαιρης Προειδοποίησης & Ελέγχου</p>	<p>4 EMB-145H (Erieye)</p>	<p>4 E-7T (MESA)</p>
<p>Επίγεια Συστήματα Ραντάρ</p>	<p>3D S-Ζώνης 1 AN/TPS-70, 2 HR-3000, 5 AR-327 Commander SL 3D L-Ζώνης 3 S-743D, 1 RAT-31DL 2D S-Ζώνης 12 MPDR-90E, 3 AN/TPS-43E</p>	<p>3D S-Ζώνης 4 HR-3000, 3 AN/TPS-64, 3 RAT-31SL, 14 TRS-22XX, 3D L-Ζώνης 4 RAT-31DL, 1 AN/FPS-117</p>
<p>A/A Συστήματα K/B</p>	<p>Μακρού Βεληνεκούς 6 Patriot PAC3, 2 S-300PMU1 Μικρού Βεληνεκούς 9 Crotales NG/GR, 4 TOR-M1, 12 ΒΕΛΟΣ (280 βλήματα)</p>	<p>Μέσου Βεληνεκούς 8 MIM-23 HAWK XXI (175 βλήματα, 8 AN/MPQ-64 Sentinel) Μικρού Βεληνεκούς 78 Rapier B1X (840 βλήματα Mk2B, 38 Blindfire II) Σημείου 32 Zipkin KMS (4x Stinger)</p>

Φορητοί A/A εκτοξευτές	FIM-92B/C Stinger	108 FIM-92C Stinger
-------------------------------	--------------------------	----------------------------

Οι δύο χώρες διαθέτουν πυκνό δίκτυο επίγειων ραντάρ 3D, ενταγμένο στο Επίγειο Περιβάλλον Αεράμυνας του NATO (NADGE), η Τουρκία όμως επιπρόσθετα έχει αναπτύξει ανεξάρτητο εθνικό δίκτυο στηριζόμενο σε 14 σύγχρονα κινητά ραντάρ 3D τύπου TRS-22XX και 18 σταθμούς C³. Το σύνολο των επίγειων ραντάρ είναι εξαιρετικά ευάλωτο σε περίπτωση ένοπλης σύγκρουσης, για το λόγο αυτό οι δύο πλευρές έχουν αποκτήσει Αερομεταφερόμενα Συστήματα Έγκαιρης Προειδοποίησης και Ελέγχου (ΑΣΕΠΕ). Τα τέσσερα E-7T (ή B-737 MESA) της THK ενσωματώνουν τεχνολογία αιχμής και επιδεικνύουν επιδόσεις σημαντικά ανώτερες των EMB-145H, τα οποία πάντως καλύπτουν επαρκώς τις ελληνικές ανάγκες και έχουν αξιοποιηθεί πλήρως από την ΠΑ, η οποία επιπλέον έχει αποκομίσει εκτεταμένη εμπειρία από τη χρήση τους σε πραγματικές αποστολές, στο πλαίσιο της Επιχείρησης UNIFIED PROTECTOR του NATO. Αμφότερες οι Αεροπορίες διαθέτουν ολοκληρωμένα συστήματα C² ενώ σημαντικές εξελίξεις για το Εθνικό Σύστημα Αεράμυνας αποτελούν η μετεγκατάσταση του Εθνικού Κέντρου Αεροπορικών Επιχειρήσεων (ΕΚΑΕ) στις σύγχρονες υπογειοποιημένες εγκαταστάσεις του πρώην CAOC-7, στο Κουτσόχερο Λάρισας και η μετάπτωση σταθμών ραντάρ σε τηλεχειριζόμενους.

Το επίγειο δίκτυο αεράμυνας της ΠΑ στηρίζεται σε 6 πυροβολαρχίες προηγμένης έκδοσης Patriot PAC-3 (Patriot Advanced Capability), έκαστη με 6 εκτοξευτές MIM-104 ανά την Ελλάδα, και 2 πυροβολαρχίες S-300PMU1 (κατά NATO: SA-20 Gargoyle) με συνολικά 8 εκτοξευτές και 39 βλήματα, στην Κρήτη. Η επαναπιστοποίηση των βλημάτων του τελευταίου και η αποκατάσταση της εφοδιαστικής του υποστήριξης, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική αξιοποίησή του, αρχικό βήμα της οποίας ήταν η επιτυχημένη πρώτη βολή του, μόλις στις 13 Δεκεμβρίου 2013. Αντίστοιχα, η THK στηρίζεται σε οκτώ συστοιχίες βλημάτων MIM-23 HAWK-XXI, οι οποίες αναπτύσσονται σε δύο Μοίρες περιμετρικά της Κωνσταντινούπολης και κατά μήκος των συνόρων με την Συρία. Από τον Μάρτιο του 2020, η Τουρκία θα παραλάβει συνολικά 36 τετραπλούς εκτοξευτές (144 βλήματα έτοιμα προς βολή) του αντιαεροπορικού συστήματος S-400 (κατά NATO: SA-21 Growler), οργανωμένους σε 4 Πυροβολαρχίες. Αυτές οι Πυροβολαρχίες θα οργανωθούν σε 2 Μοίρες, οι οποίες θα ενταχθούν σε σχηματισμό

επιπέδου Συντάγματος. Η Ζώνη Ευθύνης του Συντάγματος θα είναι ολόκληρη η επικράτεια της Τουρκίας.

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΑ ΜΕΣΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ

Αεροσκάφη Εναέριου Ανεφοδιασμού		7 KC-135R Stratotanker
Αεροσκάφη Τακτικών Μεταφορών	15 C-130B/H Hercules, 8 C-27J Spartan	5 A400M Atlas, 19 C-130B/E Hercules, 10 C-160T, 48 CN-235M
Ελικόπτερα Έρευνας – Διάσωσης	12 AS-332C1 Super Puma, 11 AB205/UH-1H	20 AS-532AL/UL Cougar
Ελικόπτερα Γενικής Χρήσης	4 AB-212, 3 A-109	11 UH-1H Huey
Αεροσκάφη Γενικής Χρήσης	Πυροσβεστικά 7 CL-415GR, 11 CL-215, 19 PZL M-18B/BS VIP 1 Gulfstream V, 2 EMB-135BJ/LR	VIP 1 Gulfstream G550, 2 C650 Citation VII, 2 C550 Citation II

Οι απαιτήσεις των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων για πάσης φύσεως αερομεταφορές και αποστολές υποστήριξης είναι πολλαπλάσιες από αυτές της

Ελλάδας, αφενώς λόγω έκτασης της χώρας και αφετέρου λόγω επιχειρησιακών αναγκών και όγκου δυνάμεων. Πέραν της δυνατότητας εκτέλεσης αποστολών εναέριου ανεφοδιασμού καυσίμου με τα KC-135R Stratotanker, η ΤΗΚ απέκτησε πρόσφατα την επιχειρησιακή δυνατότητα εκτέλεσης αερομεταφορών στρατηγικής εμβέλειας με τα A400M Atlas, τα οποία έρχονται να συμπληρώσουν τα υπό εκσυγχρονισμό C-130B/E και τον ευμεγέθη στόλο των μεταγωγικών αεροσκαφών CN-235M, ορισμένα από τα οποία έχουν διαμορφωθεί για την κάλυψη ειδικών αναγκών, ενώ παροπλίζονται σταδιακά τα εναπομείναντα C-160T.

Στην Ελλάδα, ο αυξανόμενος όγκος αιτήσεων για αεροδιακομιδές και άλλες αποστολές κοινωνικού χαρακτήρα, έχει προκαλέσει την υπέρμετρη καταπόνηση των αεροπορικών μέσων της ΠΑ, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται το κύριο επιχειρησιακό έργο των Ενόπλων Δυνάμεων. Η ΠΑ αποκαθιστά τη διαθεσιμότητα των C-27J Spartan, τα οποία θα ανακουφίσουν το έργο των εκσυγχρονισμένων μεταγωγικών C-130B/H, ενώ στις προτεραιότητές της συγκαταλέγεται η αντικατάσταση των AB-205 με νέα ελικοπτήρα Έρευνας και Διάσωσης (SAR), τομέα στον οποίο η Τουρκία επενδύει συστηματικά με απώτερο σκοπό την αμφισβήτηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδας και της Κύπρου.

Σελίδα σκόπιμα κενή

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Δ»

Εξοπλιστικά προγράμματα Ελλάδας – Τουρκίας

Η Τουρκία δεν είναι πλέον ο πρώτος εισαγωγέας όπλων στον κόσμο, όπως ήταν στη δεκαετία του 1990, εξακολουθεί όμως να βρίσκεται στην έκτη θέση μετά το 2010 (όταν η Ελλάδα βρισκόταν αντίστοιχα στην όγδοη θέση το 2010, με συμβόλαια ύψους 703 εκατομμυρίων δολαρίων). Οι πρόσφατες εισαγωγές όπλων προέρχονται κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Νότια Κορέα, την Ισπανία και την Ιταλία. Βέβαια το δόγμα της Τουρκίας έχει αλλάξει τις τελευταίες δεκαετίες, προσπαθώντας να γίνει αυτόνομη στο στρατιωτικό υλικό που χρησιμοποιεί. Όπως δήλωσε ο Πρωθυπουργός Νταβούτογλου το 2015: «Ένα έθνος χωρίς τη δική του αμυντική βιομηχανία δεν μπορεί να πολεμήσει με στόχο την απελευθέρωση», προσθέτοντας ότι μέχρι το 2023 ένα τουρκικής κατασκευής μαχητικό αεροσκάφος θα πετάξει στον τουρκικό ουρανό, τονίζοντας την επιδίωξη της Τουρκίας να απελευθερώσει εντελώς την αμυντική της βιομηχανία από την εξωτερική εξάρτηση μέχρι το 2023. Ενώ η Τουρκία έχει αναμφισβήτητα σημειώσει σημαντική πρόοδο προς το σκοπό αυτό τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, σήμερα περίπου το ήμισυ του στρατιωτικού εξοπλισμού της Τουρκίας αγοράζεται ακόμα από το εξωτερικό.¹ Αντίθετα, ο ελληνικός βαθμός αυτόρκειας έπεσε από το 15-20%, που βρισκόταν στις αρχές της δεκαετίας του 1980, στο 5% περίπου.

Τα σημαντικότερα εξοπλιστικά προγράμματα από το εξωτερικό για την Τουρκία περιλαμβάνουν:

α. Από τις ΗΠΑ η Lockheed Martin υπέγραψε πρόσφατα δύο τεράστιες συμφωνίες: μία για μέχρι 100 F-35 Joint Strike Fighters (11-16 δισεκατομμύρια δολάρια, που θα παραδοθούν από το 2018 και μετά) και η δεύτερη για άλλα 109 ελικόπτερα Black Hawk (3,5 δισεκατομμύρια δολάρια, με παράδοση το 2016-2024). Η Boeing, ο δεύτερος μεγαλύτερος κατασκευαστής όπλων στον κόσμο, έχει εξίσου σημαντικά συμφέροντα στην τουρκική στρατιωτική αγορά. Έλαβε 1 δισεκατομμύριο δολάρια με τη συμφωνία «Peace Eagle» για τέσσερα κατασκοπευτικά αεροσκάφη που παραδόθηκαν το 2014 και το 2015. Έχει επίσης παραγγελίες για 11 ελικόπτερα μεταφοράς Chinook, τα πρώτα από τα οποία παραδόθηκαν το 2016, συμπεριλαμβανομένων αυτά που παραδόθηκαν στις Ειδικές Δυνάμεις. Η Raytheon πρόκειται να παραδώσει 1.000 «Joint Direct Attack Munitions» στην Τουρκία, αξίας 70 εκατομμυρίων δολαρίων και πιστεύεται

---

¹ Frank Slijper, *Power Projection, Turkey's Military Build-Up: Arms Transfers and an Emerging Military Industry*, Utrecht, PAX, 2017, σελ. 12.

ότι είναι η πρώτη φορά που οι ΗΠΑ επέτρεψαν να πουληθούν στην Τουρκία, αυτά τα κιτ καθοδήγησης «βουβών» βομβών. Τέλος, η General Dynamics και η Ellwood National Forge προχώρησαν σε μια σημαντική σύμβαση ύψους 683 εκατομμυρίων δολαρίων πώλησης στην Τουρκία, μη κοινοποίησης αριθμού βομβών BLU-109, αποτελώντας άλλη μια πρωτιά για την Τουρκία.

β. Η γερμανική εταιρεία Thyssen Krupp Marine Systems (TKMS) υπέγραψε σύμβαση ύψους 2 δισ. ευρώ το 2011, για να πουλήσει έξι υποβρύχια τύπου «214» που θα κατασκευαστούν στην Τουρκία στο Ναυπηγείο του Gölcük. Η παράδοση είναι προγραμματισμένη για το 2019-2024. Η εταιρεία Havelsan, παραγωγός στρατιωτικού λογισμικού, είναι ένας σημαντικός υπεργολάβος, αναπτύσσοντας έξι προγράμματα που σχετίζονται με το υποβρύχιο. Φαίνεται ότι οι διαφωνίες σχετικά με το λογισμικό που χρησιμοποιήθηκε για τα υποβρύχια προκάλεσαν την καθυστέρηση στην παραγωγή, με αρχικά προγραμματισμένες παραδόσεις για το 2015.

γ. Οι περισσότερες από τις εξαγωγές της Ισπανίας έχουν σχέση με το ναυτικό, όπως εννέα CN-235 ναυτικά αεροσκάφη, συναρμολογημένα και εξοπλισμένα τοπικά στην Τουρκία. Μια σύμβαση ύψους 1 δισεκατομμυρίου δολαρίων για τη ναυτική πλωτή αποβάθρα της Navantia ή για το ελαφρύ μεταφορικό αεροσκάφος, σε συνεργασία με την τουρκική Sedef Shipbuilding, υπογράφηκε το 2015. Το ισπανικό παράρτημα της Airbus έχει επίσης συμβληθεί για δέκα μεταφορικά αεροσκάφη τύπου A400M για τις τουρκικές αεροπορικές δυνάμεις, ενώ τουρκικές εταιρίες θα παράγουν εξαρτήματα για το αεροσκάφος.

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις διαχειρίζονται περισσότερα από 600 προγράμματα εκσυγχρονισμού, για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του νέου περιβάλλοντος ασφαλείας, όπως είχε ανέφερε από το 2014 ο Αντιστράτηγος Αλπασλάν Ερντογάν, επικεφαλής της Διεύθυνσης Σχεδίων του Τουρκικού Γενικού Επιτελείου. Με τα προγράμματα αυτά η Τουρκία αποσκοπεί να βελτιώσει τις ελλείψεις της και να υλοποιήσει ένα αποτελεσματικό αμυντικό σχεδιασμό, που θα της εξασφαλίσει συνεχόμενο μετασχηματισμό των ενόπλων δυνάμεων της. Τα προγράμματα περιλαμβάνουν την βαλλιστική πυραυλική άμυνα, τη στρατηγική αερομεταφορά, τις πληροφορίες, την επιτήρηση και την αναγνώριση.² Ενδεικτικά αναφέρονται τα κάτωθι, από τα εγχώρια εξοπλιστικά προγράμματα της Τουρκίας:

---

² «Turkish army managing over 600 modernization projects», World Bulletin, 04/12/2014, διαθέσιμο στο <http://www.worldbulletin.net/haber/149840/turkish-army-managing-over-600-modernization-projects>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).

α. Η TUSAS Aerospace Industries (TAI)³ έχει οδηγήσει την ανάπτυξη του φιλόδοξου προγράμματος μαχητικών αεροσκαφών TFX από το 2011. Μολονότι τον Ιανουάριο του 2015 ο τότε Τούρκος Πρωθυπουργός Νταβούτογλου ανακοίνωσε ότι το TFX «θα είναι ένας εντελώς αυτόχθονο τουρκικό μαχητικό και όχι αντίγραφο οποιουδήποτε υπάρχοντος μαχητικού», η TAI συνεργάζεται με ξένους εταίρους για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη, συμπεριλαμβανομένων των Saab και BAE Systems. Το TFX είναι σχεδιασμένο για να αντικαταστήσει τα F-16 καθώς και να προσφερθεί για εξαγωγή. Η τουρκική αεροπορία σχεδιάζει να αγοράσει περισσότερα από 250 αεροπλάνα TFX και το πρώτο πρωτότυπο θα πρέπει να εισαχθεί το 2023. Τα αεριωθούμενα αυτά αεροπλάνα θα λειτουργούν παράλληλα με τα F-35, που η Τουρκία προμηθεύεται σήμερα από την Lockheed Martin, για την οποία η TAI είναι επίσης μεγάλος υπεργολάβος. Αν και δεν συναρμολογεί πλέον τα F-16, η TAI έχει - με την άδεια των ΗΠΑ - εκσυγχρονίσει παλαιότερες εκδόσεις τα τελευταία χρόνια, για την Ιορδανία και το Πακιστάν.

β. Ενδεχομένως το μεγαλύτερο έργο της TAI για τα επόμενα χρόνια είναι η άδεια παραγωγής 109 ελικοπτέρων Black Hawk, μεταξύ 2021 και 2026 για τον τουρκικό Στρατό, την Πολεμική Αεροπορία, τις Ειδικές Δυνάμεις, την Εθνική Αστυνομία και τη Γενική Διεύθυνση Δασών. Σε ένα χρονικό διάστημα 30 ετών, η TAI θα παραδώσει ίσο αριθμό Black Hawks για εξαγωγή με τα Sikorsky.

γ. Ένα από τα μεγαλύτερα προγράμματα εξοπλισμών της Τουρκίας τα τελευταία χρόνια, περιλαμβάνει την τοπική κατασκευή επιθετικών ελικοπτέρων ιταλικής προέλευσης, με την ονομασία T-129 ATAK. Τα ελικόπτερα αυτά θα χρησιμοποιηθούν κυρίως για επιχειρήσεις εναντίον τρομοκρατικών οργανώσεων, όπως ανέφερε το πρακτορείο Anadolu. Η Τουρκία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα επιθετικά ελικόπτερα στον αγώνα κατά του PKK, όπου μέχρι πρόσφατα χρησιμοποιούσε κυρίως τα αμερικανικά ελικόπτερα Cobra. Η σύμβαση πολλών δισεκατομμυρίων δολαρίων μεταξύ του AgustaWestland (τώρα πλέον Leonardo Helicopters) και της TAI και της Aselsan τέθηκε σε ισχύ το 2008, αφού οι αμερικανικές εταιρείες είχαν αποσυρθεί από τον διαγωνισμό, επειδή δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις τουρκικές απαιτήσεις για μεταφορά τεχνολογίας. Το ATAK μπορεί να αναλάβει αποστολές υψηλού υψομέτρου με βαρύ οπλισμό. Ο οπλισμός του περιλαμβάνει αντιαρματικά όπλα καθοδηγημένα από λέιζερ και

---

³ Η Turkish Aircraft Industries Corporation (TUSAS) ιδρύθηκε το 1973 υπό την αιγίδα του Υπουργείου Βιομηχανίας και Τεχνολογίας της Τουρκίας, προκειμένου να μειώσει την εξωγενή εξάρτηση. Η TUSAS Aerospace Industries (TAI) ιδρύθηκε το 1984 για την κατασκευή, την ολοκλήρωση συστημάτων και τις δοκιμές πτήσης των F-16. Τελικά συναρμολόγησε περισσότερα από 200 από τα μαχητικά αεροσκάφη για την τουρκική αεροπορία και άλλα 46 για την Αίγυπτο. Βλ. Frank Slijper, «Power Projection, Turkey's Military Build-Up: Arms Transfers and an Emerging Military Industry», Utrecht, PAX, 2017, σελ. 25.

ελαφρύτερους πυραύλους Cirit, επίσης καθοδηγούμενους από λέιζερ. Η Τουρκία έχει παραγγείλει 60 κομμάτια, ενώ υπάρχει επιλογή για κατασκευή 32 επιπλέον.

δ. Η Τουρκία έχει καταστεί το έκτο κράτος που αναπτύσει ένα εγχώριο ένοπλο σύστημα UAV, μετά την Κίνα, το Ιράν, το Ισραήλ, το Πακιστάν και τις ΗΠΑ. Ενώ αρχικά (ανεπιτυχώς) προσπάθησε να αποκτήσει ένοπλα αμερικάνικα drones για να τα χρησιμοποιήσει ενάντια στους κούρδους αντάρτες, η Τουρκία έχει επικεντρωθεί από τότε στην ανάπτυξη ενός εγχώριου μέσου-υψόμετρου μακράς-διάρκειας τύπου drone. Το Anka, ή Phoenix, έχει αναπτυχθεί από την TAI. Το 2013 η Τουρκία υπέγραψε συμφωνία με τη TAI για δέκα Ankas και επίγειους σταθμούς. Το 2016 έκανε το ντεμπούτο του από το Elazig στα ανατολικά, με μια τετραώρη πτήση παρατήρησης. Ο Υπουργός Βιομηχανίας και Τεχνολογίας Özlü ανέφερε πρόσφατα: *«Αυτά τα αεροσκάφη χρησιμοποιούνται, για παράδειγμα, για να συμπληρώσουν την υποστήριξή μας στον ελεύθερο συριακό στρατό [FSA]. Αυτά τα τακτικά αεροσκάφη ζυγίζουν περίπου 560-600 κιλά, με ένα μικρό οπλικό σύστημα πάνω τους»*. Η Τουρκία θεωρεί πράγματι τη χρήση ένοπλων drones ενάντια στο ISIS στη Συρία ως βασικό πλεονέκτημα, όπως επιβεβαίωσε ο επικεφαλής της υπηρεσίας προμηθειών της Τουρκίας: *«Η καλύτερη μέθοδος είναι να παρακολουθείς την περιοχή [...] και να έχεις δυνατότητες να χτυπήσεις την απειλή στην προέλευσή της ... Όπως τα ένοπλα drones»*. Ένα δεύτερο drone κατασκευασμένο στην Τουρκία είναι το Bayraktar, το οποίο αναπτύχθηκε για τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις από κοινού από την Kale Group και την Baykar Technologies. Μια έκδοση οπλισμένη με πυρομαχικά Roketsan MAM-L (20kg) δοκιμάστηκε με επιτυχία τον Δεκέμβριο του 2015. Το Bayraktar μπορεί να πετάξει σε υψόμετρο περίπου έξι χιλιομέτρων και να έχει διάρκεια άνω των 24 ωρών. Στρατιωτικοί αξιωματούχοι έχουν δηλώσει ότι θα προτιμούσαν το Bayraktar, ιδιαίτερα σε αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις, λόγω της "εξαιρετικής ησυχίας" του. Η Τουρκία ανακοίνωσε τον Αύγουστο του 2015 ότι θα αγοράσει 30 νέα drones, 15 Ankas και 15 Bayraktars. *«Η Τουρκία βλέπει τα UAVs ως πολλαπλασιαστή ισχύος για τις τρέχουσες στρατιωτικές τους επιχειρήσεις ενάντια στο PKK»*, σύμφωνα με τον Aaron Stein, εμπειρογνώμονα για τα στρατιωτικά θέματα της Τουρκίας στο Ατλαντικό Συμβούλιο. Ωστόσο, η νομιμότητα, η ηθική και η αποτελεσματικότητα τέτοιων επιθέσεων έχουν δεχθεί επίσης έντονη και εκτεταμένη κριτική, ειδικά στο πλαίσιο των 15 χρόνων των ένοπλων επιθέσεων των ΗΠΑ με ένοπλα drones στο Αφγανιστάν, το Πακιστάν, τη Σομαλία και την Υεμένη.

ε. Η Τουρκία κατασκεύασε ένα οπλικό σύστημα λέιζερ, με σκοπό να ενισχύσει τις στρατιωτικές της δυνατότητες. Τον Ιανουάριο του 2015 ανακοινώθηκε ότι

δοκίμασε με επιτυχία το πρώτο της πρωτότυπο του οπλικού συστήματος λέιζερ υψηλής ισχύος, το οποίο αναμένεται να αξιοποιηθεί σε διάφορα συστήματα του αμυντικού της τομέα, όπως τα drones, οι φρεγάτες, οι κορβέτες, οι πύραυλοι αέρος-αέρος και τα υποβρύχια. Μια τέτοια τεχνολογία σηματοδοτεί μόνο την αρχή, του τι σχεδιάζει η Τουρκία για το μέλλον.⁴

στ. Η Τουρκία σχεδίασε και προχώρησε στην κατασκευή ενός άρματος μάχης τρίτης γενεάς+, του Altay, το οποίο αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του τουρκικού εθνικού προγράμματος Milli Tank Üretim Projesi ALTAY (MITÜP ALTAY). Το Altay είναι το πρώτο εθνικό άρμα μάχης που αναπτύχθηκε για την Τουρκική Διοίκηση Χερσαίων Δυνάμεων (TLFC). Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 2005 και το Σεπτέμβριο του 2010 είχε ολοκληρωθεί η φάση της σχεδίασης. Το πρώτο πρωτότυπο ήταν έτοιμο το 2015, ενώ δημιουργήθηκαν τέσσερα συνολικά πρωτότυπα για δοκιμές, οι οποίες ολοκληρώθηκαν με επιτυχία στις αρχές του 2017. Η Τουρκία προτίθεται να κατασκευάσει αρχικά 250 άρματα μάχης MITÜP Altay και τελικά να παράγει 1.000 καινούρια άρματα, σε τέσσερις χωριστές παρτίδες των 250 μονάδων. Το Altay ενσωματώνει τα πιο σύγχρονα χαρακτηριστικά ενός άρματος, έχει σχεδιαστεί για να αντιστέκεται στις χημικές, βιολογικές και ραδιολογικές επιθέσεις (CBR), και έχει πλήρωμα τεσσάρων ατόμων, το οποίο περιλαμβάνει τον οδηγό, τον πυροβολητή, τον γεμιστή και τον κυβερνήτη.⁵

ζ. Τέλος, ο αυξανόμενος ανταγωνισμός, οι τοπικές προσπάθειες και η αναζήτηση νέων τεχνολογιών στα εθνικά στρατιωτικά συστήματα, οδήγησαν την Τουρκία σε αποφασιστικές προσπάθειες για την έναρξη μιας νέας δέσμης προγραμμάτων έρευνας και ανάπτυξης, που θα ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις για βελτιωμένες αμυντικές τεχνολογίες, μέσω της συνεργασίας του Υφυπουργού για τις Αμυντικές Βιομηχανίες (SSM) και των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων (TSK). Τα προγράμματα που έχουν σχεδιαστεί για να επηρεάσουν την ανάπτυξη της αμυντικής τεχνολογίας, θα επικεντρωθούν στην κάλυψη των ακόλουθων αναγκών:⁶

(1) Την ανάπτυξη τεχνολογιών υπέρυθρων αισθητήρων, ενισχυτών ισχύος ραδιοσυχνότητας (RF) και τεχνολογιών μικροβιομέτρων. Τα συστήματα

⁴ Sarah Neary, «Turkey creates laser weapons system to strengthen military», Mediterranean Affairs, 16/03/2015, διαθέσιμο στο <http://mediterraneanaffairs.com/turkey-defence-weapons-missiles-drones-erdogan/>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).

⁵ «The Altay Main Battle Tank in Turkey», Army Technology, διαθέσιμο στο <http://www.army-technology.com/projects/altaymainbattletank/>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).

⁶ «Turkey launches 12 defense projects to strengthen military systems with local R&D resources», Daily Sabah Defense, 31/07/2017, διαθέσιμο στο <https://www.dailysabah.com/defense/2017/08/01/turkey-launches-12-defense-projects-to-strengthen-military-systems-with-local-rd-resources>, (τελευταία πρόσβαση 31/03/2018).

υπέρυθρης κάμερας χρησιμοποιούνται για να γίνονται αντιληπτές οι απειλές και να αυξηθεί η δυνατότητα κινητικότητας τόσο τη νύχτα, όσο και κατά τη διάρκεια συνθηκών χαμηλής ορατότητας, όπως ύπαρξη ομίχλης, σκόνης ή καπνού. Οι ανιχνευτές μικροβιομέτρων χρησιμοποιούνται για την υπέρυθρη διαλογή σε διάφορα στρατιωτικά συστήματα (όπως τα θερμικά όπλα, τα σκοπευτικά και οι θερμικές κάμερες χειρός), χάρη στο μικρό τους βάρος, την κινητικότητα, την ελάχιστη κατανάλωση ενέργειας και τη σχέση κόστους- αποτελεσματικότητας.

(2) Την ανάπτυξη βελτιωμένων τεχνικών εκπαίδευσης, που δημιουργούνται μέσω δεδομένων που συλλέγονται και ταυτόχρονα ταξινομούνται κατά τη διάρκεια της προσομοίωσης, και τα οποία χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της απόδοσης, συμπεριφοράς και των νευροφυσικών χαρακτηριστικών των πιλότων και χειριστών.

(3) Την βελτίωση των υλικών και των τεχνολογιών που χρησιμοποιούνται στα πτερύγια ελικοπτέρων.

(4) Την βελτίωση των τεχνολογιών ανιχνευτών ακτινοβολίας.

Από την άλλη πλευρά, δυστυχώς ελάχιστα μπορούν να ειπωθούν σχετικά με τα εξοπλιστικά προγράμματα της Ελλάδας, που συνεχίζει να δοκιμάζεται από την οικονομική κρίση και την δραματική μείωση του προϋπολογισμού στις αμυντικές δαπάνες. Υπό αυτό το πρίσμα, ο κύριος στόχος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων είναι η συντήρηση και η διατήρηση σε αξιόμαχη κατάσταση των διατιθεμένων μέσων και δυνατοτήτων. Μοναδική ίσως εξαίρεση αποτελούν η συμφωνία για αναβάθμιση 85 αεροσκαφών F-16, καθώς και η προμήθεια των ελικοπτέρων επιθετικής αναγνώρισης Kiowa Warrior, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν πολλαπλασιαστή ισχύος για την Ελλάδα, με ανάλογη προσαρμογή των επιχειρησιακών σχεδίων των σχηματισμών. Επιπλέον, ο ελληνικός Στρατός Ξηράς προσβλέπει στην μέγιστη αξιοποίηση των Ειδικών Δυνάμεων, μέσω ενός προγράμματος ενίσχυσης, βελτίωσης και αναβάθμισής τους, που θα επιτευχθεί με την χορήγηση νέου σύγχρονου υλικού, την συνεκπαίδευση με τμήματα Ειδικών Δυνάμεων άλλων κρατών, καθώς και την αλλαγή των οργανωτικών δομών τους (σύζευξη με τις Μονάδες Υποβρυχίων Καταστροφών του Ναυτικού, χρήση των ελικοπτέρων έρευνας και διάσωσης μάχης της Πολεμικής Αεροπορίας). Τέλος, πραγματοποιείται μια μεγάλη προσπάθεια εξοικονόμησης προσωπικού από τις Μονάδες μετόπισθεν, ώστε να ενισχυθούν κατάλληλα οι Μονάδες πρώτης γραμμής των συνόρων μας.